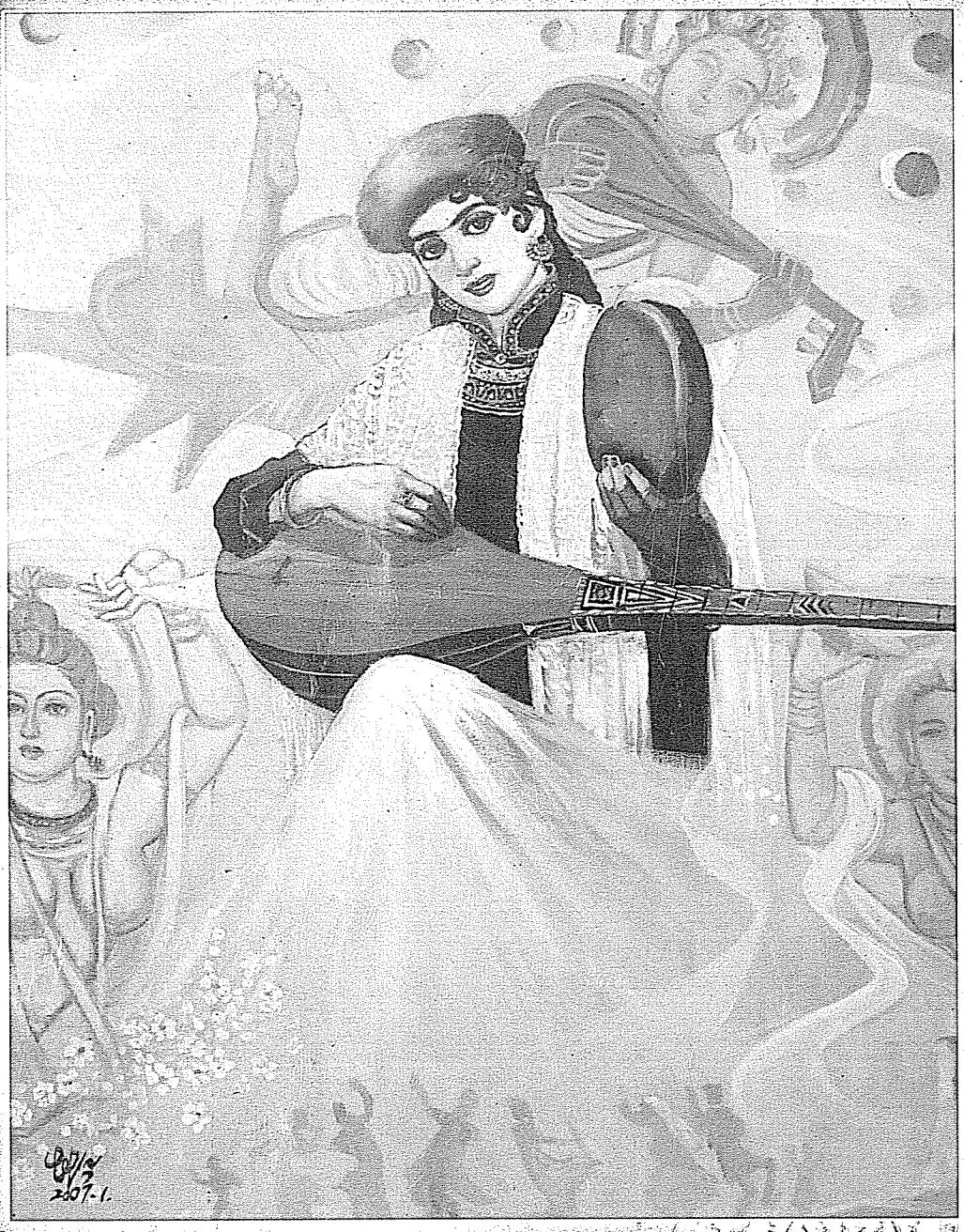
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى يېزىلار مەدەنىيەت نەشرىياتى تەرىپىدىن ئايدا بىر قېتىم نەشر قىلىنىدۇ

تارىم

TARIM A MONTHLY OF UYGHUR LITERATURE

2017

ISSN 1002-9044

04

9 771002 904009

شائستر ڤەیرۆم سوبی (1947- ج.ه)

ھەمىدىيە كىتابخانىسى
13999905095
麻赫穆德·哈米提书店

تارىم

ئايلىق ئەدەبىي ژۇرنال

دوختور، تەرجىمىۋى بىلەن
06.2007
03 نوي

4

2007

57-سېرىيە نەشرى

باش مۇھەررىرى
ياسىن زىلال (تالى مۇھەررى)
مەسئۇل مۇھەررى
سايرەم ئىبراھىم (تالى مۇھەررى)
باسمىخانا ئەمگەكداشلىرى (كاتېگورىيەلىك تالى مۇھەررى)
2007 - يىل 4 - سان

بۇ سانىدا

يۇرتسىز

ئەجەل توشقاندا ..... مەمتىمىن باقى 4

ھېكايە

سۆگەل ..... مەتسىلىم مەتقاسىم 33
يۇلغۇن چېچەكلىرى ..... مامۇت داۋۇت 53
پىشقان كاتېپ ..... ئەكبەر جاپپار 63
بارات لەگلەك ..... مەتقاسىم تۇرسۇن 66

دەرىيە كەسىرلار

رەيھانىم ..... ئىمىن تۇرسۇن 28
ئىككى غەزەل ..... مۇھەممەد روزى 31
رۇبائىيلار ..... سالى ئىبراھىم خالىس 32
تەنھالىق ..... ۋاھىتجان ئوسمان 57
تەبىئەت مېنى سۆيۈ، مېنى ئەركىلەت ..... رەشىدە سېيىت 61
سۆيگۈنى تۇغدۇ سەبىي تىنىقلار ..... ئەركىن مۇھەممەت كامالى 88
تاشلار تىلسىمى ..... مۇتەللىپ ئوبۇل كۆلچۇر 90
ئىككى شېئىر ..... مەھمۇدجان خوجا ئۈمىدۋار 92
قىش كېچىلىرى ..... ياسىنجان ياقۇپ 93
بەختىم مېنىڭ — سەبىلەر ..... تۇرسۇنگۈل مۇھەممەت 94
ئۇنۇتماس سېنى ئەل - يۇرتۇڭ ..... ياسىن ئىسمايىل ئەلتىرەش 136
ئەلۋىدا، تۇرسۇنئاي ..... مەمتىمىن بارى 136
جەننەت بولغاي باتقان جايىڭىز ..... نىھال 137
يىغلىدۇق ..... زوردۇن ئىمىر 137

مەدەنىيەت

(ئەدەبىيات-سەنئەت ژورنىلى)

تاپتىمىس سادىق، ئابدۇللا تاۋۇل ئاندۇللا، تارىم سۇلتان، ئابدۇللا ئىبراھىم، مەمەد تۇردى، پاتىگۈل ئەخمەت، خالىدە ئىسرائىل، سايرەم ئىبراھىم، ئوربان ھامۇت، ئۇيغۇر ياسىنى، مۇھەممەت شاۋدۇن، مۇختار مەخسۇت، مۇھەممەت باغراش، مۇھەممەت يولاش، مۇھەممەتتۇردى مەرۋەتخانىم، ئىبنى ھۇسەين، ئوسمانجان ساۋۇت، زاھىدجان غوپۇر، ئىمىن ئەھمەدى، ئىمىن ئۇرسۇن، ياسىن زىلال.

ھەر ئايدا 1 - كۈنى نەشر قىلىنىدۇ

ئومۇمىي 654- سان

باللار ئەدەبىياتى

كونا تۈگمەندىكى «جىن»لار (چۆچەك) ..... **ئابلىكىم ھەسەن** 72

ئەدەبىي جاندىرە

زوردۇن سابىر قانداق يازغۇچى ..... **ئەكبەر قادىر** 95
ئۇنتۇلغۇسىز تەسىراتلار ..... **نۇرمۇھەممەد زامان** 103

مۇنەككىپ ۋە تەرجىمە

ئەدەبىياتتا بايان دۇچ كەلگەن كرىزىس ۋە ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇش يوللىرى ..... **ئاينىسا نايۇپ** 80
سەمىمىيەت كۈيى ..... **مەھەممەت شاۋدۇن** 124
«ئەنجانباي» رومانى ۋە ئۇنىڭ تىلى ھەققىدە ..... **ئابدۇروسۇل ئۆمەر** 138

چەت ئەل ئەدەبىياتىدىن

ئىككى ھېكايە ..... **لوئىس بورخېس (ئارگېنتىنا)** 142

ئۇيغۇر خەلق ئەدەبىياتىدىن

كۆڭۈلداش (چۆچەك) 151

※ ※ ※

مۇقاۋىنىڭ1 - بېتىدە: **سەنئەت ماكانى** (مايبوياق ^{cm} 81 × 130، 2007 - يىل) ..... **پەرھادئىبراھىم** سىزغان

[illegible]

مەمتىمىن باقى

ئەجەل توشقاندا

(پوۋېست)

ئۇ تامامەن ئەركىن ئادەم ئىدى. يانچۇقىدا يېتەرلىك پۇلى بار، نەگە بارىمەن دېسە بارالايدىغان، نېمە قىلىمەن دېسە قىلالايدىغان ئادەم ئىدى. ئەمدىلىكتە ھەممىدىن مەھرۇم بولۇپ، نازارەت ئاستىدىكى مەھبۇسقا ئايلىنىپ قالدى!

ساقچىلار ئۇنىڭ قولىغا مۇزدەك كويزا سالغاندا، بىر پارچە ئوت ئۇنىڭ مېڭىسىدىن كىرىپ، تاپىنىدىن چىقىپ كەتكەندەك بولدى. نۇرغۇن چېلىش مەيدانلىرىدا ئالاي چېلىشچىلارنى يەر چىشلەتكەن بۇ ئادەمنىڭ كۆزلىرىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلىپ دەلدۇگىنىپ كەتتى، ساقچىلار ئۇنىڭ گەجگىسىدىن قاماللاپ تۇتۇپ، نېرىراقتىكى ساقچى ماشىنىسىغا ئىتتىرىپ ماڭغاندا، ئۆزىنى

تولىمۇ بىچارە ھېس قىلدى. ئۇ شۇ تاپتا بىرەر ئادەمنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئىككى ئېغىز لىللا گەپ قىلىپ، ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىشىغا تەقەززا ئىدى، ئۇنىڭ بىلەن بىر مەھەللىنىڭ كىشىلەر — بىر ئېرىقتىن سۇ ئىچكەن، ئەتىگەن - كەچتە سالام - سەھەت قىلىشقان، ئالدى - بەردى قىلىشىپ، بىر - بىرىگە ياردەم بېرىپ يېقىن ئۆتكەن كىشىلەر خۇددى تېلېۋىزوردىكى بىرەر قىزىقارلىق كۆرۈنۈشنى كۆرۈۋاتقاندەك قاراپ تۇرۇشاتتى. بىراق ھېچكىم ئوتتۇرىغا چىقىپ ئۇنىڭ ئۈچۈن گەپ قىلمايتتى. ئەنە ئاۋۇ كەنت باشلىقى ساۋۇر نۇر — ئادەتتە ھەرقانداق سورۇندا ھېچكىمگە گەپ بەرمەيدىغان، كەنتتىكى چوڭ - كىچىك ئىشلارنىڭ ھەممىسىگە قول تىقمايلا تۇرالمايدىغان، ئۇچ كۈندە بىر قېتىم ئۇنىڭ داستىخىنىغا داخىل بولمىسا، قاپىقى تۇرۇلۇپ ،باتناپ قالىدىغان، ئۇنىڭ زىياپىتىدە تويغۇچە يەپ، مەست بولغۇچە ئىچىپ ئاخىرىدا «قادىر، سېنىڭ ھەممە ئىشىڭغا مانا مەن ئىگە» دەيدىغان ئادەمۇ تاڭگا چىشلىۋالغاندەك لام - جىم دېمەي قاراپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئويناپ چوڭ بولغان، ئۇنىڭدىن جىق ياخشىلىقلارنى كۆرگەن جان - جىگەر دوستلىرىمۇ ھەيرانلىق ئىچىدە، نېمە قىلىشىنى بىلەلمىگەندەك داڭقېتىپ قاراپ تۇرۇشاتتى، ئۇ ساقچى ما- شىنىسىغا ئىتتىرىپ چىقىرىلىۋاتقان پەيتتە كىشىلەرنىڭ ئارقا تەرىپىدىن چىقىۋاتقان قىيا - چىيا ئاۋازنى ئاڭلىدى، ئاۋاز ئاڭلىغانلىكى ئادەمنىڭ يۈرىكىنى جىغىلدىتاتتى. «ۋاي... جېنىم بالام! سېنى نېمىشقا تۇتۇپ كېتىدىكەن؟! سەن كەتسەڭ، مەن قانداق قىلىمەن؟!... بالامنى قويۇۋې- تىڭلار!... مەن سىلەردىن ئىككى دۇنيا خۇش بولۇپ كېتەي... بالامدا گۇناھ يوق، ھەممىسى ئاشۇ نايۇپ ئەسكىنىڭ پىشكەللىكى... بالامنى قويۇۋېتىڭلار!» دەپ زار - زار قاقشاپ كېلىۋاتقان بۇ ئايال دەل ئۇنىڭ ئانىسى رىزۋانىخان ئىدى، ئۇ پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ، ساقچى ماشىنىسىنىڭ ئىشىكى ئالدىدا تىرەجەپ تۇرۇۋالدى، ئىككى ساقچى ئۇنى قانچە كۈچەپ ئىتتىرىپمۇ ماشىنىغا كىرگۈزەلمىدى، ئۇ بېشىنى قاتتىق بۇراپ كەينىگە قارىدى، ئانىسى رىزۋانىخان كىشىلەرنىڭ ئارىسىنى يېرىپ ئۆتۈپ، ئۇنىڭغا قاراپ يېقىنلاشتى، ئۇنىڭ ئاپئاق چاچلىرى چۈۋۈلغان، ئىككى كۆزى چەكچەيگەن، قورۇق باسقان مەڭزى ياش بىلەن يۇيۇلغان ئىدى. رىزۋانىخان بىردىنلا پۈتلە- شىپ، توپلىق يولغا دۈم يىقىلدى. ئۇنىڭ يۈرىكى ئوتتا داغلىغاندەك ئېچىشىپ كەتتى. شۇ ئەسنادا رىزۋانىخاننىڭ قېشىغا بىر چوكان پەيدا بولدى. بۇ ئۇنىڭ ئايالى ئايشەم ئىدى، ئايشەم ئېتىلىپ كەلگىنىچە رىزۋانىخاننى يۆلەپ ئورنىدىن تۇرغۇزدى. ئايشەمنىڭ بىر پۈتىدا ساپما كەش، يەنە بىر پۈتى يالاڭ ئاياغ، چاچلىرى چۈۋۈق، چىرايى قورقۇنچلۇق ئىدى، ئانا ۋە كېلىن بىر - بىرىنى يۆلەشكىنىچە ئالدىغا قاراپ تاشلاندى. ئەمما ساقچى ئۇلارنى تۇتۇۋالدى. ئانا ۋە كې- لىن ئىنتايىن باتۇرلىشىپ كەتكەن بولۇپ، ئىككى ساقچى بىلەن تۇتۇشۇپ كەتتى. ساقچى ما- شىنىسى ئەتراپى ئوپۇر - توپۇر بولۇپ كەتتى، ئۇ پۈتۈن كۈچىنى ئىشقا سېلىپ يۇلقۇنۇۋېدى، يەنە ئۇچ ساقچى ئېتىلىپ كېلىپ، ئۇنى ماشىنا ئىچىگە ئىتتىرىپ كىرگۈزۈەتتى.

ئۇنىڭ مېڭىسى زىڭىلداپ، بولۇۋاتقان ئىشلارغا ئەقلى يەتمەي قالدى. ئۇ ئەتىگەنده دەرۋازا- سى ئالدىدا، ئانىسى ۋە خوتۇن - بالىلىرى بىلەن خوشلاشقاندا، ئانىسى «خۇدايىمغا ئامانەت! ئاق يوللۇق بولسىلا، بالام!» دەپ ئۇزاتقان ئەمەسمىدى؟ ئۇ بۈگۈن ئۇزاق سەپەرگە — ئېچكىرىگە تېرە يۆتكەپ ماڭماقچى ئىدى، بىر ئاينىڭياقى ھەر تەرەپكە پالاقشىپ يۈرۈپ، سېتىۋالغان ئەللىك مىڭدىن ئارتۇق كالا، قوي، ئۆچكە تېرىسىنى چاتما كوزۇپلۇق يوغان بىر ئاپتوموبىلغا بېسىپ، شىجياجۇاڭغا ئاپىرىپ سېتىشقا تەييار قىلىپ قويغانىدى. شۇ تاپتا شەھەرده شوپۇر ئۇنى ساقلاپ تۇرۇۋاتاتتى، ئۇ بولسا تۇرمىگە قاراپ يول ئېلىۋاتاتتى. ئۇ ئەتىگەن ئۈيىدىكىلەر بىلەن

خوشلىشىپ، قۇمبوستان كەنتى بىلەن ئارابوستان كەنتى پاسسلىدىكى چاسىغا كەلگەندە، بىر كىم ئەتەي ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغاندەك ئويلىمىغان يەردىن خەق بىلەن جېدەللىشىپ قالدى. يەنە كېلىپ «بالا ـ قازا كۆرۈنۈپ كەلمەس، پۇت ـ قولىنى ساڭگىلىتىپ» دېگەندەك توقۇناق بالاغا ئۇچرىدى. ئاھ... خۇدا... بۇ ئەمدى ماڭا نېمە تارتقۇلۇق ـ ھە! مېنى بۇگۈن مۇنداق نەس باسىدىغىنىنى بىلگەن بولسام، ئۆيۈمدىن ھېچنەگە بارماي ئولتۇرماسمىدىم؟ بىچارە ئانام نېمە بولۇپ كېتەر، ئايالىمچۇ؟ بالىلىرىم قانداق قىلار؟ ئۇ باش ـ ئاخىرى يوق خىياللار ئىچىدە ماشىنا سىرتىغا قاراپ يۇلقۇنۇپ باقتى. بىراق ئۇنىڭ ئالدى ـ كەينى ۋە ئىككى تەرىپىدە ئولتۇرغان ساقچىلار ئۇنى مەھكەم قىسىپ ئولتۇرغان بولۇپ، ئۇ ئىختىيارسىز يەنە تىركىشىپ كەينىگە قارىدى. ئۇ تۆمۈر رېشاتكىلىق ماشىنا ئەينەكىدىن توپا ـ چاڭ ئىچىدە ئاللا ـ توۋا سېلىپ يۇگۈرۈپ كېلىۋاتقان ئانىسى ۋە ئايالىنى چالا ـ پۇچۇق كۆرۈپ قالدى، رىزۋانىخان نېمە ئۈچۈن يۇگۈرۈپ پۇتلىشىپ، يولغا دۇم چۈشتى. ئارقىدىنلا ئايشەمۇ يىقىلدى.

قادىر ئەلەم ئىچىدە ئۆرتىنىپ، ئورنىدىن تۇرۇۋېدى، ساقچىلار ئۇنى قاماللاپ تۇتۇپ ئورۇندۇقىغا پۇكلەپ باستى. ساقچى ماشىنىسى ھوقۇيتقىنىچە ناھىيە مەركىزىگە قاراپ ئۇچقاندەك يۈرۈپ كەتتى. ئۇ ئۆزىنى تېگى يوق ھاڭغا مولاقلاپ چۈشۈۋاتقاندەك سەزدى.

بۇ مەھبۇس قۇمبوستان كەنتىدىكى داڭلىق چېلىشچى، تېرە سودىگىرى قادىر نامان ئىدى.

قومبۇستان كەنتىدە ئىككى مىڭدىن ئارتۇق نوپۇس بولسىمۇ، كەنتتە ئۆزى بەگ ئۆزى خان ئادەمدىن پەقەت ئۇچەيلەنلا بار ئىدى. كەنت باشلىقى ساۋۇر نۇر پۈتۈن كەنتنى چىمچىلىقىدا ئوينىتاتتى، پەقەت ئىككى ئادەمنى ھېسابقا ئالمىغاندا، باشقا چوڭ ـ كىچىك، ئەر ـ ئايال دېھقانلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىپ، سىزغان سىزىقىدىن چىقمايتتى. ئۇنىڭغا قىر چىقىرالايدىغان ئىككى ئادەمنىڭ بىرى مۇشۇ قادىرنامان بولۇپ، ئۇنىڭدا كۈچ ـ قۇۋۋەت، پۇل ـ پۇچەكنىڭ ھەر ئىككىلىسى بار ئىدى. ئۇ ناھىيە بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن نۇرغۇن چېلىش مۇسابىقىلىرىدا بىرىنچىلىكنى ئېلىپ، داڭق چىقارغاندىن كېيىن، تېرە سودىسى قىلىپ، بېيىپ كەتكەنىدى.

ساۋۇر نۇرغۇمۇ، قادىر نامانغۇمۇ خىرىس قىلىدىغان يەنە بىر نوچى بولسا ساۋۇر نۇرنىڭ قېيناكىسى ـــ قۇمبوستان كەنتىنىڭ سابىق شۇجىسى قۇددۇس ناسىرنىڭ يالغۇز ئوغلى، ناھىيە بويىچە نامى بار ھاراقكەش نايۇپ ھاراق ئىدى، كەنت شۇجىسى نايۇپ ھاراقتىن بەكلا ئەيمىنەتتى. خۇدانىڭ كۈنى مەست ـ ئەلەس يۈرىدىغان نايۇپ دادىسىدىن قالغان مال ـ دۇنياغا ۋە ھۆددىگە ئالغان كەنتنىڭ 300 مولۇق بېغىغا تايىنىپ بايىاشات ياشاپ، ھېچكىمدىن ئەيمەنمەيتتى، ئۇ ئاشكارا سورۇنلاردا:

ـــ ساۋۇر نۇر قانچىلىك بىر نېمىتى؟ ناھايىتى رەھمەتلىك ئاتامنىڭ سايىسىدا يۈرۈپ جان باققان ئەبگا. ئەگەر سىكىلىم نۇرزادە دېگەن قانجۇق ئاشۇ تاز گەدەنگە تېگىمەن دەپ تۇرۇۋالمىغان بولسا، مۇنداق ئاغزىدا شەھەر ئالىدىغان تومپايغا چۈشۈپ قالغان ئەمەل نەدىتى؟! قادىرمۇ تاينىلىق، ئۇنداق قارا كۈچ ئات ـ ئېشەكتىمۇ بار، ئەگەر مەن بويتۇ كۈن ئالسۇن دېمىگەن بولسام، ئۇنىڭ تېرە ئېلىپ ـ سېتىپ پۇل تاپمىقى يوق ئىش ئىدى، ـــ دەپ چالۋاقاپ يۈرەتتى.

بۇ گەپلەر ئۇدۇللۇق ساۋۇر نۇر بىلەن قادىر نامانىڭ قۇلىقىغا يېتىپ تۇرسىمۇ، ئەمما ئۇلار نايۇپ قۇددۇسقا چىش يېرىپ بىر نېمە دېمەيتتى، چۈنكى دېھقانلار نايۇپنى ھاراقكەش دەپ كەينىدىن يامان كۆرگىنى بىلەن، بۇ ئادەمنىڭ يېزا ۋە ناھىيىدىكى يۇز ـ ئابرۇيلۇق كاتتىلار بىلەن

قويۇق ئالاقىسى بارلىقىدىن ئەيمىنەتتى. نايۇپ كىچىكىدىن باشلاپ دادىسىغا ئەگىشىپ يۇرۇپ، راپاۋەتچىلىكنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ ئۆگەنگەنىدى. ئۇ ھاراقتىن ئىبارەت شەيتاننىمۇ ۋەسۋەسىگە سالالايدىغان ئىچىملىكنى ۋاستە قىلىپ، ئوغرى بىلەنمۇ، باي بىلەنمۇ، كەمبەغەل ـ نامرات بىلەنمۇ ئارىلىشىپ، ھەممىسىگە ئاز ـ تولا نەپ بېرىپ، يەنە ئۆز نۆۋىتىدە ئۇلاردىن تېگىشلىك نەپ ئىلىپ يۇرۇپ، كىرمەيدىغان يوچۇقى، بىلمەيدىغان مەخپىيەتلىكى يوق ئىدى.

قادىر دەل مۇشۇ نايۇپ قۇددۇس تۇپەيلىدىن مەھبۇسقا ئايلىنىپ قالغانىدى. ئۇ تۇنجى سوراقتا تېخىمۇ گاڭگىراپ قالدى:

ـــسەن نېمىشقا نايۇپ قۇددۇسنى ئۆلتۈردۈڭ؟!

سوئال ئۇنىڭغا تاغدىنمۇ ئېغىر تۇيۇلدى.

ـــماۋۇ ساقچىلار نېمە دەۋاتىدۇ؟ مەن نېمىشقا نايۇپ ھاراقكەشنى ئۆلتۈرگۈدەكمەن؟ مەن ئەزەلدىن ھېچكىمنى ئۆلتۈرۈشنى ئويلاپ باقمىغان. ئادەم ئەمەس، كالا، قوي، توخۇ ئۆلتۈرىدىغان ئىش بولسىمۇ، ئىلاجى بار خەققە ئۆلتۈرگۈزمەنغۇ؟ نېمانداق قاملاشمىغان سوئال بۇ؟ ياق... ياق، مەن ھېچكىمنى ئۆلتۈرمىدىم، ئۇ بۇگۈن ئەتىگەندە ئالدىمنى توسۇۋېلىپ ئۇشۇشۇقلۇق قىلمىغان بولسا، مەن يولۇمغا كېتىۋەرمەسمىدىم؟ ناھايىتى شۇ ئۇ گوينى يانپاشقا ئېلىپ يەرگە تاشلىۋەتتىم. مۇنداق ئىش بۇرۇن تولا بولغان، نۇرغۇن ئادەملەرنى ئاشۇنداق دەست كۆتۈرۈپ تاشلىۋەتكەنىدە، ھېچكىم ئۆلۈپ قالمىغان. بۇ ھاراقكەش ھاراقنى تولا ئىچىپ، جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ قالغان ئىكەن، يەرگە چۈشكەن پېتى ئۆلۈپ قالدى. بۇ مېنىڭ گۇناھىم ئەمەس. ئۇ ئۆزىگە ئۆزى قىلدى. مەن ئۇنى ئۆلۈپ قالسۇن دەپ ئويلىمىغان. ئەستاغپۇرۇللا، ماڭا ئۇۋال قىلماڭلار مەن ئادەم ئۆلتۈرمىدىم. پىچاق سالغان بولسام، ياكى كارنىينى سىقىقان بولسام ياكى مەيدىسىگە، قورسىقىغا دەسسىگەن بولسام، مېنى ئادەم ئۆلتۈردى دېسەڭلار بۇنى بوينۇمغا ئالاتتىم. ئىللا، بىللا... مەن ئۇنى ھېچنېمە قىلمىدىم. ئۇ مېنى يولۇمغا ماڭغىلى قويمىدى، شۇڭا مەن ئۇنى كۆتۈرۈپ تاشلىۋەتتىم. ھەممە گۇناھ ئۇنىڭ ئۆزىدە، مەن ئادەم ئۆلتۈرمىدىم.

ـــياۋاشلىق بىلەن راستىڭنى ئېيت! نايۇپ قۇددۇسنى نېمە ئۈچۈن ئۆلتۈردۈڭ؟ ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ قويۇپ، يەنە ئۆزۈڭنى ئاقلىماقچىمۇ؟ بىلىپ، قوي، ئىقرار قىلساڭ كەڭچىلىك قىلىدۇ، جاھىللىق قىلساڭ قاتتىق جازاغا تارتىلىسەن!

ـــنېمە دەپ ئادەم ئۆلتۈردۈم دەيمەن؟ مەندە ھېچبىر گۇناھ بولمىسا، سىلەر ئوبدان ئېنىقلاپ بېقىڭلار. نايۇپ ئەتىگەندە مېنى توسۇۋالغاندا، جىق ئادەملەر كۆرگەن. مەن ئۇنى ئۇرمىدىم، پەقەت كۆتۈرۈپ تاشلىۋەتتىم، بۇنى ئادەم ئۆلتۈردۈڭ دېسەڭلار، ماڭا ئۇۋال بولىدۇ، مەن گۇناھسىز، مېنى قويۇپ بېرىڭلار... نايۇپنىڭ ئەجىلى توشۇپتىكەن. قانچىلىك تۆلەم بەر دېسەڭلار شۇنچىلىك بېرەي. ئەمما مېنى ئادەم ئۆلتۈردۈڭ دېسەڭلار، مەن بۇنىڭغا قەتئىي قايىل ئەمەس.

قادىرنىڭ كۆز ئالدىدا ئەتىگەندىكى ئىشلار قايتا ئايان بولدى...

قادىر پۇل ۋە كىنىم ـ كېچەكلىرى سېلىنغان ئېچىل سومكىسىنى كۆتۈرۈپ، قۇمبوستاندىن ناھىيە بازىرىغا بارىدىغان چاسىغا كەلگەندە يول بويىدىكى ئاشخانىدىن بىر ئادەم دەلدەڭشىگىنىچە چىقىپ، ئۇنىڭ يولىنى توستى. قادىر قاراپلا ئۇنىڭ نايۇپ قۇددۇس ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئەرۋاھى ئۇچتى.

ـــھوي... قادىر! قاق ناشتىدا نەگە ماڭدىڭ؟! ـــ دېدى نايۇپ ئالدى ـ كەينىگە سەنتۈرۈلۈپ دەسسەپ، ـــسېنى كەنتىمىزنىڭ چېلىشچىسى دەپ قويساقزە، مەندىن كاتتا ئادەم يوق دەپ يو-

غانچىلىق قىلما! ئاكاڭ قارىغاينىڭ ئالدىدا سەن دېگەن بىر تېرىپ‌ئورۇش. ئۇقتۇڭمۇ؟ مەنچۇ، سەن لىكتاسىنى ئازراق پىتلىنىۋالسۇن دەپ يول قويمىغان بولساق، سەندەك ئەبگا نېمىگە پۇل تاپىدۇ. غان ئامەت نەدىتى؟! باجگىر ئاغىنىلەردىن ئاڭلىسام، نۇرغۇن باج تۆلىمەپسەن!... بولە... مېنى ئاشخانىغا باشلا، بۇگۈن مېنى ئوبدان مېھمان قىلماي مەندىن قۇتۇلالمايسەن، نەچچە ۋاقىتنىڭياقى باج تۆلىمەي تاپقان پۇللىرىڭنىڭ زاكىتىنى ئايرىيمەن، قانداق؟

قادىر يىپى ئۇزۇلگەن لەگلەكتەك لەپەشىپ تۇرغان نايۇپنىڭ ئەپتىگە زەن سالدى، كۈندە دېگۈدەك ئىچكەن ھاراق ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى كۈچ - قۇۋۋەتنى خورىتىپ، ئەسلىدىكى سېرىق چىرايىنى تېخىمۇ خۇنۇكلەشتۈرۈۋەتكەن ئىدى. كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، ئەتراپى كۆكىرىپ، جىنچىراغتەك پىلىلداپ قالغانىدى. قادىر ئۇنىڭدىن كېلىۋاتقان قاتمۇسىق پۇراقتىن سەسكىنىپ:

ـــھەي نايۇپ، جىنىڭغا ئىچىڭ ئاغرىسا بولمامدۇ؟ ئاشۇ ئېشەك سۈيدۈكىنى ئىچمىسەك، يېگەن - ئىچكىنىڭ تېنىڭگە سىڭمەمدۇھە! بۇگۈن مېنى يولۇمدىن توسما. ئىشىم بەك ئالدىراش، مېھمان قىلدىغان ئىش ماڭا قەرز بولۇپ تۇرسۇن. باشقا بىر كۈنى قانداق قىل دېسەڭ شۇنداق قىلاي. بولامدۇ؟ مەن بۇگۈن ئىچكىرىگە ماڭماقچى، ـــ دېدى.

ـــكۆتۈر ئۇنداق قۇرۇق باھانەڭنى! بۇگۈن ماڭا پۇل خەجلىتىپ، ئەل - ئاغىنىلىرىمنى مېھمان قىلدۇرمىسام، نايۇپ دېگەن ئىسمىمنى يۆتكىۋېتىمەن!

ـــنايۇپ، كۆكەمىلىك قىلما! مەن ھازىر دېدىمغۇ، مېنى تېرە باسقان ماشىنا ساقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ. مېنى ئىشىمدىن قويما.

ـــقادىر، مەن سېنى ئۆزۈم بىلەن تەڭ كۆرۈپ، مېھمان قىلىۋال دەۋاتىمەن! بولمىساچۇ... ۋاي، نايۇپكا، خىزمەتتە بولايلى دەيدىغانلار سامانىدەك! مەن سېنى يۇز - ئابرۇي تېپىۋالسۇن دەپ بۇگۈن شۇنداق دەپ قويدۇم. بولمىسا، مېنىڭ تۆكۈرگەن تۆكۈرۈكۈمدىنمۇ سەندەك قوڭالتاقتىن نەچچە يۈزى سەكرەپ چۈشىدۇ! قانداق؟ ئەگەرچۇ... يانچۇقۇڭدا ئىككى - تۆت تىزا بولمىسا، ماۋۇ قاراپ تۇرغانلار ئالدىدا نايۇپ ئاكا، جېنىم ئاكا، بۇگۈن يانچۇقۇم قۇرۇقتى دەپ يالۋۇرساڭمۇ مەيلى، مەن رازى، بۇنىڭغىغۇ ماقۇل دەرسەن؟!

قادىرنىڭ غەزەپتىن پۈتۈن بەدىنى ئوت ئېلىپ كەتتى، ئىككىيلەنىڭ ۋارقىراشقان ئاۋازىنى ئاڭلىغان 30 - 40 ئادەم ئۇلارنىڭ ئەتراپىغا يىغىلىپ تاماشا كۆرۈپ تۇراتتى، نايۇپ ئۇنى ئاپئاشكارا كەمسىندۇرۇۋاتاتتى. قادىرنىڭ جۇدۇنى ئۆرلىدى، بىراق ئۆزىنى ساقلاپ تۇرغان شوپۇر ئېسىگە كېلىش بىلەنلا قايناپ - تاشقان ئاچچىقىنى بېسىۋالدى.

خەپ نايۇپ! بۇگۈن مەن ساڭا يول قويماي، بىراق مۇرىتى كەلگەندە، مۇشۇ نوچىلىقىڭنى كۆزۈڭگە بىر كۆرسەتمىسەم ھېساب ئەمەس! يولۇاسنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس، ئاچچىقىنى يەڭگەن باتۇر دەپتىكەن. سەن بىلەن تەڭ تۇرىمەن دەپ، سودامدىن قالسام بولمايدۇ. ئەسلىي مەقسىتىڭ مېنىڭ تۆت تىزامنى خەجلەش بولىدىغان بولسا، باش - كۆزۈمنىڭ سادىقىسى ئورنىدا ببرۇبتەي.

قادىر يانچۇقىدىن ئۇچيۇز كوي چىقىرىپ، نايۇپقا تەڭلىدى.

ـــئالە... مانا پۇل... ھاراق ئېلىپ ئىچەمسەن ياكى خوتۇنۇڭغا ئوسما ئېلىپ ببرەمسەن ئىختىيارىڭ. مەن مېھمان قىلغان ھېسابتا بولسۇن، ئەما يولۇمنى توسما! مەن ھازىرلا ماڭمىسام بولمايدۇ!

ـــھەي... قادىر... مەن سەندىن پۇل تىلىمىدىم، مېنى مېھمان قىل دېدىم. پۇل دېگەنچۇ مانا مەندە سامانىدەك جىق. سەن ئۆز قولۇڭ بىلەن قۇيغان ھاراقنى ئىچمەن دېدىم، ئوغۇل بالا بولساڭ، پۇ-

لۇڭنى ماڭا تەڭلىمەي، دۇكانچىغا تەڭلەپ ھاراق ئېلىپ بىر شىرە قورۇما تەييارلا، ئاندىن يولۇڭغا ماڭغىلى قويىمەن!

قادىر ئەمدى يەنە تالىشىپ ئولتۇرۇشنى لايىق كۆرمەي، قولىدىكى پۇلنى نايۇپنىڭ تۆش يا-چۇقىغا كەپلەپ سالدى-دە، ئۇنى ياندىپ ئۆتۈپ كەتمەكچى بولدى. بىراق نايۇپ شاقىدە يانغا ئۆتۈپ، دېۋىلىگىنىچە ئۇنىڭ يولىنى توسۇۋالدى.

قادىر كەينىگە بۇرۇلۇپ كەتمەكچى بولۇۋېدى، نايۇپ كاپلا قىلىپ ئۇنىڭ چاپىنىنىڭ پېشى-دىن تۇتۇۋالدى:

—قورقتۇڭمۇ!؟ قورققان بولساڭ، ئاكا، جېنىم ئاكا دە! بولمىسا، سەن مېنى بىر قوللۇق مېھمان قىلماي قولۇمدىن تىرىك چىقىپ كېتەلمەيسەن! سەندەك تېرىپۇرۇشقا تېتىيالمىسام، ماڭا بۇنداق جاننىڭ لازىمى يوق!

—مانا ئەمىسە!

قادىر ئۇنى ئەدەپلىمەكچى بولۇپ، مۇشتىنى تۇگۇپ دېۋىلەپ بولۇپ توختاپ قالدى. ماۋۇ رەزگى مۇناپىقنى ئۇرۇپ مېجىقنى چىقىرىۋەتسەم قانداق بولار؟ خەپ نايۇپ، تازىمۇ بىر ئالدىراپ تۇرغاندا يولۇمنى توسۇۋالدىڭ. نوخۇلاڭنى بىر ئالىدىغان پۇرسەت كەپقاپتىكەن. بوپتۇ، ھايانىنى سەن ئالغان بول، بۇگۈن ئېغىرلىق قىلاي، سەندەك لۇكچەك بىلەن ئۇرۇشسام، ئەلە-مەلە ئەلۋەتتە گۇناھنى ماڭا ئارتىدۇ! شۇ كەمگىچە بىرەرسى بىلەن ياقىلىشىپ باقماپتىمەن، ئەمدى بولغاندا يامان ئاتلىق بولۇپ قالماي.

—توختاپ قالدىڭغۇ قادىر نوچى! — نايۇپ ئۇنىڭغا دېۋىلىدى، — بىرنى تاك ئېتىپ چې-كىپ باققىنا، يەتمىش پۇشتۇڭغىچە سولىتۇەتمىسەم مەن نايۇپ قۇددۇس بولماي كېتەي! مېنى ئۇرالايدىغان ئادەم ئانىسىنىڭ قورسىقىدىن چۈشمىدى تېخى... ئالە سېسىق پۇلۇڭنى... بايا دې-دىمىغۇ... يا غوجىكا دەپ يالۋۇرسەن، يا چىرايلىقچە مېھمان قىلىپ، ماڭا ناماقۇل بولمىسەن.. بولمىسا ساڭا ياخشىلىق يوق. ھۇ... تۇل خوتۇننىڭ كۆچۈكى!

ھاراقنىڭ كەيپىدىن شۇ تاپتا نايۇپنىڭ يۈرىكى قاپتەك يوغىناپ كەتكەن ئىدى. قادىر ئېڭە-شىپ چاپىنىنىڭ پېشىنى تارتىپ ئاجراتماقچى بولۇۋېدى، نايۇپ كاپىدە ئۇنىڭ بوينىنى قولتۇ-قىغا قىسۋالدى. ئىككىيلەن نەق يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇتۇشۇپ قالدى. ئۇلارنى ئاجراتقۇدەك بە-رەر كىم چىقمىدى. قادىر ئۇڭ قولى بىلەن نايۇپنىڭ گەۋدىسىنى قامالىلاپ سول قولى بىلەن بىر پۇتنى تۇتۇپ پىرقىرىتىپ تاشلىۋەتتى. نايۇپ «ئېھ» دېگىنىچە جىممىدە يېتىپ قالدى. ئەتراپتا قارىشىپ تۇرغانلار گۇرىدە يېقىنلاپ كېلىشتى، كىمدۇر بىرى ئېڭىشىپ نايۇپنى يۆلەپ قو-يۇرماقچى بولدى، بىراق نايۇپنىڭ بېشى ئۆلۈك خورازنىڭ بېشىدەك ساڭگىلاپ قالدى. ھېلىقى ئادەم قولىنى ئۇنىڭ بۇرنىغا تۇتۇپ بىردەم تۇرغاندىن كېيىن بىردىنلا ۋارقىرىۋەتتى:

—ئۆلۈپتۇ! نايۇپباي ئۆلۈپتۇ!

قادىرنىڭ مېڭىسى تارسىدە يېرىلىپ كەتكەندەك زىڭىلداپ كەتتى. ماۋۇ پېشكەللىكنى! راستتىنلا ئۆلگەنمىدۇ؟ يالغاندىن ئۆلگەن بولۇپ يېتىۋېلىپ، مېنى قورقۇتاي دەۋتامدۇ-يا! ئۇزۇم قارىباقاي، ھوشىدىن كەتكەن بولسا، دوختۇرغا ئاپىراي. تازا ئالدىراپ تۇرغاندا مائىشنى قارىما-دىغان.

قادىر ئېڭىشىپ نايۇپنىڭ بۇرنىغا قولىنى تۇتتى. نايۇپنىڭ تىنىقى توختاپ قالغانىدى. چە-رايى تامدەك تاتىرىپ، ئېڭىكى ساڭگىلاپ چۈشكەنىدى. قادىر ئىختىيارسىز ئورنىدا ئولتۇرۇپ

قالدى. ئۇ بۇنداق بولۇشىنى زادى ئويلاپ باقمىغانىدى. ھايال ئۆتمەي ساقچىلار يېتىپ كېلىشتى، كىشىلەر ئۇۋۇسى چۈۋۈلغاندەك ھەرىلەردەك ئۆرتۈپە بولۇپ كېتىشتى، نايۇپنىڭ ئۇرۇق-تۇغقان-لىرى قىيا-چىيا ئىچىندە يېتىپ كېلىپ ھازا ئىچىشتى. قادىر ئۆزىنى ساقلاپ تۇرغان شوپۇرغا بولغان ئىشنى دەپ، يەنە بىر-ئىككى كۈن ساقلاشنى جېكىلەش نىيىتىدە بازارغا قاراپ ماڭماقچى بولۇۋېدى، قومبۇستان كەنتىنىڭ ئامانلىق ساقلاش مۇدىرى بارات تاش ئۇنى ماڭدۇرمىدى:

ــ قادىراخۇن! بالانى تېرىغان ئۆزۈڭلار، ئادەم ئۆلگەن تۇرسا، نەگە بارىسىلەر؟! ساقچىلار تەكشۈرۈپ بىر نېمە دەپ خۇلاسە چىقارمىغۇچە، مەن سىلىنى ھېچيەرگە ماڭغۇزمايمەن، بۇ دېگەن قانۇنغا چېتىلىدىغان ئىش. مەن سىلىنى تۇتۇپ تۇرمىسام بالانىڭ چوڭىغا قالىمەن...

دېلودىن دەماللىقا خۇلاسە چىقارغىلى بولمايتتى، نايۇپ قۇددۇس چوڭ جەمەتىنىڭ ئادىمى ئىدى، قۇمبۇستاندىكى دېھقانلارنىڭ يېرىمى ئۇنىڭ بىلەن قان قېرىنداش كېلەتتى. يېزا ۋە ناھىيە-دىكى كاتتىلار ئارىسىدىمۇ يېقىن-يورۇقلىرى كۆپ ئىدى، ئۇلار ھە دېگەندە قادىرنى قاتىل دەپ بېكىتىپ قاتتىق جازالاپ بېرىشنى تەلەپ قىلىشتى.

قادىرنىڭ تەرىپىنى ئالىدىغانلارمۇ جىق ئىدى، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى قادىردىن كۆپ ياخشىلىق كۆرگەن نامراتلار بولسا، يەنە بىر قىسمى نايۇپنىڭ ۋاقتى-سوقتى قىلىشىغا ئۇچرىغانلار ئىدى. تارازىنىڭ تەڭشەلمىگى تەس. ئاخىردا ساقچىلار ئاۋۋال قادىرنى ئادەم ئۆلتۈرگەن گۇمانلىق جىنا-يەتچى قاتارىدا تۇتۇپ تۇرۇشنى قارار قىلىشتى.

2

«كالىنىڭ مۆڭگۈزىگە ئۇرسا، تۈيىقى سەگرايتۇ» دېگەندەك، قادىرنىڭ پېشكەللىككە ئۇچ-راپ تۇرمىگە كىرىپ قېلىشى ئۇنىڭغا نەۋرە تۇغقان كېلىدىغان قاسىم سۇلايمانىنى قاتتىق بىئارام قىلىۋەتتى.

قاسىمنىڭ ئاتىسى سۇلايمان ناھىيە بازىرىدىكى داڭلىق زەرگەر بولۇپ، ئۇ قادىرنىڭ ئاتىسى نامان مىراپ بىلەن دادا-بىر، ئانا باشقا ئاكا-ئىنىلار ئىدى، سىياسەت ئىنچىكە، سىنىپىي تەركىب ھەممىنى بەلگىلەيدىغان يىللاردا ئاكا-ئۇكىلار ئۆزىنىڭ غېمى بىلەن بولۇپ كېتىپ تاشلىشىپ كېتىشكەن، كېيىن زامان ئۆڭشىلىپ قادىر چىلىشتا داڭق چىقارغان كۈنلەردە قايتىدىن تېپىشقانىدى.

قادىر بىلەن قاسىم شېرىكلىشىپ تېرە سودىسى قىلاتتى. قاسىم دەسمايە ئۇچۇن پۇل چىقا-راتتى، قادىر بولسا، يېزىلارنى ئارىلاپ تېرە يىغىپ، ئىچكىرىگە ئاپىرىپ، خۇرۇم زاۋۇتلىرىغا توپ ئۆتكۈزەتتى. ئۇچ-تۆت يىلىنىڭياقى ئىككىيلەننىڭ ئىش-ئوقىتى ئوبدان يۈرۈشۈپ، دەسمايىنى نەچچە قاتلىغانىدى. ئەمما بۇ نۆۋەت ئىككىيلەننى بىراقلا نەس باستى.

نايۇپ ئۆلگەن كۈنى قادىر تۇرمىگە سولاندى، ئۇ ئۆزى بىلەن ئىچكىرىگە بىللە بارماقچى بولغان يۈك ئاپتوموبىلى شوپۇرىغا ياكى قاسىمغا خەۋەر بېرىشكە ئۇلگۈرەلمىدى. قاسىم ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپ، شوپۇرنى ئىزدەۋېدى، ئاللىبىك مىڭ پارچە تېرە بىسىلغان ئاپتوموبىل بىلەن شوپۇرنى تاپالمىدى، نەچچە مىليونلۇق مال بىلەن شوپۇر سىرلىق ھالدا يوقاپ كەتكەنىدى. ئەگەر قادىر ئۆزى بولغان بولسا، مال بىلەن شوپۇرنى سۈرۈشتە قىلىش كۆپ ئاسان بولاتتى. ھازىر ھەممىدىن مۇھىمى قادىرنى ئامال قىلىپ قۇتۇلدۇرۇپ چىقىش ئىدى، دەپ ئويلىدى. قاسىم زەرگەر دېسە بۇ يۇرتتا مېنى بىلمەيدىغان ئادەم يوق. ئالمادىس قادىر ئېغىر كېسىلىپ كەتسە مېنىڭمۇ ئىناۋىتىم

بىر تىنىن بولىدۇ. توشقاننى قومۇش ئۆلتۈرەر، ئەرنى نومۇس دېگەن گەپ بار. ئىناۋەت ھەممىدىن مۇھىم. قادىرنى قۇتۇلدۇرالمىسام ماڭا بۇ يۇرت ھارام بولمامدۇ؟ قادىرنى قاتىل دېگەن گۇيلارغا ئۆزۈمنى تونۇتۇپ قويمىسام ھېساب ئەمەس، پۇل دېگەننى مانا مۇشۇنداق باشقا كۈن چۈشكەندە خەج ـ خىراجەت قىلارمىز دەپ تاپىدىغان گەپ. بولمىسا، پۇل دېگەن بۇ رەڭلىك قەغەزدە ئىشتان ـ چاپان كىيگىلى بولمايدۇ ـ دە. ياخشىسى دېلودا پىچىقى كېسىدىغان ئادەملەرنىڭ گېلىنى ياغلاپ، يوللۇق قوغدانغان دېگەن گەپنى دېلوغا كىرگۈزۈشۈم كېرەك. بېچارە ئۇكام، تۇرمىدە نېمە كۈنـ لەرنى كۆرۈۋاتقانسەن؟ بۇ كۈنلەرمۇ ئۆتۈپ كېتەر. سەن ھامان ئاقلىنىپ چىقىسەن، ئۇ چاغدا يەنە كىم دېسە قادىر چېلىشچى، قاسىم زەرگەر دەپ مەيدىمىزنى كېرىپ، ئوقتىمىزنى سۇدەك ئاقـ تۇرمىز. بىزنى كۆرەلمىگەنلەر ئىچى زەردىگۈش بولۇپ كېتىدۇ تېخى.

قاسىمنىڭ ئىشلىرى ھە دېگەندىلا ئوڭدىن كەلمىدى، ئىشەنگەن تاغدا كېيىك ياتماپتۇ دېگەن شۇدە، دەپ ئويلايتتى قاسىم، نەچچە يىلنىڭياقى ئۆلپەتلىشىپ، شۇنداق يېقىن ئۆتكەن تۇرۇقلۇق، پىچاق سۆڭەككە قادالغاندا، ماۋۇ تەۋەككۈل سوتچى دېگەن ئەزمە ئاداشنىڭ قىپقىزىل پرىنسىپچى بولۇۋالغىنىنى كۆرمەمدىغان! ئەللىك مىڭ كويغا قاراپمۇ قويمىدى تېخى. سەن بىلەن بىز شۇنداق يېقىن ئاغىنە تۇرۇپ بۇنداق سودىلىشىدىغان ئىشنى قىلساق بولمايدۇ، دېلو ئېتىخى جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسىنىڭ قولىدا، ئاۋۇال ئۇلار قانۇن بويىچە تەھقىقلەپ باقسۇن، دېلو بىزنىڭ قولىمىزغا ئۆتكەندە، قانداق بىر تەرەپ قىلىشقا تېگىشلىك بولسا، شۇنداق قىلىمىز، قادىرنى مەنمۇ بىلىمەن، تېگىدىن ئوبدان ئادەمنىڭ بالىسى، ئۇۋال قىلىنماسلىقىغا پۇل بەرمىسەكمۇ كاـ پالەتلىك قىلىمەن دېگەن چىرايلىق گەپلىرىگە چىچاي. ئاۋۇ ئابدۇرېھىم دېگەن ساقچىنى خېلىلا دۇرۇس ئادەم دەپ يۈرسەم، بۇمۇ ئىشتاننى سېلىپ ئوسۇرىدىغان بىر نېمىكەن ئەمەسمۇ! ئۇنىڭ پۇلۇكىنى ماڭا تەڭلىمە، مەن ئۇنداق قارىغۇنى تار يەردە قىستاپ نەپ ئالىدىغان ئادەم ئەمەس، پەـ مىمچە يوللۇق قوغدىنىشنى چېكىدىن ئاشۇرۇۋەتكەنلىككە ياتىدىغاندەك قىلىدۇ، خاتىرجەم بول، قادىر بىلەن مەنمۇ ئوبدان تونۇشاتتىم، ئۇنىڭغا ئۇۋال قىلىنىپ كەتمەيدۇ، دېگىنى بالام يىغلىما، ئەتە پۇل تاپسام، ساڭا كەمپۈت ئېلىپ بېرىمەن دېگەنلىكى بولماي نېمە؟ مەن راستىنلا ئىشنىڭ ئېپى ـ جېپىنى بىلمەي قالغاندەك تۇرىمەن. ئۇجمە پىش، ئاغزىمغا چۈش دەپ ساقلاپ تۇرسام ئاـ لىمادىس ئىش يامىنىغا مېڭىپ، دېلو يامان يەرگە بېرىپ تاقالسا، پۈشايمانىنى ئالىدىغان قاچا تاـ پالماي قالماي يەنە، دېلونى ساقچىلار 50 ـ 60 كۈندە بېجىرىپ بولۇپ تەپتىش مەھكىمىسىگە ئۆتكۈزىدىكەن. ئۇلارمۇ بىر ئاي كۆچىلاپ تەكشۈرۈپ سوتقا ئۆتكۈزىدىكەن. ئاچقۇچ يەنىلا ساقـ چىلارنىڭ تەكشۈرۈشى ئىكەن، كېسەر پىچاق بىرـ ئىككىسىنى تېپىپ، دېلونىڭ ھالقىسىنى ئوبدان بىر يەرگە باغلىۋەتمىسەم بولمىغۇدەك.

قاسىمغا ئەقىل كۆرسىتىپ، مەسلىھەت بېرىدىغانلار جىق ئىدى، ئۇ بىر نېمە دەپ، بۇ بىر نېمە دەپ، ئاخىرى بۇ ناھىيىدە قولىدىن ھېچقانداق ئىش قىچىپ قۇتۇلالمايدىغان بىر ئادەمنىڭ بارلىقى مەلۇم بولدى، قاسىم بۇ ئادەمنى بۇرۇندىنلا بىلىسىمۇ، ئەمما ئۇنى باشلىقلارنىڭ چاپانـ چىلىقىنى قىلىپ جان باقىدىغان داستىخان چۈبىنى، پىچاققا ساپ بولغۇدەك بىكىسىسى يوق بىر نېمە دەپ كۆزگە ئىلمايلا كەلگەنىدى. «كۆزگە ئىلمىغان پۇتقا چوماق» دېگەن گەپ راست ئىكەندە! بۇ ئادەم قولىدا ئاز ـ تولا ئەمىلى بار قايىم نۇر دېگەن كىشى ئىدى.

ـــقاسىمجان، سىلى ئالتۇن ـ كۈمۈشنى بىر كۆرۈپلا جىنىڭ ـ جالىغىنى ئايرىيالىغانلىرى بەـ لەن، بۇگۈنكى كۈندە كىمنىڭ قولىدىن ئىش كېلىدىغانلىقىنى بىلمەي يۈرۈپتىلا، قايىم نۇر

يەتتە ـ سەككىز ئادەم ئىشلەيدىغان كىچىككىنە بىر ئورۇننىڭ باشلىقى بولغان بىلەن، ھازىر نا-
ھىيىدە ئۇ ئارىلاشسا ھەل بولمايدىغان ئىش يوق، بىنا قۇرۇلۇشىنى ھۆددىگە ئالىدىغان، بىرىنچى
دەرىجىلىك تاشيول قۇرۇلۇشىنى تالىشىدىغان، ھەتتا ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن باللىرىنى ئىشقا
ئورۇنلاشتۇرىدىغان ئادەملەر مۇشۇ ئادەمنىڭ قولى بىلەن ئىش پۈتتۈرىدۇ. مىش ـ مىش گەپلەرگە
قارىغاندا، بۇ ئادەم پات ئارىدا يەنە ئۆسكۈدەكمىش. مەن سىلى بىلەن ياخشى ئەسرالىشىپ ئۆتە-
كەچكە، كۆڭلۈمنى يېقىن بىلىپ، بۇ ئادەمنى سىلىگە سايە قىلىۋاتىمەن، ـــ دېدى ئۇنىڭغا
مەسلىھەت بەرگەنلەرنىڭ بىرى.

قاسىم دەماللىققا تازا ئىشىنىپ كېتەلمەي سۈرۈشتۈرۈپ كۆرۈۋېدى، باشقىلارمۇ شۇ ھامان
تەستىقلاشتى.

قاسىم ئەللىك مىڭ يۈەننى تەييارلاپ، بىر كۈنى كەچتە قايىم نۇر بىلەن «يەنە كېلىڭ»
رېستورانىنىڭ ئايرىمخانىسىدا كۆرۈشتى، يۈزى چوقۇر، خامسىمىز، ئوتتۇرا بوي، پال كۆز قايىم
نۇر قاسىمنىڭ ئىلتىجاسىنى ئاڭلاپ:

ـــھە... ھە... بۇ دېلودىن خەۋىرىم بار. چاتاق يوق، خەق چاتاق چىقىرىپ، يولىنى توسۇ-
ۋالسا، كىمنىڭ ئاچچىقى كەلمەيدۇ؟! قادىر دېگەن ناھىيىمىزگە شان ـ شەرەپ كەلتۈرگەن چە-
لىشچى باتۇر تۇرسا، ئۇنىڭا ئۇۋال قىلىنسا، كىم راۋا كۆرىدۇ؟ سىلى خاتىرجەم بولسىلا، مەن
ساقچى ئىدارىسىدىكىلەرگە ھايت دەپ قويسامىلا بولىدىغان ئىشكەن، ـــ دېدى ـ دە، ئالدىغا قو-
يۇلغان بەش باغلام پۇلنى بەخرامان ئېلىپ سومكىسىغا سالدى، ئۇ شەرەدىكى قورۇمىلاردىن بە-
ھۇزۇر يەپ، ئىككى رومكا ھاراق ئىچكەندىن كېيىن، جىددىي ئىشى بارلىقىنى ئېيتىپ، قاسىم
بىلەن خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى.

قاسىم ئۈيگە قايتىپ كەلگەندە، قايىم نۇر «شادلىق باغچىسى» رېستورانىنىڭ ئايرىمخانىسىدا
يەنە بىر ئادەم بىلەن ئۇچرىشىپ، كاتتا زىياپەتتە بولۇۋاتاتتى. قايىم نۇر چىرايلىدىن كۇلكە ياغدۇر-
غان ھالدا پومپايغان سومكىسىنى تىزىغا قويۇۋېلىپ كېرىلىپ ئولتۇراتتى، ئۇ ساھىبخان سۈنغان
رومكىنى سىلىق رەت قىلىپ، زىياپەت ئەھلىگە قارىغىنىچە چوڭقۇر خىيال سۈرمەكتە ئىدى.
خۇدا بەرسە قۇلىغا، كەلتۈرۈپ بىرەر يولىغا دېگەن گەپ بىكار ئېيتىلماپتىكەن، مانا، ئوخشاش
بىر ئىش خۇسۇسىدا ئون كاللەك پۇل چونتەككە كىردى. ماۋۇ ساۋۇر نۇر دېگەن كەنت باشلىقـ
نىڭ ئەللىك مىڭ يۈەن خەجلەپ، قادىر چېلىشچىنى قەستەنلىك بىلەن ئادەم ئۆلتۈرگەن دەپ بە-
كىتىپ بەر، دېگىنىگە قارىغاندا، قادىردا ئالالمىغان ئۇچى باردەك قىلىدۇ. قانداق قىلىش ئۆزۈمنىڭ
ئىختىيارى، ۋاقتى كەلگەندە، كىمنىڭ كېينىكى كۈنلەردە ماڭا ئەسقاتمىغانلىقىغا قاراپ باقما-
دىم. ئاتام رەھمىتى ئالامەت ئەقىللىق ئادەمكەن. ئۇنىڭ «بالام ئەقىللىق بولۇشنى ئۆگەن، ئاۋۇال
كاللاڭنى، ئاندىن تىلىڭنى ئىشقا سېلىشنى بىلىۋال، ئادەمگە ئامەت كەلتۈرىدىغانمۇ، ئاپەت ئې-
لىپ كېلىدىغىنىمۇ مۇشۇ ئېغىزىڭدىكى تىل، ئاغزى يۇمشاق مىڭنى ئېمەر، ئاغزى قاتتىق
بىرنى دېگەن گەپنى ئۇنتۇما. خەقنىڭ بولۇپمۇ باشلىقلارنىڭ بۇرنىدىن كىرىپ ئاغزىدىن چە-
قىشنى بىلىۋالساڭ، كېيىنكى كۈنلەردە كۈنلىرىڭ ياخشى ئۆتىدۇ. ھەممە ئادەم ئۆزىنى ماختاي-
دىغان، تاتلىق گەپلەرگە ئامراق، يۇڭ توقماق بىلەن يۇڭ قوزۇقنى يەرگە ئۇرۇپ كىرگۈزگىلى بو-
لىدۇ دېگەن گەپنىڭ مەنىسى مۇشۇ» دېگەنلىرى ھېلىھەم يادىمدا. ئاغزى گەپكە قىرىقلىق قىل-
مايدىغان رەھمەتلىك ئاتامنى كىشىلەرنىڭ كەينىدىن «نۇراخۇن قۇشقاچ» دېگەننى ئاڭلاپ، دەس-
لەپتە بەك نومۇس قىلغانىدىم، كېيىن ئاتامدىن «نېمىشقا كىشىلەر سىلىنى نۇراخۇن قۇشقاچ

دەيدۇ؟» دەپ سورىسام، ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ: «مەن گەپ قىلىشقا ئېرىنمەيمەن، گەپ قىلىشقا دەسمايە كەتمەيدۇ، مەن ئاغزىمنى ئىشقا سېلىپ، ئالدى - سالتىدا كېلىشەلمىگەنلەرنى كېلىش-تۇرۇپ، بېدىكلىك قىلىپ پۇل تاپمەن، مېنى قۇشقاچقا ئوخشاتقان بولسا، تازا جايىدا دەپتۇ، قۇشقاچ دېگەن بۇ جانىۋارنىڭ يا ئۆي - ماكانى يوق، دان ساقلايدىغان خالتىسى، قورسىقىڭ قانداق دەپ كۆكۈل بۆلىدىغان ئاتا - ئانىسى يوق. بىراق ئاشۇ كىچىككىنە جانىۋار تاڭ يورۇماستىنلا چۈرۈقلاپ يۇرۇپ، تېگىشلىك رىزقى - نېسىۋىسىنى ئىزدەپ تېپىپ يەيدۇ. قەھرىتان قىشتا، پىژغىرىم ئىسسىقتا جېنىنى ساقلاپ، بالىلاپ كۆپىيىدۇ، نەدە يېگۈدەك دان، ئوتنىڭ ئۈرۈقى، قۇرت - قوڭغۇز بولسا شۇ يەرگە ئېرىنمەي بارىدۇ. دان - ئوزۇق تاپسا، ھەمراھلىرىنى چۈرۈقلاپ چاقىرىپ، تەڭ دانلايدۇ. بەزى ئادەملەرنىڭ ئاشۇ قۇشقاچچىلىك ئەقلى ۋە غەيرىتى يوق، خەق مېنى قۇشقاچ دېسە، ئۆزىنىڭ ئاغزى، ھەممىدىن جاننى ئوغرىغا ئالدۇرماي، گۈلدەك باققان ئەلا» دېگەن ئىدى.

ئۇ كۆپ ئوقۇمىغان بىلەن، خېلىلا ساۋاتلىق ئادەم ئىدى، خەنزۇچە تىل - يېزىقنى ئوبدانلا يامىدايىتتى، چوت سوقۇشقا، ھېساب - كىتابقا ماھىر ئىدى. ماڭا بەش يېشىمدا چوت سوقۇشنى ئۆگىتىپ، ھېساب - كىتابنىڭ ئېپىنى - جېپىنى بىلدۇرگەنىدى. ئۇنىڭ ھېكمەتلىك نەسىھەتلىرى ۋە كەينىدىن يۇرۇپ كۆزۈم بىلەن كۆرگەن ئىشلار مېنىڭ بۇگۈنكىدەك ئادەم بولالىشىمدا ئاجايىپ رول ئوينىدى. تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرۈپلا ئاتامنىڭ يول مېڭىشى بىلەن تۇمۇر تاۋاقلىق دۆلەت كادىرى بولدۇم. كېيىنكى كۈنلەردە ئاتامنىڭ يولىنى تۇتۇپ، تەلەي يۈلتۈزۈم بارغانسېرى يورۇق بولدى. مېنى دائىمىي ھەيئەت بولغۇدەك دېگەن گەپنىڭ تارقالغىنىغا خېلى ئۇزۇن بولدى، دائىمىي ھەيئەتلىك دېگەن قانچىلىك ئىشتى؟ ئەمدى 41 ياشقا كىرىپتىمەن، ئەزىز بېشىم ئامان بولسىلا، ھاكىملىك، ۋالىيلىق دېگەن ئەمەلدار مەندىن قىچىپ قۇتۇلالمايدۇ. ئەمما - زە، يەنىلا سەگەك بولمىسام بولمايدۇ، يېقىنىنىڭياقى ئاقساقال ماڭا ئىلگىرىكىدەك ئېچىلىپ گەپ قىلماس بولۇۋالىدى، تاينىلىق بىرەر كۈشەندە كەينىمدىن چىشلەپ تارتىپ، يامان گېپىمنى قىلغاندۇ؟! مەن ئاشۇ ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىدىكى يېڭى تەرەققىيات رايونىدا داچىسمان قورۇ - جاي سالدۇرۇپ، خاتا ئىشتىن بىرنى قىلغاندەك تۇرىمەن. ھەممىسىگە ناھىيە مەركىزىدىكى قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش بازىرى قۇرۇلۇشىنى ھۆددە ئالغان ھېجايىغاق خوجايىن ئەينىلىك. ئىنىس - جېنىغا تۆيدۇرماي، باشقا كىشىلەرنىڭ نامىدا سېلىپ بېرىمەن، كېيىن بۇ جايدا ئۆينىڭ باھاسى ئۆرلەپ كېتىدۇ، نەچچە ھەسسە قىممەت باھادا ساتالايدىلا دېسە، كالتە پەملىك قىلىپ ماقۇل دەپتىمەن. «جان بولسا، جاھان، ئاش بولسا قازان» دەپتىكەن. كىچىككىنە نەپنى دەپ، ئوتقا سەكرىگەنلىك — ئەقلى گەجىكىسىگە ئۆتۈپ قالغان ئادەملەرنىڭ ئىشى، بۇ ئىشنى ئوبدان بىر توغرىلاپ، ئۆزۈمنى چېقىمدىن خالاس قىلمايمەنمۇ؟ ھازىر يېتىم بالىلارنى يېغىپ تەربىيىلەش ئورنى قۇرىمىز دەپ داۋراڭ قىلىشۋاتىدۇ. ئۇنىڭغا سالىدىغان مەبلەغ، جايلىق ئورۇن ھەممىسى ئاسما قوزۇقتىكى گەپ. مەن بۇگۈن كېچىدىلا شۇ ئۆيگە ئاپىرىپ قويغان تەئەللۇقاتلىرىمنى يىغىشتۇرۇپ، ئۆينى بىكارلىۋېتەي. ئەتە ھېلىقى خوجايىننى چاقىرتىپ كېلىپ، ئاچقۇچنى ئۆزىگە قايتۇرۇپ بۇ ئۆينى ئۇنىڭ نامىدا يېتىم بالىلارنى يېغىپ تەربىيىلەش ئورنى قىلىشقا ئىئانە قىلدۇراي، بوپتۇ، بۇ نام - ئاتاقنى ئاشۇ گۈي ئالسۇن، ھېلىمۇ ياخشى بۇ داچىنىڭ ئىشىنى خوتۇنغىمۇ دېمەپتىكەنمەن. ئاقساقال ئاڭلاپ راسا ھاڭ - تاڭ قالسۇن. توختا... توختا بۇنىڭ بىلەن ھەممىنى بېسىقتۇرۇپ بولغىلى بولمايدۇ. ماۋۇ سومكىدىكى ئۆزلۈكىدىن كېلىپ قالغان يۈز مىڭ يۈەننىمۇ ئاقساقالنىڭ خانىمىغا سۆڭگۈتۈۋېتەي، بۇ خېنىم پۇلغا كارامەت ئامراق، ئۆتكەندە ئۇنىڭ يۈرتىدا سۇ ئاپىتى بولۇپ،

بىرقانچە تۇغقىنى ئاپەتكە ئۇچراپتىكەن. ھەببەللى، ئۆز ۋاقتىدا ياردەمدە بولالمىدىم، ئاز بولسىمۇ تۇغقانلىرىغا ئەۋەتىپ ببرەرلا دېسەم، سۆزسىز ئالىدۇ... قايسىم ئەنە شۇنداق خىيال سۈرۈۋاتقاندا، ئۇنىڭ يانفونى جىرىلداپ سايراپ كەتتى. بۇنداق كەچتە تېلېفون قىلغان كىمدۇر؟ ئۇ ئاچچىقى بىلەن يانفونىنى ئالدى.

يانفوندىن بىر ئايالنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى، ئەندىكسىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكەن قايسىم نۇر، قولىدىكى سومكىنىڭ يەرگە چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى تۇيماي قالدى.

3

قايسىم نۇرنىڭ ئۇخلىسا چۈشىگە كىرمەيدىغان بىر ئىش يۈز بەردى. ئۇنىڭ يېڭى تەرەققىيات رايونىدىكى ئۈچ قەۋەتلىك، باغۋارانلىق داچىسىغا ئوغرى چۈشكەنىدى، قايسىم نۇر ياقا يۇرتتىن كەلگەن بىر جۈپ ئىشلەمچى ئەر ـ خوتۇننى ھويلىنىڭ بۇرجىكىدىكى ئىككى ئېغىزلىق ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇپ، كۆزەتچىلىك قىلىپ باغۋارانغا قاراشقا قويغان، ئىككى بۆرە ئىت سېتىۋېلىپ، بىرىنى ھويلىغا، يەنە بىرىنى باغقا قويۇۋەتكەنىدى.

شۇ كۈنى ئىشلەمچى ئەر ـ خوتۇنلار ناھىيە مەركىزىدىكى كەچلىك بازارغا بېرىپ خېلىلا ھايال بولۇپ قالدى، بۇنىڭغا ئەر ئىشلەمچىنىڭ يۈرتدىشى ئۈچراپ قېلىپ، بىردەم ھال ـ مۇڭ بولمىز دەپ تۇرۇۋالغانلىقى سەۋەب بولدى. ئەر ـ خوتۇنلار سائەت ئون ئىككىلەردە داچىغا قايتىپ كېلىپ ھاڭ ـ تاڭ قالدى. ئادەتتە قايسىم نۇردىن باشقا ئادەم كىرمەيدىغان ئىككىنچى قەۋەتتىكى ئۆينىڭ چىرىغى يېنىقلىق ئىدى، ھويلىدىكى بۆرە ئىت نېمە سەۋەبتىندۇر ئۆلگەن، باغدىكى ئىتمۇ بىر تۈپ ئۆرۈككە ئېسىپ قويۇلغانىدى، ئەر ـ خوتۇن ئىشلەمچىلەر ئىككىنچى قەۋەتكە چىقىپ، تېخىمۇ ھەيران قالدى، ئىككىنچى قەۋەتتىكى مېھمانخانا ئۆينىڭ نەق ئوتتۇرىسىدا ناتونۇش، قارىمۇتۇق ئەركىشى ئىشتىنىنى سىيرىپ قويۇپ، چوڭ تەرەت قىلىۋاتاتتى، ئۇنىڭ يېنىدا ئىككى چامادان تۇراتتى، ئۆينىڭ ئىچىدىكى ساندۇق ـ ئىشكاپلار مالسىماتاڭ قىلىۋېتىلگەن ئىدى. ئەر ئىشلەمچى دەرھال سىرتقا قايتىپ چىقىپ، ئىشىكنى ياپتى ـ دە، خوتۇنىغا:

ـــتېز بول، 110گە تېلېفون بەر! ـــ دەپ ۋارقىرىدى.

مېھمانخانىدىكى ھېلىقى ئەر تېخىچە ئىنجىقلاپ ئولتۇراتتى.

نېمىدېگەن قاپ يۈرەك ئوغرى بۇ؟! ئىككىمىزنى كۆرۈپ قاچايمۇ دېمەي ئولتۇرىدىيا؟! ئۇلار نېمىلەرنى ئوغرىلىغاندۇ؟! قايسىم ئۆينى يالغۇز تاشلاپ ئوغرىغا ئالدۇرۇپسىلەر دەپ قوغلىۋەتسە قانداقمۇ قىلارمىز؟! ئاۋۋال ساقچىلار كېلىپ ئوغرىنى تۇتسۇن، ئاندىن ئۇنىڭغا خەۋەر قىلاي. ئوغرى تۇتۇلغاندىكىن، مېنى ھەيدەپمۇ ۋەتمەس، ھېلىمۇ ياخشى يۇرتلۇقۇم يەنە ئازراق ئىچىشەيلى دېگەندە ئۇنىمايمۇ، قايتىپ كەپتىمەن. پېشانەم ئوڭ ئىكەن، نېمىلا بولمىسۇن، ئوغرىنى ئۆيگە سولىۋالدىم. مۇشۇلارنى ئويلىغان ئەر ئىشلەمچى خوتۇنىغا بىر تال كالتەك ئەكەلدۇرۇپ، ئىشىكنى ساقلاپ تۇردى.

بۇگۇن ساقچىلارنىڭ ھەرىكىتى ناھايىتى تېز بولدى، ھەش ـ پەش دېگۈچە ئون بەشتىن ئارتۇق ساقچى ماشىنا ۋە موتسىكلىتتا ئارقا ـ ئارقىدىن يېتىپ كېلىشتى، ئەر ئىشلەمچى ئوغرىنىڭ ئىككىنچى قەۋەتتىكى مېھمانخانىدا ئىكەنلىكىنى ئېيتىۋېدى، ساقچىلار ئىشىكنى ئېچىپ كىرىپ، ئوغرىنىڭ يەنىلا ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى ۋە كېلىپلا قولىغا كويزا

سالدى. ساقچىلار ئوغرىنىڭ يېنىنى ئاختۇرۇۋېدى، ئۇنىڭ ئىچىگە كىيىۋالغان كۆپ يانچۇقلۇق جىلىتكىسىنىڭ يانچۇقلىرىدا ئالتۇن زىبۇ زىننەتلەرنى كۆرۈشتى. چامادانىنى ئېچىۋېدى، ھەممەيلەننىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كېتىشتى، چامادانىدا لىق پۇل بار ئىدى. نەدىن كەلگەن شۇنچە جىق پۇل بۇ؟!

ئەر ئىشلەمچى ئايالىغا دەرھال قايىم نۇرنىڭ يانفونىغا تېلېفون قىلىشنى بۇيرۇدى، ھايال ئۆتمەي، قايىم نۇر ئۆكسۈلى ئۆچكەن ھالدا يېتىپ كەلدى. ساقچىلارنى كۆرۈپ ئۇنىڭ چىرايى ساماندەك سارغىيىپ كەتتى، تۇگەشتىم، بىراقلا تۇگەشتىم، ماۋۇ كالۋالار نېمىدەپ ساقچىلارنى چاقىرىپ كەلگەندۇ؟! ماڭىلا تېلېفون قىلغان بولسا، بۇ ئىشنىڭ غىمىسىدە بېسىقتۇرۇپ، ماۋۇ شۇم پېشانە ئوغرىنى راسا ئەدەپلەپ، يولغا سېلىۋەتمەسمىدىم! خەپ، ئەمدى ماۋۇ بالا ـ توقۇناقتىن قانداق قۇتۇلارمەن؟ شۇنچە جىق پۇلنى نېمىدەپ بۇ ئۆيگە يوشۇرۇپ قويغاندىمەن؟ بۇ پۇللار نەدىن كەلگەن دەپ سورىسا، نېمىدەپ جاۋاب قىلارمەن؟ مۇشۇ ئىشقا كەلگەندە، ئەجەب ئەقىللىق كاللام ئىشلىمەي قاپتۇ. ماۋۇ نەس ئوغرى ئوغرىلايدىغان يەر قالمىغاندەك، نەق مېنىڭ داچامغا چۈشۈپ ئوغرىلىق قىلغىنىنى دەيمىنا! ئەستاغپۇرۇللا، ئەجەب نەس باستىغۇ مېنى... قايىم نۇر خىيالىنى داۋاملاشتۇرالماي تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى. ساقچىلار ئوپۇر ـ توروپ بولۇشۇپ ئۇنى يۆلەشتۇرۇپ، پەسكە ئېلىپ چۈشتى ـ دە، دەرھال ناھىيىلىك دوختۇرخانىنىڭ تېز قۇتقۇزۇش بۆلۈمىگە ئەپكېلىشتى.

ـــيۈرەك تىقىلمىسىدەك قىلىدۇ، ـــ دېدى نۆۋەتچى دوختۇر تەكشۈرۈپ كۆرۈپ، ـــ جىددىي قۇتقۇزمىساق، ئۆلۈپ كېتىشى مۇمكىن، قان بېسىمى بەك يۇقىرى.

دوختۇرلار قايىم نۇرنى تېز قۇتقۇزۇشقا باشلىدى.

ساقچىلار ئىدارىغا كېلىپلا جىددىي سوراقنى باشلىۋەتتى. قايىم نۇرنىڭ داچىسىغا چۈشكەن قارىمۇتۇق ئوغرى دەسلەپتە «قورسىقىم ئاغرىپ كېتىۋاتىدۇ» دەپ ناله ـ پەريات قىلىپ، ھېچقانداق سوئاللارغا جاۋاب بەرمىدى. تۇرمە دوختۇرى كېلىپ، تەكشۈرۈپ بېقىۋېدى، كېسەللىك ئالامىتى كۆرۈلمىدى. بىراق بۇ ئوغرى يەنىلا قاقشاپ زارلىناتتى، پېشقەدەم رازۋېدكىچى توختى داۋۇت كىرىپ كېلىش بىلەنلا، ئوغرى جىمىپ قالدى.

ـــ ھوي، مەتەك ئوغرى! يەنە ئوغرىلىق قىلىپ تۇتۇلۇپسەنغۇ! بولدى، بۇ ھۇنىرىڭنى يىغىشتۇر. ماۋۇ ياش باللارنى ئەخمەق قىلالىغىنىڭ بىلەن مېنى كولدۇرلىتالمايسەن، تاماكا چېكەمسەن؟ ساپ موخۇركىنىڭ يىلتىزىدىن ياسالغىنى، تۇتە چېكە! خېلى نوچى ئوغرى ئىدىڭ، سوراقتا قىلغانلىرىڭدىن تانماي ئىقرار قىلاتتىڭ، ئەمدى شۇ نوچىلىقلىرىڭ نەگە كەتتى؟ نەق

مەيداندا ھارام مال بىلەن قولغا چۈشۈپسەن، ھىتتى-پىتتى دەپ ئولتۇرماي، قىلغانلىرىڭنى گەدە-نىڭگە ئال، تۇرمە دېگەن سېنىڭ ئىككىنچى ئائىلەڭغۇ! ھەببەللى، تاماكىنى چېكىپ، سوئال-لارغا جاۋاب بەر، بولمىسا مېنى ئوبدان بىلىسەنغۇ. ئوغرى دېگەننىڭ ئاللا-توۋىسىنى چىقىر-مىغان توختى بازغان دېگەن مەن. جەمئىيەتنىڭ داشقىلى، ھارام يېمىسە ئۆلمىدىغان پەسەندى! گەپ قىل دەۋاتىمەن! — توختى داۋۇت بىردىنلا ۋارقىراپ كەتتى. جاھان نېمىدېگەن تار ھە! ماۋۇ قېرى ساقچىنى بۇچاققىچە ئۆلۈپ كەتكەندۇ دېسەم، تېخىچە ھاياتكەن، يەنە كېلىپ تۇتۇلۇپلا مۇشۇ ئالغۇر بۇركۇت بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالغىنىمنى كۆرمەمدىغان! بۇ قېرى قاقۇاش ھېلىمۇ بۇرۇنقى يامانلىقىدىن قالماپتۇ. 30 ياش ۋاقتىمدا تۇتۇلۇپ قالغاندا مۇشۇ ساقچى ئۇچ كېچە-كۈندۈز سوراق قىلىپ ۋايجېنىمنى چىقىرىۋەتكەن. مەن خېلى-خېلى مۇشت-تېپىكلەرگە ۋاي دەپ باققان ئە-مەستىم، بىراق-زە، بۇ توختى بازغاننىڭ مۇشتۇمى ئاجايىپ قاتتىق، بىرنى سالسىلا ئادەمنى يې-رىم جان قىلىپ قويىدۇ. ئۆز ۋاقتىدا مۇشۇ ساقچىنىڭ ھەيۋىسى ھەم تايىقىغا چىدىمايى، ھەممىنى ئىقرار قىلىپ، ئون يىل كېسىلىپ كەتكەن ئىدىم. ئەمدى قېرىغاندا ئۇنىڭ مۇشتۇمىغا چىدە-يالمايمەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە نەق مەيداندا قولغا چۈشۈپ قالدىم. ھەممىسگە تۈيۈقسىز قوزغە-لىدىغان قورساق ئاغرىقىم سەۋەب بولدى، بۇ داچىنى بەش كۈن پايلاپ يۈرۈپ، ھېلىقى ئەر-خوتۇن ئىشلەمچىلەر كەچلىك بازارغا كەتكەندە دەرۋازا قۇلۇپىنى ئېچىپ كىردىم، بۆرە ئىتنى كۈچۈلا دوربىسى ئارىلاشتۇرۇلغان قېزا بىلەن زەھەرلەپ ئۆلتۈرۈپ، باغدىكى بۆرە ئىتنى قۇلىقىدىن تۇتۇۋې-لىپ، كانىيىنى بوغۇپ، ئۇرۇككە ئاستىم، خەقلەر بۆرە ئىت ئانداق يامان دەپ كې-تىدىكەن. ئىت دېگەن ھەرقانچە ئېسىل نەسىلدىن بولسىمۇ، بەربىر گالغا ئامراق، ئۇنىڭ ئۈس-تىگە ھەرقانداق يامان ئىشنىڭمۇ قۇلىقىدىن تۇتۇۋېلىپ، ئىككىلا سىلكىسەڭ، ھاۋشىيالماس بو-لۇپ قالىدۇ. بۇ داچىنىڭ ئىگىسى تازا ھارامدىن بېيىغان ئادەمكەن، ئۇ يەر-يۈيەرنى ئاختۇرۇپ، ھە دېگەندە بىرمۇنچە ئالتۇن زىبۇ زىننەت بىلەن پۇلنى تاپتىم، ھەممىنى جايلاشتۇرۇپ ماڭاي دېگەندە، قېرىشقاندەك قورسىقىم ئاغرىپ، پەقەت چىدىيالمىدىم. شۇنىڭ بىلەن ئورنۇمغىلا ئولتۇردۇم، ئا-لاھەزەل بىر سائەت قىينالدىمغۇ دەيمەن. بۇ كېسەل ماڭا قانداق چاپلاشقانكىن، يېمىگەن دورا، كۆرسەتمىگەن تېۋىپ قالمىدى. مانا ئاخىرى مۇشۇ نەس كېسەل مېنى تۇتۇپ بەردى. زادى پېشانەم تەتۇرکەن، بەش-ئون كۈن ئىشىم ئوڭدىن كېلىدىيۇ، يەنە بىرەر سەۋەب بىلەن تۇتۇلۇپ قالىمەن. ساقچى دېگەن نېمىلەرمۇ يەردىن ئۇنگەندەك پەيدا بولىدۇ. مۇشۇ ساقچىلارنىڭ دەستىدىن بىزدەك-لەرگە ياخشى كۈن يوق. بىر زامانلار ئىشچىلار رەھبىرىي سىنىپ دەپ بەك ئەتىۋارلىنىپ كەتكە-نىدى. كېيىنچە بېرىپ، ھەممىسى ئىشتىن قالدۇرۇلۇپ، ئىستاژىنى سېتىپ تىلەمچىدەك ئەتە-ۋارسىز بولۇپ كېتىشتى، مۇشۇ ساقچى دېگەن نېمىلەرمۇ ئاشۇنداق يامان كۈنگە قېلىپ، ھېچ-كىم ئەتىۋارلىمايدىغان بولۇپ كەتسە، بىز ئوغرىلار قانچە ئەركىن-ئازادە بولۇپ كېتەتتۇق ھە! بۇدا ئىشىم راستىنلا چاتاق بولىدۇ. چۈنكى توختى بازغانغا ئۇچراپ قالدىم. بۇ ساقچى ئەسكى مازنى چۈۋۈغاندەك ھەممىنى سۈرۈشتە قىلىپ، ئىقرار قىلدۇرمىغۇچە، ھەرگىز بولدى قىلمايدۇ. ئەستاغپۇرۇللا. ئۇزۇن كېسىۋەتسە قانداق قىلارمەن. پېشانەمگە پۈتۈلگىنى مۇشۇ تەقدىر-قىسمەت ئوخشايدۇ. بېشىمغا كەلگەننى كۆرەي. ھەممىنى ئىقرار قىلىۋەتسەم جىنايىتىنى تونۇش پوزىت-سىيىسى ياخشى دەپ كەڭچىلىك قىلسا ئەجەب ئەمەس، ماڭا كارامەتلىك ئاچقۇچ ياساپ بەرگەن ئادەمنىمۇ پاش قىلاي، يەنە مەن بىلىدىغان ئوغرىلارنىمۇ پاش قىلاي، خىزمەت كۆرسەتتى دەپ جىنايىتىمنى يەڭگىللەتسە، تېخى تەلىيىمنىڭ ئوڭدىن كەلگىنى. مەتەك ئوغرى مۇشۇ خىياللار

بىلەن بېشىنى كۆتۈرۈپ توختى داۋۇتتىن سورىدى.

ــ سوجاڭ، گەپلىرىنى نۇزەمبىللا ئاڭلايمەن. سىلىگە ئىشىنىمەن، ئەمما بىر گەپنى سو-رۇۋالمىسام زادى بولمايدۇ!

ــ نېمىنى سورايسەن؟

ــ ئەمدى... مەن دېمەكچى... مەن سىلەر ئۇقمايدىغان مۇھىم بىر ئىشنى قوشۇپ ئېقىرار قىلسام، كەڭچىلىك قىلامسىلەر؟ يەنى دېمەكچى... ماڭا جازا كەسكەندە، مۇشۇ ئۆزلۈكىمدىن ئىقرار قىلغانلىقىمنى ھېسابقا ئېلىپ يېنىكلىتىپ جازا بېرەمسىلەر دېمەكچى؟

ــ ھەي ھېلىگەر ئوغرى، بۇ يەر سېنىڭ سودىلىشىدىغان بازىرىڭ ئەمەس، ئەمما ئالدىن دەپ قويايلى، دېگەنلىرىڭ ھەقىقەتەن بىز بىلمەيدىغان ئەھۋاللار بولسا، ئەلۋەتتە ئىقرار قىلغانلارغا كەڭچىلىك قىلىش دېگەن سىياسەت بويىچە جازا بەرگەندە ئويلىشىپ كۆرۈشكە بولىدۇ. بىراق كاززاپلىق قىلمەن دەپ خام خىيال قىلما! جىنايىتىڭدىن بىرەر-يېرىمنى يوشۇرۇپ، يالغانچىلىق قىلغانلىقىڭ ئېنىقلانسا، ئېغىرلىتىپ جازالىنىسەن، بىلدىڭمۇ!؟

ــ بىلدىم، سوجاڭ، يالغان سۆزلەشكە ھەددىم ئەمەس. بۇدا مەن راستىنلا ئىقرار قىلمەن.

مەتەك ئوغرى ئىقرار قىلىشنى باشلىۋەتتى. ئۇ تۆت قېتىم تۇتۇلۇپ تۇرمىگە كىرگەچكە سوراق تەرتىپىنى بەش قولدەك بىلەتتى. ساقچىلارنىڭ تېخىمۇ كۆپرەك ئىقرار ماتېرىيالىغا ئىگە بولۇشنى كۆزلەيدىغان پىسخىكىسىنى چۈشىنەتتى.

مەتەكنىڭ ئەسلىي ئىسىم-فامىلىسى مەمەتتۇرسۇن مەمەتتوختى بولۇپ، باشقىلار ئۇنى ئىخچاملاپ «مەتەك» دەپلا ئاتىشاتتى. ئوغرىلىق ئۇنىڭ ئاتا-مىراس كەسپى ئىدى. ئۇنىڭ ئاتىسى مەمەتتوختى مەمەتېرىھىم چوڭ چارۋا ئوغرىسى ئىدى. مەتەك بولسا ئوغرىلانغان ئات، كالا، تۆگە، قېچىرلارنى سېتىپ پۇل قىلىشنى تەس كۆرۈپ، ئۇيىگە ئوغرىلىققا چۈشۈشنى تاللىۋالغانىدى، ئۇ ئوغرىلىق قىلىشنى باشلىغان زامانىدا، يېزا-كەنتلەردىكى ئۆيلەرنىڭ دېرىزىسى يوق، پەقەت تۆڭ-لۈك ۋە ئىشىكىلا بار ئىدى. تۆڭلۈكنىڭ شادىسىنى قايرىپ، ئۆيلەرگە ئوغرىلىققا چۈشۈش تام تېشىشتىن كۆپ ئاسان ئىدى، ئۇ ئىككى قولىغا ئۇزۇن پىچاق ئېلىپ تام-تورۇسلارغا سانجىپ، بەھۈزۇر ئۆمىلەپ ماڭالايتتى. ئۇنىڭ يەنە ئۇيى ئىگىلىرىنى قورقۇتۇپ، پۇت-قولىدا جان قويماي-دىغان ئالاھىدە «ھۈنىرى» بار ئىدى، كېچىسى تۆڭلۈكتىن چۈشۈۋاتقاندا، ياكى ساندۇق، لىمتاق-لارنى ئاختۇرۇۋاتقاندا، ئۇيى ئىگىسى ئويغىنىپ كېتىپ، ئۇنى تۇتۇۋالماقچى بولغاندا ئۇنىڭ يۈز-كۆزلىرى يېشىل نۇر چىقىرىپ، بەئەينى ئالۋاستىدەك قورقۇنچلۇق بولۇپ كېتەتتى. ئۇيى ئىگىسى يۈز-قوللىرىدا ئالىيېشىل ئوت پالىلداپ تۇرغان مەتەكنى كۆرۈپلا نېمە قىلىشنى بىلەلمەي قالاتتى. مەتەك بولسا، ئۇيى ئىگىسىنى ئىتتىرىۋېتىپ، ئولجىسىنى بەخۇدۇك كۆتۈرگىنىچە ئىشكىتىن چىقىپ كېتەتتى. ئەمەلىيەتتە، ئۇ ھەر قېتىم كېچىلىك ئوغرىلىققا چىققاندا، يۈز-قوللىرىغا بىر خىل توپىنى سۈرتۈۋالاتتى. بۇ توپا ئۇنىڭ يۈرتىدا «كۈموش كۆزلۈك بۈزۈرۈك غوجام مازىرى» دەپ ئاتالغان كونا مازارنىڭ ئۆلۈك توپىسى ئىدى. ئۇستىنى ئېشەك قومۇچى باس-قان، قەبرە ئىكەنلىكىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان بىر موچە چوڭلۇقتىكى بۇ خارابە تەكلىماكانغا تۇتاش توغراقلىق ئىچىدىكى تاشلاندۇق مازار ئىدى، مەتەك نەچچە كۈن يول يۈرۈپ، بۇ مازارغا كېلىپ، دۆڭلۈكنى كولاپ، بىرەر مېتىرچە توپا ئاستىدىن كۆل رەڭگە مايىل بىر ئىلىك قېلىنلىقتىكى توپا قەۋىتىنى ئېچىپ، يېنىدىن ئايرىمايدىغان سەگازخالتىغا قاچىلاپ ئېلىپ كە-تەتتى، بۇ سىرنى ئۇنىڭغا ئاتىسى، ئاتىسىغا بولسا ئوغرى ئۇستازى دەپ بەرگەنىدى. كۆل رەڭ

توپا ئەملىيەتتە ئاق فوسفور تەركىبى بار سېغىز ئىدى. توك چىراغنىڭ ئومۇملىشىشىغا ئەگىشىپ، مەتەكنىڭ ئالاھىدە ھۇنىرى كارغا كەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ يۇزىگە سۇرتۇۋالىدىغان توپىسى پەقەت قاپقاراڭغۇ كېچىدىلا كارامىتىنى كۆرسىتەلەيتتى. ئۇ شۇ ۋەجدىن كۆپ قېتىم تۆتۈلۈپ قالدى. ئۇ ئىككىنچى قېتىم تۆتۈلغاندا، تورمىدە ياپياشلا بىر مەھبۇس بىلەن تونۇشۇپ قالدى. ئۇ كوچىلاپ سوراپ يۈرۈپ، بۇ مەھبۇسنىڭ گۇمان بىلەن قاماقتا ئېلىنغانلىقىنى بىلدى. ياش مەھبۇسنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، ئۇنىڭ ئاتىسى ناھىيە بازىرىدا تونۇلغان زەرگار ئىكەنمىش. بۇ زەرگارنىڭ خوتۇنى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئەلا باي ئىسىملىك مۇز داۋاندا قار كۆچكۈنىدە ئۆلگەن سودىگەرنىڭ تۇل قالغان خوتۇنى ئالتۇنخان بىلەن توي قىلغانمىش. بىرەر يىلچە ئۆتكەندە، ئالتۇنخان تۇيۇقسىز يوقاپ كەتكەنمىش، ئالتۇنخان بۇ زەرگارنىڭ ئۈمۈر بويى يىغىپ ساقلاپ كەلگەن خام ئالتۇن، تىللا تەڭگىلىرىنى قويماي يىغىشتۇرۇپ، ئۇرۇمچى ـ قەشقەر تاشيولىدا بىر ماشىنىنى توسۇپ، كېتىپ قالغانمىش. دەسمايىسىدىن بىراقلا ئايرىلغان زەرگار دەردكە چىدىماي، ئورۇن تۆتۈپ يېتىپ قالغىنىچە شىپا تاپالماي ئۆلۈپ كەتكەنمىش. ياش مەھبۇس دادىسى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، زەرگارلىققا دەسمايە تاپالماي، ئالتۇنخاندىن قالغان قورۇ ـ جاينى ئېلىشىغا سېتىپتۇ. قورۇ ـ جاينى ساتقان پۇلغا قاراڭغۇ بازاردىن خام ئالتۇن سېتىۋېلىپ، زەرگارلىقنى ئىزىغا سالاي دېگەندە، ئۇنىڭغا ئالتۇن ساتقان ھايانكەشلەر تۆتۈلۈپ، ئۇنىمۇ چىشلەپ تارتىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا ئېغىر جەرىمانە قويۇلۇپ، قاقسەنەم بولۇپ كېتىپتۇ. ماڭدىغانغا يول تاپالمىغاندا، ئۇنىڭ كۆپ يىللىق قوشنىسى راخمان تاتۇق دېگەن قۇلۇپساز ئۇنى شاگىرتلىققا ئاپتۇ، كېچىك ۋاقتىدا ئوت كەتكەن ئۆينىڭ ئىچىدە قېلىپ يۈزى كۆيۈپ تاتۇق بېتى ساقايغان راخمان قۇلۇپساز قۇلۇپ رېمونت قىلىش، ئاچقۇچ ياساشقا بەكمۇ ئۇستا ئىكەن. ھەتتا ئورۇسنىڭ كونا قۇلۇپلىرىغىمۇ ئاچقۇچ ياسىيالايدىكەن، ئاتا ـ ئانىسىدىن مىراس قالغان قۇلۇپلىرىنىڭ ئاچقۇچىنى يىتتۈرۈپ قويغان كىشىلەر خېلى يىراق يۇرتلاردىن كېلىپ، راخمان قۇلۇپسازغا ئاچقۇچ ياستىدىكەن.

راخمان قۇلۇپساز ئۇنىڭغا بېرىم يىلدا ھەممە ھۇنەرلىرىنى ئۆگىتىپ بولۇپ، دۇئا بېرىپتۇ. ئۇ دادىسىدىن قالغان زەرگارلىق دۇكىنىنى قۇلۇپسازلىق دۇكىنىغا ئۆزگەرتىپ ھەرھالدا ياماق ئەمەس جان بېقىپ كەپتۇ، بىراق ئۇنىڭ چۆپىقەتلىرى كۆپىيىپ، قولىغا ئاز ـ تولا پۇل كىرىشكە باشلىغاندا، ئۇنى يەنە نەس بېسىپ تورمىگە كىرىپ قاپتۇ.

ئەسلىدە ئۇ سېتىۋەتكەن قورۇ ـ جاينى سېتىۋالغان ئادەم ھويلىغا كۆكتات ئورنىسى كولىماقچى بولۇپ، ھويلىنىڭ بىر بۇرجىكىنى كولاپتىكەن. كولانغان جاي قاچانلاردىدۇر تىندۇرۇۋېتىلگەن كونا كۆكتات ئورنىسى بولۇپ چىقىپتۇ. ئۇ ئادەم ئەسلىدىكى ئۆرەكنى كېڭەيتىپ ۋە چوڭقۇرراق كولاۋاتقاندا، توپا ئارىسىدىن لىققىدە بىر نېمە قاچىلانغان چىنگە تاغار چىقىپتۇ. ئۇ ئادەم تاغارنى تارتىپ چىقىرىپ، ئىچىنى مالتىلاپتىكەن، تاغارنىڭ ئىچىدىن تېخى چىرىمىگەن ئادەم ئۆلۈكى چىقىپتۇ. ئۆلۈكنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرى تولۇق، چاچلىرى بىرەر غېرىچچە ئۆسكەن، تىرناقلىرى ئۇزۇن، چىرايى ساپسېرىق ئىكەن. بۇ ئادەم قورقىنىدىن «ئايتەلكۈرسى»نى چالا ئوقۇپ، ئۇدۇل ساقچى ئىدارىسىغا يۈگۈرۈپتۇ.

ساقچىلار دەرھال كېلىپ، ئۆلۈكنى تەكشۈرۈپتۇ. ئەلە ـ مەلىدىكى مويىسپىت ئادەملەرنى چاقىرىپ، ئۆلۈكنى كۆرسەتكەنىكەن، مۇشۇ مەھەللىگە ئەڭ كونا بىر قانچە قېرىلار بېجىرىم ھالەتتىكى جەسەتكە سىنچىلاپ قاراپ:

— ھەي، قۇدرىتى ئۇلۇغ ئاللا ئىگەم! پاسىق بەندىلىرىڭنى كەچۈرگەيسەن! بۇ... بۇ

هېلىقى مۇزداۋاندىن ئوتۇۋاتقاندا قار كۆچكۈنده قېلىپ ئۆلۈپتىمىش دەپ ئاڭلىغان ئەلا باينىڭ ئۆلۈكى ئەمەسمۇ! شۇ چاغدا رەھمەتلىك ئەلا باينىڭ كىچىك خوتۇنى جامائەتكە نەزىر بېرىپ، نەچچە كۈن يىغلاپ ھازا ئاچمىغانمىدى؟! مانا بىزلەر ئاشۇ نەزىرگە داخىل بولۇپ، تېخى رەھمەتلىكنىڭ روھىغا ئاتاپ خەتمەقۇرئان قىلغانىدۇققۇ! ھەي... بەندە دېگەننىڭ سىرتىغا قاراپ ئىچىدىكىنى بىلگىلى بولمايدىكەن، دېيىشىپ ھەيران قالىتۇ.

مەھەللىدىكىلەر شۇ ھامان ئالتۇنخاندىن گۇمانلىنىپتۇ. ئەمما ئالتۇنخان بەش-ئالتە يىل ئىلگىرى يوقاپ كەتكەن بولغاچقا، ساقچىلار ئالتۇنخاننى ئەمرىگە ئالغان زەرگەردىن گۇمان قىپتۇ. ئالتۇنخاننى تالاغا قاراپ، زەرگار بىلەن بىرلىشىپ ئەلا بايغا قەست قىلغان دەپ قارايتۇ. ساقچىلار زەرگار ئۆلگىنى بىلەن ئۇنىڭ ئوغلى بەلكىم بەزى ئىشلارنى بىلىشى مۇمكىن دېگەن پەرەز بىلەن ئۇزىنى تۇرمىگە سولايتۇ. بىراق گۇمان دېگەن بەربىر گۇمان، ياش مەھبۇس ئەلا بايىنىڭ ئۆلۈمى ھەققىدە ھېچنېمىنى دەپ بېرەلمەيتۇ.

مەتەك ئوغرى ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ:

ــ ۋاي بىچارە ئۇكام، پېشانەڭ تەتۇر ئىكەن ئەمەسمۇ! سەن ياش، جىق ئىشلارنى بىلمەيسەن، بۇ جاھان شۇنداق تەتۇر جاھان، سەن ھېچقانداق گۇناھلىق ئىش قىلمىساڭمۇ، نەس باساي دېسە، قەدەمدە بىر توقۇ-لەنەتكە قېلىۋېرىسەن، بەك ياۋاش بولۇپ كەتسەڭ، كۆرگەنلا كىشى سېنى ئېشەك قىلىپ مىنىمەن دەپلا تۇرىدۇ. خەقنى بابلاپ جان بېقىشنى ئۆگەن. مانا مەن ئەقىلمىگە كەلسەم، رەھمەتلىك ئاتام ئوغرىلىق قىلاتتىكەن. ئۇ دائىم ماڭا: ھەي، بالام، ئوغرىلىق قىلىش بىز بەندىلەرگە ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن مىراس قالغان ئىش، ئادەم ئەلەيھىسسالام جەننەتتىكى چېغىدا ئالاتائالا يېمە دەپ چەكلىگەن مېۋىنى ئوغرىلاپ يەپ قويۇپ، جەننەتتىن قوغلىنىپتىكەن، ئوغرىلىقمۇ تىرىكچىلىكىنىڭ بىر ئېپى، بۇرۇنقى زامانلاردا ھەر-ھەر كاتتا پادىشاھلار ئوغرىلىق قىلغانلارنىڭ پۇت-قولىنى چاناپ، پەيلىرىنى كېسىپ جازالىغان بولسىمۇ، ئوغرىلىقنى يىلتىزىدىن تۇگىتەلمەپتىكەن. ھەممە ئادەم ئۆز رىزقى-نېسىۋىسىنى يەيدۇ» دەيدىغان. ئەمدى ئۇكام، نەق گەپنى دېسەم، سەن قولۇڭدىكى ھۇنەرنى پەقەت جايىغا ئىشلىتەلمەپسەن. بايا دېدىڭغۇ ھەرقانداق قۇلۇپقا بىر قاراپلا قانداق ئاچقۇچ چۇشىدىغانلىقىنى دېتلاپ بىلەلەيدىكەنسەن. بۇنى بىلىۋالغىنىم بەلەن ئىش بولدى، مەن بۇ سېپىق تۇرمىدە يېتىۋەرمەيمەن. سېنىمۇ تايىنلىق يەنە بىر-ئىككى ئايدىن كېيىن قويۇپ بېرىدۇ، مەن تۇرمىدىن چىقساملا، سېنى تاپاي، ئىككىمىز بىرلىشىپ ئاشۇ كىچىك بالىنىڭ مۇشتۇمىچىلىك چويۇن قۇلۇپىغا دادىسىغا ئىشەنگەندەك ئىشىنىدىغان قاپاقۇاش نېمىلەرنى ئوڭدا قويايلى! ماقۇل-دە دەيمەن بەتبەختىنىڭ بالىسى، بىكا قوۋۇرغاڭنى ئوشتۇۋېتىمەن، مەن مەتەك ئوغرى دېگىنىمنى قىلىدىغان گاڭگۇڭ ئادەمەن! ــ دەپ دەيدەيگە سالدى.

نەدىكى ئاتام كۆرمىگەن بىر ئوغرىغا ئەگىشىپ ماڭا نېمە كەپتۇ دەپ ئويلىغان ياش مەھبۇس دەماللىققا ئۇنىڭغا ماقۇللۇق بىلدۈرمىدى.

4

ياش مەھبۇس دەل قادىر چېلىشچىنىڭ نەۋرە ئاكىسى قاسىم ئىدى. ئەينى چاغدا قاسىم قويۇپ بېرىلگەندىن كېيىن يەنە قۇلۇپسازلىقىنى قىلدى. ئۇ ئەسلىدە زەرگەر بولغاچقىمىكىن، قولى

چېۋەر، پەمى تولا ئىدى، ئۇنىڭ قۇلۇپ-سازلىقتا تېزلا داڭقى چىقىپ كەتتى، خېرىدارلىرىمۇ بارغانسېرى كۆپىيىپ، كىشىلەر ئۇنى «قاسىم قۇلپا» دەپ ئاتىشىدىغان بولۇشتى.

قاسىم قۇلۇپسازلىق بىلەن تۇرمۇشىنى قامداۋاتقان كۈنلەردە قۇيرۇقىنى كۆتۈرگەن كالا تېزەكلىمەي قالمايدۇ دېگەندەك، مەتەك ئوغرى تۇيۇقسىز ئۇنى ئېزدەپ كېلىپ قالدى.

مەتەك ئوغرى قاسىمغا ھۆكۈمەت مېنى قويۇپ بەردى دېگەن بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇ تۇرمىدىن قېچىپ چىققانلىقىدى. ئىككىسى يالغۇز قالغاندا مەتەك ئوغرى دۇكاننىڭ ئىشىكىنى ئىچىدىن تاقىدى - دە، يېنىدىن بىر تۇتام پۇل چىقىرىپ قاسىمنىڭ ئالدىغا تاشلاپ:

— ئۇكام، دېگىنىم بويىچە سېنى ئىزدەپ كەلدىم. سەنچۇ، غىدىڭ - پىدىڭ قىلماي ماڭا ھەر خىل قۇلۇپلارغا چۇشىدىغان ئاچقۇچلاردىن بەش - ئوننى ياساپ بەرگىن، بىكىرىغا ئەمەس، مانا سىمكىرىغا مىڭ كوي بېرىمەن! — دېدى.

كۆز ئالدىدا تۇرغان بىر تۇتام پۇلنى كۆرۈپ قاسىمنىڭ كۆزى ئالچەكمەن بولۇپ كەتتى، ئۇ چاغلاردا مىڭ كوي دېگەن كارامەت چوڭ پۇل ھېسابلىناتتى. ئۇ تۇغۇلۇپ ھازىرغىچە مۇنداق چوڭ پۇلنى كۆرۈپ باقمىغانىدى. ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنىنى تىترەك باستى. گېلى قۇرۇپ، ئىچىگە ئوت كەتكەندەك قىزىپ كەتتى. ئۇ ئالدىدىكى پۇلنى نېرى ئىتتىرىپ بوغۇق ئاۋازدا:

— ياق، ئۇنداق گۇناھلىق ئىشنى قىلمايمەن، — دېدى.

— ماۋۇ شۇمتەكنىڭ دەۋاتقان گېپىنى! ھوي بالا، سەن مېنى سەل چاغلاپ قاپسەن. مەتەك ئوغرى ئەزەلدىن دېگىنىنى قىلىدۇ، ھەم قىلدۇرىدۇ، ياخشىلىقچە پۇلنى ئېلىپ، ماڭا ئاچقۇچ ياساپ بەر، بولمىسا، قۇشقاچنى بوغۇزلىغاندەك بوغۇزلىۋەتمەي يەنە، ئوغرىلىق قىلىپ يۈرۈپ نەچچە ئادەمنىڭ قارنىنى يېرىۋەتكەنمەن. ماۋۇ پىچاقنى كۆرۈپ قوي، بۇ سەندەك يەتتە ئادەمنى جەھەننەمگە يولغا سالغان يېڭىسار پىچىقى، ھۇ ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان ئەبگا سويما! — مەتەك ئوغرى شۇنداق دېگىنىچە يېنىدىن ئىككى بىسلىق خەنجەرنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئوينايتتى.

قاسىم قورقىنىدىن لاغلداپ تىترەپ كەتتى.

— ياساپ بېرەمسەن - يوق؟! ئوچۇق گېپىڭنى قىل لامزەللە سويما!

مەتەك ئوغرى قان قۇيۇلغان كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، تېخىچە خەنجىرىنى ئوينىتىپ تۇراتتى،

قاسىمغا شۇ تاپتا ماقۇل دېمەكتىن باشقا ئىلاج قالمىغانىدى.

قاسىم قورقۇنچ ئىچىده ئىشقا كىرىشتى. مەتەك ئوغرى توپتوغرا يېرىم كۈن ئۇنىڭ بېشىدا دېۋەيلەپ تۇرۇپ ئاچقۇچ ياساتتى، قاسىم ھەممە ھۇنىرىنى چىقىرىپ، ئۇنىڭغا ھەر خىل قۇلۇپ-لارغا چۈشىدىغان 12 تال ئاچقۇچ ياساپ بەردى. مەتەك ئوغرى ئاچقۇچلارنى بىر-بىرىگە سې-لىشتۇرۇپ، ئىدىتلاپ بولغاندىن كېيىن:

—مەن بۇ ئاچقۇچلارنى ئىشلىتىپ باقىمەن، كارغا يارىسا سېنى ئوبدان رازى قىلىمەن، كارغا كەلمىسە سەندەك نېمىنى تۇغۇلغىنىڭغا پۇشايمان قىلدۇرۇۋەتمىسەم، مەتەك ئوغرى ئەمەسمەن! — دېدى-ده، دۇكاندىن چىقىپ كەتتى.

قاسىم نەچچە كۈننى قورقۇنچ ئىچىده ئۆتكۈزدى. مەتەك ئوغرى قالدۇرۇپ كەتكەن پۇللارنى شۇ پېتى يوشۇرۇپ قويدى، بىرەر ئايغىچە ،ھېچ ئىش يۈز بەرمىدى. قاسىمنىڭ ئەمدىلا كۆڭلى تىنچىپ، ئىش-ئوقەتكە كىرىشكەندە، ناھايىتى پوزۇر كىيىنىۋالغان مەتەك ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ قولىدا لىققىده نەرسە قاچىلانغان چوڭ سېرىق سومكا بار ئىدى، ئۇ سالام-سەھەت قىلىپ ئولتۇرماي:

—ئۇكام، دۇكىنىڭغا بارسام، خەقلەر گۇمانلىنىپ قالمىسۇن دەپ كەچتە ئۇدۇل ئۆيۈڭگە كەلدىم. قولۇڭدىن ئىش كېلىدىغان، كاللاڭ ئىشلەيدىغان ھۇنەرۋەن بالىكەنسەن. ئاچقۇچلىرىڭ كارغا كەلدى، يېگىرمىدەك ئائىلىنى چاندۇرماي قۇرۇقداپ قويدۇم. ئولجا ئاز ئەمەس، بۇ سومكا-دىكى نەرسە سېنىڭ ھەققىڭگە ھېساب، ئىچىده يەنە مىڭ كوي پۇلمۇ بار. ئالە... لاتا غىلاپ... مەنغۇ ئىنساپلىق ئوغرىمەن، ماڭا ئەسقاتقان ئادەم گۆشۈڭنى يەيمەن دېسىمۇ ئالە مانا دەپ رازى بولۇپ بېرىدىغان نوچى ئوغرىمەن. سېنى ئەمدى ھەرگىز تاشلىۋەتمەيمەن. ئىش-ئوقىتىم جايىدا بولۇپ بەرسە، سېنى يەنە يوقلاپ كېلىمەن، ماڭا ئامانلىق تىلە! — دېدى ۋە قاسىمنىڭ جاۋابىنى كۈتمەيلا ئىشىكتىن چىقىپ، قاراڭغۇلۇق ئىچىده كۆزدىن غايىب بولدى.

قاسىم سومكىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ، ئىچىدىكى نەرسىلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن ئاغزى ئېچى-لىپلا قالدى، مۇشۇ كۈندە ناھايىتى قىس بولۇۋاتقان سارجا، ئەتلەس، يۇڭ پوفايكا، خۇرۇم ئاياغ، قول سائىتى دېگەندەك نەرسىلەرنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ ھەيرانلىقى تېخىمۇ ئاشتى، سومكىدىن يەنە قولياغلىقىغا چىگىلىك مىڭ كوي پۇل، ئايرىم ئورالغان يېرىم قوينىڭ گۆشى چىقتى. پاھ! ئەجەب يامان ئوغرىكەنا بۇ! مېنىڭ ئالدىمغا شۇنچە جىق نەرسىلەرنى كۆتۈرۈپ كەلگىنىگە قا-رىغاندا، تاپقان ئولجىسى ئاز ئەمەستەك قىلىدۇ. جاھان راستىنلا تەتۈر ئىكەن. مەن گىرەنىڭ ئالدىدا مۇكچىيىپ ئولتۇرۇپ بىر كۈندە بەش-ئالتە خېرىدارنى يولغا سېلىپ، يەتتە-سەككىز كوي تاپسام، ماۋۇ ئوغرى بىر ئاخشامدىلا مىڭ كويلاپ پۇل تاپىدىكەن. ئاچقۇچ دېگەن كارامەت نەرسىكەن، ئۇ قولۇڭدا بولسا، شۇ ئاچقۇچ چۈشىدىغان قۇلۇپ سېلىنغان ئۆيدىكى پۇل-پۇچەك، مال-دۇنيا سېنىڭكى بولىدىكەن. توختا، تەۋەككۈل قىلماي پۇل تاپقىلى بولمىغۇدەك، ئاچقۇچ دېگەننى ئۆزۈم ياسىيالايدىغان بولغاندىكىن، مەتەك ئوغرىنى دوراپ بىر-ئىككى ئۆيگە كىرىپ باقسام قانداق بولار؟! تەلىيىم ئوڭدىن كېلىپ قالسا پۇل دېگەننى سانىماي خەجلەيدىغان بولۇپ كېتەمدىمەن تېخى. قاسىمنى ئەنە شۇنداق تېگى يوق خىياللار چىرمىۋالدى.

ئۇنىڭ كۆڭلىده قىزىقىش بىلەن قورقۇنچ ئۆزئارا ئېلىشىۋاتاتتى. ھەي، كەم ئەقىللىق قىل-ماي، بۇ بەك خەتەرلىك ئىش، ھازىر نېمىلا دېگەنبىلەن، خەقلەر مېنى «قاسىم ئوستا» دەپ ھۆرمەتلىشىدۇ. ئەگەر ئوغرىلىق قىلىپ تۇتۇلۇپ قالسام، «قاسىم ئوغرى» دېگەن يامان ئاتاقنا

قالمەن. تېخى تۇرمىدە ياتىدىغان گەپ. ئاشۇ ئادەملەرنىڭ ئەسكىلىرى يىغىلىدىغان جايدا قامىلىپ يېتىشتىن خۇدا ساقلىسۇن! مۇشۇ ھۇنىرىمنى تىنچ قىلىپ، سىڭگەن ھالال نېنىمنى يەۋېرەي، ئوغرىلىقنى مەتەك ئوغرىدەك كۆنۈپ كەتكەنلەر قىلسۇن. مەن شەيتانىنىڭ كەينىگە كىرىمەسلىكىم كېرەك، ئادەم ئەلەيھىسسالام ئىبلىسنىڭ قىلتىقىغا دەسسەپ، جەننەتتە يېيىش مەنئى قىلىنغان مېۋىنى ئوغرىلاپ يەپ قويۇپ جەننەتتىن پانىي دۇنياغا قوغلىنىپتىكەن، مېنى شۇ تاپتا شۇ ئىبلىسنىڭ شەيتانلىرى ئازدۇرغىلى تۇرۇۋاتامدۇ نېمە... قاسىم نەچچە ئاي ۋاقىتنى ئارىسالدىلىق ئىچىدە ئۆتكۈزدى. ھەر قېتىم مەتەك ئەپكەلگەن نەرسىلەر قولىغا چىقسىلا، كۆڭلىدە بىر خىل ۋەسۋەسە كۆتۈرۈلۈپ ،ئۇنىڭغا ئارام بەرمەيتتى، ئۇ خېرىدار يوق چاغلاردا دۇكىنىدا يالغۇز ئولتۇرۇپ ئىچى پۇشقانسېرى بىر سىناپ بېقىش ئىستىكىدە ئىككىلىنەتتى.

قاسىم ئاخىرى ئىككىلىنىۋېرىپ هاردى. ئۇ مەتەك ئوغرىغا ياساپ بەرگەن ئاچقۇچقا قارىغاندا تېخىمۇ سېپتا ئون ئىككى تال ئاچقۇچنى ياساپ چىقتى. بۇ جەريانداا ئۇنىڭ كاللىسىدا يالتىتىدە قىلىپ يېڭى بىر ئوي پەيدا بولدى. مۇنچە جىق ئاچقۇچنى كۆتۈرۈپ يۈرۈش ئاۋارىچىلىق، ئۇ-نىڭدىن كۆرە، ھەممە ئاچقۇچنى بىر قىلىپ، ھەرقانداق قۇلۇپقا سالسا ئاچقىلى بولىدىغان كۆپ ئىقتىدارلىق ئاچقۇچتىن بىرنىلا ياساپ باقمايمەنمۇ! ئۇ دەرھال تۇتۇش قىلىپ ئىش باشلىۋەتتى، ئۇنىڭ ئۇرۇنۇشلىرى ھە دېگەندە ئۇنۇم بەرمىدى. ئىش ئەپلەشمىگەنسېرى، ئۇنىڭ جاھىللىقى تۇتاتتى، ئالاھازەل ئون-ئون بەش كۇن ھەپىلىشىپ ئۆزى كۆزلىگەندەكىدەك بىر تال ئاچقۇچنى ياساپ چىقتى ۋە دۇكاندىكى قۇلۇپلارغا سىنىپ بىر-بىرلەپ سىناپ باقتى، بەش، ئون، يىگىرمە... ئۇنىڭ ئاچقۇچى ھەر خىل قۇلۇپلارغا چۇشۇۋەردى، پاھ! نېمىدېگەن بەلەن ئىش بۇ. ئۇ ئۆز-ئۆزىدىن قانائەتلىنىپ كۇلۇپ كەتتى.

كۇنلەر بىر-بىرلەپ ئۆتمەكتە، ئۇنىڭ يوشۇرۇن قىلىۋاتقان قۇلۇپ سىناقلىرى ئىشەنچىسىنى بارغانسېرى ئاشۇراتتى. ئۇ ئەمدىلىكتە ھەرقانداق قۇلۇپقا بىرقاراپلا كۆپ ئىقتىدارلىق ئاچقۇچنى قانداق سىنىشنى جەزم قىلالىغۇدەك دەرىجىگە يەتتى. شۇغىنىسى، مۇشۇ ئاچقۇچنى رەسمىي ئىشلىتىپ، ئوغرىلىق قىلىش-قىلماسلىق ئۇستىدە يەنىلا ئىككىلىنىشتىن قۇتۇلالمىدى.

مەتەك ئوغرى ئىز-دېرەكسىز يوقاپ كېتىپ، نەق يېرىم يىل ئۆتكەن بىر كۇنى چۇش مەھەلدە ئاسماندىن چۇشكەندەكلا قاسىمنىڭ دۇكىنىدا پەيدا بولدى، قاسىم دەماللىقىا ئۇنى تونۇيالمىدى، مەتەك ئوغرىنىڭ ئۇچىسىدا ئۇزۇن خۇرۇم پەلتو، بېشىدا چەت ئەلنىڭ ئېسىل شىلەپىسى، بىلىكىدە قىممەت باھالىق قول سائىتى، بارماقلىرىدا قوشلاپ ئالتۇن ئۇزۇك، كۆزىدە بولسا ئالتۇن رامكىلىق رەڭ ئۆزگەرتىدىغان كۆزەينەك بار ئىدى.

—قانداق، ئۇكاكام! تونۇيالماي قالدىڭغۇ؟ — دېدى مەتەك تۇزۇت قىلمايلا، — مەن سېنىڭ تەقدىرداش ئاكاڭ مەھمۇت ئەپەندىم بولىمەن. سېنى قانداقراق تۇرۇۋاتقاندۇ دەپ يوقلاپ كەلدىم، يۇر، ئون ئېغىز كاپ-كاپتىن، بىر ئېغىز چىپ-چاپ ياخشى، ئىككىمىز تامىقى ياخشىراق بىرەر ئاشخانىغا بېرىپ يەپ-ئىچىپ كېلەيلى. شۇ يەردە ساڭا دەپ بېرىدىغان گەپلىرىمۇ بار تېخى. قويە. مۇنداق تارتقان جاپاغا تۇشلۇق بەرمىكتى يوق ئىشنى. بۇگۇن مەن سېنى مېھمان قىلىمەن. ئاكاڭ قارىغايدا پۇل دېگەن سامانەك.

ئىككىيلەن بازارنىڭ مەركىزىدىكى «گۇلزار» ئاشخانىسىغا كىرىپ خالىي يەردىن ئورۇن ئالدى، مەتەك ئوغرى بۇيرۇتقان قورۇمىلار، تائاملار شىرەگە دەستىلىنىپ كەتتى. بەزى قورۇمىلارنى قاسىم ئۆمرىدە كۆرۈپمۇ باقمىغانىدى.

ئىككىيلەن يەپ - ئىچىپ ئۇزاق پاراڭلاشتى، مەتەك ئۇنى شېرىكلىشىپ ئوغرىلىق قىلىشقا دەۋەت قىلىپ، شېرىن - شېكەر گەپلەرنى ياغدۇرۇۋەتتى، ئۇرۇمچى، كورلا، قۇمۇللاردا ئوغرىلىق قىلىپ تاپقان ئولجىلىرى ھەققىدە مەغرۇرلىنىپ سۆزلەپ بەردى. قاسىم شېرىكلىشىشتىن باش تارتىۋىدى، مەتەك بىردىنلا ئەلپازىنى بۇزۇپ:

— ئۇكاڭزا، ياخشىلىق قىلغاننى بىلمەمسەن نېمە؟ گەپنىڭ پوسكاللىسىنى دېسەم، سۆيىنى ئىچكەنمۇ ئوغرى، چۆپىنى يېگەنمۇ ئوغرى. خىيالىڭدا ئۆزۈڭنى پاك دەپ ئويلامسەن؟ سەن ئالـ لىقاچان مەن بىلەن شېرىكلىشىپ بولدۇڭ. ئالمادىس تۇتۇلۇپ قالسام، باش بۇرنىدا سېنى چىشـ لەپ تارتمەن. ئۇ چاغدا مېنى شېرىكىنى پاش قىلىپ، خىزمەت كۆرسەتتى دەپ كەچىلىك قىلىپ بەش يىللىق قاماق جازاسى بەرسە، ساڭا ئىستەك - سوراقسىز ئون يىللىق قاماق جازاسى كېلىدۇ. بۇ ئىشنى قىلمەن دېسەڭمۇ قىلمايمەن دېسەڭمۇ قىلىسەن. مېنىڭچۇ، سەندەك مىكى - مىكى دەپ ئولتۇرىدىغان لىڭتاسما ئادەم بىلەن ئەسلا خۇشۇم يوق. ئاچچىقىمنى تولا كەلتۈرۈۋەرمە، مەن ئىلگىرى يولۇمغا پۇتلاشقان توقۇز - ئون ئادەمنىڭ قېنىنى ئىچكەنمەن، بىكار ھارام ئۆلۈپ كەتمە! — دەپ قوقاق سالدى.

قاسىم نائىلاج ماقۇل بولدى. ئىككىيلەن شۇ كۈنى كەچتە ئۆي ئىگىسى مېھماندارچىلىقىغا كەتكەن بىر ئۆيگە تېگىش قىلدى. مەتەك قىلچىلىك ھودۇقمايى ھەش - پەش دېگۈچە قۇلۇپنى ئېچىۋەتتى. قاسىم ئالاقزادىلىك ئىچىدە ناتونۇش ئۆيگە كىردى. قارىماقتا ئىگىسى توققۇزى تەل ئادەم بولسا كېرەك، ئۆي ھەشەمەتلىك ياسالغان ئىدى. مەتەك ئوغرى خۇددى مۇشۇ ئۆينىڭ ئۆز ئىگىسىدەك بەھۇزۇر مېڭىپ، ئۇ ئۆيدىن بۇ ئۆيگە كىرىپ چىقاتتى، ھېلى ئۇ تارتمىنى ئېچىپ، ھېلى بۇ چامادانىنى مالتىلاپ پۇل - پۇچەك، ئالتۇن زىبۇ زىننەتلەرنى ئىزدەيتتى. قاسىم بولسا ئىـ شىكنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ، ئۆي ئىگىسى ھازىرلا كېلىپ كاپپىدە تۇتۇۋالىدىغاندەك دەككە - دۈككە ئىچىدە ھەرقاچان ئۆيدىن قېچىپ چىقىشقا تەييار بولۇپ تۇردى. قاسىمغا ۋاقىت بەك ئۇزۇن تۇـ يۇلۇپ كەتى، ئەھلىيەتتە ئىككىيلەن ئۆينىڭ ئىچىدە بەش مىنۇتتەك ھايال بولغانىدى. مەتەك ئوغرى بىر تارتمىدىن ئىككى باغلام نەق پۇل، ئىككى دانە ئالتۇن ئۈزۈكنى تاپتى. قاسىم چىقىپ كېتىشكە ئالدىراپ، مەتەككە توختىمايى ئىشارەت قىلىۋەرگەچكە مەتەك كۆزى قىيمىغان ھالدا بايا مالتىلىغان جايلارنى تۈزەشتۈرۈپ قويۇپ ئىشىكتىن چىقىپ قۇلۇپنى بۇرۇنقىدەك تاقاپ قويدى.

ئىككىيلەن بۇ ئۆيدىن خېلىلا يىراقلاشقاندىن كېيىن، قاسىمنىڭ ئەنسىز سوقۇۋاتقان يۈرىكى ئاندىن جايىغا چۈشتى. مەتەك ئۇنى بىرمۇنچە جىمىلىگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا بىر باغلام پۇل بىلەن بىر دانە ئالتۇن ئۈزۈكنى بەردى، ئۇلار ئەتە دۈكاندا ئۈچرىشىشقا ۋەدىلىشىپ ئۆز يولىغا مېڭىشتى.

قاسىم قارا سوغۇق تەرگە چۆمۈلگەن ھالدا ئۆيگە قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ پۈت - قوللىرى تىترەشتىن توختىمىغانىدى. ئۇ ئىشىك - تۈكلۈكنى تاقاپ، ئاتىرجەم بولغاندىن كېيىن، بايا مەـ تەك بەرگەن پۇلنى ساناپ باقتى. پاھ... پاھ... نەق ئىككى مىڭ كويكەن ئەمەسمۇ، يەنە كېلىپ يىپىيېڭى ئون كويلۇق تاراقلاپ تۇرغان پۇللار.

قاسىم خۇشاللىق بىلەن قورقۇنچ ئارىلاشقان ھاياجان ئىچىدە ئۈزۈنغىچە ئۆزىنى باسالمـاي قالدى. بىر جايدا جىم تۇرالماي، ئۆينىڭ ئىچىدە ئۇزاقىچە مېڭىپ يۈردى، ئۇخلىغىلى يوتقانغا كىرىپمۇ ئۇياق - بۇياقتا ئۆرۈلۈپ ياتالمىدى، كېچىدە نەچچە قېتىم ئورنىدىن تۇرۇپ، تەكىيە ئاستىغا باستۇرۇپ قويغان پۇللارنى ئېلىپ قايتا - قايتا ساناپ باقتى. ئۇ ئاخىرىدا ئۆزىنىڭ

ئوغرىلىق قىلغانلىقىغا ھەقىقىي ئىشەندى.

مەتەك ئوغرى چوش بولماستىنلا دوكانغا كەلدى. ئو قاسىمغا بوگون كەچتە يەنە بىر ئويگە كىرىدىغانلىقىنى دەپ قويوپلا چىقىپ كەتتى.

بوگون كەچتىكى ئوغرىلىقمو ئوخشاش بولدى. ئوي ئىگىسى سەرەمجان، ئوز ئىشىغا بەك پوختا ئادەم بولسا كېرەك، ئويدىن نەق پول تېپىلمىدى. ئەمما غول تامدىكى زەدىۋال كەينىدىكى مەخپىي تورشوكتىن نەق يىرىم خالتا كومۇش تەڭگە تېپىلدى. شوڭدىن كېيىن ئىككىيلەن شېرىكلىشىپ نوزغون ئائىلىلەرگە ئوغرىلىقچا چوشتى، قاسىم نوزغون بايلىقچا ئىگە ئادەمگە ئايلاندى. مەتەك ئونى يەنە قوشنا ناھىيە ـ شەھەرلەرگە باشلاپ بېرىپ، نوزغون ئويلەرنى قوزوقدىدى. ئوغرىلىق قېتىمى كوپەيگەنسېرى، قاسىمدا باشقىچە بىر روھىي ھالەت پەيدا بولوشقا باشلىدى. ئوغرىلىقچا چوشمىگەن كونلەردە نېمىدوز بىر نەرسىسى كەمدەك تويولوپ، ئىچى تىتىلداپ كېتەتتى. ئوغرىلىقچا چوشوپ كوتكىنىدىن ئارتوق ئولجىغا ئېرىشكەندە بولسا، خوشاللىقتىن يايراپ كېتەتتى. مەتەكنىڭ بىر يەردە بەك ئوزون تورمايدىغان ئادىتى بار ئىدى. بولوشىغا يەپ ـ ئىچىپ، پولنى غازاڭدەك خەجلەيتتى، بىر كونى ئو چىرايلىق بىر چوكاننى باشلاپ كېلىپ قاسىمغا تونوشتوردى. ئو بو چوكان بىلەن نىكاھ ئوقوتوپ بولغانلىقىنى، ئەمدى ئارامخودا ياشاپ باققوسى بارلىقىنى ئېيتىپ شو كەتكىنىچە قايتا كورونمىدى.

قاسىمنىڭ زادىلا ئويلىنىش خىيالى يوق ئىدى، ئو ئەلا باينىڭ قەست بىلەن ئولگەنلىكىنى بىلگەندىن باشلاپ ئايال زاتىغا ئوچمەنلىك بىلەن قارايدىغان بولوپ قالغانىدى. ئو مەتەك ئوغرىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن، يالغوز ئوغرىلىق قىلىپ يوردى. ئونىڭ ئويىدە بىر قازناق بار ئىدى، قارىناقتىكى پول ـ پوچەك، ئالتون ـ كومۇش كوندىن ـ كونگە كوپەيۋاتاتتى. ئو قولوپسازلىقىنى يەغىشتوروپ، ئاتا مىراس كەسپى زەگەرلىكىنى قايتىدىن باشلىۋالدى. ئادەم دېگەن گومانخور كېلىدو، دەپ ئويلايتتى ئو، كەمبەغەللىشىپ كەتسەك، ئاتا ـ ئانىسى ياكى ئوزى بىرەر يامان ئىش قىلغانلىقىدىن، خودايىم جاجىسى بېرىپ، خانىۋىران قىلىۋەتتى دەپ غەيۋەت قىلىشىدو. تويوقسىزلىقىنى بېيىپ كەتسەك، ئوغرىلىق ياكى بولاڭچىلىق قىلىپ ھارام بايلىقچا ئىگە بولمىسا، بىردىنلا بېيىپ كەتسەك، ئوغرىلىق ياكى بولاڭچىلىق قىلىپ ھارام بايلىقچا ئىگە بولمىسا، بىردىنلا مونداق بېيىپ كېتەلەمتى دەپ سوز ـ چوچەك قىلىشىدو. موشو ئاي، موشو كونلەردە قوشنا ـ قوشنا لوملىرىمنىڭ ماڭا بولغان مونامىلىسى ياخشى ئەمەس، مەندىن ئوزىنى قاچوروپ، بوروقىدەك ئوچوق چىراي ئاچمايدىغان بولوپ قالدى. قولومدا يېتەرلىك دەسمايەم بولغاندىكىن، زەرگەرلىكنى ئوبدان قىلىپ، ئوزومنىڭ قانداق بېيىۋاتقانلىقىمنى ئولارغا بىلدوروپ قويمىسام بولمايدو، ئونىڭ ئوستىگە قازناقتىكى ئالتون جابدوقلارنى قولدىن چىقىرىشىم كېرەك. موشولارنى ئويلاپ يەتكەن قاسىم كېينكى ۋاقىتلاردا ئوغرىلىقنى ناھايىتى ئاز قىلىپ، كوپ ۋاقىتنى زەرگەرلىككە سەرپ قىلدى، قازناقتىكى بېسىلىپ ياتقان كونا ئالتون جابدوقلارنىڭ بەزىلىرىنى پەردازلاپ، بەزىلىرىنىڭ نوسخىلىرىنى ئوزگەرتىپ قولدىن چىقاردى. ئوزاقتا قالمايلا، زىبو زىننەتلىرىنىڭ ساپ ئالتوندىن ياسالغانلىقى، باھاسىنىڭ ئەرزانلىقى، نوسخىلىرىنىڭ كوركەملىكى بىلەن داڭق چىقىرىپ، «قاسىم زەرگار» دەپ ئاتىلىدىغان بولدى.

ئەمدى ئونىڭ قولىدا پول كوپ ئىدى، ئو كونا قورو ـ جايىنى ئىككى قەۋەتلىك قىلىپ سالدوردى، مەھەللىسىدىكى قېرى، ئاجىز، يېتىم ـ يېسىرلارغا خەير ـ ساخاۋەت قىلىپ توردى، بىرقانچە مەسچىتنىڭ سېلىنىشىغا سېخىيلىق بىلە پول ئىئانە قىلىپ، جامائەتنىڭ دوئاسىنى ئالدى. لېكىن ئونىڭ كوڭلىدە قانداقتور بىر قورقونچ ھوكوم سوروتتى. ئوخلىسا قارا بېسىپ،

ئۆزىنى پۈت-قولىغا كىشەن-كويزا سېلىنغان، ھەتتا ئۆلۈم جازاسى مەيدانىغا يالاپ ئېلىپ بې-رىلىۋاتقان ھالەتتە چۈشەپ، ئەندىكىپ ئويغىنىپ كېتەتتى. ئۇنىڭ نەۋرە ئىنىسى قادىر چېلىشتا داڭق چىقارغاندىن كېيىنلا كۆڭلىدىكى بۇ خىل قورقۇنچ سەل بېسىلغاندەك بولدى، ئۇ قادىر بە-لەن بىر مەزگىل يېقىن تۇغقانداراچىلىق قىلىپ كۆڭلىدىكى گەپلىرىنى بىمالال دېيىشەلەيدىغان بولغاندا، ئۆزىنىڭ چوڭراق سودا-سېتىق قىلىش نىيىتى بارلىقىنى بىلدۈردى، بۇ گەپ قادىرغا ياغدەك ياقتى، چۈنكى قادىر دەسمايىسىنىڭ ئازلىقىدىن تېرە بازىرىدا تۇزۇك باش كۆتۈرەلمەي يۈرگەنىدى.

نەۋرە ئاكا-ئۇكىلار شېرىكلىشىپ، تېرە سودىسىنى ئوڭۇشلۇق باشلىۋەتتى، قادىر ساددا، جاپادىن قورقمايدىغان دېھقان بالىسى بولغاچقا، يېراق-يېقىندىكى يېزا-كەنتلەرنى ئارىلاپ، تېرە يىغاتتى، ئۇنىڭ «چېلىشچى» دېگەن نامى دېھقانلار ئارىسىدا مەشھۇر بولغاچقا، ئۇلار قولىدىكى تېرىلەرنى كۆپرەك قادىرغا ئۆتكۈزەتتى.

قادىر بىلەن قاسىم تېرە بازىرىدا تېزلا باش كۆتۈرۈپ، ئىچكىرىگە ماشىنىلاپ مال يۆتكەيدىغان سودىگەرلەرگە ئايلانىدى، ئەمما ئىككىيلەننىڭ ئامىتى تازا ئوڭدىن كېلىۋاتقاندا قادىرنى نەس بېسىپ تۇرمىگە كىرىپ قالدى. قاسىم نەۋرە ئىنىسى قادىرنى چوڭ يۆلەنچۈكۈم دەپ بىلەتتى، ئۇ ئەمدى قادىرنى ئامال قىلىپ قۇتقۇزماسا، ئۆزىنىڭ قانات-قۇيرۇقى سۇنىدىغانلىقىنى بىلگەچكە، ئىش-ئوقەتنى تاشلاپ، قادىرنىڭ گۇناھىنى يەڭگىللىتىشنىڭ يولىنى مېڭىشقا كىرىشىپ كەتتى.

قاسىم مۇشۇ ناھىيىدىكى ئەڭ داڭلىق ئادۋوكات ياقۇپ زاكىرنى تاپتى. ياقۇپ زاكىر ھە دې-گەندە، يۇقىرى ئىش ھەققى تەلەپ قىلدى. ئۇ:

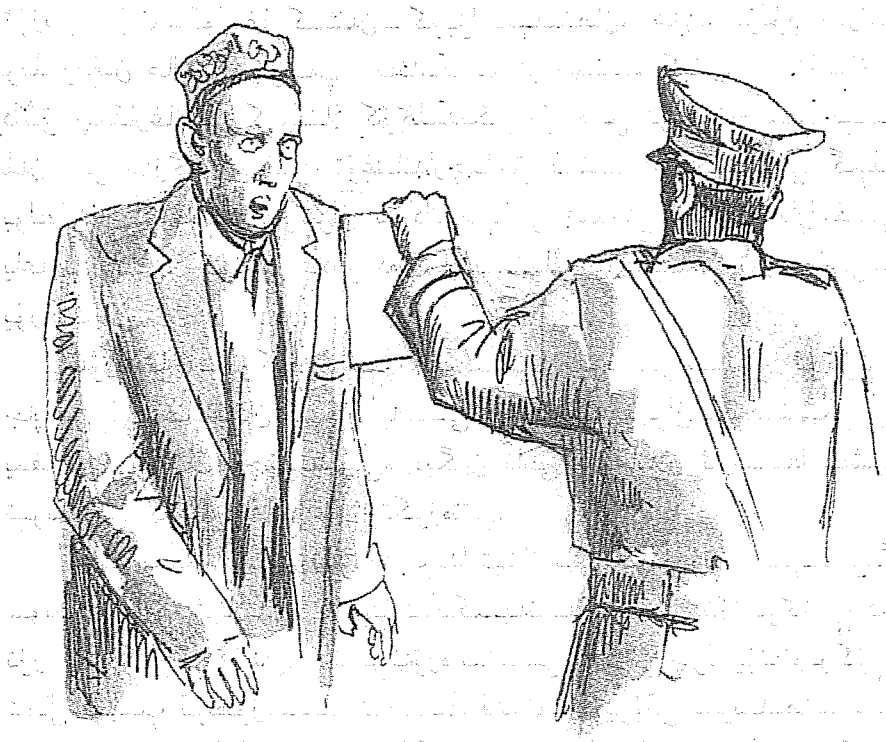
—قاسىمباي، قادىرنىڭ دېلوسى بەك مۇرەككەپ، ئۆلگۈچى تەرەپنىڭ تۇغقانلىرى قاتتىق دەۋا قىلىۋاتىدۇ، رەھىمەتلىك نايۇپ قۇددۇسنىڭ تۇغقانلىرى مېنى دەۋا ۋاكالەتچىلىكىگە تەكلىپ قىل-غىلى ئىزدەپ كەپتىكەن، مەن ماقۇل بولمىدىم، ئۇلار ئەللىك مىڭ كوي كۆتۈرۈپ كەپتۇ، مەن ئۇلارغا: بۇ دېلو باشقا دېلوغا ئوخشىمايدۇ، بىر ئادەمنى قەستەنلىك بىلەن ئادەم ئۆلتۈردى دېيىش ئۇچۇن، تولۇق پاكىت بولۇش كېرەك دەپ يولغا سالدىم. سىلى بىلەن بىز بىر بازاردا سالام-سەھەت قىلىشىپ ئۆتكەنلەر. سىلىنىڭ يۈزلىرىنىڭ چوڭلۇقىدىن ياق دېگىلى ئاغزىم بارمايۋاتىدۇ. لې-كىن-زە، قادىرنى ئاقلاپ چىقىش ھەقىقەتەن تەس، نۇرغۇن ئىنچىكە يوللارنى ماڭمىسام، زۆرۈر تەكشۈرۈشلەرنى ئېلىپ بارمىسام بولمايدۇ. بۇنىڭغا ۋاقىت ۋە پۇل كېتىدۇ. ئەپلەشمىسە، قادىرا-خۇن قەستەن ئادەم ئۆلتۈردى دېگەن جىنايەت بىلەن ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنىشى مۇمكىن، مېنىڭمۇ ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىيدۇ. ئەمما قانۇن رەھىمسىزدە! — دېدى.

قاسىم ئىشىنىڭ تېگىنى پەملەپ، ئون كاللەك پۇلنى ئادۋوكاتنىڭ ئالدىغا قويدى:

—ياقۇپجان، پۇلنىڭ كارى چاغلىق، نەۋرە ئىنىم قارىغا كەتمىسۇن، ئەگەر ئۇنى ئاقلاپ، دېلونى كۆڭۈلدىكىدەك بىر باشقا ئېلىپ چىقالىسىلا، مەن يەنە قۇرۇق رەھمەت ئېيتىپ ئولتۇر-مايمەن. قوللىرىغا ئوبدان ئۇزۇكتىن بىرنى سېلىپ، رەسمىي دوست-بۇرادەر بولىمەن!

—بولىدۇ. مەن ئاسانلىقچە بىر ئىشقا لەۋزە قىلمايتتىم، بۇدا مەن سىلىگە كاپالەت بېرەي، مەن قادىراخۇننى پاك-پاكىز گۇناھسىز دەپ ئاقلاپ چىقىمەن!

قاسىمنىڭ خۇشاللىقتىن بېشى ئاسمانغا يەتكەندەك بولدى. ئۆيىگە قايتىپ كىرىشىگىلا ئۇنى ساقلاپ تۇرغاندەك بىرقانچە ساقچى كىرىپ كەلدى ۋە تامغىلىق قولغا ئېلىش گۇۋاھنامە-سىنى ئۇنىڭغا كۆرسەتتى.

— قاسىم سۇلايمان، بىز سىزنى تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ تەستىقى بىلەن قولغا ئالغىلى كەلدۇق، مانا بۇ قەغەزگە قول قويۇڭ، ھەم بۇ قەغەزگىمۇ قول قويۇڭ. سەن، بۇ سىزنىڭ ئۆيۈڭنى ئاختۇرۇش گۇۋاھنامىسى، سەن مەخپىي ئاچقۇچ ياساپ پۇقرالارنىڭ قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئىتىگە زىيان سالغان ئوغرىلىق جىنايىتى بىلەن قولغا ئېلىنىدىڭ، ئادۋوكات تەكلىپ قىلىسىڭ بولىدۇ!

قاسىمنىڭ كۆڭلىدىكى قورقۇنچ بومبىدەك پارتلاپ، كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ كەتتى، ئۇنىڭ ئىككى قولىغا كويزا سېلىنىپ، كۆپ قېتىم كۆرگەن چۈشى راستقا ئايلاندى.

ساقچىلار قاسىمنىڭ ئۆيىنى تەپسىلىي ئاختۇردى، قازناق ئىچىدىكى پۇل - پۇچەك، ھارام مالىلار ئوتتۇرىغا دۆۋىلىنىپ كەتتى، قاسىم تېخى نۇرغۇن ھارام مالىلارغا قول تەگكۈزۈشكە ئۈلگۈرەلمىگەنىدى، ساقچىلار ھېلىقى «خاسىيەتلىك» ئاچقۇچنى تاپتى. توختى داۋۇت ياشتىلا جەزم قىلغاندەك مەتەك ئوغرى يالغان گەپ قىلمىغانىدى.

قادىرنىڭ دېلوسى ۋاقىت ئۇزارغانچە مۇرەككەپلىشىپ كەتتى، ئۆلگەننىڭ ئۇستىگە تەپمەك دېگەندەك، ئۇ نايۇپ قۇددۇسنى قەستەنلىك بىلەن ئۆلتۈرگەنلىكتە ئەيىبلىنىپلا قالماستىن، يەنە چېلىنىش سورۇنلىرىدا بەش ئادەمنى قەستەن زەخمىلەندۈرگەن دەپ ئەيىبلەنىدى، بۇ ئادەملەر قادىر بىلەن چېلىشىپ، تەڭ كېلەلمەي، يەر چىشلىگەنلەر ئىدى. بۇ دېلو قۇمبوستان كەنتىنى ئۆرتىۋېتىلىۋەتتى، قادىرنى «قاتىل» دەپ گۇۋاھلىق بېرىپ، قاتتىق جازالاپ بېرىشنى تەلەپ قىلىدىغانلار بىر تەرەپ بولسا، قادىردا گۇناھ يوق، ھەممە گۇناھ نايۇپنىڭ ئۆزىدە، قادىرنى جازالىسا ئۇۋال بولىدۇ دەيدىغانلار يەنە بىر تەرەپ بولۇپ، ئەدلىيە ئورۇنلىرىنىڭ بېشىنى ئاغرىتاتتى، ئادەم سانىدىن قارىغاندا، ئىككى تەرەپ ئاساسەن تەڭلىشىپ قالاتتى، بىراق سالماق جەھەتتە نايۇپ تەرەپدارلىرى ئۇستۇنلۇككە ئىگە ئىدى، كەنت باشلىقى ساۋۇر نۇر پۇتۇن كۈچى بىلەن قادىرنى ئەيىبلەشتە چىڭ تۇرۇۋاتاتتى. ساۋۇرنۇرنىڭ ئۆز ئالدىغا سوقۇۋاتقان چوتى بار ئىدى. مەن بۇ ئىشتا بوشاڭلىق قىلسام، ئۆزۈمنىڭ يىلتىزىغا ئۆزۈم پالتا چاپقان بولىمەن، دەپ ئويلايتتى ئۇ، نايۇپ مېنىڭ تۇغقىنىم، ئۇنىڭ ئۆلۈمى مەن ئۈچۈن ئۆزۈمنىڭ قانداق ئادەملىكىنى كۆرسەتمىدىغان بىر سىناق. قادىرنى ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلدۇرالمىسام، مېنىڭ كەنتتىكى ئابرۇيۇم بىر تىيىن بولىدۇ. كەشلەر مېنى كۆزىگە ئىلمايدىغان، گېپىمگە كىرمەيدىغان بولۇپ قالىدۇ. راست گەپنى قىلسام نايۇپ دېگەن نېمىنىڭ ئۆلگىنى بەك بەلەن بولدى. ئۇ يۈزسىز، ئوسال بىر نېمە ئىدى، دائىم

مېنىڭ بىلەن ئۇزەكتىكە سوقۇشتۇرۇپ، چاتاق چىقىراتتى، ھېسابتا بىر كۈشەندىدىن قۇتۇلغان بولدۇم. قادىر قارىماقا ياۋاش، قالايمىقان گەپ قىلمايدىغان ئادەم بولغىنى بىلەن، كەنتتىكى بەزى ئادەملەر ئۇنى مېنىڭ ئورنۇمغا دەسسەتمەكچى بولۇپ يۈرەتتى، بۇنىمۇ ھۆكۈمەتنىڭ قولى بىلەن كۆزدىن يوقاتسام، قۇمبوستان كەنتىدە ئەمدى ماڭا چىش يېرىپ بىر نېمە دېيەلىگۈدەك ئادەم چىقمايدۇ! شۇڭا بېلىمنى چىڭ باغلاپ، دېلودا ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغان ئادەملەرنى رام قىلىشىم كېرەك. پۇل كەتسە كەتسۇن، ھازىرچە چىقىمدار بولۇپ كەتكىنىم بىلەن، ئەتە ـ ئۆگۈن بۇ پۇللارنى سۇ ھەققى، ئوغۇت پۇلى ۋە باشقا جەريمانە دېگەندەكلەرنى كۆپەيتىپ ئېلىپ تولۇقلاپ ئالالايمەن.

شۇنداق قىلىپ، قادىرنىڭ دېلوسى بارغانچە يوغىناشقا باشلىدى. قادىر ئىچكىرىگە تېرە يۆتكەپ ساتقاندا، نەق پۇل سودىسى قىلغانلىقتىن باج تارماقلىرى ئۇنىڭدىن باج ئالالمايتتى. ساۋۇر نۇرنىڭ يىپ ئۈچى كۆرسىتىشى بىلەن، باج تارماقلىرى شۇنداقلا سۈرۈشتۈرۈپ، نەچچە يۈز مىڭ يۈەنلىك باج ئوغرىلاش جىنايىتىنى دەللەپ چىقتى، يۇقۇمدىن مۇداپىئەلىنىش تارماقلىرىمۇ ھەربىكەتكە كېلىپ، ئىككى يىل ئىلگىرى مۇشۇ بىرقانچە ناھىيىدە كالا، قويلاردا مۇڭگۈز، تۇياق قانايدىغان يۇقۇملۇق كېسەل كۆرۈلگەندە، كارانتىن تارماقلىرى مۇسادىرە قىلىپ يىغىۋالغان ئون مىڭ پارچىدىن ئارتۇق كالا تېرىسىنى قادىرنىڭ ئوغرىلىقچە ئىچكىرىگە يۆتكىگەنلىكىنى ئېنىقلاپ چىقتى، بۇنىڭدا ئەلۋەتتە قايىم نۇرنىڭ ھەسسىسى بار ئىدى.

قادىر يەنىلا مېنىڭ گۇناھىم يوق، مەن نايۇپنى قەستلەپ ئۆلتۈرمىدىم، دېگەن گېپىدە چىڭ تۇردى.

— ماڭا ئادەم ئۆلتۈرگەن دېگەن گۇناھنى ئارتىمەن دېگىنىڭلار ئارتۇقچە ئاۋارىچىلىق، ئېتىلىپ كېتىدىغان ئىش بولسىمۇ، بۇ گۇناھنى بوينۇمغا ئالمايمەن، ئادەم ئۆلتۈرۈشنى ئەزەلدىن خىيالىمغا كەلتۈرۈپ باقمىغانمەن. چېلىش مەيداندا پۇت ـ قولى سۇنۇپ كېتىدىغان ئىش دائىم بولۇپ تۇرىدۇ. ئەلمىساقتىن پالانچى بىلەن پوكۇنچى چېلىشىپ، قەستەن زەخمىلەندۈرگەن دېگەن گەپنى ئاڭلىمىغانمەن، ھەممىسى چىدىماسلىقنىڭ ئالامىتى، باج ئوغرىلىدى دېگىنى قانداپ گەپ؟ ئۆز ۋاقتىدا ئالىمەن دېسە بولمامدۇ؟ يۇقۇملۇق كېسىلى بار كالىلارنىڭ تېرىسىنى قايىم نۇر بەرگەن. شۇ قېتىمدا ئۇنىڭغا 350 مىڭ يۈەن بەرگەندىم، بۇنىڭ جاۋابىنى قايىم نۇر بەرسۇن، مېنى يەنە قاسىمنىڭ ئوغرىلىغان پۇلىنى ئالغان دېگىنىڭلار نېمىسى؟ مەن خەق بەرگەن پۇلنىڭ ھالال ياكى ھارامىلىقىنى بىلىۋالىدىغان ئەۋلىيا بولمىسام. دېگەنلىرىم راست، ئۆلۈپ كەتسەممۇ راست گەپ قىلىپ ئۆلىمەن، پېشانەمگە مۇشۇنداق ئۆلۈش پۈتۈلگەن بولسا، ئۇ چاغدا ئەلھۆكمىللا دېمەي ئىلاجىم يوق، — دېدى ئۇ ئاخىرقى سوراقتا.

قاسىم بىلەن قايىم ئىككىسى تۇنجى سوراقتىلا ئۇجۇقۇپ كەتتى، تېنىۋالاي دەپ دەسسىگۈدەك پۈتاق ـ باھانە تاپالمىدى، ھارام مال، ھارام پۇل ـ پۈچەكلەر تاغدەك مەزمۇت ھالەتتە ئۆلارنىڭ چېكىنىش يولىنى توسۇۋالغانىدى. ئۆلار ئىخرار قىلغانسېرى قىلمىش ـ ئەتمىشلىرى يۈتازىدەك چۈۋۈلۈپ چىقتتى.

«ئەسكى ئىشلىرىمنى خەق بىلمىسۇن دېسەڭ، قىلما» دېگەن مانا شۇ. قادىر، قاسىم، قايىملار قانۇننىڭ تېگىشلىك جازاسىغا ئۇچراپ كىشىلەرگە نۇرغۇن ئىبرەتلىك ساۋاقلارنى قالدۇردى. بايلىق ۋەسۋەسىسى يەنە قانچىلىك ئادەملەرنى ئەنە شۇنداق تراگىدىيىلىك قىسمەتكە دۇچار قىلار!

(ئاپتور شىنجاڭ ساقچى ئوفىتسېرلار ئالىي تېخنىكومىدا)

مۇھەررىر پاتىگۈل ئەخمەت

يار دىلىمدا

دىلىمدا يار بولغان ھامان، سۆزۈمدە يار،
ئاغزىمدا يار دېگەن ھامان، كۆزۈمدە يار.
يار دېگەندە ئوت يانىدۇ يۈرىكىمدە،
كۆڭۈل قۇشى قونۇپ تۇرار ئىلكىمدە.
يار دېگەندە پۈتۈن جاھان قات كۆرۈنەر،
جاھان ئىچرە ياردىن ئۆزگە يات كۆرۈنەر.
يارىم مېنى ئامان ساقلار دەرمەن مۇدام،
تاپسا كۆڭلۈم تەمكىن، جېنىم تاپقاي ئارام.

يار دېمەكلىك ئاسان ـ ئوڭاي ھەم يادلىماق،
يار سۆزىن تەستۇر لېكىن سىر ساقلىماق.
يار دەيدىغان ئادەم تولا بۇ جاھاندا،
يار ئىشقىدا تەسەددۇق جان بىر جانانىدا.
مەن يار دېسەم ياريۇڭ كىمدۇر دەمدۇ كىشى،
مەندىن ئۆزگە يار غېمىنى يەمدۇ كىشى.
مەن دېگەن يار بىر تېپىشماق بىلىپ بولماس،
يار ئېتىنى ئەلگە يېيىپ، يېزىپ بولماس.

رەيھانىم

گۈللەر ئارا مىرزا ـ سەبدەل، رەيھان تولا،
گۈل ئارىلاپ مەن تاللىغان رەيھان بىرلا.
قۇلىقىغا قىسىپ ئالۇر ئەتىۋارلاپ،
باغقا كىرسە رەيھان تاللاپ قىز ـ چوكانلار.

باغ ئارا گۈللەر ئۆسەر بوي تالىشىپ،
قىزىلگۈل ھەم ئەترگۈلدىن بوي تالىشىپ؛
رازى بولۇپ خۇشبۇيىدىن گۈلى رەيھان،
ئىچى تارلىق قىلماس يانا تۆر تالىشىپ.

يەر تاللىمايى ئورۇن تۇتۇپ باغ ـ ئېرىقتىن،
يەر تالاشمايى سەبدەل كەبى ساپسېرىقتىن؛
خالىي بولۇپ تەمەننادىن، زار ـ يىغىدىن،
كۆكرەك كېرىپ ئۆتەر تىرىك جۇت ـ يېغىندىن.

رەڭ تاللاشماس ئۇز رەيھانىم سەبدەل گۈلدىن،
بۇي تالىشۇر ئەتىر بىلەن قىزىل گۈلدىن؛
رەڭسىز ئەمەس ياسىمەندىن رەڭدارلىقتا،
ماختىغىن دەپ قىلماس تەلەپ ھېچ بۇلبۇلدىن.

ئېچىلغۇنچە باش باھاردا ياشار سولمايۇ،
ئۆزگە گۈلدەك پەسىل تاللاپ قاراپ تۇرمايۇ؛

تا كۈزگىچە رەڭگى ئۆچمەيۇ، خازان بولمايۇ،
خازان بولغان گۈل ـ گىياھنى دوراپ تۇرمايۇ.

2006 ـ يىل ئۆكتەبىر، شاڭخەي

شاڭخەي نەزمىسى

شەرقتە چولپان چاقنىغان، نۇر ئۇستىگە نۇر شاڭخەي،
توققۇز ئەلدە * ئېچىلغان، گۈل ئۇستىگە گۈل شاڭخەي؛
ئون سەككىز مىڭ ئالەمدە ئات ـ ئۆچۈرى پۈر شاڭخەي؛
ھەر ھۇنەردە يالجىغان مۇسىقار ـ بۇلبۇل شاڭخەي.

بۇ چاغقىچە ئۆمرۈمدە ئون قاتار كۆردۈم سېنى،
ھەر قاتاردا ئاي ـ ئايلاپ تۇن ياتار كۆردۈم سېنى؛
ھەر ياتاردا ئوي ـ ئويلاپ چوڭ شەھەر كۆردۈم سېنى،
دۇنيادا گۆھەر تولا، زور گۆھەر كۆردۈم سېنى.

ھەر كۆرگەندە يېڭىلىق سەندە ئەھيا ئورماندەك،
ھەر يېڭىلىق ئىسلاھتا مىڭلاپ پەيدا بولغاندەك؛
تۇن پەرقى يوق كۈندۈزدەك، يورۇق شەيدا بولغاندەك،
كۆكتە قالماي يۇلتۇزلار يەرگە گويا قونغاندەك.

ئۆزلۈكۈڭدىن ئاچۇندا ئۆزگىچە تۇتۇپ يولنى،
مىليونلاپ ئەل بىر بولۇپ قولغا ئۇشلاپ قولنى؛
«ئورمىدا» ئۇزۇپ گويا چىققاچقا يېرىپ سولنى،
ئورتاھال مەئىشەتكە پۇختا سالدىڭ چىڭ ئۇلنى.

يۇرسىمۇ پۇل، تۇرسىمۇ، ھەممىنىڭ سۆزىدە پۇل،
ياش ـ تەۋان ئىلكىدە پۇل، قېرى ـ سال كۆزىدە پۇل؛
لاتارى پاي ـ چەكتە پۇل، پۇل تاپار ئۆزىدە پۇل،
بەزىنىڭ ئېڭىدا پۇل، بەزىنىڭ يۈزىدە پۇل.

شۇڭا، پۇلنىڭ ئالمىشى دۇكان ھەم بانكا تولا،
رەستە ـ رەستە، يولمۇ يول ئاپتوبۇس ـ كونكا تولا؛
كوچا ـ كويدا، گۈزەردە رېستوران ـ بوتكا تولا،
دىل ئاچار چارە تولا، ئويۇنغا «لاپكا» تولا.

* جۇڭگونىڭ قەدىمكى نامى.

سەدكارلىقتا كۆرسەتتىڭ ئۇچ ئىقلىمغا ئۆزۈڭنى،
سەركارلىقتا ئۆتكۈزدۈڭ ياقلىغانغا سۆزۈڭنى؛
زەردارلىقتا ھاتەمدەك تىكتىڭ سېخىي كۆزۈڭنى،
سورۇنلاردا ماختىشىپ ھەممە قىلۇر يۈزۈڭنى.

خۇاڭپۇ غولنىڭ شەرقىدە يېڭى شەھەر ئۇنۇپتۇ،
سودىگەرگە، ھامماللارغا، خۇددى گۆزەر بولۇپتۇ؛
ھۇنەردىن ھۆنەر چىقىپ، ئەلگە ھۇنەر كۆنۈپتۇ،
يېڭى ئۇران مىللەتكە ھۆدەي ـ مەھتەر بولۇپتۇ.

ئۆتكەن ئەسىر ئورتىسى چىڭ ئوڭلاپتۇ پەم بىلەن،
بۇ ئەسىرنىڭ بېشىدا چىڭ پوملاپتۇ يەم بىلەن؛
ئەھلى ئىلغار باشلاپتۇ ئەلنى يولغا پەن بىلەن،
كۈلۈپ ئاۋام دىلىدىن قوللاپتۇ جان ـ تەن بىلەن.

ئون يوللىغان مەيداندا، يات ئەل بولغان زور ـ ئۆكتەم،
ئەمدى گۆھەر زېمىندا، ئاۋام ئەركىن ھەم كۆركەم؛
يەر ـ ھاۋا پاك، سۇ تازا، تۆت پەسلىڭ ھامان كۆكلەم،
ساڭا ئالقىش ياڭرىتار بارچە بالىق ھەم ئۆلكەم!

خوتەن بەزمىسى

ئىككى قاشنىڭ ئاراسىدا بىر ئۆلكەم بار،
ئۆلكەم ئارا چىمەنلىكتە بىر كۆكلەم بار؛
تارىم بويى، قورام تۆۋى ئەجەب بوستان،
بوستان ئارا تا قەدىمدىن بىر كۆركەم بار.

بۇ ئۆلكەمكى داڭلىق ئېتى چىنى ماچىن،
بۇ كۆركەمكى، نەقىشدە ئۆز، ھۇنەردە چىن؛
بۇ كۆكلەمكى، بارخانلىنى سۈرۈپ ھەريان،
مەدەنىيەت ئوچاقىدا بولۇپ يالچىن.

ئۇدۇن دېدى نامى ئۆتۈپ خوتەن بولدى،
ئىچكەركى چىن لەۋزى بىلەن يۈتەن بولدى؛
قانچە خانلار، ئەمىر ئۆتتى بولۇپ ئۆكتەم،
ئەل ـ كۈن ئۇچۈن خوتەن ئەسلىي ۋەتەن بولدى.

ئالتىندا گۆھەر تولا، ئۇستى بارخان،
ھەر يۈرتتا بار بوتكەدىدە * مىڭلاپ ئارخان **؛
بوددا يولى تارالمىشىدۇر ھەر يان، ئاندىن،
شۇڭا نامى بولدى «سانى بوددا قورغان».

مەرىپەتنىڭ ئاسمانىدا قىلىپ پەرۋاز،
قۇشلىغان كۆپ دىيانەتتىن بولۇپ شاھباز،
ئالسا قاشتاش مۇندىن كىتاب، تۆۋەنكى چىن،
ئەتلىسىدىن كۆپ ببزەلگەن رومى تەننаз.

ياۋا ئۇجمە كەڭ دالاغا خوي ئۆزلەشتى،
پىلە قۇرت ئۇنۇپ، غوزا ـ يىپەك تولاشتى؛
يۇزلەپ خالۋاپ توقۇپ زىلچە، شايى ـ تاۋا،
تۇشمۇتۇشتىن بازارچىلار كۆپ ئولاشتى.

* بۇتخانا. ** شەيخ، راھىب

كېپەز سەندە ئەلدىن بۇرۇن بولۇپ ئەھيا،
كەشپىياتقا قول قويۇپتۇ ئەھلى دۇنيا؛
داڭقىڭ چىقتى ھەر سەنئەتتە ئەللەر ئارا،
قىزغىنىشىپ خېرىدارلار بوپ مەھلىيا.

ياغىش ـ كارۋان سەندىن قاتناپ ھەر قايانغا.
تاۋار توشۇپ كۈنچىقىشتا يۈ، لوياڭغا.
بارسا دۇردۇن، سەرگەز، گىلەم، كېلىۋر مونچاق،
يېتەر كارۋان رەي، خارەزىم، خۇراسانغا.

شەرقتە شاڭخەي ئۇ زاماندا چەت سايى ئىدى،
ئوردۇس ـ شىئەن، روما ـ داكچىن بەك بايى ئىدى؛
كۆزنەك بولۇپ ئەللەر ئارا ئوردۇس ـ چىنغا،
سىياقىڭغا ھەممە ئاۋام ھايى ـ ھايى دېدى.

پەلەك چەرخى چەپ چۆرگىلەپ، قاچتى ئامىتىڭ،
تەبىئەتنىڭ ئاپىتىدىن كۆمۈلدى قامىتىڭ؛
زورلۇق ـ زۇلۇم دەستىدىن بولدۇڭ خار ـ زار،
ئەسىر ـ ئەسىر نادانلىقتا يوق كارامىتىڭ.

تارىخ قايتا ئوڭدىن كېلىپ، زامان باقتى،
باغۋاران ھەم ئۆستەڭلەردە ھەسەل ئاقتى،
كېلىپ پۇرسەت ئىسلاھاتتا ئەل تونۇدى،
بەختىڭ كۈلۈپ كۆڭۈل قۇشى قانات قاقتى.

چامداپ تۇرماي ئۆز ئورنۇڭدا ئاتلان ئالغا،
تولدى باداڭ دان ـ ئاشلىققا، بازار مالغا؛
كۆرەش، جاپا ئەمگەك بىلەن كۈلدى تەقدىر،
كېتىپ كۈلپەت، كەلدى ئامەت ـ ئىقبال قولغا.

چىللار خوتەن بەزمىسىگە كېلىپ نۆۋەت،
داستىخىنى كەڭ، غىزا ئەلۋەك، مېۋە ناۋات.
كېلىڭ دوستلار سەيلى قىلىڭ يۇرتنى ئارىلاپ،
مەپتۇن قىلۇر ئەل ـ يۇرت ئامان، بازار ئاۋات!

2006 ـ يىل نويابىر، شاڭخەي

مۇھەممەد روزى

ئىككى غەزەل

كەلسەڭ

كۆڭۈللەر يايرىغاي چەكسىز قۇياشتەك يۈز ئېچىپ كەلسەڭ،
ئانا يۇرتۇمغا ئەي نوروز ئېتەك تارتىپ يېتىپ كەلسەڭ.
يېنىك تىن ئالسا زەۋقىڭدىن ۋۇجۇدى مۇزلىغان تۇپراق،
سىمابتەك ئېرىگەي ئەمدى لېۋىگە لەۋ يېقىپ كەلسەڭ.
چېچەكلەر كۆزنى چاقناتسا قىلار قۇشلار غەزەلخانلىق،
ئۇمىدلەردىن ھاياتلىقنىڭ جېنىغا جان قېتىپ كەلسەڭ.
يۈرەكلەر تەكتىدە ئۆچمەس سېنىڭ ئىشقىڭ بولۇپ گۈلخان،
شۇ گۈلخاندەك كۆيۈپ تۇرغان مۇھەببەت بەخش ئېتىپ كەلسەڭ.
سالام دەيمەن، سالام دەيمەن ساڭا نوروز سالام دەيمەن،
سالامىمغا قىلىپ تەننаз نىگاردەك خۇش بېقىپ كەلسەڭ.

مۇھەممەد نە ئۈچۈن بۇ دەم قولىغا شاد قەلەم ئالماس،
ئەقىدە سۆيگۈسىنى ھەم دىلىنى چالغىتىپ كەلسەڭ.

چەكسىز

كىشىنىڭ ئۆمرى چەكلىكتۇر، لېكىن ئەل خىزمىتى چەكسىز،
بولۇر ئەل بەختىچۈن ئۆتكەن ھاياتىنىڭ قىممىتى چەكسىز.
ئېرۇر بۇ خۇددى ئولتۇرماس قۇياشتەك نۇر چاچار ھەق سۆز،
تەپەككۇر بابىدا تەڭداش تېپىلماس ھېكمىتى چەكسىز.
يارالدى بىھېساب مەردلەر ۋەتەننىڭ قوينىدا ھەرئان،
ۋەتەنچۈن بىر ئۆمۈر قىلغان جاپالىق مېھنىتى چەكسىز.
شۇڭا ئەل قەلبىدە ئالتۇن ـ گۆھەردەك ساقلىنار ھەتتا،
خالاس تاپقاندىمۇ ئۆمرى، مۇھەببەت ـ ئىززىتى چەكسىز.

(ئاپتور شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى تەشۋىقات بۆلۈمىدىن ئارامغا چىققان)

سالى ئىبراھىم خالىس

رۇباغىيلار

1

مۇشكۈلات ئالدىدا پۈكۈلمەس قەددىم،
ئېتىقاد بەھرىدىن يارالغاچ ئەھدىم.
شۇ سەۋەب ئەل كېرەك دېسە ھەر ۋاقىت،
تەييارمەن جېنىمنى قىلىشقا تەقدىم.

2

قەدىرلىك بولغانلار ئەسلىي قەدىردان،
ئەل ـ ئاۋام دەردىگە بولغانلار دەرمان.
مۇنداقلار ئاۋامنىڭ قەلب تەختىدە
ئەبەدىي شاھ سۈپەت ئولتۇرار ھامان.

3

ئەل ئۈچۈن كۆپ بولسا ئەجىر ـ مېھنىتىڭ،
كۆپ بولۇر سېنىڭمۇ قەدىر ـ قىممىتىڭ.
ئۆزۈڭنى ئويلاپلا ئەلنى ئۇنتۇساڭ،
بولمايدۇ ھەرگىزمۇ ئابرۇي ـ ئىززىتىڭ.

4

بەزىلەر بار قالتىس شۆھرەت خۇمارى،
ئەمەلدۇر بوينىغا ئاسقان تۇمارى.
بۇنداقلار ۋىجدانىنى ساتار تەخىرسىز،
ئۆرلىمەك بولسىلا مەنسەپ مۇنارى.

(ئاپتور كەلپىن ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىدىن ئارامغا چىققان)

مەتسىلىم مەتقاسىم

سۆگەل

(ھېكايە)

تۇرمۇشتا يۇز بېرىدىغان نۇرغۇن ئىشلار-نىڭ كىشىنىڭ رايىغا باقماسلىقى تاسادىپىي-لىقتىن باشقا تۇرمۇشنىڭ يەنە بىر قىزىق تە-رىپى بولسا كېرەك، گاھىدا كىشىنىڭ ئەقلىنى لال قىلىپ ئۇشتۇمتۇت يۇز بېرىدىغان بەزىبىر ئىشلار كىشىگە غەيرىي تۇيۇلسىمۇ، ۋاقىت-نىڭ ئۆتۈشى بىلەن بارا-بارا تۇرمۇشتىكى يۇز بېرىشى مۇقەررەر بولغان ئىشلار قاتارىدىن ئورۇن ئېلىپ، ئادەمگە باشقىچە تۇيۇلمايدىغان بولىدۇ. مانا بۇ «ۋاقىت ھەممىنى ئۆزگەرتىدۇ» دېگەن ھېكمەتنىڭ ئەمەلىيەتتىكى ئىپادىسىدۇر.

روزىئەخمەتنىڭ بۇ قېتىم كۆتۈلمىگەندە ئىدارىدىن يېزىدىكى پونكىتقا يۆتكىۋېتىلىشى ئەنە شۇنداق كۆتۈلمىگەن بىر ئىش بولغان. ئۇ ئىداره ئىشخانىسىنىڭ كاتىپلىقىدىن پونكىت-نىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىقىغا قويۇلغان بولۇپ، گەرچە ئىداره باشلىقى «سىزنى تۇۋەندە چې-نىقتۇرۇشنى كۆزلەپ شۇنداق قىلدۇق، سىز-نىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىڭىز پارلاق» دەپ كۆڭلىنى ياساپ قويغان بولسىمۇ، ماھىيەتتە بۇ ئۇنىڭغا قۇرۇق ئېمىزگۈ سالغانلىق ئىدى. دەسلەپتە بۇ ئىش ئۇنىڭغا ناھايىتى ئېغىر كەلدى بولغاي، تالا-تۇزده بىر نەچچە كۈن دەرد ئېيتىپ يۇردى:

—قويۇڭلا ئۇ پرىنسىپ، تۇزۇم دېگەن قۇرۇق گەپلەرنى! بۈگۈنكى كۈنده ھەممە ئىش

باشلىقنىڭ رايى بويىچە بولىدىكەن، مېنىڭ بېشىمغا كەلگەن بۇ قىسمەت باشلىققا سالامنى چوڭ قىلىپ، سۆزۈغا - سالام بىلەن ئۇنى پات - پات يوقلاپ تۇرمىغانلىقىمنىڭ كاساپىتى، ئەمما ئۇنداق ئاسان ئىش يوق، مەن دېگەن كەسپىتە ئوقۇغان ئىستېقباللىق ئادەم، پوند-كىتقا ئۆلسەممۇ بارمايمەن.

روزئەخمەت بىرنەچچە كۈنگىچە تو-نۇش - بىلىشلىرىگە مۇشۇ گەپنى دەپ يۈر-گەندىن كېيىن نېمىشقىدۇر بىراقلا جىمىپ قالدى. ئەمدى ئۇ ئۆزىنىڭ يېغىرنى تاتلاپ بۇ ئىش توغرۇلۇق ئېغىز ئاچقۇچىلارغا سال-ماق هالدا، تەشكىلنىڭ ئۆزىگە ئىشىنىپ ۋە كەلگۈسى ئىستېقبالىغا زور ئۈمىد باغلاپ ئاساسىي قاتلامغا ئەۋەتكەنلىكىنى تەپسىلىي چۈشەندۈرىدىغان بولدى:

— تەشكىلنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى باشتا ئىدىيەمدىن ئۆتمىگەن ئىدى، كېيىن ئىنچىكە ئويلاپ باقسام بۇ ماڭا قىلىنغان غەمخورلۇق ئى-كەن، ئاساسىي قاتلامدا چېنىقسام كەلگۈسىدە چوڭ ئىشلارنىڭ هۆددىسىدىن چىقالايمەن، ياخ-شى بولغىنى كەسپىي ئېقتىدارىمنى ئۆستۈ-رۈشكە شارائىت يارىتىلدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە باشقۇرۇش سەنئىتىنىمۇ ئۆگىنىمەن ئەمەسمۇ، ئەتىلا پونكىتقا بېرىپ ئىشقا چۈشىمەن.

ئۇ بۇ گەپنى ئۆزىنىڭ تەقدىرىگە قىزىق-قۇچىلارغا خۇددى شاتۇتىدەك تەكرار ئېيتىپ يۈرگەچكە، ئىلگىرى ئۇنىڭغا هېسداشلىق قىلغۇچىلار ئەمدى ئۇنىڭ نېرۋىسىدىن گۇمان-لىنىشقا باشلىدى. بەزىلەر روزئەخمەتنىڭ دېتى يوق، ئەگەر دېتى بولسا بىر نەچچە يىل-دىن بېرى قىلىپ يۈرگەن كاتىپلىقنىڭ مەمۇ-رىي دەرىجە ئەمەسلىكىنى بىلمەمتى، ئۇ دېگەن مۇشۇنداق گېپىنىڭ تۈتامى يوق بىر نېمە، ئۇنىڭغا بەك ئەجەبلىنىپ كەتمىسەكمۇ بولىدۇ دېسە، بەزىلەر بۇ ئىشنىڭ تېگىدە چوقۇم بىر ئويۇن بار، بىلسەڭلار ئىدارە باشلىقى ئۇنى كۆزىدىن يىراق قىلىش ئۈچۈن پونكىتقا چۈ-شۈرۈۋەتكەن گەپ، ئەمما ئۇ بۇنى بىلمەي يۈ-رىدۇ، ئۇنىڭ نىيىتىدىن شۇنچە تېز يېنىۋېلە-شى ئىدارە باشلىقىنىڭ هېيلىسى بىلەن مۇ-ناسىۋەتلىك، قاراپ تۇرۇڭلار، ئۇزاققا قالماي هەممە ئىش ئاشكارا بولىدۇ دېيىشەتتى. بىراق، خەق ئۇنى - بۇنى دېيىشكىنى بىلەن روزئەخ-مەتنىڭ ئىلگىرىكى هالىتىدىن توقسان گىرا-دۇس بۇرۇلۇش هاسىل قىلغانلىقى ئۆز كۆڭ-لىدە ئوڭۇشسىزلىق ئىچىدىن ئەقىل تېپىپ، تەقدىرىدىكى مۇهىم ئاچالدا دانالىق قىلغانلىقى ئىدى، ئۇنىڭ شىمالنىڭ هاۋاسىدەك تېز ئۆز-گىرىدىغان ئادىتى ئىلگىرىمۇ ئاندا - ساندا كۆرۈلۈپ تۇرغان بىلەن بۇ قېتىمقىدەك بىمەنە هالغا يەتمىگەن ئىدى.

دېگەندەك بۇگۈن روزئەخمەت خىزمەتداش-لىرىنى دەرگۇماندا قويۇپ پونكىتقا يۈرۈپ كەتتى. پونكىت ناهىيە مەركىزىدىن قىرىق نەچچە كىلومېتىر نېرىدىكى قوشتېرەك يېزى-سىدا ئىدى. قوشتېرەك يېزىسى ناهىيىگە نىسبەتەن نامرات، شارائىتى ناچار يېزا بولۇپ، ناهىيىدىكى هەر ساهە ئىشچى - خىزمەتچىلە-رىنىڭ نەزىرىدە خىزمەتتە مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلغانلارنىڭ بىر مەزگىل «پالىنىپ ئۆزگىرە-دىغان» مەيدانى هېسابلىناتتى. كىمدۇر بىرى بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل ئىلگىرى قىزىقچى-لىق قىلىپ، بۇ يەرنىڭ بوران هۇۋلاپلا تۇرىدە-غان هاۋا شارائىتىغا قاراپ «سىبرىيىۋى قوش-تېرەك» دەپ ئاتاپ قويغاندىن كېيىن، بۇ يەرگە خىزمەتكە بەلگىلەنگەنلەرمۇ ئۆزلىرىنى سىبە-رىيىگە سۈرگۈن قىلىنىدىم دەپ قىزىقچىلىق قىلىدىغان بولۇشتى. دېمىسىمۇ ئۆتكەن بىر-نەچچە يىلدا بەزى ئىدارە - جەمئىيەتتىكى بىر-نەچچە لاياقەتسىز كىشىلەرنىڭ مۆهلەت بىلەن بۇ يېزىغا چۈشۈرۈۋېتىلىشى كىشىلەرنىڭ ئېڭىدا مانا مۇشۇنداق قاراشنى شەكىللەندۈر-گەن ئىدى. بىراق روزئەخمەت بۇ قېتىم ئۆ-

زىگە ماس كەلمەيدىغان ئىغىر - بىسىقلىق بىلەن بۇ ئىشلارنى تەگەپ ئولتۇرماسلىقا ئىدىيىسىدە تەييارلىق قىلىپ قويغان ئىدى. شۇڭا بۇگۈن سىرلىرى تۆكۈلۈپ كونا داسقىلا ئوخشاپ قالغان ئاپتوبۇستا قوشتىرەك يېزىسىغا كېلىۋېتىپ، ئاپتوبۇستىكى تونۇش بىرى «قارىغاندا سىلىنمۇ نەس بېسىپتۇ ھە، ئىدا- رىدە بىرەرسىنىڭ خوتۇنىغا قاش ئېتىپ قويغانمۇ يا؟» دېگەن قوپال چاقچىقىغا پەقەت كۈلۈپلا قويدى.

ئۇ پونكىتقا يېتىپ كەلگەندە، چاقىرغىنە ھويلىدا نېمىدۇر بىر ئىش قىلىۋاتقان دۇمچەك كىشى ئۇنى كۆرۈپلا خۇددى ئەتىگەندىن كۈ- تۈپ تۇرغاندەك قورۇق بېسىپ كەتكەن ياغاق پېشانىسىگە پاقىدە بىرنى سالدى:

— ۋاي خۇدايىمەي، ئىدارىدىن بىرى كې- لىدۇ دېيىشۈپدى، نەس باسقىنى كىم بولۇ- غىيدى دېسەم سىلىكەنلىغۇ! سىلى مېنى تو- نۇمىغان بىلەن مەن سىلىنى تونۇيمەن، ئىدارە نېمە ئىش قىلىپ قويغان بولغىيتىلە، — دې- دى روزىئەخمەتكە ئېچىنىش ئىلكىدە قاراپ. ئەتىگەندىن بېرى بۇ خىلدىكى تېتىقسىز گەپلەرنى تولا ئاڭلاپ ئاچچىقىنى ئاران بې- سىپ تۇرغان روزىئەخمەتكە بۇ گەپ بېشىغا بىرى تاش بىلەن ئۇرغاندەك زەربە بولدى، كۆڭلىدىن باشقىلارنىغۇ مەيلى دەي، مۇشۇ يالاڭ تۆشمۇ مېنى مازاق قىلىۋاتىدا، قارىغاندا مېنىڭ پونكىتقا مۇئاۋىن باشلىق بولۇپ كەل- گەنلىكىمنى بۇ يەردىكىلەر بىلمەيدىغان ئوخ- شايدۇ، خەپ توختاپ تۇرۇش، كېيىنچە ئاچ- چىقىمنى ھەر قايسىڭدىن بىر - بىرلەپ چې- قىرىۋالمىسام ئىگەكىم، دېگەنلەرنى ئۆتكۈ- زۈپ، دۇمچەك كىشىدىن پونكىت باشلىقى ھېلىمشانى سۆرۈشتۈردى.

— زەنجاڭنى دەملا؟ ئۇنى كۆرمىگىنىم- گە ئۇچ كۈن بولدى، كەنتىلەردە سۇ پۈلى يى- غىدىغۇ ھەقىچان، باشقىلارمۇ بۇ قوندىقىنى ئۇنتۇپ قېلىشتى بولغاي، خېلى بولدى بۇ تەرەپلەرگە يولاپ قويۇشمىدى.

— نېمە، سۇ پۈلىنى كاسسىر بىلەن بوغالتىر يىغماي زەنجاڭ يىغامدا؟ شۇمۇ گەپ بولدىمۇ ئەمدى، — غودۇكشىدى روزىئەخمەت پونكىت قورۇسىدىكى جىمجىتلىقتىن بۇ- رۇقتۇرما بولۇپ. دېمىسىمۇ بىر سۇ تارقا- تىش مۇناري بىلەن سۇۋاقلىرى تۆكۈلۈپ تۇرغان بىرنەچچە ئاددىي ئىشخانىدىن باشقا كۆزگە چېلىققۇدەك بىساتى يوق بۇ پونكىت شۇ تاپتا ئۇنىڭغا تومۇز ئىسسىقتا قورۇلۇپ كەتكەن كونا تېرىدەك كۆرۈمسىز كۆرۈنۈپ كەتكەن ئىدى. روزىئەخمەت بۇلۇڭدىكى ئالا- كۇنەس سايىدا كۆكسىنى يۇمشاق توپىغا يې- قىن پىتلىنىۋاتقان بىرنەچچە توخۇغا قاراپ سەل تۇرغاندىن كېيىن، قولىدىكى سومكىنى يانىدىكى يوپۇرماقلىرى سالپىيىپ كەتكەن ئۇجمىنىڭ ئاچمىقىغا ئىلىپ قويۇپ، قو-

مۇشتا ئاددىيلا ياسالغان لەمپە ئاستىدىكى سۇ تۇرۇبىسىنىڭ يېنىغا زوڭزايدى. ئۇ تەشنالىق ئىلكىدە جۇمەكنى ئاچقان ئىدى، بىراق جۇمەكتىن «كۇش» قىلغان يەلدىن باشقا بىر تېمم سۇ چىقمىدى.

— قانداق گەپ بۇ! سۇ پونكىتىدىمۇ ئادەم ئىچكۈدەك بىرەر يۇتۇم سۇ بولمىسا! بۇ يەرنى قانداقمۇ سۇ پونكىتى دېگىلى بولسۇن؟ — روزىئەخمەت تېرىكىپ بەخرامان ئۆز ئىشى بىلەن مەشغۇل بولۇپ يۈرگەن دۇمچەك كىشىنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە:

— ھېلىمشا زەنجاڭ پونكىتتىكىلەرگە مېنىڭ مۇئاۋىن باشلىق بولۇپ كېلىدىغانلىقىمنى ئېيتمىغانمىدى؟ قارىغاندا ئۇ ماڭا ياتاقمۇ تەييارلىتىپ قويماپتۇ — ده، — دېدى.

— دېمەدىغان تەقسىر، ئون نەچچە كۈننىڭ ئالدىدا پونكىتتىكىلەرگە يىغىن ئاچقاندا شۇنداق بىر گەپنى دېگەن، يەنە سىلىگە ياتاق تەييارلاپ قويايلى دېيىشكەن ئىدۇق، ئەمما زىلىتۇل بۇ يەردە يالغۇز تۇرغۇسى كەلمەيكەن، ئۆزى كەلگەندە مەسلىھەتلىشەرمىز دەپ ياتاقنى تەييار قىلمىغان. مانا قارىماملا، پونكىت دېگەن بىلەن ئادەمنىڭ قورقۇسى كېلىدۇ، ئولتۇراق ئائىلە بولمىغاندىكىن مۇشۇنداق بولىدىكەن قارىسىلا، كۈندۈزىغۇ مەيلى، كەچتە مەھەللىدىكى لالما ئىتلارنىڭ ھەممىسى بۇ يەرگە جەملىنىپ، ئۈستىخان تالىشىپ تاڭ يورۇغىچە قاۋىشىپ چىقىشىدۇ. ھەي، سەھرا يېرى دېگەنزە مانا مۇشۇنداق قۇرۇقچىلىق بولىدۇ، قورساق ئاچقاندا، ئۈسسۈزلۇق تۇتقاندا غاچچىدە جانغا ئەسقاتمىدىغان نەرسە يوق مانا، بىردەم تەخىر قىلسىلا، قولۇم ئىشتىن بوشىسۇن، — دۇمچەك كىشى شۇنداق دېگىنىچە لەمپىدىكى قۇرۇپ كەتكەن كاۋا پىلەكلىرىنى تارتىپ ئېلىشقا باشلىدى. روزىئەخمەتنىڭ ئۈسساپ گەز باغلاپ كەتكەن لەۋلىرى تىترىدى، جىسمى ئاچچىقتىن يېرىلغۇدەك بولدى، چۈنكى ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ يەردە ھازىرقىدەك ئېتىبارسىز قالغانلىقىنى ئۇقۇشماسلىق دەپ قارىغان ھەمدە دۇمچەك كىشى مېنىڭ نام-ئەھۋالىمنى بىلگەن ھامان مەندىن كەچۈرۈم سوراپ، مېنى سالقىنراق بىرەر ئورۇنغا تەكلىپ قىلىپ ئۈسسۈزلۇق ئېرىدۇ دەپ ئۈمىدلەنگەن ئىدى، مانا بۇ ئۈمىدىمۇ يوققا چىقتى. ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟ روزىئەخمەت خىيال سۈرگەنسېرى كۆڭلى يېرىم بولدى. شۇ تاپتا دۇمچەك كىشىنىڭ ئېتىبار بىلەن قارىماسلىقىغا، ھارغىنلىق، ئۈسسۈزلۇق قوشۇلۇپ ئۇنى بىر خىل تەگسىز ئۈمىدسىزلىك چوڭقۇر چىرماپ ئالدى. ئۇ ئېغىر نەپەس ئالغىنىچە لەمپە ئاستىدىكى كۆتەكتە ئولتۇرۇپ، دۇمچەك كىشىگە نەزەر سالدى. ئۇ پاكار بوي، دۇمچەك بولغانلىقىنى ئاز دېگەندەك سول كۆزى سەل قىيسىق، چىرايى قارامتۇل بۇ كىشىنى ئۇچ يىل ئىلگىرى ئىدارە باشلىقى بىلەن خىزمەت تەكشۈرۈپ كەلگەندە بىر قېتىم كۆرگەن ئىدى. ئۇ چاغدا بۇ كىشى تولىمۇ قىزغىن، خۇشخۇي بولۇپ، مۇشۇ لەمپە ئاستىغىلا داستىخان سېلىپ قوغۇن، تاۋۇز، شاپتۇل، ئۆرۈكلەر بىلەن ئۆزلىرىنى كۈتۈۋالغان، شۇ چاغدا بۇ كىشى ئۇنىڭ كۆزىگە تولىمۇ ئىسسىق كۆرۈنگەنىدى. مانا ئاردىن ئۇچ يىل ئۆتكەندە ئۇ جىسمانىي جەھەتتىن بىر ئاز مۇكچەيگەنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا كۆرۈنەرلىك ئۆزگەرمىگەن بولسىمۇ، خۇي-پەيلى تامامەن ئۆزگەرگەن ئىدى. روزىئەخمەتنىڭ ئىسسىقتىن يۇمۇلۇپ تۇرغان كۆزىگە سەھەردىكى سوغۇق شەبنەمدە ئۈزۈپ، پالاكىغا يۆگەپ قويغان تاۋۇز كۆرۈنۈپ كەتتى. ھەي، شەبنەمدە ئۈزۈپ پالاكىدا ساقلىغان تاۋۇزنى مانا مۇشۇنداق تومۇز ئىسسىقتا يېسەك نېمىدېگەن راھەت-ھە، شۇ چاغدا ماۋۇ دۇمچەك بىزگە تىلىپ بەرگەن تاۋۇز بىلەن قوغۇنمۇ دەل شەبنەمدە ئۈزۈلۈپ پالاكىغا يۆگەپ ساقلانغان بولسا

كېرەك، شۇنداق سوغۇق بولۇپ جاننى ياشناتقان ئىدى. ئۇنىڭ چاكىقاپ تۇرغان تىلىغا ۋىژژىدە سۇ يىغىلىپ، تەرلەپ كۆپۈشۈپ تۇرغان جىسمى راھەتلەنگەندەك بولدى، خەپ، — دېدى ئۇ دۇمچەك كىشىگە سوغۇق نەزەردە قاراپ، —ئۇ چاغدا سەن ئىدارە باشلىقىنى كۆرۈپ شۇنداق ھەش-پەش قىلىپ كەتكەن ئىكەنسەن-دە، مانا مەنمۇ ئىدارە باشلىقى بولمىساممۇ ھەر ھالدا سەندەك كىسپۇرۇچنى باشقۇرىدىغان مۇئاۋىن پونكىت باشلىقىمەن، ناھىيىدىن ھېرىپ-ئېچىپ كەلسەم بىر پىيالە سۈيۈك يوقا سېنىڭ، ئالدىرىماي تۇر، مۇشۇ قىلغانلىرىڭغا توۋا قىلدۇرمىسام ھېساب ئەمەس.

— ئورنىڭىزدىن تۇرۇڭا ئۇكام، بۇ ئىشمۇ مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇنا، ئۆيۈمگە بارايلى، سىزگە چاي بېرىپ بولۇپ قىلاي بۇ ئىشنى، — دۇمچەك كىشىنىڭ بۇ گېپىنى روزىئەخمەتنىڭ خىيالىنى بۆلۈۋەتتى، ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ئىچىدە ماۋۇ جىتاق مېنىڭ كۆڭلۈمدىكىنى سېزىۋالدىمۇ قانداق، دەپ پىچىرلاپ قويۇپ ئۇنىڭغا ئەگەشتى.

«بارمايمەن دېگەن تۇگمەنگە يەتتە قېتىم بارسەن» دېگەندەك روزىئەخمەت بۇگۈن كېچىنى ئامالسىز دۇمچەك كىشىنىڭ ئۆيىدە ئۆتكۈزۈشكە تايىن تاپتى، ئۇ بىلدىكى، بۇ كىشىنىڭ ئىسمى تالىپئاخۇن بولۇپ، قارامىقا كىشىگە سوغۇق چىراي كۆرۈنگىنى بىلەن ئەمەلىيەتتە مېھماندوست، كۆڭلى تۇز، پاراڭچى كىشى ئىكەن، روزىئەخمەت تالىپئاخۇنىڭ خوتۇنىنىڭ ئالدىراپ ئەتكەن سۈيۈقئاشقا سېلىنغان كاۋا بىلەن چامغۇر شۇنداق تېتىپ كەتتىكى، تالىپئاخۇنىڭ خوتۇنىنى بىر ھازا ماختاپ كەتتى. بۇنىڭ بىلەن تالىپئاخۇنىڭمۇ كۆڭلى ئېچىلىپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ ھەم پونكىتنىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ بېرىشكە باشلىدى.

تالىپئاخۇن مۇشۇ يېزىلىق بولۇپ ئىلگىرى ئامانەت-قەرز كوپىراتىپنىڭ بوغالتىرى ئىدى، كېيىن كوپىراتىپ ناھىيىدىكى باش كوپىراتىپ بىلەن بىرلەشتۈرۈۋېتىلىشىنىڭ ئالدىدا ئەقىلىنى ئىشقا سېلىپ، مۇشۇ پونكىتقا يۆتكىلىۋالغان. دېگەندەك ئۇزاق ئۆتمەي بىرلەشمە كوپىراتىپمۇ ۋەيران بولدى، ئۇ ھېساب ئىشىغا چېۋەر بولغاچقا بىر مەزگىل پونكىتنىڭ بوغالتىرلىقىنى قىلىپ يۈردى، كېيىن پونكىت باشلىقى ھېلىمشا بىلەن تازا چىقىشالماي كەتتىلەرگە ببرىپ مىراپلىق قىلدى، ئۇزاق ئۆتمەي تازغا تاغاقنىڭ نېمە ئىشى دېگەندەك، بۇ ئىشنىمۇ ھېلىمشانىڭ كۆڭلىدىكىدەك قىلالماي، پونكىتنىڭ كۆزەتچىسى بولۇپ قالدى، دېمىسىمۇ تالىپئاخۇن بەزى ۋاقىتلاردا ھېلىمشانىڭ غەزىپىنى كەلتۈرۈپ قوياتتى. ئۇنىڭ رادىئودىن دېھقانلارنىڭ سىلىقىنى يەڭگىللىتىش، ئۇچ قالايمىقانچىلىقىنى تۈزەش توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئاڭلاپلا ھايا-جانلىنىپ پونكىت خادىملىرىنىڭ يېرىم يىلدىن ئارتۇق ئەجىر قىلىپ، دېھقانلاردىن «سۇنى ئارتۇق ئىشلىتىۋالغان» دېگەن باھانە بىلەن يىغۋالغان جەريمانە پۇلىنى پونكىت باشلىقى ھېلىمشانىڭ رۇخسىتىنى ئالمايلا دېھقانلارغا قايتۇرۇپ بەرگەنلىكىدەك ئۆز بېشىمچىلىقىنى ئۇندىق ئاسان بولدى قىلغىلى بولمايتتى، كېيىنكى كۈنلەردىكى ئۇنىڭ كۆلگە سالغان، يولغا سەپكەن، ئىھانە ئورمانلارغا باشلانغان سۈدىن جەريمانە ئالساق ئىنسابسىزلىق بولدۇ دەپ ھېلىمشا بىلەن ئۆزەكگە سوقۇشتۇرۇشى، ھەتتا بىر قىسىم دېھقانلارنى جەريمانە دېسە ھەرگىز بەرمەكچىلار، دېھقانلاردىن جەريمانە ئېلىشنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى رادىئودا ئېنىق ئاڭلاتتى، دەپ كۈشكۈرتۈشى ئىنچىكىلەپ كەلسە ھېچكىم ئازا تۇرالمايدىغان مەسىلە بولۇپ، پونكىت باشلىقى ھېلىمشا ئۇچۇن ئۇ-

نىڭ بۇرنىنىڭ نوخلىسىنى ئېلىپ قويۇشقا يېتىپ ئاشاتتى. بۇنداق ۋاقىتلاردا ھېلىمشا دەرغەزەپ بولۇپ، نەچچە قېتىم تالىپئاخۇننى پونكىتتىن ھەيدەپ چىقىرىش نىيىتىگە كەلگەن بولسىمۇ، ئەپسۇس ئۇنداق قىلالمىدى. چۈنكى تالىپئاخۇننىڭ يېزىدا ئۆزىگە تۇشلۇق يۇز - ئابرۇيى، ئەڭ مۇھىمى ھۆكۈمەتنىڭ تۆمۈر دەپتىرىدە بىر كىشىلىك شتاتى بار ئىدى. مۇبادا مۇشۇ تەرەپلەر ھېلىمشانى چەكلەپ تۇرمىغان بولسا، تالىپئاخۇن بوغالتىرلىق قىلىۋاتقان ئاشۇ ۋاقىتلاردىلا پونكىتتىن ھەيدەلىپ، كۈدە - كۆرپىسى بىقىنىغا قىستۇرۇلۇپ بولاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە تالىپئاخۇنمۇ كېيىنكى كۈنلەردە، بولۇپمۇ پونكىتنىڭ قوغداش ئىشلىرىغا قويۇلغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ ئىشى بىلەنلا مەشغۇل بولىدىغان، ئىلگىرىكىدەك باشقىلارنىڭ ئىشلىرى ئۈچۈن ئارىغا چۈشۈپ ھېلىمشانىڭ چىشىغا تەگمەيدىغان بولدى. ئۇنىڭ بۇنداق ئۆزگىرىشىگە يەنە بىر تەرەپتىن ئائىلىسىدىكى قېينىچىلىقلارمۇ سەۋەبچى ئىدى، ئايالىنىڭ خىزمىتى بولمىغاچقا ئۇنىڭ بىر قىسىم ۋاقتى ئېتىزدا ئۆتەتتى، بىر - بىرىگە ئۇلىشىپ كىيىدىغان جاپالىق ئېتىز ئىشى ھەرقانچە چىداملىق كىشىنىڭ بېلىنى مۇكچەيتمەي قالمايدۇ، دەرۋەقە تالىپئاخۇننىڭمۇ بېلى بارا - بارا مۇكچەيدى، كۆتۈرەلمىسەڭ ساڭگىلىتىۋال، دېگەندەك ئۇنىڭ ئىلگىرى مىراپلىق قىلىپ يۈرگەن ۋاقتىدا ئاتتىن يىقىلىپ چۈشۈپ بىر ئاز شەكلى ئۆزگىرىپ قالغان دۈمبىسى يېشىنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ تېخىمۇ ئۆزگىرىپ، ئەمدى ئۇنىڭ ئىلگىرىكى جىرتاق دېگەن لەقىمىگە دۈمچەكنى قوشۇپ قويىدى. ئۇ يەنە بوش ۋاقىتلىرىدا قاسساپلىق قىلىپ ئائىلىسىنىڭ چىقىمىنى قامدىدى، راستىنى ئېيتقاندا قاسساپلىق قىلىش تالىپئاخۇننىڭ ئۇخلىسا چۈشىگىمۇ كىرمەيتتى، بىر كۈنى ئۇ يېرىم يىلدىن بۇيان بورداپ كېلىۋاتقان ئىرىكىنى يېزا بازىرىدا تۆت يۈز يۆەنگە ساتماي قايتۇرۇپ كېلىپ، ئەتىسى تەۋەككۈل قىلىپ سويۇپ، گۆشىنى پونكىتنىڭ ئالدىدىكى دوڭغاق جىگدىگە ئېسىپ ساتقان ئىدى، گۆشنىڭ پۈلى 450 يۆەن بولدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ كۆزى ئېچىلىپ، پونكىتنىڭ ئىشلىرىدىن قولى بوشىسىلا قاسساپلىق قىلىدىغان بولدى، دەسلەپتە ئۇ قوي، ئۆچكە سويۇپ ساتقان، كېيىن بارا - بارا كالا، ھەتتا تۆگە، ئاتلارنىمۇ سويۇپ سېتىپ بىر ئوبدان پايدا كۆردى. ئۇنىڭ قاسساپلىق قىلىشى ھە دېگەندە ھېلىمشانىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈرۈپ قويىدى. ئۇ تالىپئاخۇنغا دوق قىلىپ «سىلى دېگەن ھۆكۈمەتنىڭ كادىرى، بۇ ئىشنىڭلا تۈزۈمگە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ، دەرھال قولۇڭلارنى يۇيۇۋېتىڭلا، بولمىسا مەندىن رەنجىمەڭلا» دېگەن ئىدى، تالىپئاخۇن رەستىدە ئۇنىڭغا جاۋاب قىلماي، كەچلىكى ئۆيىگە بىر پۇت ياقلان گۆشنى ئېلىپ بېرىپلا ئۇنىڭ ئاچچىقىنى ياندۇردى. كېيىنكى كۈنلەردە ھېلىمشا ئۇنىڭغا ئۆتكەن كۈنلىرىنى ئەسلىتىپ:

— تالىپئاخۇن، مۇشۇ كۈنلەردە ئىلگىرىكى ئەخمەقلىقىڭلار نەگە كەتتى، ھازىر ئويلىسام سىلى مېنى ئىلگىرى قەستەن تېرىكتۈرۈپ چىشىمغا تېگىدىغان ئىشلارنى قىلىپ يۈرۈپتىكەنسىلەر - ھە، مانا ئەسلىدە سىلى ئۇنداق غەرەز ئۇقمايدىغان تەرسا ئەمەس، نان بەرسە ئىش بېرىدىغان دىتلىق ئادەمكەنسىلەر ئەمەسمۇ، — دەپ قويىدىغان بولدى. بۇنداق ۋاقىتلاردا تالىپئاخۇن نېمىشقىدۇر جىمىپ قالاتتى، مۇبادا ھېلىمشا ھېلىقىدەك سۆزلەرنى يەنە داۋاملاشتۇرسا تالىپئاخۇن ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ قوياتتى، بۇ ئۇنىڭ ھېلىمشاغا ئېتىراز بىلدۈرگىنى ئىدى.

تالىپئاخۇن خېلى بىر مەھەل ئۆزىنىڭ كەچمىشلىرىنى سۆزلەپ بەردى، روزىئەخمەت

ئۇنىڭ يېنىدا ئۇيقۇسىراپ ياتسىمۇ، ھەر ھالدا تالىپئاخۇننىڭ تېگى - تەكتىنى، مۇھىممى ھېلىمشانىڭ ئەھۋالىنى بىلۈشالدى، تالىپئا- خۇننىڭ «مېنى نەزەر قىلىرىغا ئېلىپ كەت- مىسىلىمۇ بۇگۈن مېنىڭ مۇشۇ ئۆيۈمدە قو- نۇپ قالسىلا، قورۇنماي يېشىنىپ ئازادە يات- سىلا» دېگەن سۆزىنى يېرىشقا تىلى بارماي ئۇنىڭ ئۆيىدە قونۇپ قالغانلىقى، بىر ھېسابتا ئۇنىڭ ئۇچۇن ياخشى پۇرسەت بولغانىدى، دې- گەندەك بۇنىڭ پايدىسى ئەتىسىلا كۆرۈلدى. روزىئەخمەت تالىپاخۇننىڭ ئاخشامقى سۆزلە- رىدىن ھېلىمشانىڭ ئۆزى بىلەن قېرىشقان ئادەمنى ھەر ئاماللار بىلەن زىيان تارتقۇزماي قويمايدىغان مىجەزىنى ئىلغا قىلىۋالمىغان بولسا، ئۇ تۇنۇگۇنكى ئاچچىقىدا ھېلىمشا بىلەن بىر قەپەس ئېلىشىپ، ئىشنىڭ بىس- مىللاسىدا زىيان تارتىۋالغان بولاتتى، گەرچە تالىپئاخۇن ھېلىمشانىڭ ئۆيىگە سەھەردە بې- رىپ روزىئەخمەتنىڭ كەلگەنلىكىنى خەۋەر قىلغان بولسىمۇ، ئۇ پونكىتقا چۇشكە يېقىن كەلدى - دە، روزىئەخمەتكە قولىنى خالار - خا- لىماس سونۇپ سوغۇق تەلەپپۇزدا: «ھە، كەل- دىڭمۇ، ئۇكا، شەھەر بالىسى بولغاندىكىن بۇ يەرگە بۇنچە بۇرۇن كەلگۇچە مەھەللەڭدە بىرەر ئاي ئويناپ ئالدىرىمايلا كەلسەڭمۇ بولاتتىغۇ، ياكى بۇ سەھرايى قىيامەتتە بىر كىم ساڭا ئا- تاپ ئوچىقىغا كۆمۈچ كۆمۈپ قويمىسا!» دې- گەن بولسىمۇ روزىئەخمەت ئاچچىقىنى ئى- چىگە يۇتۇپ ئۇنىڭ بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى. كېيىن ئۇ ھېلىمشا ئۆزىگەياتاق ھېسابىدا ئو- رۇنلاشتۇرۇپ بەرگەن ئۆيگە كىرىپ داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى. ئەسلىدە بۇ پونكىتنىڭ پارچە- پۇرات مۇلۇكلىرىنى ساقلايدىغان، تاملىرى يې- رىمىغىچە زەي تارتىپ سۇۋاقلىرى تۆكۈلۈپ تۇرغان، بۇرجەكلىرىنى سېرىق چاشقانلار تې- شىپ كامار قىلىۋەتكەن ئۆي ئىدى. روزىئەخ- مەت يەنىلا دانالىق قىلىپ بېشىنى ئازابلىق لىڭشىتىپ قويغاندىن ئۆزگە ئىپادە بىلدۈرمە- دى، پەقەت ھېلىمشا مۇتسىكلىتىغا مىنىپ نەگىدۇر كەتكەندىن كېيىن، تالىپئاخۇن بىلەن ياتاق ئۆينى تەييارلاۋېتىپ ھېلىمشا ئۇستىدىن بىرنەچچە ئېغىز دادلاپ قويدى. بۇ چاغدا تا- لىپئاخۇن ھېچقانداق ئىپادە بىلدۈرمىگەن بول- سىمۇ، بىراق ئۇنىڭ ياغاق چىرايىدا «قانداق مېنىڭ دېگىنىم توغرىمىكەن» دېگەندەك بىر خىل مەنە ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. ئۇلار بىر ھازا ئىشلەپ بۇ كۆرۈمسىز ئۆينى ھەرھالدا ئادەم ياتقۇدەك ھالغا كەلتۇردى، روزىئەخمەت تالىپئا- خۇننىڭ چېۋەرلىكىدىن تولىمۇ سۆيۈنۈپ قال- دى، دېمىسىمۇ روزىئەخمەت بايا ئۆينىڭ ۋەي- رانە ھالىتىنى كۆرۈپلا بېشىغا بىر كىم تۇگ- مەن تېشىنى ئېلىپ قويغاندەك كەيپىياتقا كې- لىپ قالغان ئىدى، تالىپئاخۇن «غەم قىلمە- سىلا، مەن بىر ئامالىنى قىلىمەن» دەپلا يانداـ كى ئۆيدىن سۇ سىڭمەسلەشتۇرۇش قۇرۇلۇ- شىدىن ئېشىپ قالغان سۇلياۋ يوپۇق، كارىۋات، ئۇستەل - ئورۇندۇق، شىرە دېگەندەك نەرسە- لەرنى ئېلىپ كىرىپ، ياتاقنى بىر ئوبدان سە- رەمجانلاشتۇرۇپ بەردى. كەچكە يېقىن تالىپ- ئاخۇن ئۆيگە قايتىپ كەتكەندىن كېيىن، رو- زىئەخمەتنى بىر خىل غېرىبلىق ئىلكىگە ئې- لىۋالدى، يېزا مەركىزىدىكى ئاشخانىلارنىڭ بىرىگە بېرىپ قورسىقىنى توقلاشنى ئويلىغان بولسىمۇ، نېمىشقىدۇر كۆڭلى تارتماي، كا- رىۋاتتا ئۇستىخىنى بوشاشقان ھالدا سوزۇلۇپ يېتىپ خىيالغا پاتتى...

ئىنسانىڭ تەقدىرى ئاجايىپ بولىدىكەن، گاھىدا سەن ئىگە بولۇش ئۇچۇن بارلىقىڭ بە- لەن ئىنتىلگەن نەرسە سەندىن يالتىيىپ، سەن بىزار بولغان نەرسە ساڭا رودىپايەدەك چاپلىشە- دىكەن، مانا روزىئەخمەت ئالىي مەكتەپتە مەخ- سۇس كەسىپتە ئوقۇپ ئۇزى ئارزۇ قىلغان ئىدا- رىدە ئىشلىگىلى ئون نەچچە يىل بولدى، تەڭ- تۇشلىرى، بىرگە ئوقۇغان ساۋاقداشلىرى، بو-

لۇپمۇ ئۇ ئانچە كۆزنىگە ئىلىپ قويمايدىغان بىرنەچچىسىنىڭ بىرەر ئورۇننىڭ مەسئۇللىقىنى قوبۇل ئېلىپ، تۆۋەنى سانتانا چاغلىق ماشىنىلاردا تەكەببۇرلۇق بىلەن مەيدە كېرىپ ئولتۇرۇشقىنىغا بىرنەچچە يىل بولۇپ قالدى، بىر قىسمى بولسا شەھەر ئەتراپىدىكى تاۋارنىڭ گۈللەدىك يەرلەردىن شەخسىي زېمىن سېتىۋېلىپ زامانغا لايىق ئۆي سېلىۋالغان بولسا، يەنە بىر قىسمى شەھەرنىڭ ئاۋات رەستىلىرىدە يېقىندىن بۇيان بىر-بىرلەپ باش كۆتۈرگەن ھەشەمەتلىك ئولتۇراق رايونلىرىدىن يۇز نەچچە كۋادىرات مېتىرلىق ئۆيلەرنى ئانچە كۈچمەيلا سېتىۋېلىشتى. تېخىمۇ جەلپ قىلارلىقى بۇ-لارنىڭ ئىچىدىكى بىر قىسىملار ئەمەل بىلەن تىجارەتنى بىرلەشتۇرۇپ بېيىشتا ئۈلگە يارا-تتى، روزىئەخمەت بۇلارنى بىر-بىرلەپ كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزۈپ دەسلەپكى قەدەمدە بىرەر ئەمەلنىڭ پېشىنى تۇتۇشنىڭ ئىنتايىن زۆرۈر-لۈكىنى چۈشەنگەن ھېس قىلىپ، بىر مەزگىل تىرىشقان بولسىمۇ قىلچە ئۈنۈم كۆرۈلمىدى. تۇرمۇش دېگەن مۇشۇنداق مۇرەككەپ، سەن شۇنچە ئەقىللىق بولساڭمۇ گاھىدا بېشىڭغا كەلگەن ئوڭۇشسىزلىقلاردىن گاڭگىراپلا قالـ-سەن، روزىئەخمەتمۇ ئاردىدا بىرمەزگىل گاڭ-گىراپ يۈرگەندىن كېيىن ئۆزىنىڭ تولىمۇ بەختسىز ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. خۇدايىم مېنى ھېلىقىدەك ئامەتلەردىن تەلەيسىز ياراتقان بولسىمۇ، خوتۇنىنىڭ شۇدلۇق، زېرەكلىرى بىلەن ئۇچراشتۇرغان بولسا، بىر تەرەپتىن بولسىمۇ كۆڭلۈم سۇ ئىچمەسمىدى دەپ ھەسرەت چېكىپ يۈردى. بولۇپمۇ ئۇ ئىككى دوستىنىڭ خوتۇنلىرىنىڭ مۇناسىۋەت توردىن پايدىلىنىپ ئۆزىگە تۇشلۇق ئەمەل تاپقانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەندىن كېيىن بۇ ھەقتە كۆپ خىيال سۈرىدىغان، خىيال سۈرگەنسېرى كۆڭلى يېرىم بولىدىغان بولۇپ قالدى، دېمىسىمۇ ئايالى بەختىگۈل ئۆزىنىڭ بىر كىشىلىك خىزمىتى بىلەن ئائىلە ئىشلىرىنىڭ ھۆددىسىدىن ئاران چىققاندىن باشقا، روزىئەخ-مەتنىڭ كۆڭلىدە خېلىدىن بېرى تۇنەپ ياتقان پىلانلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا ئۇنىڭغا يار-يۆلەك بولالمايتتى، ئۇنىڭدا ھېلىقى دوستلـ-رىنىڭ خوتۇنلىرىدەك ئۆزىنى تۇزەپ، سورۇن-لاردا ئۇسسۇل-تانسا دېگەنلەرگە جان كىـر-گۈزۈپ، قولىدىن ئىش كېلىدىغان كىشىلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىغان ئىقتىدارمۇ يوق ئى-دى. دەسلەپتە روزىئەخمەت باشلانغۇچ مەكتە-تە ئوقۇۋاتقان قىزى ئىپارگۈلنىڭ يۈزىنى قى-لىپ بەختىگۈل بىلەن ئاجرىشىش نىيىتىدىن يانغان ھەمدە بەختىگۈلنى ئۆزىنىڭ كۆڭۈل ئارزۇسى بويىچە تەربىيەلەشكە ئەجىر قىلغان بولسىمۇ، «قان بىلەن كىرگەن خۇي جان بىلەن چىقىدۇ» دېگەندەك ئۇنىڭ ئەجرى ئاخىرقى ھېسابتا بىھۇدە بولۇپ چىقتى. ئاخىرى روزى-ئەخمەتنىڭ سەۋر قاچىسى توشتى، تۇرلۇك با-ھانە-سەۋەبلەر بىلەن بەختىگۈلنىڭ ئون نەچـ-چە يىللىق ئەقىدە-ئىخلاسى بىلەن ھېسابلى-شىپ ئولتۇرمايلا، ئىككى ئايغا يەتمىگەن ۋا-قىتتا ئۇنىڭ بىلەن ئادا-جۇدا بولدى، ھەم ئارزۇسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغان كەلگۈسى ئايالىنىڭ نامزاتىنى تاللاپ مۇقىملاپمۇ ئۈلگۈردى. يېقىن دوستـ-لىرىنىڭ ئارىغا كىرىشى بىلەن شۇنچە تېز تاللـ-ىپ مۇقىملاشقان رەشىدە ئىسىملىك بۇ نا-زات ئەسلىدە سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ناخشىچـ-ىسى بولۇپ، كېيىن كۆتۈپخانىغا يۆتكەلگەن ئىدى، ئۇ ئىلگىرى ئىككى قېتىم توي قىلغان بولسىمۇ، تۇغمىغانلىقى سەۋەبلىك ئاجرى-شىپ كېتىپ يالغۇز ئۆتۈۋاتاتتى. راستىنى ئېيتقاندا ئۇنى يالغۇز ئۆتۈۋاتىدۇ دېگىلى بول-مايتتى، چۈنكى ئۇنىڭ تۇرمۇشىدا يالغۇز ئۆتۈۋاتقان باشقا ئايالالاردىكى سولغۇنلۇق ۋە غېرىبلىقتىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى، ئۇنىڭ ئاۋات رەستىگە جايلاشقان گۈللۈك ئولتۇراق

رايونىدىكى كۆركەم بىنانىڭ ئۈچىنچى قەۋىتىدىكى ھەشەمەتلىك ئۆيگە كىرىپ تۇرىدۇغان ئايال بىلەن توي قىلىپ ئارزۇسىغا يەتكەندەك بولدى، بىراق ئاسان رويابقا كەلگەن ئىشنىڭ تېگى بوش، دېگەندەك رەشىدە بۇ يېڭى ئائىلىدە ئۆزىگە كۈشەندە بولۇپ تۇرغان ئىپارگۈل بىلەن ئەپلىشەلمىدى. لېكىن، يېڭى تۇرمۇشىدىكى بۇ توسالغۇنى كۆزىدىن يوقىتىشقا ئانچە كۈچەپ كەتمىدى. ئەسلىدە رۇزىئەخمەت ئىپارگۈلنى يېزىدىكى ئانىسىغا ھەمراھ قىلىشنى خىيالىدىن بۇيان ئويلاپ يۈرەتتى، ئۇ ئىپارگۈلنى يېزىغا ئاپىرىۋەتكەندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ ئۆزاقتىن بۇيانقى ئارزۇسىنى ئەملىگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن رەشىدەدىن ئىبارەت يەمچۈكنى ئىشقا سالماقچى بولدى. ئالدى بىلەن ئوي-خىياللىرىنى رەشىدەگە بىر-بىر لەپ ئېيتتى، رەشىدە ئىلگىرىمۇ بۇنداق ئىشلارنى ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەنمۇ ئەيتاۋۇر، رۇزىئەخمەت پىلانىنى تەپسىلىي چۈشەندۈرۈپ بولغۇچە ئۇنىڭ قورسىقىدىكىنى بىلىۋېلىپ، گېپىنى بىلىدىنلا ئۆزۈپ قويدى ۋە ئىشنى رويابقا چىقىرىشنىڭ تېخىمۇ ئەپلىك ئۇسۇلىنى ئېيتىپ رۇزىئەخمەتنى خۇش قىلىۋەتتى. كېيىنكى كۈنلەردە رۇزىئەخمەت رەشىدەنىڭ يول كۆرسىتىشى ۋە رىغبەتلەندۈرۈشى بىلەن قولىدىن ئىش كېلىدىغان كىشىلەرنى ئۆيگە مېھمانغا چاقىرىپ، ئۇلارنى رەشىدەنىڭ مۇڭلۇق ناخشىلىرى بىلەن لەرزان ئۇسسۇللىرىدىن، تانسا، ئۇسسۇل ئويىنىغاندەكى نازلىق بېقىشلىرىدىن بەھرىمەن قىلدى. ئەجىر قىلىساڭ بەرىكەت تاپسەن، دېگەندەك بارا-بارا كېيىنكى ياخشى كۈنلەردىن بېشارەت بولۇشقا باشلىدى. ئەپسۇس، رۇزىئەخمەتنىڭ ۋۇجۇدى سىمابتەك ئېرىپ، ئۆز ئەقلىگە تەكرار رەھىم قىلمىدى. ئېيتىۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە قېرىشقاندەك بىر ئىش يۈز بەردى، دەسلەپتە قولىدىن ئىش كېلىدىغان كىشىلەرنىڭ بىرى يەنە بىر دەرىجە ئۆسۈپ باشقا جايغا كېتىپ قالدى، يەنە بىرسىنىڭ دەم ئېلىش ۋاقتى كېلىپ قالغاچقا غېپىدە ئارامغا چىقىۋېلىپ، تۆگە كۆردۈڭمۇ يوق، دېگەندەك ماي يۇقى ئېغىزىغا توپا سۈۋاپلا جىم تۇرۇۋالدى. رۇزىئەخمەتكە بۇ تولىمۇ ئېغىر كەلدى. ئۇ بىر نەچچە كۈنگىچە دەردىنى ھاراقتىن ئالماقچى بولغاندەك چىلاشقۇچە ئىچىپ، دورا يەپ سالغان بېلىقتەك ئەلەڭلەپ يۈردى. ئۆزاق ئۆتمەي كەلسە قوش كېلىدۇ، دېگەندەك ئىلگىرىكىدىن بەتەر بولغان كۆڭۈلسىزلىك رۇزىئەخمەتنىڭ ئاللىقاچان تېتىقسىزلىشىپ بەتتەم ھالغا كېلىپ قالغان تۇرمۇشىغا تۆپىلەپ يوپۇرۇلۇپ كەلدى، رەشىدە كۈتۈلمىگەندە ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈپ، خېتىنى ئېلىپ كېتىپ قالدى، ئۆزىنىڭ ئۆيگە كەتسىغۇ مەيلىتتى، يامان بولغىنى رۇزىئەخمەتنىڭ توختاۋسىز ئېچىشىۋاتقان زېدىسىگە تۇز سېپىپ، ھېلىقى ئۆسۈپ كەتكەن كىشىدىن مېھرىنى ئۈزەلمەي ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ كېتىپ قالدى. بېشىدىن ئۆتكۈزگەنلىرى ئۇنىڭغا ئاچچىق ساۋاق بولغاچقا، ئۆزىنىڭ ھازىرچە ئەملىدىن تەلىيى يوقلۇقىغا كۆزى يېتىپ، بۇنىڭدىن كېيىن ئەمەل تەمەسىدە ئاۋارە بولۇپ يۈرمەسلىككە ئۆز-ئۆزىگە ۋەدە قىلدى، ئۇ بۇ ۋەدىسىدە ئېغىشمايلا چىڭ تۇرۇش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئۇرۇق-تۇغقانلىرىنىڭ ياردىمىدە بەختىگۈل بىلەن قايتا يارىشىۋالدى، ھەم قىزى ئىپارگۈلنىمۇ يېزىدىن قايتۇرۇپ كەلدى. بۇ قۇۋناق كۈنلەر مۇشۇ خىلدا داۋام قىلسا نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى-ھە! ئەسلىدە بۇ بەختىگۈلنىڭلا ئارزۇسى ئەمەس، رۇزىئەخمەتمۇ مۇشۇ ئارزۇدا ئىدى. بىراق بۇ قېتىم ئىداره باشلىقى ئۇنىڭ كۆڭۈل تېگىدە

ئاللىقاچان ئۆچكەن ئەمەل ئوتىنى قايتا يالقۇنجىتىپ قويدى. «كېيىنچە سىزنى جىك بۆلۈم دەرىجىسىگە كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئالدى بىلەن بىر يىل قوشتېرەك يېزا پونكىتىغا ئەۋەتىشنى لايىق كۆردۈم، بىلىسكىز بۇ مېنىڭ سىزگە ئىشەنگەنلىكىمنىڭ ئىپادىسى، ئوغۇل بالىغا پۈرسەت ئۆمرىدە پەقەت بىر قېتىملا كېلىدۇ، بۇ سىز ئۈچۈن ئەڭ ياخشى پۈرسەت» دېگەن ئىدى، ئىدارە باشلىقى يەنە ئۇنىڭ قوشتېرەك يېزا پونكىتىغا مۇئاۋىن باشلىقلىق ۋەزىپىسىگە تەيىنلەنگەنلىكىنى ئېلان قىلىپ بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندە، ئۇنى ئىشخانىسىغا چاقىرتىپ، پونكىتقا بارغاندىن كېيىن قىلىدىغان ئىنتايىن مۇھىم بىر ۋەزىپىنىمۇ تاپشۇرغان ئىدى. شۇنداق قىلىپ روزىئەخمەت بارغا شۇ كۈر قىلىپ ئۆتۈشكە نىيەت قىلغاندا، ئۆز ئىرادىسىگە خىلاپ ھالدا يەنە ئەمەل تەمەسىگە يەم بولدى. قارىغاندا ئىشىنىڭ بېشىلا ئۇنىڭ ئۈچۈن پايدىسىزدەك قىلاتتى، تۇنجى بولۇپ كۆرۈشكەن تالىپئاخۇننىڭ مۇرەككەپلىكى، پونكىت باشلىقى ھېلىمشانىڭ ھاكاۋۇرلۇقى روزىئەخمەتنىڭ بۇ يەرگە كېلىشتىن ئىلگىرىكى شېرىن خىيالىرىنى بەربات قىلىشقا باشلىدى، دەرۋەقە ئۇ ھېلىمشاغا ئانچە ئاسان تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلدى...

قاراڭغۇ چۈشكەندىن باشلاپ پونكىت قورۇسىغا پەيدا بولغان كاسكا ئىتلارنىڭ بىردىنلا قاۋاپ كېتىشى روزىئەخمەتنىڭ خىيالىنى بۇزۇپ قويدى، توۋا بۇ نېمە كارامەت ئەمدى، — دېدى ئۇ دېرىزىدىن قورۇغا بويۇنداپ قاراپ. سىرت سىياھتەك قاراڭغۇ بولۇپ تولىمۇ سوۋۇق ئۇك كۆرۈنەتتى، مۇبادا ئىتلارنىڭ قاۋاشقان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇرمىسا، روزىئەخمەت بۇ يەردىكى بۇرۇقتۇرمىلىقتىن تۇنجۇقۇپ قالىدىغاندەك قىلاتتى. بىر چاغدا ئۇ بېشىنى يوتقان بىلەن ئوراپ يېتىپ تالىپئاخۇننىڭ «كەچتە بۇ يەردە قىزىق ئىشلار بولىدۇ» دېگەن سۆزىنى ئېسىگە ئالدى. تۇنجى كېچە ھەر ھالدا ئۆتۈپ كەتتى. ئەتىگەندىلا ھېلىمشا پونكىت قورۇسىغا پەيدا بولدى، ئۇنىڭ كەينىدىن يەنە پونكىتنىڭ ئون نەچچە خىزمەتچىسىمۇ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ يېتىپ كېلىشتى. ئۇلارنىڭ بۇگۈنكى يىغىلىشقا ئەجەللىنىپ تالاش - تارتىش قىلىشىپ تۇرۇشى روزىئەخمەتنىڭ خىيالىنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋەتتى، ئۇ بايا ھېلىمشانىڭ قورۇغا كىرىپلا تالىپئاخۇنغا ئونلۇك ئاۋازدا مېۋە - چېۋە، يېمەك - ئىچمەكلەرنى تەق قىلىشنى تاپىلاۋاتقانلىقىنى ياتقىدا تۇرۇپ ئاڭلاپ، كۆڭلىدە ھېلىمشا بۇگۈن ئەقلىگە كەلگەن ئوخشايدۇ، قارىغاندا ئۇ بۇگۈن پونكىتتىكى ھەممەيلەننى جەم قىلىپ، مېنىڭ پونكىتقا مۇئاۋىن باشلىق بولۇپ كەلگەنلىكىمنى تەبرىكلەيدىغان ئوخشايدۇ، دەپ پەرەز قىلغان ئىدى، بىراق ئۇ ئالدىراپ يۇز - كۆزىنى چالا - بۇلا يۇيۇپلا قورۇدا خوجايىنلارچە گىدىيىپ تۇرغان ھېلىمشاغا قىزغىن سالام قىلغان بولسىمۇ، ھېلىمشا بىر كېچىدىلا ئۇنى ئۇنتۇپ كەتكەندەك ئەلپازدا ئۇنىڭغا قىزىقىپ بىر قۇر قارىۋەتكەندىن كېيىن:

— ۋۇي ئۇكا، يېنىمغا ئەجەب شايانۇندەكلا پەيدا بولدۇڭغۇ، كېچىدىن بۇ يەردە ئىتلار بىلەن بەزمە قىلدىڭمۇ نېمە، — دېدى ھەييارلىق بىلەن ھەجىيىپ. بۇ كۈتۈلمىگەن زەربىدىن زورىئەخمەتنىڭ قۇيقا چاچلىرى تىك تۇرۇپ كەتتى، شۇنداقتىمۇ ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ:

— مەن... تۇنۇگۈن كەلگەن تۇرسام، سىلى... تازا ئۇنتۇغاق بولۇپ قالدىلىمۇ نېمە... — دېدى. ھېلىمشا ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىغاندەك پەرۋاسىز ھالدا سۇ تۇرۇبىسىنىڭ يېنىدا تۇرغان تالىپئاخۇنغا بۇيرۇق قىلدى:

— ھوي تالىپئاخۇن، كۆزۈڭلىنى چوڭراق ئېچىپ، بېلىڭنى رۇسلاپ ماڭا قاراڭلا، ئاداش، بۇگۈن گۆش لازىم بولىدىغاندەك تۇرىدۇ، قېرى توپاقلىنى ئۆلتۈرۈۋەرمەي چىقىرىتما بولغان پاقلان ئۆلتۈرۈپ تەييار قىلىپ قويۇڭلار!

تالىپئاخۇن ئۇنىڭغا جاۋابەن بېشىنى لىڭ-
شىتتى. روزىئەخمەت:

— مەنمۇ بىر ئىش قىلسام بولا... يا-
كى... — دېدى تەئەددى بىلەن. ھېلىمشا
ئۇنىڭغا لەپپىدە قاراپ:

—ۋۇي، ئېسىم قۇرۇسۇن، راست، سەن
بۇ يەرگە تۇنۇگۇن كەلگەن ھە، ئىشلارنىڭ
كۆپلۈكىدىن سېنى ئېسىمدىن چىقىرىپ قو-
يۇپتىمەن، ئۇكا، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزۈڭمۇ
كىشىنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپلا تۇرىدىغان با-
لىغۇ، بولدىلا، خاپا بولۇپ يۈرمىگىنە، — دې-
گىنىچە روزىئەخمەتنىڭ دولىسىغا يېنىك ئۇ-
رۇپ قويدى. كېيىن قورۇدا ئۆزئارا كۈسۈرلە-
شىپ تۇرۇشقان ئۈچ ئايالغا قاراپ:

— سىلەر بۇگۇن ئاياغ كەنتكە بېرىڭلار،
بۇگۇن ئۇلار سۇ تۇتىدۇ، تۇنۇگۇنكىدەك سولاش
بولماڭلا، يەنە ئۇ يالاڭ تۆشلەرنىڭ بىرەر پۇللۇق
ئۆرۈك، ئۈزۈم، بىرەر چىنە قېتىقلىرىغا ئالدە-
نىپ، كېۋەزگە ئۆلچەمدىن ئارتۇق سۇ سېلىۋې-
لىشىغا ھەرگىز يول قويماڭلا ھە! — دېدى. ئا-
يالار ئۇنىڭ گېپىنى ئۈزۈلۈش بىلەنلا قورۇدىن
ئۇن - تىنسىز چىقىپ كېتىشتى. ئۇلارنىڭ را-
يىشلىق بىلەن مېڭىشىدىن ھېلىمشا تولىمۇ
ھۇزۇرلاندى بولغاي، يېنىدا تۇرغان روزىئەخمەتكە
مەنىلىك قاراپ قويۇپ شۇنداق دېدى:

—ئۇكا، شەھەردە بىرەر ئاي ئويناپ
كەلمەي ئالدىراپ كەلگەندىكىن سېنى ۋاقتىدا
ئىشقا سالمىسام قاملاشماس، شۇڭا سەن بۇ-
گۈن ئاۋۇ يېگىتلەر بىلەن چۆقا كەنتىگە بې-
رىپ، بىرنەچچە گەدەنكەشتىكى جەريانىنى
يىغىپ كەل، قانچىلىك ئىش قىلالايسەن بۇنى
كەچتە كۆرەيلى، مەن بوغالتىر بىلەن يېزىغا
بېرىپ شاڭجاڭ بىلەن كۆرۈشۈپ كېلەي.

— مەنغۇ بۇ يەرگە تەشكىلىنىڭ ئورۇ-
لاشتۇرۇشى بىلەن سىلىگە يارەملەشكىلى
كەلدىم، لېكىن سىلى مېنى...

— ئا... ھاي ئۇكا، لېكىن - پېكىنلە-
رىڭنى قويە، قاقپودا گىڭىلداپ تۇرماي ئىشىڭ-
غا ماڭغىنە، — ھېلىمشا بىر ئاز تەرىكتى بول-
غاي، شۇنداق دەپلا موتسىكلىتىغا مىنىپ بوغال-
تىر بىلەن سىرتقا چىقىپ كەتتى. شۇ تاپتا رو-
زىئەخمەتنىڭ سەۋر قاچىسى يېرىلاي دېگەن ئە-
دى. مۇبادا ئۇنىڭ بۇرۇنقى چۈس مىجەزى ھازىر
بولغان بولسا ھېلىمشانىڭ بۇ تەكەببۇرلىقىنىڭ
بىسىنى بىر ئوبدان يانداۋۇپ قويغان بولاتتى،
بىراق ئۇ پىتىنىڭ دەردىدە چاپانىنى ئوتقا سېلىش-
نىڭ ئەخمەقلىق بولىدىغانلىقىنى ئوبدان بىل-
گەچكە ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، چۆقا كەنتىگە مې-
ڭىشقا تەق بولۇپ تۇرۇشقان يېگىتلەرنى باشلاپ
سىرتقا ماڭدى. تالىپئاخۇن ئۇنىڭغا مەنىلىك
قاراپ بېشىنى يېنىك لىڭشىتىپ قويغان ئىدى،
روزىئەخمەت ئۇنىڭ بۇ ھەركىتىدىن ناھايىتى
توغرا قىلىدىغىنى دېگەن مەنىنى ئىلغا قىلىپ،
كۆڭلى يورۇپ قالغاندەك بولدى.

ھېلىمشانىڭ روزىئەخمەتكە قىلىۋاتقان
سوغۇق مۇئامىلىسىنىڭ ئەلۋەتتە سەۋەبى بار
ئىدى. گەرچە روزىئەخمەت ئۇنى بىرنەچچە
يىلدىن بۇيان پونكىتتا ئۆزى بەگ، ئۆزى خان
بولۇپ مۇشۇنداق ھاكاۋۇر بولۇپ كەتكەن چېغى
پەرەز قىلغان بولسىمۇ، ئەسلىي ئىش ئۇنداق
ئەمەس ئىدى، يېقىنقى يىللاردىن بېرى ھې-
لىمشا بىلەن ئىدارە باشلىقىنىڭ ئوتتۇرىسىدا
بىر ئاز سوركۇلوش بولۇۋاتاتتى، بۇ ئىشقا ئى-
دارە باشلىقىنىڭ ھېلىمشانىڭ ئۆزىگە بولغان
ساداقىتىدىن گۇمانلىنىشى بىلەن ھېلىمشانىڭ
ساداقىتىنى دەرىجە ئاتلاپ بىلدۇرۇۋاتقانلىقى
سەۋەبچى ئىدى، ئىدارە باشلىقى ھېلىمشانىڭ
يېزىدا ئوبدانلا بېيىپ يېتىنى تولىۋالغاندىن
كېيىن، ئۆزىنى نەزىرىگە ئىلمايدىغان، ناھىيىدىكى
باشقا كاتتىلار بىلەن ئۈلپەتلىشىپ يۈرگەنلە-
كىنى بىلگەندە، كېيىنكى كۈنلەردە قورقۇنچ-
لۇق ئاقىۋەتنىڭ يۈز بېرىشىدىن ۋايىم يېيىشكە
باشلىدى. ئەمەل سورۇنىدا غەلىتە ئىشلار كۆپ
يۈز بېرىۋاتقان بۇگۈنكى كۈندە، ھەر خىل
ئېھتىماللىقنى يۈز بەرمەيدۇ دەپ ھۆددە
قىلغىلى بولمايتتى. گېزى كەلسە نەچچە

يىللىق ئەمەل تارىخىنى، تۆھپىنى پەشخۇنغا ئالغان بىلەن ئۇنى ھېسابقا ئالمىغانلار غايىۋى ئادەملەر ئەمەس، يەنىلا نەپسى بار ئادەملەر ئىدى. ئىدارە باشلىقى مانا بۇ تەرەپلەرنى كۆڭۈل ئەلگىكىدە بىر قانچە قېتىم تاسقاپ، ئاخىردا پىلانلىق ھالدا مۇداپىئەگە ئۆتمەكچى بولدى. بۇنىڭ ئۈچۈن ھېلىمشانىڭ يېنىدا ئىشەنچلىك بىر كۆز-قۇلاق قويۇپ، ئۇنىڭ رولىدىن پايدىلىنىشنى كۆڭلىگە پۈكتى. ئۇ مۇڭلۇق نامزات تاللاشتا كۆپ باش قاتۇردى، دېمىسىمۇ بۇ ئوينىشىدىغان ئىش ئەمەس ئىدى، مۇبادا ئىش ئاشكارلىنىپ قالغۇدەك بولسا تولىمۇ ئوسال ئەھۋالدا قالاتتى، ئاخىر ئىدارە باشلىقىنىڭ خىيالىغا ئەمەل كوچىسىغا ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا ئىنتىلىپ، قىستاڭچىلىق دەستىدىن بىر بولۇڭغا چاچراپ چىقىپ كەتكىلى خېلى ئۇزۇن بولغان روزىئەخمەت كەلدى-دە، كۆز ئالدى ۋاللىدە يورۇپ كەتتى. شۇنداق قىلىپ ئۇ خۇددى ئۇخلاپ قالغان مۇشۇكنى قۇيرۇقىدىن تارتىپ ئويغاتقاندەك روزىئەخمەتنى قانائەت قۇچىقىدىن ئاستا ئويغاتتى. شۇنداقتىمۇ روزىئەخمەتكە كۆڭۈلدىكىنىڭ ھەممىسىنى دېگىلى بولمايتتى، ئىدارە باشلىقى پەقەت ئۇنىڭغا ھېلىمشانىڭ پونكىتتىكى ئورنىنى غۇۋا مەنزىل قىلىپ كۆرسىتىپ قويۇش بىلەنلا كۇپايىلىنىپ، قالغان ئىشلارنى ئۇنىڭ ئەقلىگە ھاۋالە قىلدى. مۇشۇنداق قىلغاندا ھېلىمشانىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى بىلگىلى ھەم ئۇنىڭغا يانتاياق بولىدىغانلارغا تېگىپ كېتىشتىن ساقلانغىلى بولاتتى. ئىدارە باشلىقى مۇشۇ مۇددىئاسى بويىچە روزىئەخمەتنى چېكىپ باققان ئىدى، دەسلەپتە ئۇ نارازى بولۇپ قاقشاپ يۈردى، كېيىن ئىدارە باشلىقى ئۇنىڭغا مەنىلىك قاراپ «ھازىرقى ئازراق جاپاغا ئەمەس، كەلگۈسى ئامەتكە قاراڭ، ئۇكام» دەپلا قويغان ئىدى، روزىئەخمەتنىڭ كۆڭلىدىكى چۈچۈلگە گۈپپىدە ئوت تۇتاشتى-دە، ھايال بولمايلا قوشتېرەككە قاراپ يول ئالدى. ھېلىمشا ئىلگىرى ئىدارىدە كۆزگە كۆرۈنگەن كادىر بولسىمۇ، نېمىشقىدۇر ئىدارە باشلىقىنىڭ كۆزىگە سىغمايالا قالدى-دە، قوشتېرەككە كېلىپ قالدى. دەسلەپتە ئۇ ئىدارە باشلىقىدىن رەنجىپ يۈرگەن بولسىمۇ، بۇ يەردە ھال-كۇنىنىڭ كۇندىن-كۇنگە ياخشىلىنىپ كەتكەنلىكىگە قاراپ ئۆزىنى دەكسۈڭىلىغاندى. مانا ئەمدى كۇتۇلمىگەندە ئۇنىڭ يېنىغا روزىئەخمەت پەيدا بولۇپ، بەئەينى پوقاق ئۇستىگە سۆگەل چىققاندەكلا بىر ئىش بولدى، لېكىن ئۇنىڭ سەزگۈر كۆڭلىگە روزىئەخمەتنىڭ پونكىتقا مۇئاۋىن باشلىق بولۇپ كېلىشىدىكى سىر بەش قولدەك ئايان ئىدى. روزىئەخمەت بولسا خۇددى ئىدارە باشلىقىنىڭ مەقسىتىنى تولۇق بىلمىگەندەك ھېلىمشانىڭ كۆڭلىدىكىنىمۇ بىلمەيتتى، مانا، ھېلىمشا بوغالتىر بىلەن يېزىلىق ھۆكۈمەتكە قاراپ كېتىۋېتىپ روزىئەخمەتنى لاتا قىسماقىغا باشلاپ قويغانلىقىدىن سۆيۈنۈپ كېتىۋاتاتتى، كۆڭلىدە بولسا مېنى پايلاشقا كەلگەنلىكىگە توۋا قىلدىمۇرمىسام ھېساب ئەمەس ئىگەكىم، باشقا يېزىلاردا مۇئاۋىن باشلىق بولمىسا، ئەجەب سەن تەپتارتماستىن ماڭا كۆز-قۇلاق بولۇپ كەپسەنغۇ لاتا، دېگەنلەرنى ئويلاۋاتاتتى.

كەچ كىرىپ ئەترابقا گۇگۈم پەردىسى يېيىلىشقا باشلىغان بولسىمۇ، ھېلىمشا تېخىچە پونكىتنىڭ ئالدىدىكى كۆتەك ئۇستىدە ئولتۇراتتى. تالپىئاخۇن ئۇنىڭغا تەيىارلاپ بەرگەچى بولغان پاقلان گۆشىنى ئاللىقاچان تەيىار قىلىپ ئۆيىگە ئاپىرىپ بېرىپ، يەنە بىر ئىرىكنى سويۇپ گۆشىنى قولۇم-قوشنىلارغا سېتىپ بولغان بولۇپ، ھېلىمشاغا قاراپ ئۆيگە كېتەلمەي تۇراتتى. ئۇنى شۇ تاپتا ھېلىمشاغا تارتىشىپ ئۆيىگە كەتمىدى دېگەندىن كۆرە، روزىئەخمەتنىڭ قايتىپ كەلگەندىكى ھالىتىنى كۆرۈشكە قىزىقىپ ساقلاپ تۇردى دېگەن تۇزۇك ئىدى. ئۇ ئەتىگەندە ھېلىمشا روزىئەخمەتكە ئىش تاپشۇرغاندا ھېلىمشانىڭ

مەقستىنى بىلۈۋالغان ئىدى. چۈقا كەنتىدىكى بىرنەچچە ئائىلە يېقىنقى يىللاردىن بۇيان پوز-كىتقا سۇ ھەققى تاپشۇرۇشتا ھېلىمشا بىلەن زۇكۇنلىشىپ كېلىۋاتاتتى، ئەسلىدە ھېلىم-شانىڭ مۇشۇ كەنتتە يېقىن تۇغقانلىرى بو-لۇپ، ئۇلار ھېلىمشانىڭ شەپقىتى بىلەن سۇ ھەققى تۆلىمەي كېلىۋاتاتتى، تۆلىمىسىغۇ مەي-لىتتى، ھېلىمشا تۇغقانلىرىدىن كۆتۈرۈۋەتكەن سۇ پۇلىنى شۇجى بىلەن بىرلىشىپ ھېلىقى كىشىلەرنىڭ زىممىسىگە چېچىۋەتكەن ئىدى، ئۇلارنىڭ شۇنچە مەخپىي قىلغان بۇ ئىشىنى ئۇلار قانداق بىلىۋالدىكىن، ئۆتكەن يىلى يۇر-كىنى قاپتەك قىلىشىپ سۇ ھەققى تاپشۇرۇش-تىن باش تارتتى، بىراق ھېلىمشامۇ بوش كەل-مەي، ئەتىيازدا ئۇلارغا بۇغداينىڭ تۇنجى سۇ-يىنى بەرمەي تۇرۇۋېلىپ ئاخىرى سۇ پۇلىنى تولۇق ئالغان ئىدى، مانا ئەمدى كۆتۈلمىگەندە ئاشۇلاردىن ئۇچەيلەن ھېلىمشانىڭ قولىغا چۈشۈپ قالدى، ھېلىمشا بۇ ياخشى پۇرسەتتە ئۇلارنىڭ نوخلىسىنى تازا بىر ئېلىپ قويۇشنى ئويلاپ تۇنۇگۈن چۈقا كەنتىگە كەلدى- دە، ئۇلارغا جەرىمانە قويۇپ چىرايىنى سارغايتماق-چى بولدى، لېكىن ئۇلار ھېلىمشاغا جەرىما-نىنى ئەمەس، مۈشت بەرگىلى تاسلا قالدى، ئاخىرىدا ھېلىمشا ئۇلاردىن بىرەر نەرسە ئۇن-دۇرۈشكە كۆزى يەتمەي، ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتۇپ قايتىپ كەلگەن ئىدى. ئۇ كېچىچە ئويلىنىپ بۇ ئىشقا روزىئەخمەتنى ئەۋەتىشنى قارار قىلدى. بۇ ئىشتا ئۇ تاماشا كۆرۈشنىلا ئەمەس، ئىشنىڭ بېشىدىلا روزىئەخمەتنىڭ بۇ يەردىن رايىنى ياندۇرۇشنى ئويلىغان ئىدى، مانا ئۇنىڭ ھازىرغا قەدەر قايتىپ كەلمىگەنلىكىگە قارىغاندا ئېھتىمال كۆتكەن ئىش يۈز بەردى بولغاي، بىر بولسا روزىئەخمەت پونكىتقا كەلگىنىگە يەتكۈچە پۈشايمان قىلىپ قاقشاپ كېلىدۇ، بىر بولسا بۇرنى قانغا مىلىنىپ كې-لىدۇ... تالىپئاخۇننىڭ ئۇشتۇمتوت يۆتىلىشى ھېلىمشانىڭ خىيالىنى ئۇزۇپ قويدى. ئۇ شۇ چاغدىلا ئۆزىدىن ئون نەچچە قەدەم نېرىدىكى دوڭغاق جىگدىگە ئېسىلغان كانارىنىڭ يېنىدا تالىپئاخۇننىڭ بارلىقىنى سەزدى- دە، ئاۋازىنى سەل قويۇۋېتىپ دېدى:

— ھوي تالىپئاخۇن، بايات-تىن بېرى سىلە ئۇ يەردە بارمىدىڭلا، گۆشنى سېتىپ بولغاز-دىكىن ئۆيۈڭلارغا كەتمەپسىلىغۇ؟

— سىلى ئۆيلىرىگە كەتمەي تۇرسىلا، مەن كەتسەم قانداق بولىدۇ، پۇقرا رەھبەر بىلەن بىردەك بولمىسا قانداق بولغىنى، زەنجاڭ،— تالىپئاخۇن كېلىپ ھېلىمشانىڭ يېنىدا ئولتۇردى.

— مۇشۇ كۈنلەردە سىلە تولىمۇ گەپدان بولۇپ كېتىۋاتىسىلە، تالىپئاخۇن، ھەممىدىن ئاۋال كانارىغا ئېسىپ قويغان گۆشۈڭلىنى ماختايسىلەر، سىلىگە دېسەم مەن سىلىگە ئوبدانلا پۇرسەت بەردىم ماخما، بولمىسا كا-دىرلارنىڭ خىزمەت قىلىپ تۇرۇپ سىلىدەك يەنە تىجارەت قىلغىنى نەدە بار؟ كۆڭلۈمنىڭ يېقىنلىقىنى بىلىڭلا ماخما.

— مانا، سىلىمۇ مۇشۇ گەپنى شاتۇت-دەك تەكرارلايلا، گەپلىرىگە بىر- بىرلەپ جا-ۋاب بەرسەم، مەن داۋاملىق پاقلان ئۆلتۈرىمەن، شۇڭا گۆشۈمنىڭ داڭلىغۇچىلىكى بار، خوش، مەن قاسساپلىقنى خىزمەتنىڭ سىرتىدا، كۆپ-چىلىكنىڭ تەلىپى بويىچە قىلىمەن، شۇڭا بۇنىڭ قورقىدىغان يېرى يوق، ئەمدى سىلى-نىڭ ماڭا كۆڭۈللىرىنىڭ يېقىنلىقىغا كەل-سەك بۇنىڭغا قىل سىغمايدۇ، مەن بۇنى ئوبدان بىلىمەن، مانا تېخى مۇشۇ قاراڭغۇدا بۇ يەردە ئولتۇرۇشلىرىنىڭ سەۋەبىنىمۇ بىلىمەن.

— قىزىق گەپ قىلغىلى تۇردىڭىز ماڭۇ ئاداش، قېنى ئېيتىڭلا، مەن بۇ يەردە نېمە سەۋەبتىن ئولتۇردۇم ئەمىسە؟

— تاماشا كۆرۈش ئۈچۈن بولمامدۇ! قا-راپ تۇرسىلا، ھېلىقى روزىئەخمەت ئاخۇن بۇر-نىنى رەڭ قىلىپ كەلمىسە ھېساب ئەمەس، چۈقا كەنتىدىكى ھېلىقىلار ئۇنىڭدەك بېلىنىڭ

ئاستىغا سۈيۈقئاش بارمىغان ئادەمگە بوش كېـ
لەمدا! سىلى ئۇنىڭغا ئەتىگەندە ئىش تاپشۇر-
غاندىلا مەن قورساقلىرىدىكىنى بىلىپ بولغان.

ــ ھا... ھا... ھا! ماۋۇ موللا تاپىقاق ئاداشنىڭ گېپىنىڭ قىزىقلىقىنى! سىلىگە بۈگۈن ھەقىقەتەن قايىل بولدۇم، سىلە راستـ
تىنلا يەرنىڭ ئاستىدىكى يىلاننىڭ كۆشىگـ
نىنى بىلىدىكەنسىلەر، سىلە زادى بىلمەيدىغان ئىشمۇ بارمۇ بۇ جاھاندا؟

ــ بولمامتىكى!

ــ ئېيتىڭلا نېمىنى بىلمەيسىلە؟

ــ قايسى كۈنى ئۆلۈپ قېلىشىمنى زادى بىلمەيمەن.

ــ ئۇنداقتا قالغان ئىشلارنىڭ ھەممىسـ
نى بىلمەن دەڭلا، قېنى ئەمىسە دەپ بېقىڭـ
لا، روزىئەخمەتنىڭ پونكىتقا كېلىشى ياخـ
شىلىقتىن بېشارەتمۇ ياكى يامانلىقتىنمۇ؟

ــ قارىغاندا مەنمۇ سىلىگە كۆڭلۈمنىڭ يېقىنلىقىنى ئېنىق بىلدۈرمىسەم بولمىغۇدەك، چۈنكى سىلىنىڭ مۇشۇنداق مۇھىم سوئالـ
لىنى مەندىن سوريغانلىرى كۆڭلۈلىرىنىڭ ماڭا ھەـ
قىقەتەنمۇ يېقىنلىقىنى بىلدۈرىدۇ، سىلىگە دېـ
سەم، ئۇنىڭ پونكىتقا كېلىشى سىلى ئۈچۈن ھەرگىزمۇ ياخشىلىقتىن بېشارەت ئەمەس.

ــ مەن ئويلىغاندەك گەپ قىلدىڭلا، كۆڭـ
لۈڭلىنىڭ ماڭا يېقىنلىقىغا تولۇق ئىشەنسەم بولغۇدەك، ئەمدى سەۋەبىنى دەپ بېقىڭلا قېنى، مۇبادا بۇ جاۋابىڭلىمۇ مېنىڭ ئويۇم بىلەن بىردەك بولسا سىلىنىڭ ھەقىقي دانالىقىڭلارغا قول قو-
يىمەن ھەم مۇكاپاتمۇ بېرىمەن.

ــ ماڭا ھەرقانچە بولسىمۇ بوغالتىرلـ
قىمنى مۇكاپات قىلىپ بەرمەيلا، ئۇنىڭ ئۈستىگە مېنىڭمۇ ئۇ ئىشنى قىلغۇم يوق، دەرۋازىغا قارىغاچ قاسساپلىقىمنى قىلسام ماڭا شۇ ئەۋزەل، مۇكاپات دېگەنلىرى ھەرقانچە بولسا پونكىتنىڭ ئاشۇ قامغاق بىلەن يانتاقتىن ئۆزگە زىرائەت ئۇنمەيدىغان يېرىنى تېرىپ ياۋا تۇڭگۇزدىن ئاشقىنىنى ئائىلەڭلىگە كىرىم قىلىڭلا دېمەكچىغۇ! ماڭا بۇ كۆڭۈللىرى تېگىل بولدى، ياخشىسى ئېغىزىمغا بۇنداق قۇرۇق ئېمىزگۈ سالماي، بۇگۈنكىدەك چىن كۆڭۈللىرىنىلا بەرسىلە كۆپايە.

ــ بايا مەن سىلىگە چاقچاق قىلمىدىم، كۆڭلۈمنىڭ يېقىنلىقىدا گەپ يوق، ئىلگىرىـ
كى ئىشلارنى ئۇنتۇپ كېتىدىغان بولغانغۇ، شۇڭا مېنى ئۆز بىلىپ ئىشەنسەڭلا بولۇۋېرىدۇ.

ــ كۆڭلىمىز شۇنداق يېقىن تۇرسا، يەنە شەرت قويۇشۇپ تۇرۇشنىڭ نېمە ھاجىتى، سىلىگە راست گەپنى دېسەم، ئىدارە باشلىقى روزىئەخمەتنى پونكىتقا مەقسەتلىك ئەۋەتكەن گەپ، ئۇ سىلىنىڭ بۇ يەردە بۇگۈنكىدەك يىلـ
تىز تارتىپ كېيىنكى كۈنلەردە ئۆزىنىڭ ئور-
نىغا كۆز تىكىشلىرىدىن ئەنسىرەيدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە سىلى ھەممە ئىشتا چاققان كېلىۋا-
تىلا، قانداق پەرىزىم خاتا ئەمەستۇ؟

ــ ھەي تالىپئاخۇن، سىلى مۇشۇ تاپىتا كۆزۈمگە باشقىچە كۆرۈنۈۋاتىسىلە، ئەسكى جۈۋا ئىچىدە ئادەم بار دەڭلا، توۋا، زەپمۇ بـ
لىشمەي يۈرۈپتىمىزيا شۇنچە يىلدىن بېرى، ئەسلىدە ماڭا ئاغىنە بولىدىغان ئادەم سىلىكەنـ
سىلە، ئادەمنىڭ كۆڭلىدىكىنى بەش قولدەك بىلىدىكەنسىلە ئەمەسمۇ، راستىنى دېسەم بىرنەچچە كۈندىن بۇيان نېمە قىلىشىمنى بىلمەي يۈرۈيمەن، سىلىچە ماۋۇ روزىئەخمەت دېگەن كىسپۈرۈچقا قانداقراق مۇئامىلە قىلسام بولا، بىر تۈرۈپ پونكىتقا كەلگەنلىكىگە بۇرنى پېشانىسىگىچە تويغۇزايمىكىن دەيمەن، بىر تۈرۈپ ئالدىمغا تارتىپ پايدىلىنايمىكىن دېسەم ھېچ كۆڭلۈم قويمايدۇ، ماڭا بىر يول كۆرسىتىڭلا قېنى.

ــ كېيىنكى ئۈسۈل مۇۋاپىق ئەمەس، ئالدىنقى ئۈسۈلنى قوللىنىش كېرەك. ئۇ بۇ يەردە يىلتىز تارتىپ قالسىلا سىلى ئۈچۈن پايدىسىز.

ــ مانا، مانا، سىلىنىڭ دېگىنىڭلا مېـ
نىڭ پىلانىم بىلەن ئوپمۇ ئوخشاش چىقتى،

ئەكىلىكلا قولۇكلىنى، بۇگۈندىن باشلاپ ئىكـ
كىمىز ھەقىقىي ئاغىنە، ــ ھېلىمشا تالىپئا ـ
خۇننىڭ قولىنى تۇتۇپ چىڭ سىقتى، كېيىن
ئىككىسى مۇشۇ يوسۇندا پاراكلاشقاچ روزىئەخـ
مەتنى خېلى بىر مەھەلگىچە كۈتۈشكەن بول ـ
سىمۇ، بىراق ئۇنىڭ قارىسى كۆرۈنمىدى، ھې ـ
لىمشاغا بۇگۈن روزىئەخمەتنىڭ بىنچارە ھالىتـ
نى كۆرۈش نىسىپ بولمىغان بولسىمۇ، تالىپئا ـ
خۇننىڭ گەپلىرى ئۇنىڭ كۆكلىنى ئوبدانلا
كۆتۈرۈپ قويغان ئىدى. ئۇ ئۆيگە كەلگۈچە
قايسىبىر خەلق ناخشىسىغا غىڭشىپ كەلدى.

ئەتىسى ئەتىگەندە ھېلىمشا پونكىتقا كەل ـ
گەندە روزىئەخمەت تېخى ئورنىدىن تۇرمىغان
ئىدى، بەلكىم بۇ كىسپۇرۇچنىڭ قاش ـ قاپاقلـ
رى يېرىلغان بولسا تالا ـ تۇزگە چىقالماي مۆـ
كۈنۈپ ياتقاندۇ، دەپ ئويلىدى ھېلىمشا روزـ
ئەخمەتنىڭ ياتقىغا قاراپ قويۇپ. شۇ ئەسنادا
ئۇنىڭ يېنىغا تالىپئاخۇن پەيدا بولدى ــ دە، ئۇـ
نىڭ كۆكلىدىكىنى بىلگەندەكلا پەس ئاۋازدا:

ــ ئوللاھۇ ئالەم، قاش ـ قاپاق يېرىلىپ، پۈت ـ پاچاقلار سۇندى بولغاي، ــ دېدى بېشى بىلەن روزىئەخمەتنىڭ ياتقىنى ئىما قىلىپ، ھېلىمشا ئۇنىڭغا جاۋابەن سول كۆزىنى قىـ سىپ قويدى. كېيىن ئۇ ئىشخانىسىغا كىـ رىپ خېلى ئۇزاقچە كۈتۈپ ئولتۇرغان بول ـ سىمۇ روزىئەخمەت ياتقىدىن چىقمىدى. ئەـ جەلىنەرلىكى، تۇنۇگۈن ئۇنىڭ بىلەن بىللە چۈقا كەنتىگە كەتكەن يىگىتلەرمۇ مۇشۇ چاقچىچە پەيدا بولمايۇاتاتتى. ئاز ۋاقىت ئىچىدە ھېلىمشانىڭ كۆكلىگە ھەر خىل گۇمانلار كېلىپ ئۆلگۈردى، ئۇ ئالدىراپ قورۇغا چىقـ تى ـ دە، تالىپئاخۇنغا روزىئەخمەتنى چاقىرىشـ نى ئېيتتى، تالىپئاخۇن ئاۋازىنى بولۇشىغا قو ـ يۇۋېتىپ روزىئەخمەتنى چاقىرغان ئىدى، ئارـ دىدىن بىر پەس ئۆتۈپ روزىئەخمەت كۆزىنى ئۇۋۇلىغىنىچە ياتقىدىن چىقىپ، تازا بىر كېرىلىۋالغاندىن كېيىن ھېلىمشانىڭ يېنىغا كەلدى. ھېلىمشا ھەيران بولدى. چۈنكى روـ زىئەخمەت ساپساق بولۇپ، تولىمۇ خۇشالدەك كۆرۈنەتتى.

ــ بەك ئۇخلاپ كەتتىڭغۇ، ئۇكا، مۇشۇ چاقچىچە ماكا تۇنۇگۈن تاپشۇرغان ئىشنىڭ ئۇچۇرىنى دېمەيسەنغۇ؟ ــ دېدى ھېلىمشا.

ــ ئاخشام تۇن نىسپى بولغاندا قايتىپ كېلىپ ياتقان ئىدىم، ھاردۇق يېتىپ ئۇخلاپ قاپتىمەن.

ــ نېمە، ئۇ مۇتتەھەملەر بىلەن شۇنچە ئۇزۇن دېيىشتىڭلارما؟

ــ دېيىشىنىغۇ دېيىشتۇق، ئېلىشمـ غۇچە تېپىشماس دېگەندەك كېيىن ئۆلپەتلىشىپ قالدۇق، كەچتە قايتايلى دەپ تۇرساق، ئۇلار مېنى يېزىمىزغا يېڭىلا كەپتىلا، بىر پىيالە چېيـ مىزنى ئىچىپ، بىردەم مۇڭدىشىپ كەتمىسە خاپا بولمىز دەپ تۇرۇۋېلىشتى، نەدىكىنى، كېـ يىن بىر پىيالە چاي دېگىنى پولۇغا، بىردەم مۇڭـ دىشىش دېگىنى دۇتار، راۋاپ چېلىپ كۆڭۈل ئېچىنشقا ئۆزگەردى، دېھقان دېگەننىڭ كۆڭلى دەريادەك كەڭكەن، ھەم يەنە...

ــ ئا... ھاي، يېگەننىڭ، ئوينىغانىڭ گېپىنى قىلماي، جەريمانە پۇلىنى ئالالىدىكىمۇ شۇنى دېگىنە ئۇكا، تولا ئىجىلمىنى قولۇشـ تۇرماي، ــ ھېلىمشانىڭ كۆزلىرى چەكچـ يىپ قوشۇملىرى تۇرۇلدى.

ــ سىلىمۇ تازا قىزىق ئىكەنلا، يولغا سېپىلگەن سۇ بىلەن كۆلگە سالغان سۇغا جەريمانە قويسىلا ئۇلار سىلىگە مۇشتۇملىرىـ نى تەڭلىمەي قالامدۇ؟ مەن ھەممىنى ئالدىلـ دىم، ھەم يەنە شۇجى بىلەن تەكشۇرۇپ كۆر ـ دۇم، يولغا سۇ سېپىشنى شۇجى ئورۇنلاشتۇـ رۇپتىكەن، يېقىندا ناھىيىنىڭ باھالىشى بار ئەمەسمۇ، كۆلگە كەلسەك، ئون نەچچە ئائىلە ئاشۇ كۆلدىن سۇ ئىچىدىكەن، مۇبادا كۆلگە سۇ سالمىسا ئۇلار قانداق ياشايدۇ؟

ــ نېمە؟ سەن... تازا شۇ... قانداق بولغىنى بۇ.

ــ ھە راست، تۇنۇگۈن مەن بىلەن بىللە

بارغانلارغا بۇگۈن بىر كۈنلۈك رۇخسەت بەردىم، ئۇ بالىلارمۇ كېچىدىن بېرى مەن بىلەن بىللە بولۇپ ئۇيقۇسىز قالدى، پونكىتقا كەلسىمۇ ھېچ ئىش قىلالمايدۇ ئېھتىمال.

— ئا... ھاي، پاسا - پۇسسۇر گېپىڭنى قويغىنا، ئۇكا، ئىشنى ئوڭشاپ كېلىشتە يوق بۇزغاننى ئاز دەپ تېخى ئۇلارغا رۇخسەت بەرگىنىڭ نېمىسى؟ سەن بىلەن كېيىن دېيىشەي، ماخما، — ھېلىمشا شۇنداق دېگىنىچە ئاپتاپتا پۇتى كۆيگەن توخۇدەك بىردەم ئۇيان - بۇيان ماڭغاندىن كېيىن سىرتقا چىقىپ كەتتى، بۇ لۇكدا تۇرغان تالىپئاخۇن ھەرقانچە قىلىپمۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالماي پىخىلداپ كۈلۈپ تاشلىدى.

ھەش - پەش دېگۈچە قوشتېرەك يېزىسىنىڭ تومۇز كۈنلىرى ئاخىرلىشىپ غۇر - غۇر شامالىلىق كۈز كۈنلىرى يېتىپ كەلدى. بۇ كۈنلەردە ھېلىمشا بىلەن روزىئەخمەت يەنىلا ئۈزەكگە سوقۇشتۇرۇپ يۈرۈشتى. ھېلىمشا روزىئەخمەتنى ئىداره باشلىقىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە ماڭا كۆز - قۇلاق بولۇشقا كەلدى دەپ قاراپ، ئۇنىڭدىن يەتكۈچە بىزار بولسا، روزىئەخمەت ھېلىمشانىڭ ئۆزىنى كۆزگە ئىلمايلا چەتكە قېقىشلىرىدىن نارازى ئىدى. ھېلىمشا كۆڭلىدە مېنىڭ قىلغىنىم ھەقلىق دەپ ئويلىسا، روزىئەخمەتمۇ مەن پونكىتقا تەشكىلىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن كەلدىم، ھېلىمشانىڭ مېنى چەتكە قېقىشىغا يول قويسام بولمايدۇ دەپ ئويلايتتى. ئۇلارنىڭ بۇ خىل كۆرىشىدە ھېلىمشا ئۆزىنىڭ ئالاھىدە ئىقتىدارى ۋە قوشتېرەكتىكى نوپۇزىغا تايىنىپ بارا - بارا غالىب كەلمەكتە ئىدى، روزىئەخمەتمۇ ئارىلاپ ئىداره باشلىقىنىڭ ھۆزۈرىغا بېرىپ، دەردىنى تۆكۈپ مەسلىھەت ئېلىپ تۇردى. كېيىن ھېلىمشا پارتىيە مەكتىپىگە ئىككى ئايلىق ئوقۇشقا كېتىپ ئۇ پونكىتنى مۇستەقىل باشقۇرغان ئىدى، كۆزى ئېچىلىپ قالدى. دەرۋەقە، كېچىك بولسىمۇ يەنىلا بىر رەنچى قول ئەمەل بولىدىكەن، مانا بۇ يىراق سەھرادىكى كېچىككىنە بىر پونكىت بولغان بىلەن، ھۆكۈمەتنىڭ دەپتىرىدە ئۆزىگە تۇشلۇق ئىسمى بار، ئۇنىڭ ئۈستىگە كونا بولسىمۇ كېچىك ماشىنىسى بار. بۇلارنى دېمىگەندىمۇ، دېھقانلاردىن كىرىم بولۇپ تۇرىدىغان پۇل بار. روزىئەخمەت ئىلگىرى ئەمەل ئاتلىق جانانغا پۈتكۈل ۋۇجۇدى بىلەن ئاشىق بى قارار بولغان ۋاقىتلىرىدا، ئەمەل تۇتۇۋالقان دوستلىرىغا قاراپ خاتادىن قالساڭمۇ قاتاردىن قالما دېگەنىلا ئويلىغانىدى، مانا ئۇ ۋاقىتلىق بولسىمۇ ئۈمىرىدە تۇنجى قېتىم بىرىنچى قول باشلىق بولۇپ باقتى. «يولۋاس يوق تاغدا مايمۇن پادىشاھ بولۇپتۇ» دېگەندەك، ئۇ بۇ ۋاقىتلىق ئەمەلنى كۆڭلىدىكىدەك تۇتۇۋالدى. ئۇنىڭ - بۇنىڭغا قولىنى سوزۇشقا ئۇلگۈرمىگەن بولسىمۇ، پونكىتقا كەلگەندىن بېرى ھېلىمشادىن ئۈتكۈزەلمەي كەلگەن بىر تۇتام تالونلىرىنى ئۆزى تەستىق سېلىپ پۇلغا ئايلاندۇرۇۋالدى، يەنە پونكىتتىكى بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئەتە - ئاخشام قىلىپ تۇرغان خۇشامىتىگىمۇ داخىل بولدى، مەھەللىلەردە ئۆزىگە ھاجىتى چۈشىدىغان دېھقانلارنىڭ ئالدىدا كىبرىلىپ مېڭىۋالدى. ئۇنىڭ قۇلىقىغا بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق مەنپەئەتلەرنىڭ شەپىسى ئاڭلىنىشقا باشلىغاندا قېرىشقاندەك ھېلىمشا كۆرستىن قايتىپ كەلدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ شېرىن چۈشلىرى بۇزۇلدى، ئىداره باشلىقىنىڭ ھېلىمشانى يەنە بىر مەزگىل كاشىلا قىلالمىغانلىقىغا ئۆكۈندى. ھېلىمشانىڭ يىلتىزىنىڭ خېلىلا چوڭقۇرلىقىغا كۆزى يەتكەن ۋاقىتدا ۋۇجۇدىغا ئاچچىق بىر خىل ئېقىم يامرىدى - دە، سالمەتلىكىنى تەكشۈرتىمەن دېگەن باھانە بىلەن ئون نەچچە كۈن دەم ئېلىپ قايتىپ كەلدى.

بۇگۈن چۈشكە يېقىن روزىئەخمەت يېزا مەركىزىدىكى ئاشخانىدا قورسىقىنى توقلاپ پونكىتقا قايتىپ كەلگەن ئىدى، كۈتۈلمىگەندە ھېلىمشانىڭ تەنبىھىگە ئۇچرىدى. ئەسلىدە ئۇ بۇ قېتىم دەم ئېلىپ قايتىپ كەلگەندىن

كېيىن تېخىچە ھېلىمشا بىلەن كۆرۈشمىگەن ئىدى. بىرنەچچە كۈندىن بېرى نەلەرگىدۇر كېتىپ پونكىتقا ئاياغ باسمىغان ھېلىمشا بۈگۈن كېلىپلا روزىئەخمەتنى سۆرۈشتۈردى، كېيىن ئوسۇرغاقا ئارپا نېنى باھانە بولۇپتۇ دېگەندەك، روزىئەخمەتنىڭ دەل مۇشۇ ۋاقىتتا پونكىتتا بولماسلىقىنى ئىنتىزامغا رىئايە قىلماسلىق دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ چىقتى، ھېلىمشانىڭ بۇ ئىشىغا روزىئەخمەتلا ئەمەس، پونكىتقا ئىلگىرى - كېيىن كېلىشىپ توپلىنىپ قالغان بىرنەچچەيلەنمۇ ھەيران بولۇشتى، دېمىسىمۇ پونكىتتىكى ھەر بىر كىشىنىڭ ئۆز ئالدىغا قىلىدىغان ئىشى بولۇپ، زۆرۈرىيەت بولمىسا پونكىتقا كەلمەيتتى، ھېلىمشامۇ گاھىدا نەگىدۇر يوقاپ كېتىپ ئون نەچچە كۈندە پەيدا بولاتتى، پونكىتنىڭ ئەزالىرىدىن داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان قائىدىسى بويىچە ئېيتقاندا، بۈگۈن ھېلىمشانىڭ روزىئەخمەتكە چېچىلىشى ھەقىقەتەنمۇ يولسىزلىق ئىدى. شۇ تاپتا زەي ئىشخاندا لام - جىم دېيىشمەي ئولتۇرۇشقانلارنىڭ ئىچىدە پەقەت تالىپئاخۇنلا ھېلىمشانىڭ بۇنداق قىلىشىنىڭ سەۋەبىنى ئۇستىدە تىنىمسىز ئويلىنىۋاتاتتى، بىر چاغدا ئۇنىڭ كۆز ئالدى بۇلۇتلۇق ئاسماندا تۇيۇقسىز قۇياش پارلاپ ئاپتاپ چىقىقاندەك يورۇپ كەتتى، توغرا، ــ دېدى ئۇ ئۆز - ئۆزىگە ــ ھېلىمشا روزىئەخمەتنى بۇ قېتىم ناھىيىدە ئۇزاق تۇرۇپ، ئىداره باشلىقىغا مېنى يەتكۈچە چاقتى، دەپ گۇمان قىلىپ ئۇنىڭدىن ئۆچ ئېلىۋاتىدۇ. تالىپئاخۇننىڭ پەرىزى توغرا ئىدى. ھېلىمشا يېقىندا مۇھىم بىر ئىش بىلەن ئىدارىغا بارغاندا ئىداره باشلىقى ئۇنىڭغا تولىمۇ سوغۇق مۇئامىلە قىلغان ئىدى، ھېلىمشانىڭ گۇمانى بويىچە بولغاندا، مۇبادا روزىئەخمەت ئاردىدا يېرىكچىلىك پەيدا قىلمىغان بولسا ئىداره باشلىقى بۇنچىلىك چاندۇرمىغان بولاتتى. گەرچە بۈگۈن روزىئەخمەت ھېلىمشانىڭ تەنبىھلىرىنى چىداپ ئۆتكۈزۈۋەتكەن بولسىمۇ، كەچتە ئۇنىڭ ئوغىسى قاينىاپ قالدى، ئەسلىدە تامىنىڭمۇ قۇلىقى بار دېگەندەك، روزىئەخمەتنىڭ ھېلىمشادىن دەشنام يېگەنلىكى ھەش - پەش دېگۈچە ناھىيىدىكى بىر قىسىم ئورۇنلاردىن قوشتېرەككە «سۇرگۈن» قىلىنغان كىشىلەرنىڭ قۇلىقىغا يەتكەن ئىدى، ئۇلار ئۆزلىرىنى تەقدىرداش ھېسابلىغاچقا بۇنداق ئىشلارغا تولمۇ ئەھمىيەت بېرىشەتتى، مانا كەچ كىرىشى بىلەنلا بىرنەچچەيلەن روزىئەخمەتنىڭ يانىغا توپلىنىپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساشقا باشلىدى. بىر ھېسابتا بۇ ئۇلارنىڭ ھاراق سورۇنى تۈزۈشتىكى بىر خىل باھانىسى ئىدى. روزىئەخمەت داستىخان راسلاپ ئۇلارنى كۈتۈشكە باشلىدى، بىرنەچچە بوتۇلكا قۇرۇقدىلىنىپ بولۇنغاندىن كېيىن سورۇننىڭ ئەسلىدىكى تەرتىپى بۇزۇلۇپ، مەقسەت پەقەت ھاراق ئىچىشكىلا مەركەزلەشتى. قىزىق بولغىنى، ھېلىمشا بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ، سورۇنغا قوشۇلۇپ كەتتى. روزىئەخمەتنىڭ كۆڭلىنى ياساشقا كەلگەنلەر ئەدىلىكتە ھېلىمشانى ماختاشقا ئۆتكەن ئىدى. روزىئەخمەتمۇ كەيپىچىلىكتە مەردلىك قىلدى، بىرىنى يېزا مەركىزىدىكى بوتكىغا ئوچ قېتىم ئەۋەتىپ ھاراق، تاماكا ۋە بىر قىسىم لازىمەتلىكلەرنى ئالدۇرۇپ كەلدى. تېخى ئۇخلاپ قالغان تالىپئاخۇننى ئويغىتىپ، ئېغىلدىكى پاقىلىنىدىن بىرنى سويدۇرۇپ شورپا قىلدۇردى. كۆپ ھالىردا جەمئۇر يۇرۇيدىغان تالىپئاخۇنمۇ بۈگۈن ئېچىپ قالغان ئىدى. گەرچە ئۇ ئاشقازىنىم ئاجىزلاپ قالدى دەپ ھاراق ئىچكىلى ئۇنىمىغان بولسىمۇ، تولۇمدىن توقماق چىققاندەكلا قىزىق گەپلەرنى قىلىپ سورۇن ئەھلىنى كۈلدۈرۈپ ئولتۇردى.

ــ پاھ! پاھ! گۆش دېگەننىڭچۇ ئەركەك، كە ئەڭ پايدا قىلىدىغىنى، پەيلىرىنى چىڭتىپ ياشلىقىغا قايتۇرىدىغىنى تاينىڭ گۆشى دەڭلا، تاينىڭ گۆشى! ــ دېدى تالىپئاخۇن بىر چاغدا ئېغىزىنى تامشىپ قويۇپ. سورۇن

ئەھلى ئۇنىڭ بۇ سۆزىگە قىزىقىپ قېلىشتى.

— ئىككى ياشلىق موزاينىڭ گۆشى بەك پايدىلىق دەيدىغۇ، تالىپئاخۇن؟

— سىلىدەك ئەتىدىن كەچكىچە خوتۇن يامانلاپ كەتتى دەپ يۈرۈيدىغان ئادەم نېمىنى بىلەتتى؟ تالىپئاخۇن دېگەن قاسساپ، شۇڭا ئۇنىڭ دېگىنى ھېساب! — دېدى ئوڭ مەڭزىدە ياڭاقچىلىك تارتۇقى بار بىرى يېنىدىكى سەپكۇن يۆزلۈكىنىڭ گېپىنىڭ بىلىگە تېپىپ.

— سىلىنمۇ تازا خىڭ ئادەمكەنسىلە، تالىپئاخۇن، — دېدى ھېلىمشا، — مۇشۇنداق ياخشى ئۇچۇرنى ئىلگىرى ئەجەب بىزگە دېمەپسىلىغۇ؟ قىزغاندىڭلىمۇ - يا؟

تالىپئاخۇن تېخىمۇ قىزىقچىلىق قىلدى:

— سىلىنىڭ قوتازدەك كۆچلۈك، قاۋۇل ھالەتلىرىگە قاراپ پەيلىرىنى بۇنداق بوشاپ كەتمىگەندۇ دەپتىمەن، بىلگەن بولسام تاي ھەرقانچە قىس بولسىمۇ تېپىپ كېلىپ، گۆشىدە شورپا قىلىپ بېرەتتىم ئەمەسمۇ.

شۇ كۈنى سورۇن ئەھلى تاي گۆشىنىڭ خاسىيىتىنى يېپىدىن يېڭىسىگىچە مۇھاكىمە قىلىشقان بولسىمۇ، ئاردىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن بۇ ئىشنى ھېلىمشا بىلەن روزىئەخمەتتىن باشقىلار ئۇنتۇپ كېتىشتى. بولۇپمۇ ھېلىمشانىڭ قىزىقىشى ئالاھىدە ئىدى، بىر كۈنى ئۇ تالىپئاخۇنغا تاي تېپىپ سويۇشنى ئېيتقان ئىدى، تالىپئاخۇن تايىنى تاپماقنىڭ تەسلىكىنى، كىشىلەرنىڭ تايىنى بىرەر سەۋەب بىلەن ساتمىسا قوينى بورداپ ساتقاندەك ساتمايدىغانلىقىنى ئېيتتى. ھېلىمشا تالىپئاخۇنغا بىرنەچچە كۈنگىچە پونكىتقا كەلمەي قانداق قىلسا قىلىپ تاي تېپىپ سويۇشقا بۈيرۇدى، كېيىن تايمۇ تېپىلدى، ئۇستۇن مەھەللىدىكى بىر كىشى بىر پۇتى سۇنۇپ كېتىپ ناكا بولۇپ قالغان تېيىنى تالىپئاخۇنغا سېتىپ بەردى، ھېلىمشا تاينىڭ كاللا - پاچىقى بىلەن تېرىسىنى تالىپئاخۇنغا قالدۇرۇپ، گۆشىنىڭ ھەممىسىنى ئېلىپ كەتتى. ئۆزى ئازراقلا ئېغىز تېگىپ، قالغىنىنى ئۇچكە بۆلۈپ، كۆڭلىدىكى كىشىلىرىگە سوۋغا قىلدى ھەمدە ئۇلارغا تاي گۆشىنىڭ خاسىيىتى توغرۇلۇق تالىپئاخۇندىن ئاڭلىغانلىرىنى دەپ بەردى. كېيىنكى ئۇچ ئايغا يەتمىگەن ۋاقىتتا تالىپئاخۇن ھېلىمشانىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن يەنە تايدىن تۆتنى سويۇپ گۆشىنى ئۇنىڭ ئۆيىگە يەتكۈزۈپ بەردى، ھېلىمشا گۆشىنىڭ پۇلىنى نېسى قىلماي تالىپئاخۇنغا بېرىپ تۇردى، ئۇ ھەر قېتىم ناھىيىدىن قايتىپ كەلگەندە ئۆزىنى تېخىمۇ قۇدرەتلىك بولۇپ قالغاندەك سېزەتتى. كۆزىگە مىخ بولۇپ سانجىلىپ تۇرۇۋاتقان روزىئەخمەتنى ھەر خىل باھانە - سەۋەبلەر بىلەن ئۇششۇك ھەرىسىدەك چاقاتتى، ئۇ مۇشۇنداق قىلسام روزىئەخمەت پونكىتىدىن ۋاز كېچىپ ئىدارىگە كېتىدۇ دەپ ئويلايتتى. دەرۋەقە ئۇنىڭ بېسىمى بۇ كۈنلەردە روزىئەخمەتنى ئويغا سالمايقالمىدى، ئۇ يېڭىلگىنىگە تەن بېرىش نىيىتىگە كېلەيتتى - يۇ، ۋۇجۇدىدىن ھېلىغىچە كەتمىگەن تاتلىق ئېقىم ئۇنى ھېلىمشانىڭ ئۇستىدىن غالىب كېلىپ، بىرىنچى قول باشلىقلىق ئورۇننى قولغا كەلتۈرۈشكە ئۇندەيتى، ئۇ ئىككى كۈن ئىلگىرى ئائىلىسىنى يوقلاپ ناھىيىگە بارغاندا ئۆزىگە ئەملىدارلىق رىسالىسىدىن سۆزلەپ بېرىدىغان دوستى بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭدىن مۇشۇ ئىش توغرۇلۇق يارەدەم سورىغان ئىدى، دوستى دەرھال ئۇنىڭغا «ئىدارە باشلىقىنىڭ كۆڭلىنى ئۆزۈڭگە مايىل قىل، بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئۇ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان نەرسىلەرنى سوۋغا قىل» دېدى. شۇ كۈنى ئۇ ئىدارە باشلىقىغا نېمە سوۋغا قىلىش توغرىسىدا قاتتىق باش قاتۇرغان بولسىمۇ، كۆڭلىنى بىر يەردە توختىتالمىغان ئىدى. مانا بۈگۈن كەچتە تالىپئاخۇنىڭ ئۆيىگە سۈيۈقئاش ئىچىشكە كېلىپ، كۈتۈلمىگەندە بۇنىڭ ئامالى تېپىلىپ قالدى. تالىپئاخۇن ئۇنىڭغا ھېلىمشانىڭ

بىرنەچچە تاي گۆشىنى يېقىنلىرىغا سوۋغا قىلغانلىقىنى دەپ قالدى. توغرا، دەپ ئويلىدى روزىئەخمەت، تاي گۆشى ئەڭ ياخشى سوۋغا ئەمەسمۇ، باشقا نەرسىلەر كۆپ بولغىنى بىلەن تاي گۆشى دېگەن قىس، يەنە كېلىپ ئەرلەرگە بەك پايدىلىق.

ــ ئۇكا، قارىغاندا تاي گۆشى ساڭىمۇ كېرەك بولىدىغاندەك تۇرامدۇ نېمە؟ ــ تالىپئا- خۇن ئۇنىڭ خىيالىنى بۆلۈۋەتتى. روزىئەخمەت ئۆزىنىمۇ سەزمىگەن ھالدا:

ــ ھەئە... راست، ماڭىمۇ كېرەك بول- دى، بولسا بۇگۈنلا... ــ دەۋەتتى ۋە تالىپئا- خۇننىڭ چىرايىغا بىردىنلا كۆلكە يۈگۈرگەن- لىكىنى كۆرۈپ ئۆزىمۇ كۈلۈۋەتتى. لېكىن ھەقىقىي كۈلگىنى يەنىلا تالىپئاخۇن ئىدى.

كۈنلەر بىر- بىرىنى قوغلىشىپ تېز ئۆتمەكتە ئىدى. قوشتېرەكتە تۇنجى قار ياغ- قان كۈنلەردە روزىئەخمەت تالىپئاخۇندىن ئۆچ تاينىڭ گۆشىنى ئېلىپ ناھىيىگە بېرىپ كەل- دى. ئۇ بۇ قېتىم پۇلنىڭ كۆزىگە قاراپ ئول- تۇرمىدى، تالىپئاخۇنمۇ تاي گۆشىگە «سې- زىك» بولغان بۇ ئىككىيلەننى بىر- بىرىگە ئۆچراشتۇرماي ناھايىتىمۇ ئۇستىلىق بىلەن رازى قىلىپ، يېنىنى ئوبدان تومىلۇۋالدى ھەم ئۇلارنىڭ ئەڭ يېقىن دىلكەشىگە ئايلاندى. ئۇلار ئايرىم- ئايرىم ھالدا تالىپئاخۇنغا ئۇزاقتا قالمايلا ئۆزلىرىنىڭ قالتىس ئادەمگە ئايلىنە- دىغانلىقىنى، شۇ چاغدا ئۇنى قانات ئاستىغا ئېلىپ يەتكۈچە مەنپەئەتلەندۈرىدىغانلىقىنى تەكرار ئېيتىشتى.

قارلار ئېرىپ تۇپراققا سىڭىشكە باشلە- غان كۈنلەردە، ھېلىمشا بىلەن روزىئەخمەت ناھىيىگە يېغىنغا قاتناشقىلى كېتىپ نېمىش- قەدەر قايتىپ كەلمىدى، ئۇزاق ئۆتمەي ئۇلار توغرىسىدا پونكىتتىلا ئەمەس، پۈتۈن يېزىدا مىش- مىش گەپ تارقىلىشقا باشلىدى. ھې- لىمشا بىلەن روزىئەخمەت ناھىيىدە يېغىنغا قاتنىشىۋاتقان مەزگىلدە، دەسلەپتە ھېلىمشا- نىڭ يۈزىگە، كېيىن روزىئەخمەتنىڭ يۈزىگە غۇچچىدە سۆگەل چىقىپ كەتكەنمىش، يامان بولغىنى، ئىدارە باشلىقى بىلەن يەنە باشقا ئۈچ كىشىنىڭمۇ يۈزىدە غۇچچىدە سۆگەل بار- مىش، ئۇلارنىڭ ئەترابىدىكى بىرنەچچەيلە- نىڭمۇ يۈزىگە سۆگەل چىقىشقا باشلىغان- مىش، كىمدۇر بىرى سۆگەل دېگەن ئەسلىدە يۇقۇملۇق ئەمەس ئىدى، بىراق ھازىر يۇقۇم- لۇقلا ئۆزگەرگەن ئوخشايدۇ دېگەنمىش، بەكمۇ قىزىق بولغىنى، گۈرۈپپا يىغىندا يۈزىگە سۆ- گەل چىققانلار بىر ئىشخانىغا توپلىنىپ قالغان بولۇپ، ئۇلار ھەدەپ ھېلىمشا بىلەن روزىئەخ- مەتنى قارغاپ چىققانمىش. بۇگۈن پونكىتقا توپلىشىپ قالغانلار بۇ ئىشتا ھېلىمشا بىلەن روزىئەخمەتنىڭ نېمە مۇناسىۋىتى بولغىيىتى دېيىشىپ تۇرغاندا، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئويغا چۆمۈپ ئولتۇرغان تالىپئاخۇن ئۇشتۇمتوت پې- شانىسىگە پاقىدە بىرنى سېلىپ:

ــ ئاپلا، ئېسىم قۇرۇسۇن، سەۋەنلىك مەندىن ئۆتۈپتۇ، ئەسلىدە تاي گۆشىنىڭ شورپىسىغا زەنجىۋىل بىلەن يۇمغاقسۇت سا- لىمسا ئۇنى بىز مەزگىل يېگەن ئادەمنىڭ يۈ- زىگە سۆگەل چىقىپ كېتەتتىغۇ، ــ دېدى. ھەمەيلەن ئۇنىڭ بۇ گېپىگە گاڭگىراپ تۇر- غاندا، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى داۋۇت قاسىم بىلەن يېزا باشلىقى پونكىتقا كىرىپ كېلىش- تى. يېزا باشلىقى:

ــ ھەممىڭلا مەجلىسخانىغا كىرىڭلا، ئېلان قىلىدىغان مۇھىم ئىش بار، ــ دېدى.

گاڭگىراپ تۇرۇشقانلار بىر- بىرىگە قاراپ قويۇشۇپ، مەجلىسخانىغا كىرىپ ئولتۇرۇشتى.

ــ يولداشلار، بۇگۈن داۋۇت جۇيجاڭ يې- زىمىزغا مۇھىم خىزمەت بىلەن كەلدى، ھە راست، سىلەر بەلكىم بىلمەيسىلەر، داۋۇت جۇيجاڭ بۇ قېتىم ئىدارىنىڭ بىرىنچى قول رەھبىرى بولدى، قېنى تەبرىكلەڭلار، ــ دېدى يېزا باشلىقى. تۇڭىدىكى بىر- بىرىگە قا- رىشىپ ئۇندىمەي ئولتۇرۇشتى.

— يولداشلار — دېدى داۋۇت قاسىم سۆز ئېلىپ، — بولدى، چاۋاك چالمىساڭلارمۇ بولىدۇ، بۈگۈن مەن سىلەرنى يوقلىغاچ پوند-كىتىنىڭ رەھبەرلىك بەنزىسىنىڭ ئالماشقانلىقىنى ئېلان قىلغىلى كەلدىم، ئىدارە پارتكومىنىڭ قارارىغا ئاساسەن يولداش ھېلىمشا بىلەن روزىئەخمەت پونكىت باشلىقلىق ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئورنىغا يولداش تالىپئاخۇن پونكىت باشلىقى بولدى، ھازىرچە مۇئاۋىن پونكىت باشلىقى قويۇلمايدۇ، قېنى، تالىپئاخۇننى قىزغىن تەبرىكلەڭلا!

داۋۇت قاسىمنىڭ سۆزى ئۈزۈلگىلى خېلى بولغان بولسىمۇ چاۋاك چالىدىغانلا يەنىلا چېقىلمىدى. ھەممەيلەن قېتىپ قېلىشقان ئىدى، داۋۇت قاسىم ېيزا باشلىقىغا مەنىلىك قاراپ قويىدى. بايا يول ئۈستىدە ېيزا باشلىقى داۋۇت قاسىمغا پونكىتتىكىلەر تالىپئاخۇننىڭ پونكىت باشلىقى بولغانلىقىنى ئاڭلىسا خۇشاللىقتىن چاۋاك چېلىشىپ كېتىدۇ، دېگەن ئىدى.

— جۈيجاڭ، پونكىتىمىزغا مۇشۇ تالىپئاخۇننى باشلىق بولدى دېدىلىما؟ — دېدى بىر دەملىك جىمجىتلىقتىن كېيىن ئولتۇرغانلاردىن بىرى يېنىدا تىترەپ ئولتۇرغان تالىپئاخۇننى ئىما قىلىپ، داۋۇت قاسىم شۇنداق پونكىتتىكىلەرنىڭ ئۇندىمەي ئولتۇرغانلىقىنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بولدى ۋە دانىمۇ دانە قىلىپ:

— توغرا، مۇشۇ تالىپئاخۇن شۇ، ھە تالىپئاخۇن ئورنۇڭلاردىن تۇرۇڭلا، يولداشلار سىلىنى ئوبدانراق كۆرۈۋالسۇن، — دېدى.

تالىپئاخۇن ئورنىدىن تۇرغىلى ئۇنىمىغان ئىدى، ېيزا باشلىقى ېيرىپ ئۇنىڭ قولىدىن تارتىپ قويدى، تالىپئاخۇن ئامالسىز ھالدا ئورنىدىن تۇرۇپلا ئولتۇرۇۋالدى ۋە:

— رەھبەرلەر، سىلەر مۇشۇنداقمۇ قىلا-مىسىلەر، مەن دېگەن پونكىتنىڭ دەرۋازىسىنى تۇرسام، قانداقمۇ پونكىتقا باشلىق بولالايمەن، باشقا بىرىنى سايلاپ قويۇڭلا، مەن بۇ ئىشنى ھەرگىزمۇ قىلالمايمەن، — دېدى دۈدۈقلاپ.

— بىزلا ئەمەس، قوشتېرەك يېزىسىدىكى بارلىق دېھقانلار سىلىنى قوللايدۇ، ئامما قوللاپ تۇرسا نېمىدىن قورقىلا، تالىپئاخۇن! — ېيزا باشلىقى شۇنداق دېۋېدى، ئارقىدىنلا داۋۇت قاسىم:

— يولداشلار، سىلەرگە دېسەم، بۇ مۇنداقلا رويىپقا چىققان ئىش ئەمەس، بىر نەچچە كۈندىن بېرى بىز دېھقانلارنىڭ رايىنى ئىگىلىدۇق، پىكىر ئالدۇق، ئۇلار بىردەك تالىپئاخۇننى كۆرسەتتى، بىزمۇ تالىپئاخۇننىڭ ئىقتىدارىغا ئىشىنىمىز، گەپ مۇشۇ يەرگىچە بولسۇن، بۈگۈن ېيزىدا ناھىيە بويىچە نەق مەيدان يىغىنى بار، يولداشلار، ئۆز ئىشىڭلارنى قىلىڭلار، بىز يىغىنغا بارايلى، ھە راست، تالىپئاخۇن تۇرۇڭلا، يىغىنغا پونكىت باشلىقلىرىمۇ قاتنىشىدۇ، ماڭايلى، — دېگىنىچە سىرتقا قاراپ ماڭدى. تالىپئاخۇن ئەتراپتىكىلەرگە خىجىللىق ئىچىدە قاراپ قويۇپ، ېيزا باشلىقى بىلەن داۋۇت قاسىمغا ئەگەشتى. ئولتۇرغانلار بۇ ئىش توغرىسىدا بىر ھازا تالاش-تارتىش قىلىشقان بولسىمۇ، تالىپئاخۇنىڭ پونكىت باشلىقى بولغانلىقىنى ئەقلىگە سىغدۇرالمىدى. كىمدۇر بىرى:

— ھېلىمشانىڭ مولالاق ئېتىشىدىكى سەۋەبنى ئەمدى بىلدىم، ئەسلىدە سۆگەل ئۇنىڭ پوكىنىغلا ئەمەس، پوقىقىنىڭ ئۇستىگىمۇ چىقىقانكەن-دە، مانا مۇشۇنداق پوقاقنىڭ ئۇستىگە چىققان سۆگەل خەتەرلىك بولىدۇ، — دېدى.

باشقىلار دېلىغۇللۇق ئىچىدە باشلىرىنى لىڭشىتىشتى.

(ئاپتور «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىدە)

مۇھەررىر پاتىگۈل ئەخمەت

ماموت داۋۇت

يۇلغۇن چېچەكلىرى

(ھېكايە)

ھەر قېتىم تاغ باغرىدىكى بۇ كىچىككىنە قەبرىستانلىق يېنىدىن ئۆتكىنىمدە ئىختىيارسىز بىردەم توختاپ قالىمەن. زۇمچەك ـ زۇمچەك قەبرىلەر ئارىسىدا بىر ئاددىي قەبرە ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدۇ. ئەتراپتىكى قومۇشلار مەيىن شامالدا يېنىك تەۋرىنىپ، رىتىملىق ھالدا شىلدىرلايدۇ. قىزغۇچ رەڭلىك يۇلغۇن چېچەكلىرى غولىدىن ئاجراپ، شامال يۆنىلىشى بويىچە قەبرە ئۈستىگە چېچىلىپ تۇرىدۇ.

ئازغانسال كەنتى ناھىيە بازىرىدىن 180 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى بىر تاغلىق كەنت. كەنتنىڭ تۆت ئەتراپى ئېگىز تاغلار بىلەن قورشىلىپ تۇرىدۇ. ئوتتۇرىسىدىن ئېقىپ ئۆتىدىغان چوپان دەرياسى كەنتنى ئىككىگە بۆلۈپ تۇرىدۇ. نېمىشقىدۇر بۇ تاغلىق كەنتنىڭ تۇرمۇش رىتىمى بەكلا ئاستا. بۇ يەردە چوڭ شەھەرلەردىكىدەك ھەيۋەتلىك ئېگىز بىنالارمۇ، مىڭ ـ مىڭ ئادەملەر توپىمۇ يوق. يېشىل ـ قىزىل چىراغلار بىلەن كونترول قىلىنىدىغان قاتناش جىددىيچىلىكىمۇ يوق. كىشىلەر قويلىرىنى يايلاقتا قويۇۋېتىپ، كوچا دوقمۇشىدىكى كالتە بازارغا يىغىلىدۇ ـ دە، كۈن

بويى پاراڭ سېلىپ خۇشال - خۇرام ئۆتىدۇ. كەنت مەركىزىدە بىر كالتە بازار بولۇپ، بازاردا بىر دوختۇرخانا، بىر تۇرلۇك مالىلار ماگىزىنى، بىر ساتىراشخانا، يەنە بىر ھاجەتخانا بار. بۇلار ئازغانسال كەنتنىڭ ئۆزىگە خاس ئاۋاتلىقىنى تولۇق نامايان قىلالايدۇ. كەنتتە ساۋاتسىز كىشىلەرنىڭ كۆپلۈكىنىمۇ ياكى بۇرۇندىن تارتىپ شۇنداقمۇ، ئىشقىلىپ، تۇيۇقسىز تۆكۈن، ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرىدىن باشلاپ، مىراس بۆلۈشۈشكىچە بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە كىشىلەر يېزىقچا تايىنىپ كەتمەيدۇ. پەقەت سۆزلەيدىغانغا ئېغىز، ئاڭلايدىغانغا قۇلاق بولسىلا، ھەممە ئىشلار نورمال يۈرۈشۈپ كېتىدۇ.

شۇ چاغلاردا مەن كەنتتىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ بىرىنچى يىللىقىدا ئوقۇۋاتاتتىم. بۇ مەكتەپ — ناھىيىنىڭ نامرات رايونلارنىڭ مائارىپ ئىشلىرىغا ياردەم بېرىش تۈر قۇرۇلۇش مەبلىغى بىلەن قۇرۇلغان كەنت ئوتتۇرا مەكتىپى بولۇپ، بىر سىنىپتا ئاران 20 نەچچە بالا ئوقۇيتتۇق. مەن دەرسلەرنى ئانچە بىلىپ كەتمەيتتىم. بىلمىگەنسىرى تەنەپپۇسقا قوڭغۇراق چىلىنغۇچە ئۆزۈمنىڭ گۆشىنى ئۆزۈم يەيدىغان بولۇپ كېتەتتىم. بەزىدە كونىسىپىك دەپتىرىمگە قالايمىقان نەرسىلەرنى سىزاتتىم. بەزىدە ئۇستەلنى پىچاق بىلەن ئويۇپ قوياتتىم. بەزىدە رېزىنكە بوغقۇچىنى رەگەتكە قىلىپ، خاتىرە دەپتەرنىڭ ۋارىقىدىن ئوق ياساپ، ئالىي مەكتەپ ئارزۇسىدا ئۇخلىمايلا چۇشەكەپ يۇرگەن شاكال ئاكتىپلارنى ئوققا تۇتاتتىم.

چۇشتىن كېيىنكى مەشغۇلات ۋاقتى ئىدى. ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىمىز سادىق مۇئەللىم بىزگە «مەڭگۈ تاش ئەدەبىي يادىكارلىقلىرى» توغرىلىق دەرس سۆزلەۋاتاتتى. مۇئەللىم — ئېھتىمال مۇشۇ يېزىدىكى ئەڭ بىلىملىك كىشى بولسا كېرەك. ئۇنىڭ نەدە ئوقۇغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيتتى. لېكىن ئۇ سۆزلەپ بەرگەن قوش مۇڭگۈزلۈك ئىسكەندەردىن باشلاپ، تەيپىڭ تيەنگو ئىنقىلابىغىچە، پىڭ دېخۇەي قوماندانلىق قىلغان يۈز پولك ئۇرۇشىدىن باشلاپ، مەھمۇت قەشقەرىغىچە بولغان قىزىقارلىق ۋە غەلىتە ھېكايىلەر بىزنى خېلى كۈنلەرگىچە ھاياجانغاسالاتتى. شۇڭا ئازغانسال كەنتىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنى ھۆرمەتلەپ سادىق ئەپەندى، دەپ چاقىراتتى. لېكىن مەنلا ئۇنىڭغا قايىل ئەمەس ئىدىم. چۈنكى بىلىملىك كىشى دېگەن چوڭ شەھەردە، ھېچبولمىغاندا، ناھىيە مەركىزىدە ئىشلىمەي، دوپپىسىنى تاشلىسا ئىشكى ئالدىغا چۈشىدىغان مۇشۇنداق كىچىككىنە تاغلىق كەنتتە نېمە قىلىدۇ؟ قاچانلا قارىسا، بالا يىغىمەن، سان تولۇقلايمەن دەپ چېپىپلا يۈرگەن. ھېلىقى بوران چىققان كۈنى كەچتە ئائىلە سۆھبىتىگە بېرىپ ئىت تالىۋەتكىنىچۇ تېخى؟! قان ئېقىۋاتقان پۇتنى ئاق داكا بىلەن مۇنداقلا تېڭىۋېلىپ دەرسكە كىرىۋىدى، ھەممىمىز ئۇنىڭ قان ئۇيۇپ قالغان پۇتىغا قاراپ ئولتۇرىدۇق، كۆلۈشنى بىلمەيدىغان كىشىدەك، قاچانلا قارىسا قاپىقىدىن مۇز يېغىپ تۇرغان... شۇڭا مەن ئۇنىڭغا سوغۇق دەپ لەقەم قويدۇم. ئويلىمىغان يەردىن بۇ لەقەم ھەممىگە ياراپ كەتتى - دە، باشقا يىللىقلاردىكى بالىلارمۇ ئۇنى سادىق سوغۇق دەپ ئاتايدىغان بولدى. بىر نەچچە كۈن ئۆتمەيلا مەكتەپتە مەريەم مىس - مىس، پەرىدە پىنس - پىنس، ئاسىم گىك - گىك، قاسىم غىك - غىك دېگەندەك لەقەملەر تارقىلىپ كەتتى. گەرچە بالىلارنىڭ ھەممىسى بۇ لەقەملەرنى ئېغىزدىن چۈشۈرمەي يۈرسىمۇ، لېكىن پاتنىت ھوقۇقى يەنىلا مەندە. چۈنكى بۇ لەقەملەرنىڭ ھەممىسىنى مەن قويغان. خىمىيە دەرسىنى پەقەتلا بىلمەيمەن. شۇڭا چارەكلىك ئىمتىھاندا ئاران توققۇز نومۇر ئالدىم. ئويلىمىغان يەردىن بالىلار ماڭا قاپاق دەپ لەقەم قويۇشتى. بۇنى ئاڭلاپ كۆزۈمدىن ياش چىققۇدەك كۆلدۈم. چۈنكى مېنىڭ لەقەم قويۇش

ئارتۇقچىلىقىم باشقىلارغا يۇققان ئىدى. قارىغاندا، چوڭلارنىڭ «سۇنۇقتىن باشقىسى يۇقىدۇ» دېگىنى راست بولسا كېرەك. مەيلى، نېمە دېسە دەۋەرسۇن، پەرۋايىم پەلەك.

ئىككىنچى گۇرۇپپىدا ئايشەم ئىسىملىك چىرايلىق بىر قىز بار. مەن ئۇنىڭ ئورۇقلۇقىغا قاراپ ئۇنىڭغا ئاۋاق دەپ لەقەم قويدۇم. شۇ تاپتا ئۇ سادىق سوغۇققا قاراپ قېتىپلا قاپتۇ. مەن ئۇنىڭ مەن تەرەپكە بىرەر قېتىم بولسىمۇ قاراپ قويمىغىنى ئۈچۈن زەردە بولىدۇم. ئاخىرى ئەدەبىيات كونسېپىكت دەپتىرىمىنىڭ بىر ۋاراقىنى يىرتىپ ئوق ياسىدىم - دە، رېزىنكە بوغقۇچىنى رەگىتكە قىلىپ ئۇنىڭغا زەربە بېرىشكە تەييارلاندىم. دەل شۇ چاغدا سادىق سوغۇق دوسكا تەرەپكە بۇرالدى. مەن دەرھال ئوقنى ئايشەم ئاۋاقىغا قارىتىپ ئاتتىم، ئوق ئۇچۇپ بېرىپ ئۇنىڭ يازلىق ئالمىدەك چىرايلىق يۈزىگە تارسىدە تەگدى. قورقۇپ كەتكەن ئاۋاق ۋاي ... دەپ ۋارقىراپ تاشلىدى.

دەرس ئىنتىزامى بۇزۇلدى. ساۋاقداشلار بىر - بىرىدىن: كىم ئاتتى؟ دەپ سورىشىپ كەتتى. غەزەپلەنگەن سادىق سوغۇقمۇ تېز - تېز چامىدىغىنىچە ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى.

قورقۇنچ ئىچىدە سېرىق رەڭلىك رېزىنكىنى دەرھال يەرگە تاشلىدىم - دە، ئۇستىگە دەسسەپ ھېچ ئىش بولمىغاندەك جىمجىت ئولتۇرۇۋالدىم.

— نېمە ئىش بولدى؟

سادىق سوغۇقنىڭ سوئالى جاۋابسىز قالدى. ئايشەم ئاۋاق يۈزىنى ئالقىنى بىلەن توسىغىنىچە مىشىلداپ يىغلاپ تۇراتتى. مەنمۇ ئۇنىڭ داۋاملىق مۇشۇنداق تۇرۇشىنى تىلەيتتىم.

شۇ ئەسنادا ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرىدىغان پەردە پىس - پىس ئىشنى بۇزدى:

— مۇئەللىم، بىرى ئايشەمنىڭ يۈزىگە قەغەز ئوق ئاتتى...

سادىق سوغۇقنىڭ تاتىراڭغۇ چىرايى تېخىمۇ بەتتەرلىشىپ كەتتى. دەرسخانا ئىچى يېڭىنە چۈشسە ئاڭلىغۇدەك جىمىپ كەتكەن بولۇپ، مەن يۈرىكىمنىڭ ئەنسىز دۈپۈلدەشلىرىنى ئاڭلاپ تۇردۇم. سادىق سوغۇق سىنچى كۆزلىرى بىلەن سىنىپتىكى بالىلارغا بىر - بىرلەپ قاراشقا باشلىدى. نۆۋەت ماڭا كەلگەندە بەدىنىمنى سوغۇق تەر بېسىپ كەتتى. لېكىن يەنىلا چىدام بىلەن ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قاردىم. سادىق سوغۇق بىردىنلا نەزىرىنى يەرگە يۆتكەپ، ئايشەم ئاۋاقنىڭ يېنىدىلا تۇرغان ئوقنى قولىغا ئالدى. مېنى نەس باستى. چۈنكى ئۇ سىنىپىمىزدىكى 20 نەچچە بالىنىڭ خەت پوچىركىسىنى بەش قولدەك بىلەتتى. دېگەندەكلا، ئۇ ماڭا لەپىدە قارىدى - دە، ئۇرىدىغان ئەلپاز بىلەن ئۇدۇللا يېنىمغا كەلدى. ئاندىن قولىنى كۆزۈمگە توغرىلاپ تۇرۇپ بۇيرۇق قىلدى:

— قادىر، دوسكىغا چىق!

مەن ئامالسىزلا ئورنۇمدىن تۇردۇم. بىراق پۇتۇمنى يۆتكىسەملا رېزىنكە كۆرۈنۈپ قالىدىغان بولغاچقا جايىمغا مىخلىنىپ قالغاندەك قىمىر قىلالماي تۇرۇپ قالدىم.

— قادىر!

ئامالسىز پۇتۇمنى يۆتكىدىم. سېرىق رەڭلىك رېزىنكە مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ قالدى. دوسكا تەرەپكە ئەمدىلا ئۈچ - تۆت قەدەم مېڭىشىمغا يەنە سادىق سوغۇقنىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى:

— توختا!

مەن بېشىمنى پەس قىلىپ تاياق يېيىشكە تەييارلىنىپ تۇردۇم. ئىچىمدە خەپ ئايشەم، سەن ئۈچۈن تاياق يەيدىغان بولدۇم - دە، دەپ ئويلىدىم.

— بولدى، جايىڭغا قايت...

قۇلاقلىرىمغا ئىشەنمەي سادىق سوغۇققا قاردىم. بىراق ئۇ ھېچ ئىش بولمىغاندەك تېز - تېز چامداپ ئاللىقاچان مۇنبەرگە چىقىپ بولغان ئىدى.

شۇ ئىشتىن كېيىن مەن ئۆزگىرىپلا كەتتىم. دەرس ۋاقتىدا زېھنىمنى يىغىپ ئولتۇرالمىدىم. كېچىلەردە قارا چىراغ يېقىپ دەرس تەكرارلايتتىم. تاڭ يورۇشى بىلەن تەڭلا ئورنۇمدىن تۇرۇپ يۇقىرى ئاۋازدا دەرس يادلايتتىم.

شۇ يىلى يازدا مەن ئاخىرى ئالىي مەكتەپكە ئۆتتۈم. ئىنستىتۇتنىڭ ئۇچىنچى يىللىقىدا ئوقۇۋاتقىنىمدا تۇيۇقسىزلا سادىق سوغۇقىنىڭ ئۆلۈم خەۋىرى كەلدى. ئەسلىدە ئۇ خېلى بۇرۇنلا جىگەر راكىغا گىرىپتار بولغان ئىكەن.

مانا، ھەش-پەش دېگۈچە ئوقۇش پۈتتۈرۈپ گىنىمگىمۇ ئۇچ-تۆت يىل بولدى. مەنمۇ ئازغانسال كەنتىگە قايتىپ كېلىپ، ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى بولدۇم. شۇ چاغدا مېنى بالاغا قويغان ئايىشەم ئاۋاق ھازىر مېنىڭ ئايالىم. تۇغۇتتىن كېيىن ئۇ بىراقلا سەمرىپ ئېغىرلىقى 70 كىلوگرامدىن ئاشتى. شۇڭا ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپ پات-پات ئايىشەم كاۋا، دەپ چاقىرىپ قويىمەن. بۇنداق چاغلاردا ئۇ نازلىق كۈلۈپ قويىدۇ. توققۇزۇم تەل، تۇرمۇشتا ھېچقانداق غېمىم يوق. بىراق ھەر قېتىم سان توقۇلايمەن دەپ ئەگرى-بۈگرى تاغ يوللىرىدا، يۇلغۇن چېچەكلىرى بىلەن بېزەلگەن قۇمساز دالىلاردا ۋېلىسىپىتلىك چېپىپ يۈرگەنلىرىمدە، نېمىشقىدۇر ئۆزۈمنى بۇ يوللاردا بۇرۇنمۇ مېڭىپ باققاندەك ھېس قىلىمەن.

(ئاپتور قاغىلىق ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىدا)
مۇھەررىر خاسىيەت ئەھمەت

(بېشى 160-بەتتە)

خىزىر ئەلەيھىسسالام دەرەختىن بىر تال قۇرۇق يوپۇرماقنى ئېلىپ ئۇۋۇلاپ ئۇلارنىڭ كۆزلىرىگە سۈركەنكەن، بۇ ئىككىسىنىڭ كۆزى شۇ ھامان ئېچىلىپتۇ. شاھزادە بىلەن پەرىزات ئۇنىڭ ئاياغلىرىغا باش قويۇپ كۆتۈلداشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلىپتۇ. خىزىر ئەلەيھىسسالام قولىنى دۇئاغا كۆتۈرۈپ ئاللاغا ئىلتىماس قىلغانكەن، تاشقا ئايلانغان كۆتۈلداش ئەسلىگە كېلىپتۇ. بۇ ئۇچەيلەن ئاللاغا مىڭ شۈكۈر-سانا ئوقۇپتۇ.

— ئەمدى قايسى تەرەپكە بارىسىلەر؟— دەپ سوراپتۇ خىزىر.

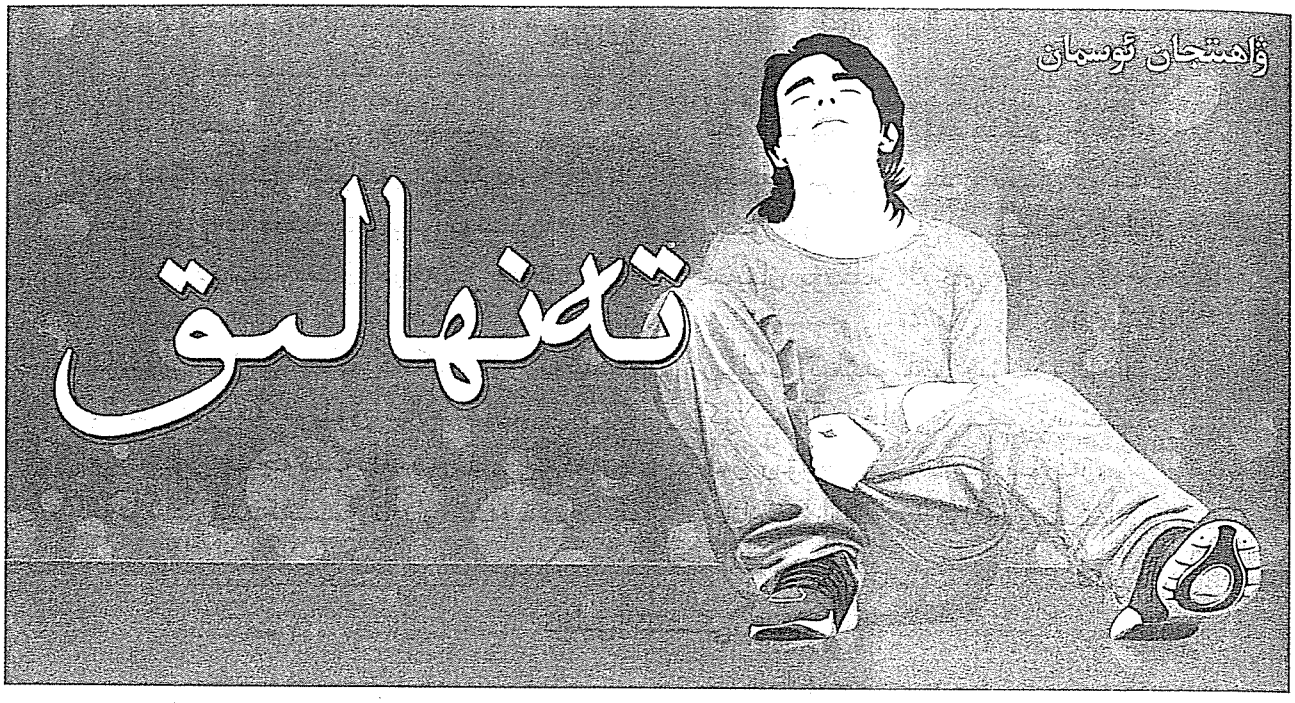
— خۇدايىم قەيەرنى ئىراده قىلغان بولسا، شۇ يەرگە بارازمىز، — دەپتۇ كۆتۈلداش.

— سىلەرگە مۇنداق بىر خەۋەرنى يەتكۈزەي، — دەپتۇ خىزىر، — پادىشاھ خورشۇن قىزىنى ئۆزىنىڭ قىلغان گۈناھىغا كۆپ توۋا قىلدى. ئۇ ھازىر بەكلا ياشىنىپ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغا يېقىنلاپ قالدى. شۇڭا سىلەر يەنىلا يۇرتۇڭلارغا قايتىپ پادىشاھتىن شاھلىق تاجىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ يۇرتنى ئادىل سوراڭلار، شاھزادەم، ئاتىڭزنىڭ سەۋەنلىكىنى كەچۈرۈڭ، شۇنداق قىلىسىڭىز سىزدىن خۇدا رازى بولىدۇ، شۇنداق قىلغايسىلەر، سىلەرگە يەنە باشقىچە يول يوق، — دەپتۇ-دە كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

شاھزادە، كۆتۈلداش ۋە پەرىزات خىزىرنىڭ سۆزى بويىچە پەرەڭ شەھىرىگە قايتىپ پادىشاھ بىلەن چىرايلىق كۆرۈشۈپتۇ. پادىشاھ ئوغلىنىڭ ئايىغىغا ئۆزىنى تاشلاپ ئۇنىڭدىن ئەپۇ سوراپتۇ.

ئۇزاق ئۆتمەي پادىشاھ بۇ ئالەم بىلەن خوشلىشىپتۇ. شاھزادە شاھلىق تەختىدە ئولتۇرۇپ، كۆتۈلداش بىلەن بىللە يۇرتنى ئادىل سوراپ، خەلقنى رازى قىلىپ ياشاشقا باشلاپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى: لوپ ناھىيە چارباغ يېزىسىدىن قۇربانىنىياز زوردۇن
توپلىغۇچى: ياسىن زىلال
مۇھەررىر مۇختار تۇردى

ئۆتكەن كۈنلەر

ئۆتۈپ كەتتى ئەسكەن شامالالار،
ئارقىسىغا ئاقمىدى دەريا.
دەرەخلەردە يىلدىن ھالقىلار،
يۈلتۈز بىلەن تەڭ ئۆچتى زىيا.

ئۆتكەن كۈنلەر ئەمەس گۈناھكار،
باقتى بىزگە تەبەسسۇم بىلەن.
ئۇ دۇنياغا تەڭدىدى باھار،
ھەر مىنۇتقا جەملەنگەچ بەلەن.

يىل بويىدا كەچمىشتىن تىزىق،
ھەر تىزىقتا تۇمەن قىسسىلەر.
بۇ ۋايلارنىڭ چېھرىدە سىزىق،
ھەر سىزىقتا مىڭ بىر غۇسسىلەر.

بىخۇدلۇقنىڭ شېرىن دەملىرى
جاملىرىغا مەي قۇيدى پەۋەس.
كۆڭۈللەرنىڭ بولدى غەملىرى
ئالۋۇنلارغا ئېچىرقاش ـ ھەۋەس.

ئەقىدە

شامالالارغا كەتمەس ئەگىشىپ،
پەسىللەرگە قىلمايدۇ پەرۋا.
يۈرىكىدە ساقلايدۇ بىر ئوت،
دەردلىرىگە كۆتۈرمەس غەۋغا.
كېچىلەرنى ئۆتكۈزەر بىدار،
خىياللىرى ئۇچار سامادا.
ئۆزقەلبىنى ئۆزى تەكشايدۇ،
مۇشۇك كەبى ياتماس تامادا.
مۇشكۈلىگە ئىزلىمەس شېرىنك،
ئاسايىشى دوستلارغا سوۋغا.

قەدەمدە بىر تىكەن دەسىسەيدۇ،
بىر ئۆزىلا چىدار بۇ يولغا.
غۇرۇرىنى قىلماس دەپسەندە،
يالتىراقتەك شان ـ شۆھرەت ئۇچۇن.
رەزىللىككە جان ـ جەھلىدە ئۆچ،
ناھەقلەردىن ئىچىدە تۇتۇن.
سەن سورىساڭ «نېمە ھەشەم» دەپ،
دەيدۇ: دىلىم ھىجران ۋەسلىدە.
ئۇنى مۇشۇ كويلارغا سالغان،
ئەسلىي بىلىسەڭ ئالتۇن ئەقىدە.

تەنھالىق

ئۆزىگە يېقىنلاپ باردۇ ئىنسان،
تەنھالىق تونۇنى كىيگەن دەملەردە.
ئاشۇ چاغ قەلبىدە ياتار بىر بوستان،
ئىقلىم قۇشلىرىنىڭ بارى شۇ يەردە.

ئۈيقۇنى سۇ بېسىپ كەتكەن تۇن تەڭدە،
يازدۇ ئۆزىگە ئوتلۇق سالام خەت.
ھەر سۆز چېچەكلىرىدە ھەرىلەر جەڭدە،
ئوقۇشقا ئىمكانسىز تارتار ئەلەم ـ دەرد.

ئادەم كەچمىشى ئەسلىگەن چاغدا،
يوقاتقانلىرى تىكلەر سامان يولىدىن.
يالغۇزلۇق يۈرەكنى قىينىسا داغدا،
شەيتان يۆتىلەر ئوڭاي قولىدىن.

رېئالىيەت يىلتىزىدىن رېئالىيەت ئۈنەر،
كولاپ ئالغانغا تۆگمەس تاشتەك.
ھەر رېئالىيەت بىر تارىخ سۆزلەر،
جانان كۆزىدىن تۆكۈلگەن ياشتەك.

تاغلىق كەنتتىكى بالىلار

تاشقا ئوخشاش تەلتۆكۈس پاكىز،
خىيالى بار چىغىر يوللاردەك،
ئاي يوپۇنغان، يۇلتۇز ماڑغان،
پاك سۈدىكى بېلىجانلاردەك،
تىنىم تاپماس ئاغمىخانلاردەك،
تاغلىق كەنتتىكى قىيىق بالىلار.

ئۆگىتىدۇ ئاتقا كىشنەشنى،
قوزىلارغا «ئوت» دەپ مەرەشنى،
موزايلارغا «سۇت» دەپ مۆرەشنى،
ئوغلاقلارغا ئېگىز سەكرەشنى،
توشقانلارغا ئۇۋا كولاشنى،
تاغلىق كەنتتىكى كەپسىز بالىلار.

شاكىلاتنى قىلمايدۇ غەلۋە،
كاپ ئېتىدۇ شېكەر تالقانىنى،
سېغىز ئۈچۈن بولمايدۇ تەلۋە،
مەزە قىلىپ يەيدۇ تاپقانىنى،
شەپە بېرەر قۇياشتىن بالدۇر،
ئۈپۈق كۆلۈپ ـ تاڭلار ئاتقانىنى.
تاغلىق كەنتتىكى قىيىق بالىلار.

بوغۇنلاردەك بولۇشسا غۇڭمەك،
ئويۇنلىرى بەئەينى چۆچەك،
دالىلاردا دۇم ـ دۇم ئوينىسا،
جىرالاردا ئوينار مۆكۈشمەك،
ياۋلىقنى ئۆتكۈر بىخ قىلىپ،
تاش ئۇستىدە ئېچىلغان چېچەك،
تاغلىق كەنتتىكى قىيىق بالىلار.

مەھەللىدىكى بالىلار

مەھەللىدىكى شوخ بالىلار
ئۆي ـ ئۆيلەردە يورۇغان يۇلتۇز،
چۈچەكلەرگە سىڭىپ كېتىدۇ،
بولۇپ شىراق، چىنتۆمۈر، ئوغۇز.
ئەزىم دەريا بولار مەھەللە
ئويۇن ئويناپ قالغان ئاخشىمى،

ئېيتار بەزەن ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق
باھار تەپچىپ تۇرغان ناخشىنى.
كۆپكۆك بىدە چېچەك ئاچقاندا،
كېپىنەككە ئاشماس ئۇلاردىن.
كەپسىزلىكنىڭ نەپەسلىرىنى
تېرىۋالغۇڭ كېلەر قىرلاردىن.

قېشى چىمەن كونا گۈلدۈرمە
ئۈزۈلدۈرمەي كۆيلەيدۇ كۆينى،
ئويۇننىڭ تاتلىقلىقىدىن
ئەسكە ئېلىپ قويمايدۇ ئۆينى.
بىرىنىڭ بار ئالا غوربىسى،
بىرىنىڭ بار چېقىر ئۈجمىسى،
بىرىنىڭ بار كوس - كوس چىلىنى،
بىرىنىڭ بار قېتىق - سۈزمىسى...
پىچىرلىشىپ قىلسا مەسلىھەت،
كۆچۈك دوراپ قويىدۇ غىڭشىپ.
سۈغا ئوخشاش ساپ خىياللىرى
دىلدىن دىلغا ئاقار سىڭىشىپ،
شوخلۇقىغا سالار پاياندار
سۈزۈك ئاخشام، سۈزۈك سەھەرلەر.

بىر تۈپ دەرەخ مەن

ئىشىكىڭنىڭ ئالدىدا ئۆسكەن،
پەقەت بىر تۈپ غېرىب دەرەخ مەن.
سېنىڭ ئۈچۈن شادلىقىم ياشنار،
ئۆزۈم ئۈچۈن كونارغان دەردىمەن.
ساڭا سايە چۈشۈرەي دەيمەن،
پىژغىرىمغا قاقلاپ ئۆزۈمنى،
شىلدىرلايمەن چۈشۈڭنى بۈزۈپ،
تۈن شامىلى ئۆپسە يۈزۈمنى.
مەھەللەڭگە كۆكلەم توشۈيمەن،
مەھەللەڭنىڭ قۇشىدىن بۇرۇن.
چېچەك تۈگۈپ سېنى كۈتىمەن،
قۇلىقىڭدىن تەگسە دەپ ئورۇن.
كاككۇك كېلىپ شېخىمغا قونسا،
ئۇن سالىدۇ مېنىڭ ئۇنۇمدە،
چوغ ساقلىدىم يىلتىزلىرىمدا،
سەن بىلەمسەن ھەممە كۈنۈمدە.
ئىشىكىڭنىڭ ئالدىدا ئۆسكەن
سەن ئۈچۈنلا بىر تۈپ دەرەخ مەن،
گۈرجىكىڭنى يۆلەپ قوي ماڭا،
سۇپىتىڭنى ئېسىپ قوي ماڭا،
چۈشكەن چاچنى يۆگەپ قوي ماڭا،
ياغلىقىڭنى يېيىپ قوي ماڭا،
ۋاقىت تېپىپ قاراپ قوي ماڭا،
سېنىڭ ئۈچۈن يارالغان دەردىمەن...

ئۇيغۇر قىزى

سەھەر سەندىن سەدىقە تىلەپ،
ئەۋەتىپتۇ ئىللىق سابانى.
ئاي بېقىپتۇ مەڭزىڭگە تۇنلەپ،
تۇتۇلۇپتۇ كۆكىنىڭ زۇۋانى.
يۇلتۇزلارنىڭ كۆزى تېلىپتۇ،
كۆزلىرىڭگە قاراپ - تەلىپۈنۈپ.
چاقماق چېقىپ چۇقان سېلىپتۇ،
ئاپئاق بۇلۇت ھۆسنۈڭنى كۆرۈپ.
باغدا ئانار تۇتۇپتۇ دانە،
سۈزۈك قىزىل مەڭزىڭگە ئوخشاش.
تاش تېغىدا بوپتۇ دۇردانە،
چىشىڭ بىلەن بولسام دەپ ئاداش.
ئىپار ھىدلىق تىنىقلىرىڭدىن،
مەست بولۇپتۇ گۈلشەندە چېچەك.
سۇغا ئەندىز قىلىقلىرىڭدىن،
ئاھۇ جەرەن توقۇپتۇ چۆچەك.
قات - قېتىغا ئۆتۈپ كۆيۈپتۇ،
مەھەللەڭنىڭ يولى ئوت بولۇپ.
پىراقىدىن ئېسىپ قويۇپتۇ،
دەرۋازاڭغا يىگىتلەر قۇلۇپ.

تەنھالىق

بوران ئۇنلەيدۇ تەنھالىقمدا،
ئاي ھۇجرىسىنى سىلىپ لەرزىگە،
بىر ئاۋاز ئاڭلىنار يەرنىڭ تەكتىدىن.
يۇلتۇزلار ئارىسىدىن يىغىدۇ ئاۋاز.
ئۆزۈمدىن يىراقلاپ كېتىمەن بۇدەم،
سىم-سىم يامغۇرغا ئوخشاش خىيالدا،
بېلىق كۆتۈرۈلگەندەك سۇنىڭ قېتىدىن.
تەنھالىق ئىچىگە كېتىمەن سىڭىپ.

يۈرەك قەپىسىدىن قاچقىپ چىقىدۇ،
ئۆزۈمنى ئۆزۈم باقسام چاقىرىپ،
ئۇچۇرما قۇشلارغا ئۆگىتىپ پەرۋاز.
ئەكس سادا كېلەر يۈرەككە مىنىپ.

ھەسەل قىز

ئاڭلاپ - ئاڭلاپ دەردىمنى،
زامان ئۆتتى چۆرگىلەپ،
دەرەخلەر قۇرۇپ كەتتى.
تاغ قالدى تاغ پېتىچە.
يۈرىكىمنى كۆرسەتسەم،
يۈرىكىمگە ئورنىغان،
كاۋاپلار تۇرۇپ كەتتى.
داغ قالدى داغ پېتىچە.

ئۇلۇغ تىنىپ ئولتۇرسام،
سىڭىپ كەتسۇن قىسمىتىم
قۇش يىغلىدى يېنىمدا.
بۇرۇنقى چۆچەكلەرگە.
ئوي ئىلكىدە كۆز يۇمسام،
كۆز يېشىمنىڭ جەۋھىرى
دولقۇن قاتتى قېنىمدا.
ئايلانسۇن چېچەكلەرگە.

ماڭا نىسىپ بولمىدى،
دەردىنىڭ تاتلىق يېرىدىن
دەريايىڭدا ئېقىشقا.
شىرنە بېرەي ھەرەڭگە.
بارالمىدىم كېچەڭگە،
شاد ياشىغىن ھەسەل قىز
گۈلخېنىڭنى يېقىشقا.
سىغماستىن سەن تېرەڭگە.

ئاشىق قىز

قىز يىگىتكە ئاشىق بولغاندا،
دوستىغىمۇ ئىككى دۇنيالىق،
ئايلىنىدۇ نەيگە قىز دىلى.
سىر تۇتىدۇ ھىجران دەردىنى.
چۈشلىرىدە داستان سۆزلەيدۇ،
شىرنى يېڭەر جۈرئەت بولسىمۇ،
تۇتۇلىدۇ ئوڭدا تىلى.
يېڭەلمەيدۇ قىزلىق - زەردىنى.

ئۆتەر دەردنى ئىچىگە يۇتۇپ،
قىز يىگىتكە ئاشىق بولغاندا،
تەنھالىقنىڭ قېتىغا كىرىپ.
ئازراق شەپە باقمامدۇ ببرىپ.
ئەگەر كۆرۈپ قالسا يىگىتنى،
بولسا ئەگەر يىگىت ۋىجدانلىق،
ئوت ئالىدۇ چوغدەك قىزىرىپ.
تامچىمامدۇ شەبنەمدەك ئېرىپ.

(ئاپتور شىنجاڭ ماتارىپ نەشرىياتىدا)

تەبىئەت مېنى سۆيۈ، مېنى ئەركىلەت

بىخ ياپراق

باھاردا قوۋزاق يېرىپ چىققان چېغىڭ،
سابالار سېنى سۆيۈپ ئۇخلاتمىدى.
چېچەكلەر ھىدى سېنى بىھوش قىلىپ،
شۇ يۇمران ھالىتىڭدە توختاتمىدى.

بىر سۆيگۈ ئورۇۋالدى «زېمىن» دېدىڭ،
قۇچاقلاپ ئانا يەرنى بەرق ئۇردۇڭ.
خىيالدەك تەۋرىگەندە گۈل دۇنياسى،
ئۆزۈڭنى ئارمانلارغا ئوراپ تۇردۇڭ.

باغرىڭدا بىر چىرايلىق ئاچتى چىراي،
ئاھ، ئەجەب ئاچچىق - چۈچۈك يۇمران مېۋەڭ.

قۇۋۇتىڭ، گۈزەللىكىڭ كەتتى ئاستا،
يوقلىپ يېشىللىقىڭ، نازۇك جىلۋەڭ.

ئاستىلاپ كەلگەن چاغدا ئاخىرقى كۈز،
خوش دېدىڭ مەي باغلىغان مېۋىلەرگە.
پەخىرلىنىڭ كۈلۈپ قالدىڭ قاپتاللاردا،
دۇنيانى كۆمۈۋەتكەچ نېمەتلەرگە.

سارغايدىڭ ئاستا - ئاستا گۈل باغرىدا،
ئۇششۇكتىن ساقلاپ گۈلنى بولدۇڭ قاقشال.
تەبىئەت پەلسەپەڭدىن ئويغا پېتىپ،
ھاياتنى شۇ ياپراقتا قىلدىم مىسال.

يۇلتۇز

كۆكتە يېنىپ خىيالچان ھەر كەچ،
مۆلدىشىمەن كۆزلىرىم بىلەن.
يۇرىكىمگە چۈشكەندە نۇرۇڭ،
سۆزلىشىمەن لىرىكام بىلەن.

كۆكتە يېنىپ خىيالچان ھەر كەچ،
چېچەكلەرگە سالىسەن نەزەر.
كېچە ھۆسنى تارام - تارام نۇر،
گۈزەل بولۇپ كېتەر شۇ قەدەر.

كۆكتە يېنىپ خىيالچان ھەر كەچ،
ئارمىنىمنى چۈشەندىڭ ئاخىر.
نۇر بەرگۈم بار مەنمۇ ھاياتقا،
مەن بىر ئىنسان ھەممىگە قادىر.

كۆكتە يېنىپ خىيالچان ھەر كەچ،
سۇبھى بىلەن كېتىسەن تاراپ.
قۇياش كۈلگەن ھەر بىر سەھەردە،
مەن ماڭمەن زەپەرگە قاراپ.

يۇلغۇن چېچىكى

تاقىلداپ ماڭماقتا بىر خىل رېتىمدە،
ساي ئاتلاپ چۆللەرنىڭ قوينىدا پويىز.

قالدۇرۇپ ئارقىدا ئېگىز تاغلارنى،
ئالمىشار شۇ ھالدا مەنزىرە بەك تېز.

بىر چاغدا كۆرۈندى يەنە كەڭ چۆللۈك،
يول بويى گۈللىگەن ياپيېشىل يۇلغۇن.
ئاجايىپ چىرايلىق ئۇنىڭ چېچىكى،
خۇددى بىر يالتىراپ تۇرغاندەك يالقۇن.

قارىسام كۆرۈنمەس دەريا ھەم ئېقىن،
كۆرۈنمەس بىر ئېرىق شىلدىرلىغان سۇ.
قاغجىراپ تاشلارنىڭ يېرىلغان لېۋى،
ئاشۇنداق بىر جايدا گۈل ئېچىپتۇ ئۇ.

شېخىمۇ قىزارغان، باراقسان شۇنچە،
يىڭنىدەك ئۆرلىگەن يېشىل ياپراقلار.
جىمجىتلىق قوينىدا قالدى ئۇ يىراق،
دىلىمدا ئويغىنىپ يۈكسەك ئارمانلار.

ئاي، كۈنلەر ئۆتسىمۇ تۇرار شۇ پېتى،
لاۋالار قوينىدا كەتمەيدۇ قۇرۇپ.
بورانلار چىقسىمۇ گۈلدۈرلەپ راسا،
ئاھ ئۇرۇپ كەتمەيدۇ شاخلىرى سۇنۇپ.

شارقىراپ ياغسىمۇ توختىماي يامغۇر،
كۆمۈسىمۇ بويىنى ۋە ياكى ئاق قار.
ئۇ كۈلۈپ قارايدۇ ئالەمگە يەنە،
دىلىدا ئالەمچە غۇرۇر، ئىپتىخار.

خىيالىم قېتىدا يۇلغۇن چېچىكى،
سەن لىرىك ئارمان بول مىسرالىرىمغا.
دىلىمدا كۈلۈپ قال، دىلىمدا ئېچىل،
نۇر بەرگىن، غۇرۇر بەر ھايات يولۇمغا.

ماڭا تونۇش ئاشۇ چىغىر يول

ماڭا تونۇش ئاشۇ چىغىر يول،
ماڭا تونۇش ئاشۇ دۆڭ ئېرىق.
ناخشا ئوقۇپ كېلەر پادىچى،
قويلىرىنى ئارقىغا سېلىپ.

دوڭغاق جىگدە يەنە كۆكەرگەن،
يېلىمىنى كولايدۇ بىر قىز.
ئاخىرلاشقان خامان ناخشىسى،
زەردەك چاقناپ تاۋلىنار ئېڭىز.

پاكار تاملىق باغلارغا قاراپ،
غورىلىرى كەلدى ئېسىمگە،
چىقىپ كەلدى ماڭا تونۇش ئىت،
يۈزلىرىنى سۈركەپ پېشىمگە.

ھەممە ئىشكىنىڭ ئالدىدا بىردىن،
خاسىيەتلىك —ئۈجمە دەرىخى.
شاخ ئارىلاپ ئۈچار ئاق قۇشقاچ،
(توپلاشمىغان بالىلار تېخى.)

مەيىن دولقۇن ياسايدۇ ئاستا،
تال ئۈچىنى ئويناپ كۆل سۈيى.
باغۋاراننى لەرزىگە سالار،
تورغايلارنىڭ يېقىملىق كۈيى.

ئۆتۈپ كەتتىم ئاشۇ سەھرادىن،
ماڭا تونۇش چىغىر يول بىلەن.
بىراق قالدى سەھرادا گۈگۈم،
قۇچاقلىشىپ لىرىكام بىلەن.

(ئاپتور ئۇرۇمچى شەھىرى ئىنتېياق يولى 181 ـ نومۇر 10 ـ بىنا 3 ـ ئىشىك 302 ـ ئۆيدە)

(بۇ ساندىكى شېئىرلارنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى: ھەزرەتئەلى ئەخەت)

ئەكبەر جاپپار

پىشقان كاتىپ

(ھېكايە)

ئوقۇغان كەسپىم ئەدەبىيات بولغاچقا، خىزمەتكە قاتناشقان 15 يىلدىن بېرى ئىدارىمىز-نىڭ كاتىپلىق خىزمىتىنى ئىشلىگەچ بوش ۋا-قىتلىرىمدا يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ، مەتبۇئاتلاردا بىر بۆلۈك ئەسەرلەرنى ئېلان قىل-دىم. ئىدارىمىزدا ئۈچ باشلىق ئالماشقان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك يازغان تۇرلۇك پىلان، خۇلاسە ۋە باشقا ماتېرىياللىرىمدىن قۇسۇر چىقارماي، مېنى ئەتىۋارلاپ، ئاز-تولا ئەمەل بې-رىپ ئىشلىتىشتى.

ئۇچىنچى باشلىقىمىز ئالمىشىپ كېتىپ، ئورنىغا يېڭىدىن بىر باشلىق كېلىپ تۇنجى كۈنىلا ئاچقان يىغىندا، ئۆزىنىڭ بۇ-رۇنقى ئىدارىدە قانداق يېڭىلىقلارنى يارىتقانلى-قى ۋە ئىدارىمىزدا بىرىنچى بولۇپ قايسى خىزمەتلەرنى تۇتۇپ ئىشلەيدىغانلىقى توغرى-سىدا ئىككى سائەتتەك سۆزلەپ، يىغىن ئەھ-لىنى ھاڭ-تاڭ قالدۇرۇۋەتتى. يىغىن مەيدانىدىن چىقىپ ھەممەيلەن دېگۈدەك، مانا ئەمدى ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ھەقىقىي ھالىغا يېتىدىغان، قورسىقىدا ئۇمىچى بار بىر باش-لىققا ئىگىشىپتۇق، دېيىشىپ ناھايىتى خۇشال بولۇشتۇق. ئارىدىن ھەپتە ئۆتۈپ ئىدارىدە يېڭى كەلگەن باشلىقىمىزنى ئاغزىدا شەھەر ئالىدىغان، ئەمەلىيەتتە قىلنىمۇ تەۋرىتەلمەيدى-غان، قۇرۇق سان-سىپىر بىلەنلا يۇقىرىنى ئالداپ ئۆسكەن ئادەم ئىكەن، دېگەنگە

ئوخشاش مىش-مىش گەپلەر تارقىلىشقا باشلىدى. ئەزەلدىن باشقىلارنىڭ ئارقىسىدىن گەپ قىلمايدىغان، بىرى بىھۇدە ئازار بەرمىسە، ئۆز ئىشىمنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ قۇلۇقىمنى يوپۇرۇپ يۇرۇۋېرىدىغان ئادىتىم بولۇغاچقا، ئۇنداق گەپ-سۆزلەرگە ھېچقانداق پوزىتسىيە بىلدۈرمىدىم.

يېڭى باشلىق كېلىپ ئۇچ ئايدىن كېيىن، بىر كۈنى ئىشخانىدا جىددىي ماتېرىيال يېزىۋاتسام، قوشنا ئىشخانىدىكى ئىمىر:

—سىزنى باشلىق توۋلاۋاتىدۇ، — دېدى.

قىلىۋاتقان ئىشىمنى قويۇپ باشلىقنىڭ ئىشخانىسىغا كىرسەم، ئۇ تېلېفوندا سۆزلىشىۋاتقان ئىكەن، مېنى ساپاغا ئولتۇرۇشقا شەرەت قىلىپ قويۇپ، ماقۇل ئەمىسە، قالغان گەپنى كېيىنچە دېيىشەيلى، دەپلا تۇرۇپكىنى قويدى.

—كېلىڭ ئۇكام سەيدۇللا، — دېدى ئۇ سېمىز گەۋدىسىنى ئورۇندۇقتىن سەل مىدىرلىتىپ قويۇپ،— سىياسىي باشقارمىدىكىلەردىن سۈرۈشتە قىلسام، سىز خىزمەتكە چىققان 15 يىلدىن بېرى ئىزچىل تۇرمۇشىڭىزنىڭ كاتېگورىيىلىك خىزمىتىنى ئىشلەپ كەپسىز، ئىشخانىغا مۇئاۋىن مۇدىر بولۇپ ئىشلىگىنىڭىزگىمۇ بەش يىلچە بوپتۇ، شۇنداق بولسىمۇ تۇرلۇك ماتېرىياللارنى يەنە ئۆزىڭىز يېزىۋېتىپسىز، ھازىرقى كۈنلەردە سىزدەك ئىشلەيدىغان ئوتتۇرا قاتلام رەھبىرىي كادىرلىرىنى تاپماق تەس، مەن سىياسىي باشقارمىدىكىلەرگە ئىشخاناڭلارغا كاتېپلىقنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىغۇدەك كادىردىن بىرنى يۆتكەپ بېرىشنى تاپىلىدىم. يېڭى كاتىپ ئىشقا چۈشكەندىن كېيىن سىزنى باشقا بۆلۈملەرگە ئالماشتۇرۇپ قويۇشنى ئويلىشىمەن، ئۇنىڭغىچە ئىشخانىنىڭ خىزمىتىنى بۇرۇنقىدەك ئىشلەڭ. ھە راست، سىزنى گېزىت-ژۇرناللارغا ئانچە-مۇنچە ئەسەر يازىدۇ، قەلىمى خېلى پىشقان يازغۇچى دەپ ئاڭلىدىم، فوتو سۈرەتچىلىكىمۇ خېلىلا بار ئىكەن، بۇنىڭدىن كېيىن ئىدارىمىزدىكى يېڭىلىقلارنىمۇ كۆپرەك يېزىپ مۇناسىۋەتلىك گېزىت-ژۇرناللارغا ئەۋەتىپ تۇرۇڭ، مەن ئەزەلدىن بىلىملىكلەرنى ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىپ كەلگەن. ئەسلىي گەپكە كەلسەك، سىزمۇ بىلىسىز، مەن بۇ ئىدارىگە يۆتكىلىپ كەلگەن ئۇچ ئايدىن بېرى نۇرغۇن يېڭىلىقلار بولدى، بۇرۇن ھەل قىلىنماي قالغان، كادىرلارنىڭ شەخسىي مەنپەئىتىگە چېتىشلىق بىر قىسىم ئىشلار ھەل قىلىندى. سىز دەرھال ھەر قايسى بۆلۈملەردىن مۇناسىۋەتلىك سان-سىپىرلارنى ئىگىلەپ، ئەتە چۈشكىچە ئىدارىمىزنىڭ ئۇچ ئايلىق خىزمىتىدىن تەپسىلىي بىر خۇلاسە يېزىپ چىقىڭ، مەن كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن يۇقىرىغا يوللاپ بېرەيلى، — دېدى-دە، يانچۇقىدىن ئالىي دەرىجىلىك تاماكىسىنى ئېلىپ لېۋىگە بىر تال قىستۇردى. باشلىقنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ، نەدىمۇ ئۇچ ئايدا بىر خۇلاسە يازىدىغان ئىش بولسۇن، يۇقىرىغا يوللايدىغان خۇلاسىنى ئەزەلدىن يېرىم يىلدا، يىل ئاخىرىدا بىر يېزىۋاتقان تۇرساق، ئۇ كەلگەندىن كېيىن ئىغىزغا ئالغۇدەك بىرەر يېڭىلىق بولمىسا نېمىنىمۇ يازارمەن، بوپتۇ، قاراپ تۇرۇپ يولۋاسىنىڭ بۇرۇتىنى تارتىپ سالمايمۇ، دېگەنلەرنى ئويلاپ ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ ئىشخاندىن چىقتىم ۋە مۇناسىۋەتلىك سان-سىپىرلارنى ئىگىلەپ ئۇچ ئايلىق خىزمەتتىن تۇجۇپىلەپ خۇلاسە يېزىپ پۈتتۈردۈم.

—ئاساسىي مەزمۇن تولۇق يېزىلىپتۇ، بىراق يەنە بىر بۆلۈك مۇھىم يەرلىرى چۈشۈپ قاپتۇ، قايتىدىن يېزىڭ، — دېدى ئۇ ئون بەت ماتېرىيالنىڭ ھەر بىر بېتىنى شۇنداقلا ۋاراقلاپ كۆز يۈگۈرتكەندىن كېيىن قاپىقىنى تۇرۇپ. ئىشخانىغا چىقىپ ماتېرىيالنى نەچچە قېتىم ئوقۇپ چىققان بولسامۇ، لېكىن زادى نېمىنىڭ چۈشۈپ قالغانلىقىنى بىلەلمىدىم. ئاخىرى، سىياسىي باشقارمىدىكىلەرنىڭ

ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئۆگىنىشنى چىڭ تۇتقانلىق ئىشلىرىنى تېخىمۇ گەۋدىلەندۈرۈپ ماتېرىيالنى پۈتتۈردۈم.

— سىزنىڭ، نەزىگىز 15 يىللىق كاتىپقا ئوخشايدۇ، مۇشۇنداق ماتېرىيالنىمۇ يۇقىرىغا يوللىغىلى بولامدۇ، نەچچە ئىدارىدە رەھبەر بولۇپ سىزدەك ماتېرىيال يازىدىغان كاتىپنى كۆرمەپتىكەنمەن، يەنە ئويلىنىپ تولۇقلايدىغان يەرلىرىنى تولۇقلاڭ، — دېدى ئۇ بۇ قېتىم تەلەتنى بۇرۇنقىغا قارىغاندا خېلىلا سەتلەشتۈرۈپ. ئاچچىقىمدا ئاغزىمنىڭ ئۇچىغا كېلىپ قالغان نەرى بولماپتۇ؟ دەپ بەرمەمسىز، دېگەن گەپنى زورلاپ يۇتۇۋېتىپ گەپ - سۆزسىز ماتېرىيالنى ئېلىپ يېنىپ چىقتىم. بېشىم زىڭىلداپ ئاغرىماقتا ئىدى. 15 يىلدىن بېرى مۇشۇنداق ماتېرىيال يېزىپ قانداق كاتىپلىق قىلغانسىز دەيدۇيا، يازغىنىمنىڭ نەرى بولمىغاندۇ، ئەجەب بۇرۇنقى باشلىقلارغا يارىغان ئادەم ئەمدى بۇ باشلىقا يارىماي قالدىمۇ، نەرىنى تولۇقلىسام بولار؟ ئۇيان ئويلىنىپ، بۇيان ئويلىنىپ ئاخىرى كاللامغا بىر ئۇي كەلدى. كومپيۇتېرنى قوزغاپ ئۆز ئىرادەمگە خىلاپ هالدا، باش قوردىكى ئۇچ ئايدىن بېرى دېگەن يەرنىڭ ئالدىغىلا ئىدارىمىزنىڭ رەھبەرلىك بەنزىسى ئالماشقاندىن كېيىن، يېڭى كەلگەن رەھبەرىمىز سابىرنىڭ باشچىلىقىدا، دېگەن گەپنى قوشۇپ قويدۇم.

— يارايسىز ئۇكام، خۇلاسە دېگەننى مانا مۇشۇنداق يازمامدۇ، ئەمدى بوپتۇ، ماڭا سىزگە ئوخشاش مۇشۇنداق پىشقان كاتىپ لازىم، — دېدى ئۇ ماتېرىيالنىڭ بىرىنچى بېتىنى كۆرۈپلا ناهايىتى خۇشال بولۇپ. ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ كاللامدا هەر خىل ئويلار تۇغۇلدى.

قوشۇپ قويغان جۈملىلەرنىڭ ئۆزۈمگە «پىشقان كاتىپ» دېگەن ئاتاقنى ئېلىپ كەلگەنلىكىدىن كەچ كىرگۈچە ۋىجدانىم ئازابلاندى. يۈرىكىمنى تىڭشاپ باقسام، زامان ئۆزگەردى، باشقا ئىش قىل دېگەن سادا كەلگەندەك قىلدى. يەنە ئاشۇنداق خۇلاسە يازىدىغان ئىش چىقىپ قالسا قانداق قىلارمەن، دېگەنلەرنى ئويلاپ، بېشىمغا غەم چۈشۈشكە باشلىدى. نۇرغۇن ئويلىنىش ئارقىلىق ئەتىسى سەھەردىلا خۇددى ئۆزى سۆيگەن ئاشىقىدىن ئايرىلىشقا مەجبۇر بولۇپ قالغان مەشۇقەتەك كۆڭلۈم ناهايىتى يېرىم هالدا، باشقا بۆلۈملەرگە ئالماشتۇرۇپ قويۇش توغرىسىدا بىر پارچە ئىلتىماس يېزىپ، باشلىقنىڭ ئىشخانىسىغا قاراپ ماڭدىم.

(ئاپتور قەشقەر ئەدەبىياتى ژورنىلى)

مۇھەررىر **مۇختار تۇردى**

مەتقاسىم تۇرسۇن

بارات لەگلەك

(ھېكايە)

تاڭ سەھەردىلا ئاڭلانغان ھەسرەتلىك يىغا ئاۋازىدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتىم. نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى ئاڭقىرالماي ھويلىغا يۈگۈرۈپ چىقىشىمغا يان قوشنىمىز مەتشېرىپ ھۆكۈمرەپ يىغلىغان پېتى تۆۋەن مەھەللىدىكى بارات لەگلەكنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئېيتىپ كىردى. ئىت پوق يېمەستىلا ئاڭلىغان بۇ شۇم خەۋەردىن يۈرىكىم مۇجۇلۇپ، كۆڭلۈم بىر قىسمىلا بولۇپ قالدى. ئادەم دېگەن ئاجايىپ نەرسە ئىكەن، ھايات چېغىدا جاھانغا پاتماي ئۆزىنى دۇنيادا پەقەت بىرلا دەپ ھېسابلايدىغان بۇنداق قالتىس ئادەمنىڭمۇ ئۆلىدىغان كۈنى بولىدىكەن. ئۇ گەرچە ھايات ۋاقتىدا تازا ياخشى ئادەم بولمىسىمۇ، ئۇنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلاپ ئىچ ئاغرىتىپ ياش تۆكمەي تۇرالمىدىم.

—نېمە سەۋەبتىن قازا تېپىپتۇ؟ — دەپ سورىدىم مەن، ئالدىمدا مۇسىبەت قايغۇسىغا چۆمگىنىچە ببشىنى ساڭگىلىتىپ تۇرغان

مەتشىرىپتىن.

— بۇنىسى نامەلۇم، يېقىندىن بۇيان ئۇ- نىڭ ئەقلى- ھوشى تازا جايىدا ئەمەس ئىدى، باشقىلارنىڭ ئېيتىشىچە ئالا بويناق ئىتىنى قۇچاقلىغىنىچە ھويلىسىنىڭ بۇلۇڭىدا قېتىپ قالغانمىش. بۇگۈن سەھەردە قوشنىسى بىر ئىش بىلەن ئۆگزىسىگە چىقىپ ئۇنى كۆرۈپ قاپتۇ، ئۇنىڭ ئۆلۈپ قالغانلىقىغا مېنىڭ زادى ئىشەنگۈم كەلمەيۋاتىدۇ، — مەتشىرىپ سۆز- لەۋاتقاچ قايتىدىن ئۇن سېلىپ يىغلاپ كەتتى. مەتشىرىپنىڭ يىغىسىنى ئاڭلاپ مېنىڭمۇ كۆزلىرىمگە قايتىدىن يىغا ئولاشتى.

مەن بارات لەگلەكنى ئىككى ئاي ئىلگە- رى ھويلىسىنىڭ ئالدىدا بىر توپ ئىتۇزلار بىلەن ئىت تالاشتۇرۇۋاتقان ھالەتتە كۆرگەن ئىدىم، ئۇ چاغدا بارات لەگلەكنىڭ ۋاقتىسىز ئاقىرىشقا باشلىغان چاچ، ساقاللىرى ئۆسۈپ، قاغىنىڭ چاڭگىسىغىلا ئوخشاپ قالغان، كە- يىم- كېچەكلىرى كىرلىشىپ رەڭگىنى يو- قاتقان بولسىمۇ خېلىلا روھلۇق كۆرۈنگەن ئىدى. ئۇ ئالا بويناق ئىتىنىڭ قارشى تەرەپنىڭ ھەم سېمىز، ھەم يوغان تايغان ئىتىنى بوغۇپ ئاللا- توۋسىنى چىقىرىۋەتكەنلىكىگە مەست- لىكى كەلگەن ھالدا، ئەتراپتىكى سالاچىلار بىلەن تاماشا كۆرگۈچىلەرنىڭ يېڭىپ چىققۇ- چى ئىتقا دو تىكىشىپ، تالىشىشلىرىغا پەرۋاسىز قاراپ تۇراتتى. ئالا بويناق ئىتىمۇ ئە- گىسىگە «شان- شەرەپ كەلتۈرۈشكە» تىر- شىۋاتقاندەك، يوغان چىشلىرىنى ھىڭگايتىپ، خىرىس قىلغىنىچە ئىككىنچى رەقىبىنىمۇ بىرەمدىلا قانغا بويۇەتتى. شۇ چاغدا بارات لەگلەكنىڭ قارامتۇل چىرايىغا كۈلكە يۈگۈ- رۈپ، گۈلقەلىرى ئېچىلىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ ئەتراپتىكىلەرگە مەغرۇرلۇق بىلەن نەزەر تاشلاپ چىققاندىن كېيىن، ئالا بويناقنىڭ يا- رىلانغان جايلىرىنى قولياغلىقى بىلەن ئالدىر- ماي سۈرتكەن، قان يوقى پېشانىسىگە مەڭزە- نى يېقىپ، بۇگۈنكى باتۇرلىقىغا بولغان رازە- مەنلىكىنى ئىپادىلىگەن، ئاندىن ئۇتقان پۇل- لىرىنى پۈرلىگىنىچە تۆش يانچۇقىغا قاتلاپ تىقىپ ھويلىسىغا كىرىپ كەتكەن ئىدى. ئۇنىڭ شۇ چاغدىكى ھەرىكىتى تولىمۇ نورمال بولۇپ، ئىلىشىپ قالغاندەك قىلمايتتى. مانا ئاردىن ئىككى ئايدەك ۋاقىت ئۆتمەيلا ئۇنىڭ ئۆلۈم خەۋىرى يېتىپ كەلدى. ئىش- ئوقەتنىڭ ھەلەكچىلىكىدە يۈرۈپ ئۇنى بىرەر قېتىم يوقلاپ قويمىغانلىقىم ئۈچۈن مۇشۇ تاپتا ۋىجدانىم ئازابلىنىشقا باشلىدى. زۆرەمخان ئا- چا مېنى ئەيىبلەۋاتقاندەك بىر خىل تۇيغۇ چاقماق تىزلىكىدە كاللامدىن ئۆتتى.

مەن ئالدىراشلىق بىلەن كىيىمىنى كە- يىپ، بارات لەگلەكنىڭ مېيىتىنى ئۇزىتىش ئۈچۈن تۇپراق بېشىغا كېتىۋاتقانلارغا ئەگەش- تىم. قايغۇ ئىچىدە توپقا ئەگىشىپ كېتىۋا- تىمەن، كۆز ئالدىمدا رەھمەتلىكنىڭ ھايات چېغىدىكى ئىشلىرى ئايان بولماقتا. ئۇنىڭ ئانىسى زۆرەمخاننىڭ يامغۇردەك ياش تۆككە- نىچە پۈتىغا ئېسىلىپ يېلىنىپ- يالۋۇرۇشلە- رىغا پەرۋا قىلماي ئۆيدىكى پۇلغا يارىغۇدەك بىساتلارنى سېتىپ ئىچكىرىگە قېچىپ كە- كىنى، بىچارە ئاننىڭ بالا دەردىدە ئاھ ئۇرۇپ، زار- زار يىغلاشلىرى، ئورۇن تۆتۈپ يېتىپ قالغاندا يېنىدا قارىغۇچىسى بولمىغاچقا، قازا قىلىپ كەتكەندىمۇ باشقىلار بىلمەي جەسىتە- نىڭ پۈراپ قالغانلىقى... ئويلىغانسېرى قەل- بىمدە ئېچ ئاغرىتىش بىلەن نەپرەت ئارىلاشقان بىر خىل تۇيغۇ ھۆكۈم سۈرمەكتە ئىدى.

خېلى ئۇزۇن يىللار ئىلگىرى يۇز بەرگەن بىر ئىش زادىلا ئېسىمدىن كەتمەيدۇ. بىر كۈنى بارات لەگلەك ئۆيىمىزگە قەرز سوراپ كىرىپ قالدى، بۇ دەل ئۇ ئىچكىرىدىن قايتىپ چىققىنىغا ئانچە ئۇزۇن بولمىغان كۈنلەر بو- لۇپ، ئۇنىڭدا قەرزى بار كىشىلەر ئۆيىنىڭ ئەتراپىنى ئەگىپ كېتەلمەيۋاتاتتى، نېمە ئامال،

ببرەي دېسەم قايتۇرۇپ ئالالماسلىقتىن قورقىمەن، بەرمەي دېسەم ئانىسىنى داۋالىتىش ئۈچۈن پۇلغا جىددي ئېھتىياجلىق بولۇپ قالغانلىقىنى باھانە قىلىۋاتىدۇ، ئاخىرى زۆرەمخان بىلەن بولغان ئۇزۇن يىللىق قوشنىدارچىلىقنىڭ يۈز-خاتىرىسى ئۈچۈن يۈز سوم ئۆتنە بەردىم. شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىنلا ئايالىم بىلەن زۆرەمخاننى يوقلاپ باردۇق، يېشى ئاتمىشلاردىن ئاشقان بۇ ئايال باراتنىڭ خاپىچىلىقى ۋە تۇرمۇشنىڭ ھەلەكچىلىكىدە جۈدەپ قورايغىلا ئوخشاپ قالغان ئىدى، ئۇ چىرايى تاتىرىپ، لەۋلىرىنى گەز باغلىغان، خۇنى قاچقان كۆزىنى چاپاق باسقان ھالدا ھويلىدىكى تال بارىكى ئاستىغا قويۇلغان ياغاچ كارىۋاتتا تۇ-گۈلۈپ ياتاتتى. بارات بولسا ئىت كاتىكىنىڭ يېنىدا نېمىگىدۇر پايپېتەك بولۇپ يۇرەتتى. زۆرەمخان ئانىدىن ئەھۋال سوراپ بولغاندىن كېيىن، باراتنى نېمە قىلىۋاتىدىغاندۇ دېگەن گۇمان بىلەن ئۇنىڭ يېنىغا باردىم، باردىمىۇ، ئۇنىڭ قىلىقلىرىنى كۆرۈپ مېڭەمدىن تۇتۇپ چىقىپ كەتتى. ئۇ نېپىز توغرالغان قوي گۆ-شى سېلىنغان تەخسىنى ئىتنىڭ ئالدىدا قويغىنىچە ئۇنىڭ يېنىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ ئولتۇراتتى. ئالا بويناق بولسا گۆشنى پۇراپ قويۇپ سوزۇلۇپ ياتاتتى، ئىتنىڭ بويىنىغا تۇرلۇك زىننەت بۇيۇملىرى ئېسىلغان بولۇپ، ياتىدىغان جايىمۇ شۇنداق پاكىز ئىدى. باراتنىڭ پۇل قەرز ئېلىپ تۇرۇپ بىر تۇكيۇز مەخلۇقنى ئالىي دەرىجىلىك مېھمانىنى كۈتكەندەك ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرغىنىچە گۆش يېيىشكە زورلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئىمانىم قىرىق گەز ئۆرلىدى-دە، غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدىم:

—ھوي ئاداش، شۇنداق ياخشى گۆشنى ئىتقا بەرگۈچە زۆرەمخان ئاچامغا شورپا قىلىپ بەرسەڭ بولمامدۇ، سېنىڭ نەرىكنى ئادەم بالىسى دېگىلى بولىدۇ؟

ئەمما بارات لەگلەك مېنىڭ ئاچچىقلىنىشلىرىمغا قىنلىچە پەرۋا قىلمايلا جاۋاب بەر-دى:

—ئانامنىڭ نېرۋىسى تازا جايىدا ئەمەس، گۆش يېگىن دېسە ئىسسىق كېلىدۇ دەپ زادى ئۇنىمايدۇ. مەجبۇرلاپ يېگۈزۈشنىڭ تېخى ئورنى يوق.

—ئۇنداق بولسا سېنىڭ بۇ ئىتىڭنىڭ نېرۋىسى جايىدا ئىكەنده، كۈنده گۆش يەيدىغانغا، —دەۋەتتىم ئاچچىقتىن يېرىلغۇدەك بولۇپ.

—ئۇنداققۇ ئەمەس، بىراق، ئىت دېگەن بۇ ھايۋان ئەسلىدىنلا ئىنتايىن ۋاپادار كېلىدۇ، مېنىڭ پۇل خەجلەپ ئالغان شۇنچە كۆپ خوتۇنلىرىم مېنى تاشلاپ كەتتى، بىراق بۇ ئىتىم يەنىلا مېنىڭ يېنىمدا. ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇشۇ يېزا تەۋەسىدىكى ئەڭ داڭدار تالاشچى ئىت، ئۇنىڭغا ھازىرنىڭ ئۆزىدە ئىككى مىڭ سوم-نى نەق سانايدىغانلار بار، ئەمما ئۇنىڭغا مېھرىم چۈشۈپ قاپتۇ، سېتىۋېتىشكە كۆزۈم قىيمايدۇ، ئۇنى بىر قېتىم سورۇنغا سالسام نەچچە يۈز سوم يانچۇقۇمغا كىرىدۇ، شۇڭا ئۇ دائىم گۆش يەپ تۇرۇشقا ھەقلىق. سىزدىن ئۆتنە ئالغان پۇلنى مۇشۇ قېتىملىق سورۇندىن كېيىن چوقۇم قايتۇرۇپ بېرىمەن، — بارات شۇنداق دېگەچ ئىتنى بوينىدىن قۇچاقلاپ ئەر-كىلىتىپ قويدى. مەن باراتنىڭ ئىتقا ئۆز ئا-نىسىدىنمۇ ئارتۇق مېھرى بارلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قالدىم. ئۇنىڭ قىلىقلىرى زادىلا كۆ-زۈمگە سىغمىدى. ئانىسىنى گۆش يېمەيدۇ دەيدۇ، ئىتقا بولسا ئالدىدا قادىلىپ ئولتۇرۇپ يېگۈزىدۇ، دۇنيادا نەدىمۇ گۆش يېمەيدىغان ئادەم بار، ئوغلى ئۈچۈن پۇل تېجەيمەن دەپ گۆش يېمەيمەن دەپ قويسا ئىزا تارتماستىن «ئانام گۆش يېمەيدۇ» دەپ گۆشنى ئىتقا بېرىۋاتقىنىنى. شۇ چاغدا مەن ئۇنىڭ ئىتتىن ئانچە پەرقى يوقىكەن دېگەن خۇلاسىگە كەلگەن ئىدىم.

مانا ئۇ ئۆلگەندىمۇ ئىتنى قۇچاقلىغان پېتى ئۆلۈپتۇ. يېنىمدا ئۇنسىز ياش تۆكۈۋاتقان مەتشەرىپىنىڭ بىچارە تۇرقىغا قاراپ ھەقىقەتەن ئىچىم ئاغرىپ قالدى. ئۇ بارات لەگلەكىنىڭ ئەڭ يېقىن ئىتۇاز دوستلىرىنىڭ بىرى ئىدى. ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى يېقىنچىلىقنى ئىتنىڭ ۋاستىسى ئارقىلىق شەكىللەنگەن دوستلۇق دېيىشكىمۇ بولاتتى. مەتشەرىپىمۇ بارات لەگلەككە ئوخشاش ئىتۇازلىق بىلەن كۇن ئۆتكۈزەتتى. يامان يېرى ئۇ ئەمدىلا باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرگەن ئوغلىنىمۇ ئىت تالاشتۇرۇدىغان سورۇنغا بىللە ئېلىپ بېرىشقا باشلىغان ئىدى.

بارات لەگلەكنىڭ مېيىتى ئاددىيلا ئۇزىتىلدى. مەتشەرىپىنىڭ ئارىلاپ - ئارىلاپ يىغا - زار قىلىۋاتقانلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ئۇنىڭ ئۇچۇن ئاھ ئۇرۇپ ياش تۆكۈۋاتقان يەنە بىرى يوق ئىدى. جامائەتتىن ئايرىلىپ ئۆيگە كېتىۋاتىمەن، خىيالىم يەنىلا بارات لەگلەكتە...

بارات لەگلەك ئاتا - ئانىسىنىڭ يالغۇز ئوغلى ئىدى. ئۇ كىچىك تۇرۇپلا دادىسىدىن ئايرىلىپ قېلىپ ئانىسىنىڭ ھىمايىسىدە چوڭ بولدى، زۆرەمخان ئۇنى جېنىدىنمۇ ئەزىز كۆرەتتى. ئەپسۇس بارات ۋاپادار بالا بولمىدى، ئۇ گويا بۇ دۇنياغا ئويۇن - تاماشا ئۇچۇنلا يارالغاندەك بالاغەتكە يېتەر - يەتمەيلا تاماكا چېكىش، ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش دېگەنلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆگەندى، كۇندە دېگۇدەك ئىت تالاشتۇرىدىغان سورۇنلاردا يۇرگەچكە دەسلەپتە «بارات ئىتۇاز» دەپ ئاتالدى، قۇرامىغا يەتكەندە بولسا كەينىگە چاپارمەنلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ يۇرۇپ، ياۋاشلارنى بوزەك قىلىپ يۇردى. شۇ چاغلاردا مەھەللىدىكى تەڭتۇشلار ئارىسىدا ئۇنىڭ مۇشت - پەشۋالىرىنى يېمەگەنلەر ئاز ئىدى. ئەنە شۇنداق لاغايلاپ يۇرۇپ، ھېچ بىر ئىشنىڭ پېشىنى تۇتمىدى، تاپقاندا قارنىم يېرىلىپ كېتەر دېمەي يەپ، تاپالمىسا كوچىنىڭ ئىتلىرىدەك ئاچ قورساق يۇرۇۋەردى، ئىچكىرىگە كىرىپ ئوقەت قىلىش دولقۇنى قوزغالغاندا ئانىسىنىڭ يېلىنىپ - يالۋۇرۇشلىرىغا پەرۋا قىلماي دېگۈزغىمۇ سەكرەپ بېقىپ قۇرۇق قول قايتىپ چىقتى، ئۇنىڭ «لەگلەك» دېگەن لەقىمىمۇ شۇ چاغدا قويۇلۇپ قالغان ئىدى. زۆرەمخانىنىڭ پۇتۇن غېمى باراتنى ئۆيلۇك - ئوچاقلىق قىلىپ ئۇنىڭ بىرەر پەرزەنتىنى بولسىمۇ قاتارغا قوشۇپ بېرىش ئىدى. بارات لەگلەك ئانىسىنىڭ زورى بىلەن كۆپ قېتىم ئۆيلەنگەن بولسىمۇ خوتۇنلىرى ئۇنىڭ خۇي - مىجەزىگە چىدىيالماي، ئۇنى تاشلاپ كەتتى.

بىر كۇنى مەن ئۇنى كوچىدا ئۇچرىتىپ قېلىپ ئىككى ئېغىز نەسىھەت قىلىپ قويماقچى بولدۇم:

— بارىتاخۇن، خوتۇندىن بەش - ئالتىنى يەڭگۈشلىدىگىلا، بولا - بولماس خوتۇنلارنىڭ ھەممىسىنى تاپماي، ئوبدانراق خوتۇندىن بىرنى ئېلىپ بالا - چاقىلىق بولۇڭلا، ئادەم دېگەننىڭ ياشانغاندا ھەمراھ بولغىلى پەرزەنتى بولمىسا بولمايدۇ. تەڭتۇشلىرىڭلىنىڭ ئالدى بالىلىرىنى ئۆيلۇك - ئوچاقلىق قىلىپ بولدى، ئۆزۇڭلىنى ئويلىمىساڭلىمۇ زۆرەمخان ئاچامنى ئويلاڭلا، سىلى يوق چاغلاردا تىكەندەك يالغۇز قېلىۋاتىدۇ.

بارات لەگلەك نەسىھىتىمنى ئاڭلاپ بىردىنلا كىنو ئارتىسلىرىدەك قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى - دە، مەندىن ياندۇرۇپلا سورىدى:

— سىزنىڭ يەڭگەم بىلەن توي قىلغىنىڭىزغا نەچچە يىل بولدى؟

مەن باش - ئاخىرى يوق بۇ سوئالدىن ئەجەبلىنىپ:

— يىل ئۆرۈلسىلە توپتوغرا ئوتتۇز يىل بولدۇ، — دېدىم. بارات لەگلەك بايىقىدىنمۇ بەكرەك كۈلۈپ كېتىپ:

— تولىمۇ ئەپسۇسلىنارلىق ئىش بوپتۇ. بىر ئايال بىلەن قىرىق يىلنى قانداقمۇ بىللە ئۆتكۈزگەنسىز؟ ئايال كىشى دېگەننىڭ خۇلقى ـ مىجەزى بىر ـ بىرىگە زادى ئوخشىمايدۇ، شۇڭا ئۇنى ۋاقتى ـ ۋاقتىدا ئالماشتۇرۇپ تۇرۇش كېرەك.

مەن بارات لەگلەكنىڭ مۇشۇ جاۋابىدىنلا ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوقلىقىنى ھېس قىلدىم. مەن بۇ غەلىتە ئىنسانىڭ يېنىدىن تېزرەك كېتىشنى ئويلاپ مېڭىشقا تەمشىلىۋاتقاندا، ئۇ يەنە ئىتنىڭ پاريىگىنى باشلىدى:

— ئاجايىپ مۆجىزە، ھاشىم قوتازنىڭ قانجۇقى بەشنى كۈچۈكلەپتىكەن، ھەممىسى تۆت پۇتلۇق ئىكەن.

مەن ئۇنىڭ بۇ غەلىتە گەپلىرىدىن ئەجەبلىنىپ سورىدىم:

— دۇنيادىكى ئىتلارنىڭ ھەممىسى تۆت پۇتلۇققۇ، جاھاندا نەدىمۇ ئۈچ پۇتلۇق ئىت بولسۇن؟

— سىز بىلمەيدىكەنسىز، ھاشىم قوتازنىڭ بۇ ئىتى ئىلگىرى كۈچۈكلىسە دائىم ئۈچ پۇتلۇق كۈچۈكلەيتتى. ئۇ ئىتنىڭ چەت ئەللىك بىرسىياھەتچى بىرىپتىكەن. ئۇچرىغانلا ئىت بىلەن جورا بولۇۋەرگەنلىكتىن تۇغۇلغان كۈچۈكلىرىنىڭ ھەممىسى ئۈچ پۇتلۇق ئىدى. كۈتۈلمىگەندە بىزنىڭ ئالا بويناق بىلەن ئىلىشىپ قېلىپ ساپلا ئالا بويناق كۈچۈكتىن بەشنى كۈچۈكلەپتۇ، ھاشىم قوتاز بىزنىڭ ئالا بويناقنىڭ ئەجرى ئۈچۈن ماڭمۇ كۈچۈكتىن بىرنى بېرىۋەتتى، سىزگە لازىم بولسا ھاشىم قوتازغا دەپ بىرنى ئېلىپ بېرەي.

مەن ئىت باققان ئادەمنى ئانچە ياقتۇرۇپ كەتمەيتتىم. شۇڭا ئۇنىڭ تەلىپىنى دەرۇ رەت قىلدىم.

ئارىدىن ھەپتە ئۆتكەندە بارات لەگلەكنى كوچا دوقمۇشىدا يەنە ئۇچرىتىپ قالدىم. مېنى كۆرۈپلا ئۇنىڭ ئېغىزى يەنە ئېچىلدى:

— قارىمامسىز، ھاشىم قوتازنىڭ ھېلىقى بەشنى كۈچۈكلىگەن چىپار ئىتى بارغۇ يول-ۇاسقا ئايلىنىپتۇدەك، يەنە كېلىپ تازىمۇ يوغان يولۇاسقا، بۇمۇ دەل بىزنىڭ ئالا بوينىقىنىڭ تۆھپىسى دەڭا، بىزنىڭ ئالا بوينىاق ئۇنىڭ چىپار ئىتىغا جور بولمىغان بولسا، نەدە تۇرۇپتۇ ئۇنىڭدەك نەسلى پەس ئىتقا بۇنداق ئامەت.

بۇ قېتىم مېنىڭ تازىمۇ جۇدۇنۇم ئۆرلىدى.

— قاچانلا بولسا شۇ ئىتنىڭ گېپىنى قىلمىكەنسەن، مۇنداق ھال ـ ئەھۋال سورىشىدىغان گېپىڭ يوقمۇ زادى، — دېدىم مەن زەردە بىلەن.

— ھەي ئاكا، بۇ قېتىمقىسى ئوخشىمايدۇ، ئۇ قانجۇق ئىت يېقىندىن بۇيان بەكمۇ تالاشچى بوپ كەتكەنمىش، سورۇنغا بارلا كىرىدىمۇ مانا مەن دېگەن ئەركەك ئىتلارنىڭ ئەبجىقىنى چىقىرىۋېتەرمىش. بۇمۇ بىزنىڭ ئالا بويناقنىڭ تۆھپىسى ئەمەسمۇ، بىزنىڭ ئالا بويناقنىڭ بارلىق خۇي ـ پەيلى ئۇ ئىتقا ئەينەن يۇققان گەپ، ئەمدى بۇ قوتازنىڭ تازا بىر ئامىتى كېلىدىغان بولدى ـ دە.

مەن گەپمۇ قىلماي كېتىپ قالدىم. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى قايتا ئۇچراتمىغان ئىدىم، مانا ئەمدى ئۇ ئەتىيازنىڭ قىروسىدەك، بۇ دۇنيادىن نام ـ نىشانسىز كېتىپ قالغان ئىدى...

كېچىچە قالايمىقان چۈش كۆرۈپ زادىلا ئۇخلىيالمىدىم، چۈشۈمدە بارات لەگلەك ئاجا-يىپ پوزۇر كىينىگەن ھالدا ھېلىقى چاغدا ئۆتنە ئالغان يۇز سوم پۇلنى تەڭلىگىنىچە ئۆيگە كىرىۋاتقۇدەك، ئالا بويناق ئىتى بولسا چىشلىرىنى ھېڭگايتقىنىچە ماڭا خىرىس قىلىۋاتقۇدەك. بەلكىم باراتنىڭ روھى مېنى سېغىنغاندۇ. مەن روھ دېگەن نەرسىگە ئانچە

ئىشىنىپ كەتمىسەممۇ خىيالىمغا باراتتىك تۇيراق بېشىغا چىقىپ دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىش ئويى كېلىۋالدى ـ دە، ئالدىراپ تاھارەت ئېلىپ زاراتگاھلىققا چىقتىم. تاڭ خېلىلا سۈزۈلۈپ قالغان چاغ بولسىمۇ، باراتتىك قەبرىسى ئالـدىدا تىك تۇرغان بىر گەۋدىدىن دەماللىققا مەڭدەپ قالدىم، قەبرىگە يېقىنلاشقاندىلا ئاندىن يۈرىكىم جايىغا چۈشتى. قەبرە ئالدىدا تۇرغىنى مەتشىرىپ ئىدى. ئۇ قەبرىگە تىكلىگىنىچە دۇئا قىلىۋاتاتتى. مەنمۇ ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ دۇئاغا قول كۆتۈردۈم. ئۆزۈم بىلگەن ئايەتلەرنى ئوقۇۋاتاتتىم، بىر نەرسىنىڭ پۈتۈمنى يالىشى بىلەن قورقۇپ ۋاقىرىۋەتكىلى تاسلا قالدىم. پۈتۈمنى يالاۋاتقىنى باشقا نەرسە ئەمەس، دەل كېچىدىن بېرى چۈشۈمدە ماڭا ئارامىلىق بەرمىگەن باراتتىك ئالا بويناق ئىتى ئىدى. مەن دۇئانى چالا ـ بۇلا قىلىپلا ئىتتىن ئۆزۈمنى قاچۇردۇم. مەتشىرىپ بولسا خېلى ئۇزۇندىن كېيىن دۇئادىن توختاپ مەن بىلەن كۆرۈشتى، تولا يىغلىغانلىقىدىن بولسا كېرەك كۆزلىرى قان قۇيغاندەك قىزىلـلىققا تولغان ئىدى. زاراتگاھلىقتىن چىققاندىن كېيىن ئۇ تۇنجى بولۇپ ئېغىز ئاچتى:

ـــ كېچىدىن بېرى باراتئاخۇن چۈشۈمگە كىرىۋېلىپ زادى ئۇخلاتمىدى، ئۇ چۈشۈمدە ئالا بويناقنى بېقىۋېلىشىمنى قايتا ـ قايتا ئۆتۈندى، دېمىسىمۇ بۇ بىچارە ئىگىسىدىن ئايرىلىپ ھىمايىسىز قالدى، جامائەت تۇغرا تاپسا گۇۋاھلىقتىن ئۆتكۈزۈپ بېقىۋالايمىكىن دەيمەن، ئۆزلىرىمۇ مۇشۇ مەھەللىنىڭ ئاقساقاللىرىدىن بېرى، بۇ ھەقتە جامائەتكە ئىككى ئېغىز ياخشى گەپ قىلىپ قويالا.

مەن مەتشىرىپنىڭ بۇنچىۋالا ھەسرەت چېكىشىنىڭ سەۋەبىنى ئەمدى چۈشەنگەندەك بولدۇم ـ دە، ئۇنىڭ بۇ تەلىپىگە ماقۇل ياكى ياق دېيىشنى بىلەلمەي تۇرۇپ قالدىم.

(ئاپتور نىيا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش ئىشخانىسىدا)

مۇھەررىر پاتىگۈل ئەخمەت

تۈزىتىش

ژۇرنىلىمىزنىڭ بۇ يىللىق 2 ـ سانىنىڭ 3 ـ بەت مۇقاۋىسىغا بېرىلگەن رەسىملەرنى ئاۋات ناھىيىسىدىكى دېھقان رەسساملار سىزغان بولۇپ، ئادرېسىنىڭ ئېنىق تەمىنلەنمىگەنلىكى سەۋەبىدىن «مەكىت دېھقانلار رەسىملىرىدىن» دەپ بېسىلىپ قالغان، بۇنى «ئاۋات دېھقانلار رەسىملىرىدىن» دەپ تۈزىتىپ ئوقۇشۇڭلارنى سورايمىز.

«تارىم» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى

ئابلىكىم ھەسەن

كۈنا تۈگمەندىكى «جىن»لار

(چۆچەك)

ئالىپتېكىننىڭ ئاپئاق يۈزلىرى سەھرا شامىلىدا قاردەك ئۇچۇپ كەتكەندەك ئاپتاپ تەمرەتكىسى چۈشتى. نازۇك بىلىكى تومۇشۇپ بۇلجۇڭ گۆشلىرى بۆرتۈپ، خېلىلا كۆچلۈك بالىلار قاتارىغا كىرىپ قالدى. شۇڭا، ئۇنى «شەلىك *، قوڭى تەرلىك» دەپ زاكىلىق قىلىدىغان بالىلار ئەمدى ئانچە يەكلىمەيدىغان بولۇشتى. قوغلاشماق ئوينىغاندا ھېچكىم ئۇنىڭغا يېتىشەلمەيتتى. ئۇ سوقما تام تۆپىسىدە غۇلاچ كېرىپ يۈگۈرىدىغان بولسا، چوڭ ئايالار قورقۇپ: «سۇبھانالالا، مۇشۇكمۇ بۇ!» دەپ ياقىسىنى چىشلەپ قالاتتى. ئالىپتېكىننىڭ يۈرىكىدە يېزا بالىلىرىدىن ئۆزىنى ئاجىز چاغلايدىغان بۇرۇنقى ئەيمىنىشلىرى يوقاپ، ئۇلارنى بېسىپ چۈشىدىغان بىر قەھرىمانغا ئايلىنىش ئىستىكى ئۇلغايدى.

* شەلىك — شەھەرلىك دېمەكچى.

— مەھەللىدىكى بالىلارنى مۇسابىقىگە تەشكىللەيلى. بىرىنچى، ئىككىنچى بولغانلارنى پۇل يىغىش قىلىپ مۇكاپاتلايلى، — دېدى ئالىپتېكىن بالىلارغا.

شۇنىڭ بىلەن مەھەللىدىكى تەڭتۇش بالىلار تولۇق يىغىلىپ مۇسابىقىلەشتى. ئۆسۈمتەڭگە سەكرەش، دەرەخقە يامىشىش، پاكار تامدىن ئاتلاش، سۇغا باش چۆكۈرۈش، يىراقتا تاش ئېتىش، دۆڭگە يامىشىش، چېلىشىش قاتارلىق تۈرلەر بويىچە كەسكىن تاللاش ئېلىپ بېرىلدى. ئالىپتېكىن تۆت تۈردە چېمپىيون بولدى. ئەمما ئۇ بۇنىڭدىن مەغرۇرلىنىپ كۆرەڭلەپ كەتمىدى. شۇڭىمۇ بالىلار ئۇنى ياقتۇرۇپ قالدى.

— ئالىپتېكىن شەھەردە چوڭ بولغان بىلەن، دادىسى بىزنىڭ يېزىدا چوڭ بولغان، بۇۋىسى مەھەللىمىزدىكى ئاقساقال، شۇڭا ئۇ شەھىرلىك ئەمەس، مۇشۇ يەرلىك، — دېدى غاپپار دېگەن ئۇزۇنتۇرا بالا، — ئۇ بىز دېمەت بالىلارنىڭ يىگىتۇپشى بولسۇن.

ئەمما، بىر مۇنچە بالا بۇ پىكىرگە قارشى چىقتى.

— مۇشتلىشىشقا كەلگەندە ھېچكىم بىزنىڭ غەيۇرنىڭ ئالدىغا ئۆتەلمەيدۇ. ئەگەر ئۇ غەيۇر بىلەن مۇشتلىشىپ يېڭىۋالالىسا، ئاندىن يىگىتۇپشى بولسا بولسۇن، — دېيىشتى ئۇلار.

— ئاكاڭنىڭ مۇشتۇمى بازغان جۇمۇ، — غەيۇر يوغان مۇشتۇمىنى تۆگۈپ بالىلارغا كۆرسەتتى، — ھۆرۈ — پۆرۈ دەيدىغانلىرىڭ بولسا، قېنى كېلىشە.

غەيۇرنىڭ يېنىدىكى زىكرى ئىسىملىك ئوجۇك بالا ئالىپتېكىنگە:

— ئالىپتېكىن، سەن بىنەملىكتىن يىلان تۇتالامسەن؟ ئاق يەرنىڭ يىلىنى ئەڭ زەھەرلىك، چاقسا شۇ زامان جاننى ئالىدۇ. مانا بىزنىڭ غەيۇر يىلان تۇتۇشنىڭ پىرى، — دېدى.

بالىلارنىڭ چىرايىنى قورقۇنچ باستى. غەيۇر تېخىمۇ سۈر پەيدا قىلىپ يەردىن داڭگال ئېلىپ ھەدەپ مۇشتۇمى بىلەن ئۇۋۇتاتتى؛ چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، بارماقلىرىدىن «قارس» چىقراتتى. ئالىپتېكىنمۇ بوش كەلمىدى.

— «بىلىكى كۈچلۈك بىرنى يېڭەر، بىلىمى كۈچلۈك مىڭنى يېڭەر» دېگەن ماقالنى ئاڭلىغانمۇسىلەر؟ — دېدى ئۇ زىكرىگە.

— ئۇ دېگەن شەلىكنىڭ گېپى.

بۇ گەپ بىلەن بالىلار پاراقەچە كۈلۈپ كەتتى.

— كۈچى يوقنىڭ گېپى.

— تۈلكىنىڭ گېپى.

— ھا... ھا... ھا...

ئارىدىكى بايقى جىددىيلىك پەسىيىپ قالغانىدى.

— ئىشقىلىپ، — دېدى ئالىپتېكىن، — مەن بىرەرسى بىلەن بىكاردىن بىكارغا سوقۇشمايمەن. يا مېنىڭ غەيۇردا ئۆچۈم بولمىسا، بولدى، يىگىتۇپشىلىكنى غەيۇر قىلىۋەرسۇن.

— ماڭا ۋاي پاخ — پاخ! — غاپپار ئالىپتېكىنگە ۋارقىرىدى، — بىز سېنى سوقۇش دېمىدۇق، مۇشتلاش دەۋاتىمىز. بۇمۇ مۇسابىقە، شۇنداقمۇ بالىلار؟

— شۇنداق، شۇنداق! — تەڭ تۇۋلاشتى بالىلار ھەجايغىنىچە. ئۇلارنىڭ بۇ ئىككىسىنى سوقۇشتۇرۇپ قويۇپ تازا خۇمارىنى چىقارغۇسى بار ئىدى. بۇ يەردە قېرىلارمۇ كىچىكلەرنى سوقۇشقا سېلىپ قويۇپ تاماشىسىنى كۆرەتتى. بىرەر كىم ئۇلارنىڭ جېدىلىنى ئايرىماقچى بولسا، «قويەۋۈي، بىر ئوبدان سوقۇشۇۋاتسا، نېمە قىلىسەن ئاجرىتىپ» دەپ كايىپ كېتەتتى.

— ئوغۇل بالا دېگەن باتۇر، قورقۇمسىز بولىدۇ، — دېدى زىكرى ئىنچىكە ئاۋازىنى كۈچەپ يۇقىرىلىتىپ، — يىگىتۇپشى دېگەن ئوغۇلنىڭ ئەڭ باتۇرى بولۇشى كېرەك — تە.

— ئوغۇل بالىنىڭ قانداقلىقىنى بىزگە

چۇشەندۇرۇپ كەتكىنىگىنى قارا، — دېدى غەيۇر ئۇنىڭ ئېگىكىنى كۆرسەتكەچ بارمىقىدا ئىلىپ، —كېچىدە تالاغا چىقالمايدىغان ئەلەيغۇسەن.

—زىكرىنىڭ كۆرپىسىنى ئاپىسى يۇمايدۇ، ئاپىتاپقىمۇ قاقلىمايدۇ، — دېدى چىرايى سەپكۇن، چىشلىرى رەتسىز مەرغۇپ ئىسمىلىك بالا ھەييارلىق قىلىپ، — نېمىشقا دەمسىلەر؟ زىكرى دېگەن ئورنىغا سىيىپ ياتىدىغان تۇرسا!

بالىلار قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىشتى. زىكرى قۇلاقلىرىغىچە قىزىرىپ كەتتى.

— ئۇنداق ئەمەس، كۆرپەمنى بىر قېتىم ئاپىتاپقا يايغان.... — دېدى زىكرى دۇدۇقلاپ.

— ھە ـ ھە، نېمىشقا يايغان؟ — بالىلار ئالدىراپ سوراشتى.

—ئورنۇمغا سىيىپ قويغاچقا.

—ۋەيت! —بالىلار كۈلكىدىن ئۆزلىرىنى يەرگە تاشلىۋېتىشتى، — ھا... ھا... ھا!

بالىلار خىلىغىچە كۈلۈپ، ئاندىن ئۇھ دېيىشتى. بەزى بالىلارنىڭ تېلىقىپ كۈلۈپ كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتكەنىدى.

— خەپشۇك، بالىلار، — مەرغۇپ بالىلارغا كۆزىنى چىمچقلىتىپ، قويۇپ، زىكرىدىن كوچىلاپ سورىدى، — ئورنۇڭغا نېمىشقا سىيىپ قويدۇڭ؟

— بۇ چۇشۇمدە بولغان ئىش.

بالىلار ئۇنىڭ ئالدىغا دۇررىدە يىغىلىپ، ئاغزىغا قاراشتى.

— شۇ كۈنى كېچىدە چۇش كۆرۈپتىمەن. چۇشۇمدە غەيۇر، غاپىپار، يەنە سەنمۇ بار، —دېدى زىكرى مەرغۇپقا قاراپ قويۇپ،— بەشەيلەن تىلۇالدى ھاجىلارنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىپ، قۇرۇت ئوغرىلىغىلى ئارغامچا بىلەن تۆگىلۈكتىن ئۆيگە چۇشۈپتۇق. غەيۇر ئىككىمىز يانچۇقىمىزغا، قويۇنلىرىمىزغا قۇرۇت دېگەننى تازا تولدۇردۇق. شۇنىڭ بىلەن باشتا مەرغۇپ ئارغامچىغا يامىشىپ ئۆگزىگە چىقىۋالدى. ئاندىن مەن ئارغامچىغا ئېسىلدىم. تورۇسقا يېقىن كەلگەندە بالىلار قولۇمدىن تۇتتى. شۇ ۋاقىتتا بىر نەرسە پۇتۇمدىن تارتقاندەك قىلدى. قارىسام، تىلۇالدى ھاجىم پۇتۇمدىن تۇتۇۋالىتۇ: «ۋۇي، ھايۋانلار، پاچىقىڭنى چېقىپ، داڭغا تاشلاپ بەرمەسەم، خەپ!» دەپ پۇتۇمدىن ھەدەپ تارتىۋاتقۇدەك. بالىلارمۇ قولۇمدىن يۇقىرىغا تارتىۋاتقۇدەك. «ۋاي، بالىلار، قويۇۋېتىڭلار! قولۇم ئۈزۈلۈپ كېتەي دېدى، چىدىمىدىم!» دەپ ۋارقىراۋاتقۇدەكمەن. مۇشۇ ۋاقىتتا، مەرغۇپ: «تىلۇالدى ئاكامنىڭ بېشىغا سىيىۋەت، قويۇۋېتىدۇ!» دېگۈدەك. شۇنىڭ بىلەن، مەرغۇپنىڭ كۆرسەتكەن ئەقلى بويىچە جىڭغاپ سىيىۋەتتىم. بىر چاغدا تېگىم ھۆل، بىئارام بولۇپ ئويغىنىپ كېتىپتىمەن. ئەتىسى ئاپام مېنى «ھۇ سىيگەك» دەپ تىللاپ كەتتى.

بالىلار يەرگە شاپىلاقلاپ، بىر ـ بىرىنى مۇشتلاپ كۈلۈپ كېتىشتى. مەرغۇپ بولسا كۈلۈپ يەردە دومىلاپ كەتكەنىدى.

— ھەممىنى قىلغان مەرغۇپ دېگەن ھىيلىگەر، — دېدى زىكرى، — چۇشۇمدىمۇ مېنى ئالدايدۇ.

بالىلار مەرغۇپقا قاراپ كۈلۈشتى.

— بولدى، بۇ گەپنى قويۇپ، كىمنى يىگىتۇبشى قىلىسىلەر؟ — دېدى غەيۇر ئۇلارنىڭ كۈلكىسىنى توختىتىپ.

— ئەلۋەتتە، ئەڭ باتۇرنى تاللايمىز، — دېدى غاپىپار، — قېنى، قايسىڭلار تۇگمەندە بىر كېچە تۇنىيەلمەسكىلار، شۇنى باشچىمىز سايلايمىز.

بالىلار جىمىپ كېتىشتى. غەيۇرمۇ بايقى ھۇرپەيگەن ھالىتىدىن بوشاپ كەتتى. ئۇ خۇددى ئۆزىدىن يامان رەقىبىنى تۇيۇقسىز ئۇچرىتىپ قالغان خورازدەك توپتىن سۇغۇرۇلۇپ، ئۆيى تەرەپكە كەتمەكچى بولدى.

— نېمە بولدۇڭ، غەيۇر، قۇيرۇقۇڭنى

قىسۇالدىڭغۇ؟ — دېيىشتى بالىلار ئۇنىڭ يولىنى توسۇپ.

— ئالىپتېكىن تۇغمىدىن بىر كېچە قونالمىسا، بولدى يىگىتۈېشى شۇ بولسۇن، مېنىڭ ئۇ يەردە ياتىدىغانلىقىنى ئۇنچىلىك يۇرىكىم يوق.

بالىلار ئالىپتېكىنگە قاراشتى. تۇغمىدىن چىققان قورقامدۇ، ئۇ دېگەن ئۇن تارتىدىغان يەرغۇ، دەپ ئويلىدى ئالىپتېكىن.

— قونسام قوندۇم، بۇنىڭدەك ئاسان ئىش بولامدۇ، — دېدى ئالىپتېكىن.

— راستمۇ؟ — دېدى غاپىلار، — قونمىساڭمۇ زورلىمايمىز جۇمۇ، بىكار بىر ئىش بوپ قالسا بىزدىن كۆرمە.

— ياقەي، بۇگۈنلا بېرىپ تۇغمىدىن ياتىمەن.

غەيۇر ئالىپتېكىننىڭ ئالدىغا كەلدى.

— گېپىڭ گەپ مە؟ — غەيۇر ئوڭ قولىنى ئالىپتېكىنگە ئۇزاتتى. ئالىپتېكىن ئۇنىڭ قولىنى تۇتتى:

— مەيلى، گېپىم گەپ.

غەيۇر ئالىپتېكىننىڭ، ئالىپتېكىن ئۇنىڭ قولىنى سىقتى. غەيۇر مەقسىتىنى ئۇ كۆچلۈك بالا ئىدى. ئۇ ئالىپتېكىننىڭ قولىنى ئامبۇردەك قىسىپ ئاغرىتىۋەتتى.

— غەيۇر دېگەندە قارا كۈچ بار، — دېدى زىكرى غەيۇرغا مەۋەسلىنىپ، — پادا باقىقان ۋاقتىدا يىلاندىن بىرنى پىشۇرۇپ يەپ قويۇپ، يۇرىكى قىزىپ كېتىپ، بىر كېچە ئۇستەڭدىكى سۇغا چىلىنىپ چىققان. شۇڭا قىشتىمۇ سوغۇق سۇدا يۈيۇنىدۇ ئەمەسمۇ.

— ئۇنداق بولسا، — دېدى غەيۇر بالىلارغا، — خۇپتەندىن بۇرۇن مەھەللە بېشىغا يىغىلىڭلار.

* *

مەھەللىنىڭ سىرتىدا بىر كونا تۇغمەن بار ئىدى. تۇغمەن تاغدىن كەلگەن بىر ئۇستەڭ سۇنىڭ دەل شارقىراپ چۇشىدىغان باغرىغا يالغان بولۇپ، سۇنىڭ كۈچى بىلەن چاقپەلەك ئايلىنىپ تۇغمەن تېشىنى چۆرگىلىتەتتى. بۇغداي، قوناق دانلىرى ئىككى تاش ئارىسىدا ئۇۋۇلۇپ ئۇنغا ئايلىناتتى. ئۆتكەندە ئالىپتېكىن بۇۋىسىنىڭ ئېتىغا مىنىپ بۇ يەرگە كەلگەن، ئۇ ئۇن تارتقاچ تۇغمەننى سەيلە قىلغان. سۇنىڭ نوردىن شارقىراپ چۇشۇشلىرى، تۇغمەن تېشىنىڭ گۈلدۈرمامىدەك گۈلدۈرلەشلىرى، ئەلگەكنىڭ خۇددى جېنى بارەدەك

توختىماي ئۇن تاسقاشلىرى، ئاپئاق ئۇننىڭ قارەدەك توزۇشلىرى ئالىپتېكىنده ئەرشكە بېرىپ قالغاندەك تۇيغۇ پەيدا قىلغانىدى. ئۇ ئەرشتە پەرىشتىلەرنىڭ تۆت پەسلىدىكى قارىيامغۇر، چاقماق، بورانلارنى باشقۇرىدىغان ئۆيى بارمىش دەپ ئاڭلىغانىدى. ئۇ تۇغمەن ئالدىدا خىزىردەك ئۇزۇن ساقال بوۋايلارنى، دۇنيادەك زور ئادەملەرنى، بىر قۇلىقىنى ئېتىۋېلىپ، تۇغمەن جابدۇقلىرىدەك لىڭشىپ سىرلىق قىسسىلەر-

نى سۆزلەيدىغان ئۇزۇن چاچ دەرۋىشلەرنى كۆر-گەن ئىدى...

ئالىپتېكىن تۇگمەن بېشىغا كەلدى. ئۇ مومىسىدىن: «بۇگۈن دوستلىرىم بىلەن تۇنەك ئويناپمىز» دەپ رۇخسەت ئالغانىدى. بالىلار ئۇنى تۇگمەن پەنجىرىسىدىن تۇگمەن ئىچىگە كىرگۈزۈۋېتىپ كېتىپ قالدى. تۇگمەنگە باـ رىدىغان مەھەللە دوقمۇشىدا بىر قانچە بالا قېـ لىپ، ئالىپتېكىننى كېچىچە كۆزىتىپ ياتـ قان بولدى.

بۇگۈن تۇگمەن بەكلا چۆلدەرەپ قالغانـ دى. بەلكىم بۇ يىلقى قۇرغاقچىلىقنىڭ كا-ساپىتىدىن بولسا كېرەك. چاقپەلەكنى چۆرگـ لىتىدىغان تۇزۇككىنە سۇ بولمىغاچقا، تۇگـ مەن تېشى چۆرگىلەشتىن قالغان. ئۆي ئىچى ئاي يورۇقىدا غۇۋا يورۇپ تۇراتتى. قاراڭغۇ بۇـ لۇڭلاردىن چاشقانلارنىڭ چىرىلداشلىرى ئاڭـ لىنىپ تۇراتتى. ئالىپتېكىننىڭ بۇرنىغا تـو-زۇندىلار كىرىپ، بۇرنى قىچىشىپ نەچچە رەت چۈشكۈرۈۋەتتى. كۆزلىرىمۇ سەل قـە-چىشتى. خېلى ئۇزاقتىن كېيىن، كۆزى قا-راڭغۇلۇققا كۆنۈپ، تۇگمەن ئىچى بارا-بارا ئېنىق كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئالىپتېكىن ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆزىگە ياتىدىغان ئەپلىك جاي ئىزدىدى. ئۇ بىر سانداق ئىچىدىن تۇگمەنـ چىنىڭ كۆرپە ۋە ياستۇقىنى تاپتى. سۇكەن ئىچىگە مۆكۈنۈپ ياتاي، ئەتە بالىلار مېنى تا-پالمايدۇ، «بۇ قورقۇنچاق قېچىپ كېتىپتۇ-دە» دەپ ئىشىڭلىرىنى ئۇيۇقسىز بېشىمنى چىقىرىپ ۋارقىراپ، ئۇلارنى بىر قورقۇتۇۋېتەي، ئالىپتېـ كىن بۇ ئويىدىن سۆيۈنۈپ تۇگمەن تېشى ئۇستىدىكى سۇكەنگە تۇڭرۇك بىلەن يامىشىپ چىقىپ، ئىچىگە كىرىدى-دە، تېگىگە كۆرپە سېلىپ ياستۇقنى دۇمبىسىگە قويۇپ يۆلەندى. ئالىپتېكىن بېشىدىكى ئۇن يۇقۇشقان ئاق ئۆـ مۇچۇك تورنى ئېلىۋاتقاندا، تۇيۇقسىز تۇگمەن ئىچىدە «شاراق-شۇرۇق» قىلغان ئاۋازنى ئاڭـ لاپ قالدى. ئۇ پەسكە ئېڭىشتى. تۇگمەنگە بىر نەچچە مۇشۇك كىرىپ كەلگەنىدى.

—ئۇھ، ۋايەي، داۋۇت تاقىچىنىڭ سوكال ئىتى بىزنى ئەجەب بوزەك ئەتتا. مۇشۇ يەرگـ چە قوغلاپ كەلدى دېسە، — دېدى بىر مۇشۇك ئادەملەردەك سۆزلەپ. بۇ مۇشۇكنىڭ تىللاۋاتـ قىنى ئالىپتېكىنلەرنىڭ ئىتى ئىدى. ھەي، مەن چۇش كۆرمەيۋاتقاندىمەن؟ يا ئۇيقۇچىلىقتا قۇلىقىمغا شۇنداق ئاڭلىنىپ كەتكەنمىدۇ؟ مۇشۇكمۇ گەپ قىلالامدۇ!؟ ھېچقانداق ھايۋان ئادەملەردەك سۆزلىيەلمەيدىغان تۇرسا! ئالىپتېـ كىن مۇشۇلارنى ئويلاپ تۇرۇشىغا، مۇشۇكلەر پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى:

—يۇقىرىقى مەھەللىدىكى خېلىچىخان دېگەن مومانىنى بىلەمسىلەر؟

—قايسىسى، ھېلىقى سالاھىدىن مەشـ چىنىڭ ئاپىسىمۇ؟

—ياق، ھېلىقى يالغۇز مومايچۇ. ئۇ مومای بىر يىل بۇرۇن ئۆلۈپ كەتكەنىدى. خەققە دېمەي 10 مىڭ سومدەك پۇل يىغىپ تورۇسقا تىقىپ قويۇپتىكەن. پۇلى شۇ تورۇستا ھازىرغىچە تۇرىدۇ.

— ئۇ پۇلنى ئېلىپ، ئامېرىكىغا كەتمەيـ لىمۇ دوستلار، — دېدى بىر ئاق مۇشۇك، —ئۇ يەردە مۇشۇكلەر ئادەملەردەك بىنا ئۆيلەردە تۇرىـ دىكەن، تېخى ماشىنىلىرىمۇ بارکەن.

—ۋاھ، قالتىسقۇ، كېلەر پەيشەنبە يولغا چىقايلى ئۇنداق بولسا، — دېدى سېمىزلىكـ دىن تۆلۈمچاشقانغا ئوخشاپ قالغان بىر قارا مۇشۇك قۇيرۇقىنى ئاران شىپاڭلىتىپ.

ئالىپتېكىن ئۇلارنى «ئەجەبمۇ ساددا مۇـ شۇكلەركەن» دەپ ئىچىدە كۈلۈپ تۇرۇشىغا:

—ئۇ دېگەن، ئادەم بالىلىرىنى قىزىقتۇـ رۇش ئۈچۈن ئىشلەنگەن كىنودىكى ساختا مۇشۇكلەر. ھەممىسى كومپيۇتېر تېخنىكـ سىدا سىزىپ چىقىلغان رەسىم. جاھانىدىكى ھەممە مۇشۇكنىڭ تۇرمۇشى ئوخشاش.

مۇشۇك تائىپىسى جاھاننىڭ قەيىرىدە بولـ
سۇن، چاشقان تۇتۇپ، ئادەملەرگە خۇشامەت
قىلىپ ياشايدۇ، — دېدى ئاقساپ ماڭىدىغان
بىر قېرى مۇشۇك چىڭقىلىپ سۆزلەپ.

— سىزغۇ دانىشمەن بوۋاي، — دېدى
ھېلىقى ئاق مۇشۇك، — بىراق ئۇ پۇلنى
ئادەملەر ئۇقمىسا، بىكاردىن بىكارغا چاشـ
قانلار غاجىلاپ يوقىتىدۇ دەڭا.

— ئۇنداق بولسا، مېنىڭ ئىگەمنىڭ
قىزى سەلىمە دوختۇرخانىدا ئاغرىپ ياتىدۇ،
شۇ پۇلنى ئىگەمنىڭ ئىشىكى ئالدىغا
تاشلاپ قويايلى، — دېدى سېمىز مۇشۇك.

— سەلىمەنىڭ كېسىلىنى دوختۇرلار
تاپالمايدۇ. ئۇنىڭ ئەينەك قاچىدا باقتان بىر
جۈپ ئالتۇن بېلىقى بار ئىدى. ئاڭلىسام بۇ
بېلىقلارنى سەن ئوغرىلىقچە يەۋاپسەنغۇ!
سەلىمە شۇ بېلىقلىرىنىڭ دەردىدە ئىچ
ئاغرىقى تارتىپ تاماقتىن قالدى. ئۇنىڭدـ
كى كېسەل ئازاب كېسىلى. خەپ ـ خەپ،
سېنىڭ ئاچ پاقىلىقىڭنى داۋالايدىغان بىرەر
دورا ياسىمىسام بولمىدى، — دېدى قېرى
مۇشۇك سېمىز مۇشۇكنى ئەيىبلەپ.

— ئەسسالام ئەلەيكۇم!

پەنجىرىدىن تاغىل بىر مۇشۇك سەكرەپ
ئۇلارنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام! كېچىكتىڭغۇ
توختى قالپاق؟

— موللا مولۇنكامنىڭ قېشىغا بېرىپ
كەلدىم، — دېدى توختى قالپاق ئىسىمىك
تاغىل مۇشۇك.

— تاغدىكى مولۇن دوستلىرىمىز ياخشى
تۇرۇپتۇمۇ؟

— ھەئە، موللا مولۇنكام ھەممىڭلارغا
سالام ئېيتتى ھەم بىر شۇم خەۋەرنى سىلەرگە
دەرھال يەتكۈزۈشۈمنى تاپشۇردى.

— نېمە شۇم خەۋەر؟ — مۇشۇكلەر ئۇـ
نىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى.

— ھازىر تاغدا قاتتىق يامغۇر يېغىۋاتـ
دۇ. ئەتە سەھەردە بۇ تەرەپلەرگە قىيان كەلگۇـ
دەك. بۇ قېتىم قىيان ناھايىتى دەھشەتلىك كې
لەرمىش. مۇشۇ تۇگمەننى ئۆرۈپ، ساي ئـ
چىدىكى ئۆيلەرنى ئېقىتىپ كېتىدىكەن.
شۇڭا سىلەرنى بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ھامان
مەھەللە تەرەپكە كەتسۇن، دەيدۇ.

مۇشۇكلەر دەرھال قېرى مۇشۇككە تىكـ
لىشتى.

— بۇنداق مۇھىم ئىشنى بىزگە ۋاقتىدا
يەتكۈزگەنلىكىڭگە رەھمەت، بالام. بىراق
بىزغۇ مەھەللە تەرەپكە كېتەرمىز. ساي ئىچـ
گە ئۆي سېلىۋالغان بىر نەچچە ئائىلىلىك
ئادەم بار. ئۇلارنى قانداق قىلىمىز؟

باشقا مۇشۇكلەر مۇرىسىنى قىسىشتى:

— ھەي، نېمە ئامال؟ ئادەمزات تۇگمەن-دىلا بىزنىڭ گېپىمىزنى چۈشىنەلەيدۇ. بىراق ئادەملەر كېچىدە تۇگمەندە جىن بار دەپ قورقۇپ تۇگمەنگە كىرەلمەيدىكەن.

ئالىپتېكىن بۇ گەپتىن بالىلارنىڭ نېمىشقا ئۇنى تۇگمەندە تۇنەشكە كۇشكۇرتۇپ قويۇپ ئۆزلىرىنى ئەپقاچقانلىقىنىڭ سەۋەبىنى بىلدى.

— ئادەم دېگەن ئاجايىپ خۇراپىي مەخلۇق-تە، — دېدى ئاق مۇشۇك، — بىزنىمۇ كېچىسى جىنغا ئايلىنىدۇ، دەپ قورقىدۇ ئەمەسمۇ.

— ئۇنداق بولسا، سايىدىكى ئۇچ ئائىلىنى ھەممەيلەن بىرىپ تەڭ مىياۋلاپ قورقۇتۇپ ئويغىتايلى. بىز مىياۋلىغاندىن كېيىن ئىتلار چوقۇم ھاۋشىيدۇ. بۇنىڭ بىلەن كالا-قويلارمۇ قورقۇپ مۆرەپ-مەرەپ كېتىشىدۇ. ئېشەكلەرمۇ ھاڭراپ، توخۇلار قوقۇقلىشىپ كەتسە، ئادەملەر چوقۇم بىر شۇملۇقنى سېزىدۇ،— دېدى قېرى مۇشۇك.

— جۇرۇڭلار، شۇنداق قىلايلى!

مۇشۇكلەر قېرى مۇشۇكنىڭ ئارقىسىدىن ئۆرىتۆپە بولۇشقانچە تۇگمەندىن چىقىپ كېتىشتى. تۇگمەن ئىچى ھېچقاچان كۆرۈلۈپ باقمىغان جىمجىتلىققا چۆمدى. بۇ يەردە ئەمدى چاشقانلارنىڭ كىترلاشلىرىمۇ يوقىغانىدى. ئالىپتېكىننىڭ كۆز ئالدىغا ئەتىكى دەھشەتلىك كەلكۇن كېلىۋالدى. ساپسېرىق كەلكۇن سۇلىرى ياغاچ-تاشلارنى دومىلاتقانچە تۇگمەننى ئۆرۈپ، سايىدىكى ئۆيلەرنى كۇمپەيكۇم قىلىۋېتىدۇ؛ ئادەملەر، مالىلار سۇ ئاستىغا غەرق بولۇپ ھاياتىدىن ئايرىلىدۇ؛ مەھەللىدىكى ئادەملەر ئۇلارغا ئىچ ئاغرىتىپ ھازا ئاچىدۇ، مەھەللە ئىچىنى يىغا-زار قاپلايدۇ...

ئالىپتېكىن سۇكەندىن ئىرغىپ چىقتى-دە، پەنجىرىگە يامىشىپ، تالاغا پۇتىنى ئالدى.

ئۇ يۇگۇرۇپ مەھەللە بېشىغا باردى. ئۇنى كۆزەت قىلىپ ياتقان غەيۇر، غاپپار، زىكرىلەر سېھە ئاستىدىكى كەڭ سۇپىدا ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. ئالىپتېكىن ئۇلارنى تۇرتۇپ ئويغاتتى.

—ۋۇي، قېچىپ كەپسەنغۇ؟ ئارقاڭغا جىنلارنى ئەگەشتۇرۇپ كەلمىگەنسەن؟ — دېدى زىكرى كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ، — يىگىتۇپشىلىك قىلمايدىغان بولدۇڭما؟

— ئىشقىلىپ ساق كەپسەن، — دېدى غەيۇر ئۇنىڭ مۇرىسىگە پەپلەپ، — ھەر ھالدا خېلى يۇرىكىڭ بارىكەن. مەن ساڭا قايىل بولدۇم.

— بولدى، بۇ گەپلەرنى ئەتە دېيىشەيلى. سايغا قىيان كەلگۈدەك! — دېدى ئالىپتېكىن گەپنىڭ نەق يېرىنى دەپ.

— قۇرغاقچىلىقتىن يەرلەر گەز باغلاپ كەتتى. تەتۇر گەپقۇ بۇ، — بالىلار ئۇنىڭ گېپىگە ئىشەنمىدى.

— قەسەم قىلىپ بېرەي، مەن سىلەرگە قاچان يالغان گەپ قىلغان؟!

ئالىپتېكىن مۇشۇكلەرنىڭ پاراڭىنى ئەينەن دەپ بەرمەكچى بولۇپ ئىككىلىنىپ قالدى. بۇ خەۋەرنى مۇشۇكلەردىن ئاڭلىدىم دېسەم، بۇلار ماڭا «جىن چاپلىشىپتۇ» دەپ ئويلاپ قالدۇ.

— مەن «يۇز مىڭلىغان نېمە ئۇچۇن» دېگەن كىتابنى ئوقۇغان. كىتابتىكى كەلكۇن ھەققىدىكى بايانلاردا ھايۋانلارنىڭ ئۇركۇشلىرى يېزىلغان. ئىشەنمىسەڭلار بىردەمدىن كېيىن ساي تەرەپتە ھايۋانلار پاتپاراق بولۇپ كېتىدۇ. ئەتە سەھەردە كەلكۇن كېلىدۇ. سايىدىكى ئادەملەرنى بۇ يەرگە ئەكىلىۋالايلى.

— گېپىڭ راست بولسا، قېنى، بىر دەم ساقلايلى، — دېدى غاپپار. بۇ گەپكە باشقا بالىلارمۇ قوشۇلدى.

بالىلار ساي تەرەپتىن كېلىدىغان شەپىنى ساقلاپ يېرىم سائەتچە كۇتتى. بىراق ھەممە ئىش ئاۋۇالقىدەك نورمال ھالەتتە ئىدى.

— ئالىم دوستۇم، — دېدى غاپپار ئالىپتېكىنگە تەنە قىلىپ، — بولدى، ئەمدى

ئۆيگە قايتايلى.

ئالىپتېكىن تۆگمەندىكى گەپلەرنى چۈشۈم بولسا كېرەك دەپ ئويلاپ ئۇھ تارتتى.

بالىلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، كىيىملىرىدىكى توپىلىرىنى قاقتى.

— مېنىڭ يانپىشىمدىكى توپنى ئالىپ تېكىن قاقسۇن، — دېدى غەيۇر ئالىپتېكىنىڭ قېشىغا يېقىن كېلىپ، — بولمىسا ئۇنى جازالايمىز.

— مەيلى، مېنى جازالاڭلار.

بالىلار ئۇنى سايە تەرەپكە سۆرەپ ماڭدى.

— ئۇ تەرەپكە كۆلچەك بار. كۆلچەككە تاشلاپ ئۇيقۇڭنى ئېچىپ قويايلى، — دېيىشتى بالىلار.

بالىلار ئالىپتېكىننى پەسكە سۆرەپ كېتىۋاتقاندا، بىردىن مۇشۇكلەرنىڭ مىياۋلىشى بىر توپ بوۋاقنىڭ يىغىسىدەك ياڭراپ كەتتى. ئارقىدىن ئىتلار ھاۋشىپ، ئاتلار كىشنەپ، ئېشەكلەر ھاڭراپ، كالا - قويلارمۇ مۆرەپ - مەرەپ كېتىشتى.

— بالىلار، قىيامەت بولمىغاندۇ؟ — دەپ ئەنسىز توۋلىۋەتتى زىكرى.

بالىلار قورقۇمسىراپ ئالىپتېكىنگە قاراشتى.

— سايدىكى ئادەملەرنى ئويغىتىپ، مەھەللىگە ئېلىپ كېتەيلى! — دېدى ئالىپتېكىن ناھايىتى كەسكىن ئاۋازدا.

بالىلار ئۇنىڭ ئارقىسىدىن سايە تەرەپكە چېپىشتى...

* *

شۇنداق قىلىپ سايە ئىچىدىكى ئۈچ ئاغىلىك — 14 جان ئادەم ھەم ئۇلارنىڭ مال - چارۋىلىرى تاڭدىكى كەلكۈندىن ئامان قالدى.

— جان بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان بار. سۇدا ۋەيران بولغان ئۆيلىرىڭلارنى ئەل - جامائەت قول - قولچە ئوڭشاپ بېرىمىز، — دېدى مەھەللە ئاقساقاللىرى ئۇلارغا تەسەللى بېرىپ.

بىر نەچچە كۈندىن كېيىن، كەنت باشلىقى ئۇلارنى كەنت ئىشخانىسىغا چاقىردى.

— كۆردۈڭلارمۇ ماۋۇ بىر تۇتام پۇلنى، ئۆز ئىسمىنى ئاشكارىلاشنى خالىمايدىغان بىر مومای ئىشخانامغا بىر پارچە خەت بىلەن تاشلاپ قويۇپتۇ. بۇ مېھرىبان ئانىمىز ئۆيى كەلكۈندە ۋەيران بولغان ئائىلىلەرگە 10 مىڭ سوم ئىئانە قىپتۇ. ئەمدى سىلەر تالادا قالمايدىغان بولدۇڭلار!

ئاپەتكە ئۇچرىغان ئۇچ ئائىلىلىك كىشىلەر كۆزلىرىگە لىققىدە ياش ئالدى.

* *

ئالىپتېكىن ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى يېزا دوختۇرخانىسىغا كەلدى. ئۇلار سەلمەنى يوقلاپ كەلگەندى.

— بىز ئۆتكەندە ئۆيىڭىزگە كىرىپ، بېلىقلىرىڭىزنى ئوغرىلىقچە ئەكەتكەن ئەسكى بالىلار. بۈگۈن بىز بېلىقلىرىڭىزنى قايتۇرۇپ بەرگىلى كەلدۇق، — دېدى ئالىپتېكىن بالىلار بىلەن كېلىشكىنى بويىچە يالغاندىن گەپ ياساپ.

بالىلار ئىككى جۈپ ئالتۇنبېلىق سېلىنغان ئەينەك قاچىنى سەلمەگە ئۇزاتتى.

— مېنىڭ يېتكەن بېلىقىم بىر جۈپ ئىدى. ئەمدى ئىككى جۈپ بولۇپ قاپتىغۇ؟ — دېدى سەلمە كېسەل كارىۋىتىدىن يەرگە يەڭگىل سەكرەپ چۈشۈپ.

— يەنە بىر جۈپ بىزنىڭ سىزگە بولغان كۆڭۈل سۈۋغىمىز.

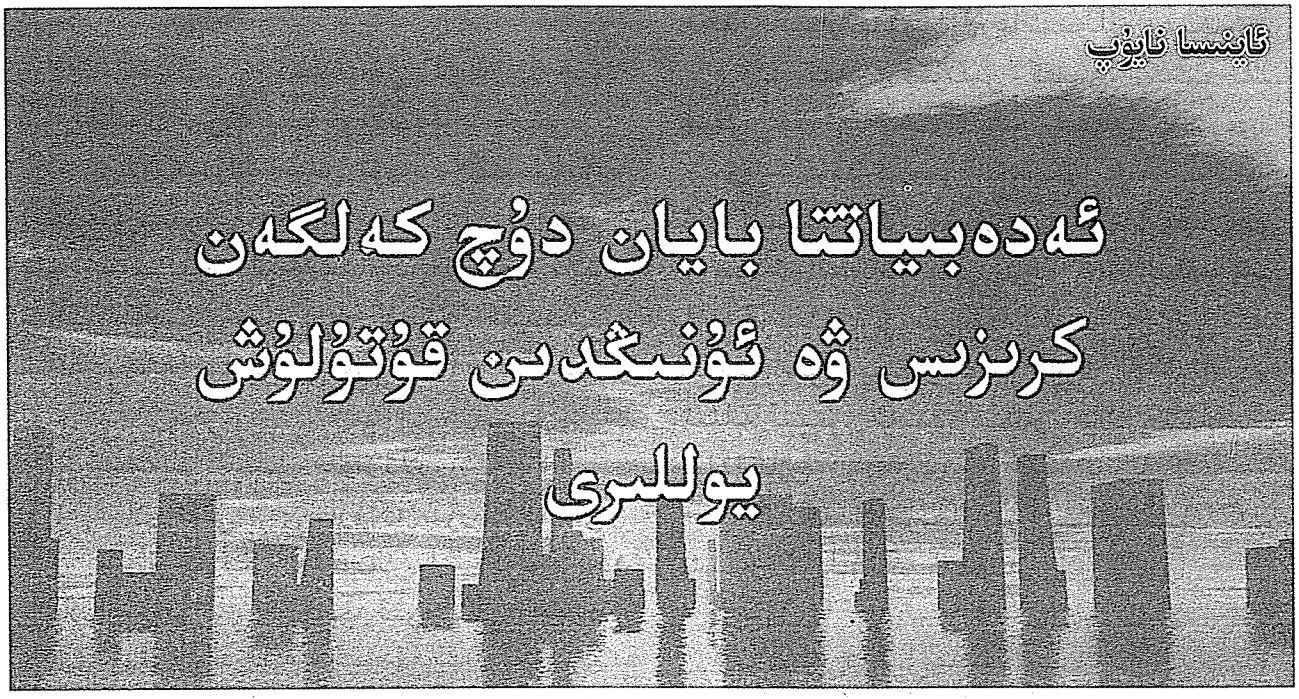
سەلمە ئەينەك قاچىنى قوش قوللاپ ئېلىپ دەرھال يۈرىكىگە ياقتى.

— ھاي، ئاۋايلاڭ، سۈيى تۆكۈلۈپ كېتىدۇ! — دەپ چۇرقىراشتى بالىلار.

(ئاپتور شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتىدا)

مۇھەررىر قاھار نىياز

ئاينىسا ناپۇپ

ئەدەبىياتتا بايان دۇچ كەلگەن كرىزىس ۋە ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇش يوللىرى

ئون توققۇزىنچى ئەسىرنىڭ ئاخىرى، يىگىرمىنچى ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئەدەبىياتتا بولۇپمۇ پروزا ساھەسىدە كرىزىس كۆرۈلۈشكە باشلىدى. نۇرغۇن كىشىلەر پروزىنىڭ ئىستىقبالىدىن قاتتىق ئۈمىدسىزلىنىپ، پروزا ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ شاھانە ئوردىسىدىن بىردىنلا ھەيدەپ چىقىرىلىش تەقدىرىگە دۇچ كېلىدۇ دەپ قاراشتى. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە پروزىنىڭ ئىنسانىيەت دۇنياسىدىن يوقىلىشى پەقەت ۋاقىت مەسىلىسىدىنلا ئىبارەت ئىدى. ئۇلار پروزا پەقەتلا دۇنيانىڭ بۇلۇڭ-پۇچقاقلىرىدىكى مەدەنىيەتى ئارقىدا قالغان جايلاردا بىر مەزگىل مەۋجۇتلۇقىنى ساقلاپ قالالايدۇ، تەرەققىي قىلغان ئەللەردە بولسا كۇنسېرى ئىستېمالدىن قالىدۇ، كىشىلەرنىڭ پروزىغا ئېھتىياجى چۈشمەس بولۇپ كېتىدۇ دەپ قاراشتى. كىشىلەرنىڭ بۇ خىل ئەندىشىسىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان نەرسە دەل كىنونىڭ ئىختىرا قىلىنىپ دۇنياغا تېزلىكتە يامرىشى بولۇپ، بۇ يېڭىچە سەنئەت شەكلى بىردىنلا كىشىلەرنىڭ دىققەت نۇقتىسىغا ئايلىنىپ ئۇنىڭ ھاياتىي كۈچى ۋە تەرەققىيات ئىستىقبالى كۈزگە كۆرۈنۈپلا تۇراتتى. كىشىلەرنىڭ پروزىنىڭ ئىستىقبالىدىن بۇنداق ئەنسىرىشى، شۇنىڭدىن سەللا ئاۋۋال پەيدا بولغان رەسساملىقتىن ئەنسىرەشكە ئوخشاپ كېتەتتى. ئەمەلىيەتتە فوتو ئاپپاراتنىڭ ئىجاد قىلىنىشى كىشىلەر پەرەز قىلغاندەك رەسىم سەنئىتىگە ھالاكەت ئېلىپ كەلمەستىن، بەلكى ئۇنى ئىلگىرىكى تارىخىي دەۋرلەردە بولۇپ باقمىغان تەرەققىياتلارغا ئېرىشتۈردى. كىشىلەر مەنزىرە ۋە ئادەملەرنىڭ پورترېتىنى فوتو ئاپپارات بىلەن ئۆز ئەينى تارتىۋالغىلى بولۇۋاتسا رېئاللىقتىكى ئەسلىي كۆرۈنۈشكە ئوخشاشلىقتا فوتو سۈرەتكە يەتمەيدىغان ماي بوياقلا كىمنىڭمۇ ھاجىتى چۈشىدۇ؟ دەپ ئويلىغان ئىدى. ئەمەلىيەتتە كىشىلەر ئاجىزلىق دەپ قارىغان ماي بوياق سەنئىتىنىڭ فوتو ئاپپاراتتەك كۆرۈنۈشنى ئۆلۈك ھالدا قايتىدىن كۆرسىتىپ قويمايدىغانلىقىنىڭ ئۆزىلا رەسساملىقنىڭ پۈتمەس-تۈگىمەس ھاياتىي كۈچىنىڭ مەنبەسى ئىدى. قول بىلەن سىزغان رەسىم ئەينەنلىكتە فوتو سۈرەتكە يېتىشى ناتايىن، لېكىن ئىنساننىڭ پسىخىك پائالىيىتىنى، ئىچكى دۇنياسىنى ئىپادىلەشتە فوتو سۈرەت ئەلۋەتتە قولدا سىزغان رەسىمگە يەتمەيدۇ. رەسساملار ئۆزىنىڭ تەسەۋۋۇرى ۋە پسىخىك كۆزىتىشىگە تايىنىپ مەيلى ئادەمنىڭ خام

خىيالى بولسۇن ياكى چۈشى بولسۇن ھەممىنى ئىپادىلىيەلەيدۇ. پىكاسسونىڭ ① رەسسملىرىدىكى ھەر خىل سىمۋوللۇق بەلگىلەر، دالىنىڭ ②رەسسملىرىدىكى ئەسەبىي خام خىياللار، ۋانگوگنىڭ ③ رەسسملىرىدىكى رەڭلەر ئارقىلىق يارىتىلغان پىسخىك كەيپىياتنى جانسىز، تەپەككۇرسىز فوتو ئاپپاراتى قانداقمۇ ئىپادىلەپ بېرەلىسۇن؟ مەشھۇر سەنئەت نەزەرىيىچىسى جون ۋىلسون «ئەينى چاغدىكى كىشىلەرنىڭ رەسسامىلىقنىڭ ئىستېقبالىدىن ئەنسىرىشى پەقەت يېڭى شەيئىنىڭ بار-لىققا كېلىشى ئېلىپ كەلگەن ھاياجاندىن پەيدا بولغان مۇبالىغە خاراكتېرلىك خام خىيال ئىدى، ھەرقانداق يېڭى شەيئى پەيدا بولغاندا دائىم كىشىلەردە خۇددى ئۇ ھەممىگە قادىردەك خاتا تۇيغۇ پەيدا قىلىدۇ» دېگەن ئىدى. يەنە بىر تەرەپتىن بۇنىڭغا ئەسىر ئاخىرى تۇيغۇسى قوشۇلۇپ كەتكەن بولۇپ، ھەر قېتىملىق ئەسىر ئاخىرىدا كىشىلەردە گاڭگىراش ۋە كرىزىس تۇيغۇسى كۆرۈلمەي قالمايدۇ. مەسىلەن، 18 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىكى كىشىلەردە پەيدا بولغان گاڭگىراش ۋە كرىزىس تۇيغۇسى دۇنياۋى سانائەت ئىنقىلابىنى بارلىققا كەلتۈردى، ئۇنىڭ ئالدىدىكى ئەسىر ئاخىرى كرىزىسى بولسا دۇنيا مىقياسىدا ئاقارتىش ھەرىكىتىنى قوزغىغان.

19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرى 20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئەدەبىيات ساھەسىدە پەيدا بولغان كرىزىس تۇيغۇسى كىشىلەرنىڭ ئەمەلىيەتتىدە بۇرۇنقى ئەنئەنۋى ئەدەبىياتنىڭ ۋەقەلىك سۆزلەشتىن ئىبارەت تۈپكى ئالاھىدىلىكىدىن گۇمانلىنىشتا ئىپادىلەندى. ئىلگىرىكى بارلىق دەۋرلەردە ۋەقەلىك ئەدەبىي ئەسەرنىڭ جېنى دەپ قارىلاتتى، بولۇپمۇ پروزىدا شۇنداق. ۋەقەلىكسىز پروزىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايتتى. پروزىنىڭ بۇ خىل تۈپكى خۇسۇسىيىتىدىن گۇمانلىنىش ئەلۋەتتە پروزا ساھەسىدە ئۆزگىرىشنى بارلىققا كەلتۈرۈشى كېرەك. پروزىنىڭ ۋەقە بايان قىلىش ئالاھىدىلىكىدىن گۇمانلىنىشنى كەلتۈرۈپ چىقارغان نەرسە كىنوچىلىق بولۇپ، دەسلەپتە كىنوچىلىق بارلىققا كەلگەندە پروزىنىڭ داۋاملىق مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىغا تۆۋەندىكى جەھەتلەردە خىرىس ئېلىپ كەلدى:

1. پروزا ئەسەرلىرىدە بىرنەچچە يۈز بەتتە بايان قىلىنغان ۋەقەلىكنى كىنو بىر يېرىم سائەتتىن ئىككى سائەتكىچە ۋاقىتتا بايان قىلىپ بولىدۇ، كىشىلەر كىنونى پروزا ئەسەرلىرىنى ئوقۇغانىدەك نەچچە كۈنلەپ باش كۆتۈرمەي ئوقۇپ ئاۋارە بولماستىن بىر يېرىم سائەت ئىچىدىلا كۆرۈپ بولىدۇ.

2. پروزا ئەسەرلىرىدە نۇرغۇن سەھنە ئالماشتۇرۇپ تەسۋىرلەرنى كىنودا بىرەر سىكۇنت ئىچىدىلا كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا ئايان قىلغىلى بولىدۇ. مەسىلەن، دوستويېۋىسكىنىڭ «جىنايەت ۋە جازا» رومانىدا ئەسەرنىڭ باش قەھرىمانى راسكولنىكوفنىڭ ياتقى ئالتە بەت تەسۋىرلەنگەن بولۇپ، كىنودا بۇ ياتاقنىڭ كۆرۈنۈشى نەچچە سىكۇنت ئىچىدىلا كىشىلەرنىڭ ئالدىدا نامايان بولىدۇ.

3. پروزا ئەسەرلىرىدە تەسۋىرلەر ھەرقانچە ئىنچىكە بولسىمۇ ئەينەنلىكتە كىنودىكى كۆرۈ-نۈشكە يەتمەيدۇ. مەسىلەن، رومانىدا بىر پېرسوناژنىڭ پورترېت تەسۋىرى بىرنەچچە بەت تەسۋىر-لەنسىمۇ كىشىلەرگە يەنىلا غۇۋا تەسىرات بېرىدۇ. بىر قىزنىڭ قېشىنىڭ قانداقلىقى، لەۋلىرىنىڭ قانداقلىقى نەچچە بەتلەپ تەسۋىرلەنسىمۇ يازغۇچى ئۆزى تەسۋىرلىمەكچى بولغان ئوبرازنى بىر پارچە رەسىمچىلىك دەل قىلىپ تەسۋىرلەش مەقسىتىگە يېتەلمەيدۇ. كىتابخانىلار بۇ ئوبرازنى ئۆز تەسەۋۋۇرى بويىچە تەسەۋۋۇر قىلىپ چىققاندا، ئۇ يازغۇچىنىڭ ئېكىندىكى پېرسوناژ بىلەن تامامەن ئوخشىمايدىغان بىرى بولۇپ چىقىشى مۇمكىن.

4. پروزا ئەسەرلىرى كىنودىكى مۇزىكا، رەڭ ۋە سۈرەتكە ئېلىش ۋاستىلىرى ياراتقان ئۇ-نۇمنى يارىتالمايدۇ. كىنودىكى بۇ ئۇنۇملەر پەيدا قىلغان ھاياجاننى پروزا ئەسەرلىرى يارىتالمايدۇ.

---

①پىكاسسو —. ئىسپانىيە رەسسامى ② دالى— ئىسپانىيە رەسسامى③ ۋانگوگ — گوللاندىيە رەسسامى

ئەلۋەتتە، بۇلاردىن باشقا يەنە پروزىنىڭ ئۆزىدىكى مەسىلىمۇ بار. ۋەقەلىكنى ئاساس قىلغان پروزىدا ۋەقەلىك جەھەتتە ئاڭسىز ھالدىكى تەكرارلىق ۋە ئوخشىشىپ قېلىش كۆرۈلۈشكە باشلىدى. جەمئىيەتنىڭ سىرلىق قۇرۇلمىسىنىڭ يوشۇرۇن كونترول قىلىشى تۇپەيلىدىن دۇنيانىڭ بىر چېتىدە ياشاۋاتقان ئادەم بىلەن يەنە بىر چېتىدە ياشاۋاتقان ئادەمنىڭ كەچۈرمىشى تامامەن ئوخشاپ قېلىشى مۇمكىن. مەسىلەن، سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان ھەققىدىكى رىۋايەتلەرنىڭ ۋەقەلىكى شەكىسپىرنىڭ «ھاملېت» دراممىسىنىڭ ۋەقەلىكىگە ھەيران قالارلىق دەرىجىدە ئوخشىشىدۇ. ھەر ئىككىسىدە تاغىسى دادىسىنى ئۆلتۈرۈپ ئانىسىنى خوتۇنلۇققا ئېلىۋالىدۇ، شاھزادە ئاخىرىدا سۈيىقەستچى تاغىسىنى ئۆلتۈرۈپ دادىسىنىڭ قىساسىنى ئالىدۇ. چىڭگىزخان ھەققىدىكى رىۋايەتلەرنىڭ ۋەقەلىكىمۇ قەدىمكى يۇنانىنىڭ دراماتورگى سوفېكلىسنىڭ «پادىشاھ ئودىپوس» ناملىق ئەسىرىنىڭ ۋەقەلىكىگە ئوخشىشىپ كېتىدۇ. ھەر ئىككىسىدە پادىشاھ ئوغلىنى ئۆلۈمگە بۇيرۇيدۇ، بىراق ئۇنى ئۆلتۈرۈش ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلغۇچى دانا ۋەزىر بوۋاق بالىنى ئۆلتۈرۈشكە قولى بارماي، ئۇنى بىر پادىچىغا بېقىۋېلىشقا بېرىۋېتىدۇ، ئاخىرىدا بۇ بالىلار چوڭ بولۇپ يەنىلا پادىشاھلىق تەختىدە ئولتۇرىدۇ. سۇلتان سۇتۇق بۇغراخاننى شېكىسپېرنىڭ بىلىشى ناتايىن، كېيىنكى مىسالدىكى چىڭگىزخان بولسا سوفېكلىستىن 2500 يىل كېيىن ياشىغان. قۇرۇلمىچىلىق تەنقىدچىلىكى كىشىلەرنىڭ توقۇغان ۋەقەلىكى، ھەتتا كەچۈرمىشلىرىدىكى بۇ خىل كىشىنى تاڭ قالدۇرىدىغان ئوخشاشلىق ھەققىدە ئىزدىنىپ، ئىنسانلارنىڭ تەپەككۇر قۇرۇلمىسى ۋە ئېڭىنىڭ سىرتىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان جەمئىيەت قۇرۇلمىسىنىڭ بۇ خىل ئوخشاشلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ئاساسىي سەۋەب ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويىدى. مەسىلەن، ئوخشىمىغان ئىككى جايدا ياشاۋاتقان ئىككى ئادەم، بىر-بىرى بىلەن قەتئىي تونۇشمىسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ تەپەككۇر ئەندىزىسىدىكى ئوخشاشلىق ئىجتىمائىيلىقنىڭ ئوخشاش بىر قاتلىمىغا دۇچ كەلگەنده تامامەن ئوخشاش نەتىجە يارىتىشى مۇمكىن. بۇ خىل ئوخشاشلىق ئىنسانلارنىڭ ئېختىيارىنىڭ سىرتىدا بولغاچقا ئىنسانلار ئۇنىڭدىن قۇتۇلالمايدۇ، شۇڭا دۇنيانىڭ بىر چېتىدىكى يازغۇچى بىلەن يەنە بىر چېتىدىكى يازغۇچىنىڭ تامامەن ئوخشاش ۋەقەلىكنى توقۇپ قېلىشىدىن ساقلانغىلى بولمايدۇ. بۇمۇ يازغۇچىلارنىڭ ئالدىغا پروزىدا ۋەقەلىكنى ئاساس قىلىۋېرىش ياكى يېڭى بىر يول تېپىش ھەققىدە سوئال قويىدى.

كىشىنىڭ پروزا ئەسەرلىرىنىڭ ئورنىنى ئېلىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە پروزىنى داۋاملىق مەۋجۇت بولۇپ تۇرالايدىغان ئالاھىدىلىككە ئىگە قىلىش ئۈچۈن قانداق قىلىش كېرەك؟ ئەدەبىيات نەزەرىيىچىلىرى ۋە يازغۇچىلار بۇنىڭ ئۈچۈن قاتتىق باش قاتۇردى. ئەلۋەتتە پروزا كىشىگا ئورۇن بوشاتماسلىق ئۈچۈن ئالدى بىلەن كىشى يارىتالمايدىغان بەدىئىي ئۇنۇمنى يارىتىش كېرەك، يەنى كىشى قىلالمايدىغاننى قىلىش لازىم. بۇ چاغدا پروزا يازغۇچىلىرى دۇچ كەلگەن ئەھۋال، فوتو ئاپپارات بارلىققا كەلگەندە مايى بويياق رەسىم دۇچ كەلگەن كرىزىسقا ماھىيەت جەھەتتىن ئوخشىشىپ كېتىدۇ. شۇڭا رەسساملىقتا بارلىققا كەلگەن ئىپادىلەش بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈش ئوتتۇرىسىدىكى تالاش-تارتىش پروزا ساھەسىدىمۇ كۆرۈلدى. ئەنگلىيە ئالىم ئېقىمى يازغۇچىسى ۋىرگىنىيە ۋولف كېيىنپلا، رېئاللىقنى ئۆلۈك ھالدا قايتا ئەكس ئەتتۈرۈشنىڭ ۋاقتى ئۆتتى، ھەممە ئادەمگە ئايان بولغان رېئاللىقنىڭ يۈزەكى سىرتقى قىياپىتىنى خۇددى ھېچكىم بىلمەيدىغاندەك ۋەزىخانلىق قىلىپ قايتىدىن سۆزلەپ بېرىشنىڭ ھاجىتى يوق، يازغۇچىنىڭ قىممىتى پەقەت رېئاللىقنىڭ يوشۇرۇن ماھىيىتىنى ئىپادىلەپ بېرىشتە دەپ قارىدى.

ناھايىتى روشەنكى، ئىنسانلارنىڭ روھىي دۇنياسى ئىنتايىن مول ھەم ئۆزگىرىشچانلىقىگە ئىگە بىر دۇنيا. روھىي دۇنيادىكى مۇرەككەپ پىسخىك كەچۈرمىشلەرنى، سىرلىق ھېس-تۇيغۇلا-

رنى، خام خىياللارنى، تارىخ، تەقدىر ۋە ھاياتنىڭ ماھىيىتى ھەققىدىكى سىمۇوللۇق سەزگۈلەرنى پەقەت سۈرەت ئارقىلىق ھاياتنىڭ سىرتقى قىياپىتىنى كۆرسىتىپ بېرەلەيدىغان كىنونىڭ ئىپادىلەپ بېرەلمىشى ناتايىن. مانا شۇنىڭ بىلەن ئەدەبىيات ساھەسىدە ئىنسانلارنىڭ پسىخىكىسىنى تەسۋىرلەشنى ئاساس قىلغان پروزا بارلىققا كەلدى. كىشىلەر ئەدەبىياتنىڭ ئىستېقبالىدىن قايغۇرۇپ يۈرگەن ئاشۇ چاغلاردا، پسىخولوگىيە ۋە پەلسەپە ساھەسىدىمۇ غايەت زور تەرەققىياتلار بارلىققا كېلىپ پسىخولوگىيە ھازىرقى زامان ئىلىم-پەننىدىكى قىزىق نۇقتىغا ئايلىنىپ قالغان ئىدى. پسىخولوگىيە ئالىملىرى ئىنسانىڭ پسىخىكىسىدىكى ئەڭ چوڭقۇر قاتلاملارغا بۆسۈپ كىردى. ئاۋستىرىيىنىڭ پسىخولوگىيە ئالىمى، روھىي كېسەللىكلەر دوختۇرى سىگموند فرېئۇد ئىنسانلارنىڭ ئاڭ قۇرۇلمىسىدا ئىنسانلارغا تا ھازىرغىچە مەلۇم بولمىغان، لېكىن ئۇنىڭ ھەر خىل پسىخىك پائالىيەتلىرىدە ۋە تۇرمۇشتىكى مەسىلىلەر ئۈستىدە قارار چىقىرىشى ھەم تالىلىشىدا ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغان يوشۇرۇن ئاڭنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى بايقىدى. بۇ ئىنسانلارنىڭ ئۆزىنى ۋە ئۆزىنىڭ نامەلۇم قاراڭغۇ جايلىرىنى چۈشىنىشىگە يول ئېچىپ بەردى. پسىخولوگىيە ساھەسىدىكى بۇ غايەت زور بايقاش ھازىرقى زامان يازغۇچىلىرىنىڭ يۈزەكى ۋەقەلىكنى تەسۋىرلەشتىن ئىنسانىنىڭ پسىخىكىسىنى تەسۋىرلەشنى ئاساس قىلىشقا كۆچۈشىنى مۇھىم نەزەرىيىۋى ئاساس بىلەن تەمىن ئەتتى. پەلسەپە ساھەسىدە ئامېرىكىدا كۆتۈرۈلگەن ۋىليام جامېس باشلامچىلىقىدىكى پراگماتىزم پەلسەپىسى ۋە فرانسىيەدىكى بېرگسون باشلامچىلىقىدىكى بىۋاستە سېزىم پەلسەپىسى يازغۇچىلارنىڭ ئىنسانىنىڭ روھىي دۇنياسىغا ئىچكىرىلەپ كىرىشىگە ھەل قىلغۇچ يول كۆرسىتىپ بەردى. ھازىرقى زامان پروزىسىنىڭ ئاساسچىسى جامېس جويسنىڭ ① قارىشىچە، ئىنسانىنىڭ روھىي دۇنياسى چەكسىزلىككە ئىگە بولۇپ، ھازىرغىچە قېزىلمايلا كەلگەن بۇ ساھە ئىنسانىيەتنىڭ ئەڭ مۇھىم بايلىقلىرىنىڭ بىرىدۇر. ئۇنىڭ مەشھۇر رومانى «ئۇلىسىس»تا بىر ئائىلىدىكى ئۈچ ئادەمنىڭ بىرنەچچە كۈنلۈك كەچۈرمىشى يېزىلغان بولۇپ، ۋەقەلىك ئاساسەن نۆل ھالەتكە چۈشۈپ قالغان، ئۇنىڭ يەنە بىر رومانى «پىننىگىنلارنىڭ ئويغىنىشى»دا بولسا پىرسوناژلارنىڭ ئىش-ھەرىكىتى ئاساسەن يوق بولۇپ، بىر ئادەمنىڭ سەكراتتىكى ئاخىرقى مىنۇتلىرى تەسۋىرلەنگەن. پېرسوناژنىڭ ئاڭ پائالىيىتى ئادەتتىن تاشقىرى ئىنچىكە بولۇپ، سەكراتتا ياتقان ئاشۇ كىشىنىڭ ئېڭىدىن پۈتكۈل ئېرىلاندىيىنىڭ تارىخى، ھەتتا پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ تارىخى ئۆتىدۇ، لېكىن بۇ تارىخ قەدىمدىن ھازىرغىچە ئۆتكەن ئىشلارنى يىل تەرتىپى بويىچە ھېكايە قىلىش بولماستىن، بەلكى پېرسوناژدا زاھىر بولغان سىرلىق تۇيغۇلار، مىستىك ئىدىيىلەر، سىمۇوللۇق كۆرۈنۈشلەر ئارقىلىق تارىخنىڭ ئەڭ چوڭقۇر ماھىيەتلىك قاتلاملىرىغا سىڭىپ كىرىشتۇر. ئۇ ئىنسانىيەت تارىخىنىڭ ئىككى ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى بار، ئۇنىڭ بىرى ئۇرۇش، يەنە بىرى جىنسىي ئالاقە دېگەن ئىدىيىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. ئۇنىڭ قارىشىچە ئۇرۇش ئادەمنى ھالاك قىلىدۇ، جىنسىيەت ئادەمنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ. ئىنسانىنىڭ يوشۇرۇن ئېڭىدا ئۆلۈم خاھىشى بىلەن ياشاش خاھىشى تەڭلا مەۋجۇت بولۇپ، ئادەملەر ئۇرۇش ئارقىلىق ئۆلۈم ئىستىكىنى قاندۇرىدۇ، جىنسىيەت ئارقىلىق ياشاش ئىستىكىنى قاندۇرىدۇ.

پسىخىك رېئاللىققا يۈزلىنىش پروزىنىڭ ئاجايىپ زور ھاياتىي كۈچىنى نامايان قىلدى. پروزا بىلەن تەڭ شېئىرىيەت ۋە دراماتورگىيە ساھەسىدىمۇ غايەت زور ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كەلدى. شېئىرىيەتتە شائىرلار ئادەتتىكى تۇرمۇش ھادىسىلىرى ۋە كىشىلەرنىڭ يۈزەكى ھېس-تۇيغۇلىرىنى ئىپادىلەشتىن ئىنسانىنىڭ روھىي ماھىيىتىگە ئېچىكىرىلەپ كىرىشنى ئەلا بىلىپ، بۇ ساھەدە كۆپلىگەن ئىسلاھاتلارنى ئېلىپ بارىدى. ئەمەلىيەتتە كىنونىڭ خىرىسىغا ھەممىدىن بەكرەك دۇچ كېلىدىغىنى

① جامېس جۇيس — ئەنگلىيىنىڭ ئاڭ ئېقىمى يازغۇچىسى.

دراماتورگىيە ئىدى. نۇرغۇن كىشىلەر دراما كىنودىن كېيىن مەۋجۇت بولمايدۇ، چۈنكى كىنو دراما-
نىڭ ۋەقەلىكىنى راۋاجلاندۇرۇشتا سەھنىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچراشتەك ئاجىزلىقىنى يېڭىشىنىڭ ئەمەلگە
ئېشىشى دەپ قاراشقان ئىدى، لېكىن ھايات ـ ھۇيت دېگۈچە دراماتورگلار دراما-نىڭ ئەڭ قەدىمىي شۇنـ-
داقلا بۇنىڭدىن كېيىنمۇ ئۆلمەيدىغان، كىنوغا تۇپتىن ئوخشىمايدىغان بىر ژانىر ئىكەنلىكىنى ئە-
مەلىيەتتى ئارقىلىق ئىسپاتلاپ بەردى. نەتىجىدە كىنو جەمئىيەتتە ئومۇملىشىپ كەتكەندە دراما ئۆزى-
نىڭ ئاقسۆڭەكلەرچە ھالىتى بىلەن كىشىلەرنىڭ قەلبىدىكى ناھايىتى يۇكسەك ئورنىنى ساقلاپ قە-
لىۋەردى. دراما كىنودىن تۆۋەندىكى نۇقتىلاردا پەرقلىنىدۇ:

1. دراما-تاماشىبىنلار رول ئالغان ئارتىسلار بىلەن يەنى پېرسونا-ژلار بىلەن بىۋاسىتە ئۇچرە-
شىدۇ. ئۇلارنىڭ سەھنىدىن ئاڭلاۋاتقىنى تىرىك ئادەملەرنىڭ ئاۋازى، سەھنىدە كۆرۈۋاتقىنى تىرىك
ئادەملەرنىڭ ھەرىكىتى. گەرچە دراما ئالاھىدە كۆرۈنۈش ۋە يېقىن كۆرۈنۈش قاتارلىق ئۇنۇملۇك
ۋاستىلەر بولمىسىمۇ، لېكىن كىنو دراما-نىڭ سەھنىدىكىلەر بىلەن تاماشىبىنلارنىڭ بىۋاسىتە
ئۇچرىشىشىدەك ئۇنۇمگە ئېرىشەلمەيدۇ، چۈنكى كىنو نېمىلا بولمىسۇن پەقەتلا سۈرەتتۇر.

2. دراما-دا سەھنە جابدۇقلىرى بىلەن دېكوراتسىيىدىن پايدىلىنىپ سىمۋوللۇق ئۇنۇم يارىتىپ، بۇ
ئارقىلىق ئىنسان ھاياتىنىڭ ماھىيەتلىك چوڭقۇر تەرەپلىرىنى ئېچىپ بەرگىلى بولىدۇ. مەسىلەن،
شۋېتسارىيەلىك ستىلىنبېرگ ۋەكىللىكىدىكى ئىپادىچىلىك دراما-لىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، بۇ
دراما-لاردا سەھنىنىڭ تۈزۈلۈشى ئىلگىرىكى دراما-لارغا ئوخشىمايدۇ، سەھنە تۈرمۇشتىكى كۆرۈنۈش-
لەردىن پەرقلىق بولۇپ، سەھنىدىكى جابدۇقلارنىڭ ۋە مەنزىرىلەرنىڭ رەڭگى رېئاللىقتىكى بىلەن
ئوخشىمايدۇ. ئۇنىڭ دراما-لىرىدىكى ئاسمانىنىڭ رەڭگى قىپقىزىل، دېڭىزنىڭ رەڭگى جىگەررەڭ.
بىمەنە تىياتىرچىلىقنىڭ ئاساسلىق ۋەكىلى، ئىرىلاندىيە يازغۇچىسى بېككېتنىڭ «گودوتنى كۈتۈش»
ناملىق دراما-سىدا سەھنىدە بىرلا تال قۇرۇپ كەتكەن دەرەخ بار بولۇپ، بۇ دەرەخ قۇرۇپ قاقشال بولۇپ
كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدا ياپيېشىل بىر تال يوپۇرماق بار. ئۇ بۇ ئارقىلىق ھاياتلىقنىڭ ئى-
تايىن ئاجىز ۋە يار ـ يۆلەكسىز ئىكەنلىكىنى ئىپادىلىگەن.

3. دراما-دا يەنىلا بىر خىل سىرلىق داغدۇغا كۈچى بار بولۇپ، ھەر قېتىملىق دراما-نىڭ
سەھنىگە ئېلىپ چىقىلىشى تا ھازىرغىچە مەدەنىيەت ساھەسىدىكى مۇھىم بىر ھادىسە بولۇپ
قارىلىشتىن قالغىنى يوق. بۇ بەلكىم دراما-نىڭ ئەڭ دەسلەپتە بىر خىل مۇراسىم شەكلىدە ئوينـ-
لىدىغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا كېرەك. گەرچە بۇ مۇراسىملار ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن
كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلگەن بولسىمۇ، لېكىن كوللېكتىپ يوشۇرۇن ئاڭدا ساقلىنىپ،
دىنىي مۇراسىملاردا بولىدىغان سۈرلۈك كەيپىيات دراما كۆرگەندە كىشىلەردە باشقىچە يوشۇرۇن
مۇقەددەسلىك تۇيغۇسى پەيدا قىلىشى مۇمكىن.

ئەدەبىي ئەسەردە يەنە بايانىنىڭ شەكلى ھەققىدىمۇ خىلمۇ خىل ئىزدىنىشلەر بارلىققا كەلدى.
ئاڭ ئېقىمىدىكى يازغۇچىلار بايانىدا ۋاقىتنى پارالىللاشتۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىپ پىسخىك ۋاقىت
قارىشىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ۋاقىت بىر نىسبىي ئۇقۇم بولۇپ، رېئاللىق
كىشىلەرنىڭ ئەسلىمىسىگە ئايلانغان چاغدا، ئۇنىڭدىكى ۋاقىت تەرتىپى رېئاللىقتىكى ۋاقىت
تەرتىپى بىلەن تامامەن ئوخشمايدۇ. مەسىلەن، بىر ئادەم كۆرۈشمىگىلى بەك ئۇزاق بولۇپ كەتكەن
بىراۋنى كۆرۈپ ئۇنى تونۇش ھېس قىلغان، لېكىن كىملىكىنى بىلەلمىگەن بولسا، مۇشۇ چاغدا
ئۇ ئادەمنىڭ ئېڭىدا ۋاقىت پارالىللاشقان بولىدۇ. يەنى ئىلگىرى ئوخشىمىغان ۋاقىت،
ئوخشىمىغان ئورۇنلاردا ئۇچراشقان ھەر خىل ئادەملەرنىڭ ئوبرازى بىرلا ۋاقىتتا ئۇنىڭ ئېڭىدا
يىغىلىپ پەيدا بولغاچقا، ئۇ كۆز ئالدىدا تۇرغان ئادەمنىڭ ئوبرازىنى ئېڭىدا ئەكس ئەتكەن ئاشۇ
ئادەملەرنىڭ ئوبرازى ئارىسىدىن ئىلغاپ چىقالماي ئۇنى بىر ھازا تونۇيالمايدۇ. دەل مۇشۇ ۋاقىتتا
ئۇنىڭ ئېڭىدا نۇرغۇن ۋاقىت پارالىللىشىدۇ. شۇڭا ھازىرقى زامان پروزا ئەسەرلىرىدە ئۆتمۈشتىكى

ئىشلاردىن قالغان ئەسلىمە، ھازىرقى كۆز ئالدىدىكى ھادىسىلەر ۋە كەلگۈسى ھەققىدىكى خام خىياللارنى پاراللىلاشتۇرۇپ ئەكس ئەتتۈرۈش ئىنتايىن مۇھىم بىر ئۇسلۇب بولۇپ، بۇ ئۇسلۇب كېيىن ئاڭ ئېقىمى دائىرىسىدىن ھالقىپ چىقىپ پروزىنىڭ بارلىق ساھەسىگە كېڭەيدى.

ئەدەبىي ئەسەردە بايانداپ يېڭى شەكىللەرنى ئىجاد قىلىش دەسلەپتە ۋاقىتنى پاراللىلاشتۇرۇشتىن باشلىنىپ، كېيىن بۇنىڭدىن باشقا يەنە نۇرغۇنلىغان ئۇسۇللار قوللىنىلدى. شۇنىڭدىن تارتىپ تا ھازىرغىچە پروزا ساھەسىدە ئۇزلۇكسىز ھالدا بايان شەكلىنى ئىجاد قىلىش ئاساسىي ئېقىمغا ئايلىنىپ، بايان شەكىللىرى كۆزنى قاماشتۇرغۇدەك دەرىجىدە كۆپ خىللىشىپ كەتتى. مەسىلەن، ئاللان روبىي گېرىللېت، ①بورخېس، ②مىتچېل بوتتور ③قاتارلىق يازغۇچىلار بىر خىل ئېزىتقۇ قەسىر شەكلىنى ياراتتى. ئۇلارنىڭ ئەسىرىنىڭ قۇرۇلمىسى مۇرەككەپ، كۆپ قىرلىق بولۇپ، كىتابخانىلارغا ئېزىتقۇ قەسىرىگە كىرىپ قالغاندەك تۇيغۇ بېرىدۇ، بۇ ئېزىتقۇ قەسىر ئىچىدە كىتابخانىلارنىڭ چىقىش ئىشىكىنى ئىزدەش جەريانىنىڭ ئۆزىلا ئىنسانىنىڭ ھايات ماھىيىتى ھەققىدە ئىزدىنىش جەريانى بولۇپ، خىلمۇ خىل بېشارەت ۋە سىمۋوللارغا تولغان بۇ سىرلىق ئەسەرلەر ئادەمدە چوڭقۇر ئويلىنىشلارنى پەيدا قىلىدۇ. مىلان كوندېرا، ④كىنچىك كورت ۋوننېگۇت، ⑤توماس پىنچون ⑥قاتارلىق يازغۇچىلار كۆرۈنۈشلەرنى سانسىز ئۇشۇشاق بۆلەكلەرگە بۆلۈپ قايتىدىن پەلسەپىۋى ياكى پسىخىك تەرتىپتە قۇراشتۇرۇپ بىر - بىرىگە ئۇلاپ قويۇشتىن ئىبارەت ئۇسۇلنى قوللاندى. ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىدە دائىم رېئاللىقتىكى ۋەقە - ھادىسىلەر، ئادەملەرنىڭ ھېس - تۇيغۇلىرى، گېزىت - ژۇرناللاردىكى خەۋەرلەر، رېئال تارىخىي شەخسلەرنىڭ ھايات پائالىيىتى ھەققىدىكى باشقىچە ئوي - پىكىرلەر، ھەتتا رەسىملەر ۋە ئېلانلار كىرىشتۈرۈلگەن بولۇپ، كىشىگە ھاياتنىڭ مەلۇم پېرسونالار بىلەنلا مۇناسىۋەتلىك كارتىنىسىنى كۆرسىتىپ بېرىشتىن ھالقىپ، ھاياتنىڭ خىلمۇ خىل ۋە رەڭگا رەڭ كۆرۈنۈشلىرىنىڭ ھەمىسىنى ئىپادىلەشكە تىرىشتى. جون بارس، ⑦كلاۋدى سىمون، ⑧ئې ل دوكتېروف ⑨قاتارلىق يازغۇچىلار ئۇسلۇبىنى تېخىمۇ خىللاشتۇرۇپ، ھەتتا ھەر بىر ئەسىرىدە ئوخشىمىغان بايان شەكلىنى قوللىنىشقا تىرىشتى. جون بارس «تاماكا سودىگىرى» ناملىق ئەسىرىدە روھىي پارچىلىنىشتىن ئىبارەت پسىخىك كېسەللەردە بولىدىغان بىر خىل كېسەللىك ھالىتىنى رومانغا قوللىما قىلغان بولسا، «كۆكۈل ئېچىش ئۆيىدە ئېزىقىش» ناملىق ئەسىرىدە يازغۇچى بىلەن پېرسوناژ ۋە كىتابخان ئارىلىشىپ كېتىدىغان مېتاپروزا ئۇسۇلى سىناق قىلىنغان. ئې ل دوكتېروف «جۇلجۇللۇق دەۋرى» ناملىق رومانىدا مونتاژ ۋە سىياسىي مۇلاھىزە شەكلىنى كىرىشتۈرگەن بولسا، «دانىيالنامە» ناملىق رومانىدا مېتاپروزا شەكلىنى قوللانغان. كلاۋدې سىمون «فرەند تاشيولى» نامىلىق رومانىدا ھەر خىل شەخسلەرنىڭ بايان نۇقتىسىنى توختىماستىن ئالماشتۇرۇپ بايان قىلىش ئۇسۇلىنى قوللانغان، ئۇ ھېلى بىرىنچى شەخس تىلىدا بايان قىلسا، ھېلى ئىككىنچى شەخس تىلىدا، ھېلى ئۈچىنچى شەخس تىلىدا بايان قىلىدۇ. ئۇ «بېزا كۆيى» ناملىق رومانىدا 16 - ئەسىر، 18 - ئەسىر ۋە 20 - ئەسىردىكى ئۈچ ئادەمنىڭ ھېس - تۇيغۇلىرىنى كىرىشتۈرۈپ بايان قىلغان. سېربىيە يازغۇچىسى پاۋېچ ۋە جۇڭگو يازغۇچىسى خەن شاۋگوڭلار بولسا لۇغەت شەكلىدە رومان يازدى. ئۇلارنىڭ «خازار لۇغىتى» ۋە «ماچىئاۋ لۇغىتى» ناملىق ئەسەرلىرىدە ئوخشاشلا لۇغەت شەكلى بايان شەكلى قىلىنغان بولۇپ، ئەسەرنىڭ قۇرۇلمىسى خۇددى ئىزاھلىق لۇغەتتىكى سۆز-لۇكلەرگە ئىزاھ بەرگەنگە ئوخشايدۇ.

---

① ئاللان روبىي گېرىللېت — فرانسىيە يازغۇچىسى ②بورخېس — ئارگېنتىنا يازغۇچىسى③ مىتچېل بوتتور — فرانسىيە يازغۇچىسى ④ مىلان كوندىرا — چېخ يازغۇچىسى⑤ كىنچىك كورت ۋوننېگۇت — ئامېرىكا يازغۇچىسى ⑥ توماس پىنچون — ئامېرىكا يازغۇچىسى ⑦ جون بارس — ئامېرىكا يازغۇچىسى⑧ كلاۋدى سىمون — فرانسىيە يازغۇچىسى⑨ ئې ل دوكتېروف — ئامېرىكا يازغۇچىسى.

20 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرقى دەۋرلىرىگە يېقىنلاشقانسېرى پروزا ساھەسىدىكى يېڭىلىق يارىتىش شۇ قەدەر كۆپ بولۇپ كەتتىكى، خۇددى ئىساك باشۇپس سىنگېر ئېيتقاندەك، يېڭىلىق يارىتىشمۇ كونىلىققا ئايلىنىپ ۋاقتى ئۆتتىنى. ئىساك باشۇپس سىنگېر، سائۇل بېللوۋ ① قاتارلىق يازغۇچىلار بايان شەكلىگە ئادەتتىن تاشقىرى بېرىلىپ كېتىش يازغۇچىنىڭ قالتىس قابىلىيىتىنى ئىپادىلىمەستىن، بەلكى يازغۇچىنىڭ ئىختىدارسىزلىقىنى كۆرسىتىدۇ دەپ قارىدى. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، يېڭى شەكىل ۋە ئاجايىپ ـ غارايىپ بايان قۇرۇلمىسى دېگەنلەر يازغۇچىلارنىڭ ئىقتىدارسىزلىقىنى يوشۇرۇش ۋاستىسى بولۇپ، ئۇلار ھەقىقىي مۇنەۋۋەر يازغۇچى ئەڭ كونا ئۇسلۇب بىلەن ئەڭ يېڭى تۇيغۇ بېرەلەيدىغان ئەسەرنى ئىجاد قىلالايدۇ دېيىشتى. شۇنىڭدىن باشلاپ، يەنى ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرىدىن كېيىن كىشىلەر بايان شەكلىدە يېڭىلىق يارىتىش زادى بىر مەزگىللىك كرىزىس تۇيۇلىدىن كالالا قىزىپ كېتىش نەتىجىسىدە كۆرۈلگەن ھادىسىمۇ ياكى ئۇمۇ تارىختىكى باشقا ئەدەبىيات ھەرىكەتلىرىگە ئوخشاش ھەقىقىي ئەھمىيەتلىك ئىشمۇ دېگەن مەسىلە ئۈستىدە سوغۇق قانلىق بىلەن ئويلىنىشقا باشلىدى. بەزىلەر، ئەدەبىيات ساھەسىدىكى بۇ بىر قاتار يېڭىلىق يارىتىش ھەرىكەتلىرىنى ئىنسانىيەت تارىخىدىكى ئەڭ مەنىلىك ئىزدىنىشلەرنىڭ بىرى دەپ قارىسا، بەزىلەر ئۇنى پروزىنىڭ ھاياتىي كۈچىدىن ئورۇنسىز ئەنسىرەش كەلتۈرۈپ چىقارغان دەپ قارىدى. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، كىنو قاتارلىق زامانىۋى شەكىللەرنىڭ پروزىنىڭ ئورنىنى تامامەن بېسىپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ھەقىقەتەن بەزى كىشىلەر ئېيتقاندەك پروزا ئەسەرلىرىدە بىرنەچچە يۈز بەتتە بايان قىلىنغان ۋەقەلىكنى كىنو بىر يېرىم سائەتتىن ئىككى سائەتكىچە ۋاقىتتا بايان قىلىپ بولىدۇ، كىشىلەرمۇ پروزا ئەسەرلىرىنى ئوقۇغاندەك نەچچە كۈن ئەپ باش كۆتۈرمەي ئوقۇپ ئاۋارە بولمايدۇ. لېكىن بۇ ئىككىسى پەيدا قىلغان ھاياجان ئوخشىمايدۇ. كىنودا ھەممە نەرسە كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا تەييار تاشلىنىپ تۇرىدۇ، پروزا ئەسەرلىرىدە بولسا كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا تۇرغىنى پەقەتلا يېزىق بولۇپ، ئەسەردىكى پېرسوناژلارنىڭ تەقدىرى، ياشاش مۇھىتى، ھېس ـ تۇيغۇلىرى ھەققىدە كەڭ تەسەۋۋۇر بوشلۇقى قالدۇرۇلغان بولىدۇ. كىتابخانلار ئەدەبىي ئەسەرنى ئوقۇغاندا ئۇنىڭدىكى بايان ۋە تەسۋىرلەردىكى ئېنىقسىز جايلارنى ئۆزىنىڭ تەسەۋۋۇرى بىلەن تولدۇرۇپ ماڭىدۇ. يەنى مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، كىنودا كىشىلەر باشقىلارنىڭ ھاياتىنى سىرتتا تۇرۇپ كۆرسە، پروزا ئەسەرلىرىدە كىتابخان ئەسەردىكى پېرسوناژلار بىلەن بىللە ياشايدۇ. پروزا ئەسەرلىرىدە نۇرغۇن سەھنە ئاجرىتىپ تەسۋىرلىگەن تەسۋىرلەرنى كىنودا بىرەر سېكۇنت ئىچىدىلا كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا ئايان قىلغىلى بولىدۇ. لېكىن بۇ تەسۋىر يەنىلا پروزا ئەسەرلىرىدىكىدەك تۇيغۇ بېرەلمەيدۇ. مەسىلەن، دوستويېۋسكىينىڭ «جىنايەت ۋە جازا» رومانىدىكى ئالتە بەت تەسۋىرلەنگەن راسكولنىكوفنىڭ ياتقى كىنودا سېكۇنت ئىچىدىلا كىشىلەرنىڭ ئالدىدا نامايان بولغان بىلەن كىنودىكى كۆرۈنۈش پەقەتلا سىرتقى كۆرۈنۈش بولۇپ، كىنودىن ياتاقتىكى پۇراقنى ھېس قىلغىلى بولمايدۇ. رومانداۋى روھىي كېسەل بولۇپ قالغان راسكولنىكوفنىڭ پۇراق سەزگۈسى ئېشىپ كەتكەن بولۇپ بۇنىڭغا دوستويېۋسكىي ئالاھىدە ئىبارە بەرگەن. ئۇنىڭدىن باشقا كىنودا ياتاق ئىچىدىكى ھەممە نەرسە كۆزگە تەڭ تاشلىنىپ تۇرىدۇ، رومانداۋى بولسا نېمە تىلغا ئېلىنغان بولسا شۇ كىتابخانىنىڭ دىققىتىگە قويۇلىدۇ. شۇڭا رومانداۋى پېرسوناژنىڭ ئالاھىدە پسىخىك ھالىتىنى بايان قىلىش ئۈچۈن تەسۋىرلەنگەن نەرسىلەر كىنودا تاماشىبىنلارنىڭ دىققىتىنىڭ سىرتىدا قېلىشى مۇمكىن. پروزا ئەسەرلىرىدە تەسۋىرلەر ھەرقانچە ئىنچىكە بولسىمۇ، ئەينەنلىكتە كىنودىكى كۆرۈنۈشكە يەتمەيدۇ. لېكىن مۇشۇ ئەينەنلىكنىڭ بولمىغىنى مەلۇم نۇقتىدىن پروزىنىڭ كىنوغا ئوخشىمايدىغان ئارتۇقچىلىقىدىن

① سائۇل بېللوۋ— ئامېرىكا يازغۇچىسى

ئىبارەت. فرانسىيە يازغۇچىسى، پەيلاسوپى جان پول سارتىرنىڭ كىشىلەرنىڭ ئەدەبىي ئەسەردىن ھۇزۇرلىنىش پىسخىكىسى ھەققىدە توختىلىپ، كىتابخان رومان ئوقۇغاندا دائىم ئۆزىنى باش قەھرىمانلىرىنىڭ ئورنىغا دەسسىتىپ تەسەۋۋۇر قىلىدۇ. باش قەھرىمان بىلەن كىتابخاننىڭ ھېسسىياتى بىرلىشىپ كەتكەن بولىدۇ، ئەگەر كىتابخان باش قەھرىمان بىلەن ئۆزىنى بىرلەشتۈرەلمىسە ئەدەبىي ئەسەردىن ھۇزۇرلىنالمايدۇ دەيدۇ. مەسىلەن، رومانداۋ باش پېرسوناژنىڭ پورترېت تەسۋىرى بىرنەچچە بەت تەسۋىرلەنسىمۇ كىشىلەرگە يەنىلا غۇۋا تەسىرات بېرىدۇ، دەل مۇشۇ غۇۋالىق كىشىلەرگە كەڭ تەسەۋۋۇر ئىمكانىيىتىنى بېرەلەيدۇ. ئەگەر ئۇ تەسۋىر كىنودەك ئۇنۇم ياراتسا ھېچكىمگىمۇ باش قەھرىمانىنى ئۆزى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ تەسەۋۋۇر قىلىش ئىمكانىيىتى قالمايدۇ. پروزا ئەسىرىدىكى «مەن» كىتابخان ئۇچۇنمۇ «مەن»دۇر، لېكىن كىنودىكى باش قەھرىمان كۆرەرمەن ئۇچۇن زادىلا «مەن» ئەمەس. رومانداۋ تەسۋىرلەنگەن ئەر پېرسوناژ ئايال كىتابخانلارنىڭ تەسەۋۋۇرىدا چوقۇم ئۇ تونۇيدىغان بىر يىگىت، رومانداۋ تەسۋىرلەنگەن قىز پېرسوناژ ئەر كىتابخانلارنىڭ تەسەۋۋۇرىدا چوقۇم ئۇ تونۇيدىغان بىر قىز بولۇپ چىقىشى مۇمكىن. پسىخولوگىيە ئالىملىرىنىڭ بايقىشىچە ئەدەبىي ئەسەردىكى ئاشىق ـ مەشۇقلارنى كىشىلەر ئاساسەن ئۆزى ياخشى كۆرۈپ قالغان كىشىلەرنىڭ ئوبرازى بويىچە تەسەۋۋۇر قىلىدىكەن. پروزا ئەسىرىدىكى پورترېت تەسۋىرى قانچە ئېنىقسىز بولسا كىتابخانغا شۇنچە كەڭرى تەسەۋۋۇر ئىمكانىيىتى بېرىپ، پروزا ئەسىرىنى تېخىمۇ چوڭقۇر تەسىرچانلىققا ئىگە قىلىدىكەن.

ئالدىنقى ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يىگىرمە يىلىدا ئەدەبىيات ساھەسىنى بىر خىل تۇرغۇنلۇق ۋە بۇ تۇرغۇنلۇق ئېلىپ كەلگەن بۇرۇقتۇرمىلىق قاپلىدى. كىشىلەر ئېلىپ بارغان خىلمۇ خىل سىناقلارنىڭ ھېچقايسىسى ئەدەبىياتنىڭ ئاخىرقى نۇقتىسى بولۇپ قالالمىدى. ئەلۋەتتە ئەدەبىيات پەقەت يېڭىلىق ئارقىلىقلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرالايدۇ. ئىساك باشۇېس سىنگېر يېڭىلىق يارىتىشنىڭ ۋاقتى ئۆتتى دېگىنى بىلەن ئۆزىمۇ ئەدەبىياتتا يېڭىلىق ياراتتى. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ نەزەردە تۇتقىنى بەزى بىر خىل ئېكسترىمىزملىق يېڭىلىقلار بولۇپ، بۇ خىل يېڭىلىقلار ھەقىقەتەنمۇ پۈتۈن دۇنيا مىقياسىدا كىشىلەرنىڭ نارازىلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشقا باشلىغان ئىدى. ھەر قېتىملىق ئەسىر ئاخىرىغا ئوخشاشلا، بۇ قېتىمقى ئەسىر ئاخىرىدىمۇ ئەدەبىياتتا كرىزىس كۆرۈلدى، بۇ خىل كرىزىستىن قۇتۇلۇشنىڭ يولى ھەققىدە كىشىلەر ھەدەپ ئىزدەنمەكتە، بەلكىم بۇ كرىزىس ئەدەبىيات ساھەسىدە تېخىمۇ كۆپلىگەن يېڭىلىقلارغا ھامىلدار بولغان بولۇشى مۇمكىن. بۇ يازغۇچىلار، ئەدەبىيات نەزەرىيىچىلىرى ۋە ئېستېتىكاشۇناسلاردىن تېخىمۇ چوڭقۇر ئىزدىنىشنى كۈتمەكتە.

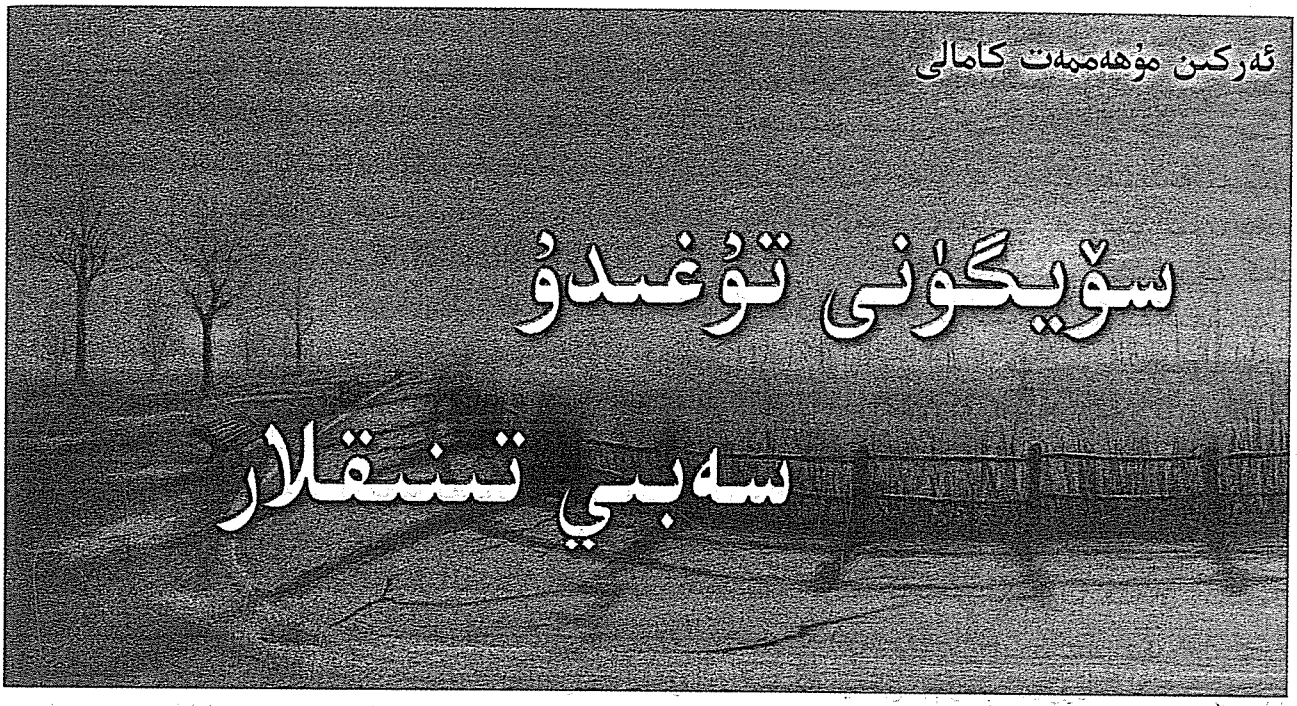
پايدىلىنىلغان كىتابلار:

1. ۋىلىيام جونسون «پروزىدىكى ئاۋانگارتلىق ۋە ئۇنىڭ چەكلىمىلىكى — مېتاپروزا ھەققىدە»، پىكادور نەشرىياتى، 2002 ـ يىل ئىنگلىزچە نەشرى.
2. «ئامېرىكا بۇگۈنكى دەۋر يازغۇچىلىرى ھەققىدە»، چىن مەنسۇ تۈزگەن، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر نەشرىياتى، 1987 ـ يىل خەنزۇچە نەشرى.
3. «سارتىر ماقالىلىرىدىن تاللانما»، خەلق ئەدەبىياتى نەشرىياتى، 1989 ـ يىل خەنزۇچە نەشرى.
4. شۇجىڭيا: «يېڭى ئېستېتىك پرىنسىپ كۆتۈرۈلۈپ چىقماقتا»، شاڭخەي ئەدەبىياتى ژۇرنىلىنىڭ 1982 ـ يىللىق 6 ـ سانى، خەنزۇچە.
5. ياك لېنھاردېت، «بىر رومانىنىڭ سىياسىي ئوقۇلۇشى»، خۇنەن ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەشرىياتى، 2001 يىل، خەنزۇچە نەشرى.
6. لۇ چۇيۇەن، «تىللىق ھالقىش»، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر نەشرىياتى، 1989 ـ يىل خەنزۇچە نەشرى.
7. لىيۇيىدا، «ۋاڭ مىڭنىڭ ئىجادىيەت يولى ۋە ئىجادىيەت پرىنسىپى» ئەدەبىيات تەتقىقاتى ژۇرنىلىنىڭ 2003 ـ يىللىق، 11 ـ سانى، خەنزۇچە.

(ئاپتور مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تىلى فاكۇلتېتىنىڭ 2004 ـ يىللىق ئاسپىرانتى)

مۇھەررىر: قاھار نىياز

ئەركىن مۇھەممەت كامالى

سۆيگۈنى تۈغدۇ سەبىي تىنىقلار

1

چاپچىيدۇ سەن تامان مېڭىك تايلىرىم،
ئېرىقتا سۇ ئەمەس ئاقىدۇ كۈيلەر.
لەۋلەردەك شېرىندۇر ئىچكەن چايلىرىم،
سۆيدۈرەر يۈرەكنى كۆزۈڭدەك تۇنلەر.

كۆللەرگە قارايمەن كۆللەر چىرايلىق،
تۇيغۇمنى غىدىقلاپ ئۆتەر تىنىقلار.
جىلمىيىپ باقىدۇ نېلۇپەر گۈللەر،
سۆيگۈنى تۈغدۇ سەبىي قىلىقلار.

تەشۋىشلەر يوقالغان ئەسلەردىن تامام،
پەرىلەر لەپىلدەپ چۈشەر ئاسماندىن.
بىر ئىزگۈ رەۋىشتە جىرىڭلايدۇ جام،
ئامەتلەر گۈل بولۇپ ئۇنەر ئالىقاندىن.

كۆرۈنەر يىراقتىن ئاخىرقى بېكەت،
سىگنال يوق يانفوندا كەلمەيدۇ ئۈچۈر.
ئاخىرقى بىر بېكەت ئاخىرقى پۇرسەت،
ئۈيقۇسىز كۆزلەردە يالتىرايدۇ نۇر.

2

كۈندۈزى ئوگۈمدا، تۇنده چۈشۈمده،
گۈزىلىم پەقەتلا سۆيىمەن سېنى.
سۆيگۈنىڭ جۇلاسى چاقنار كۆزۈمده،
سۆيىمەن خۇددى سەن سۆيگەندەك مېنى.

كىرىمەن سەن ئۇچۇن ئوتقا ـ قوقاسقا،
يىغلىساڭ ئاقىمەن ياش بوپ كۆزۈڭدىن.
تۇغۇلۇش باشقا گەپ ئۆلۈش ھەم باشقا،
مىڭ ئۆلۈپ تىرىلەي بىرلا سۆزۈڭدىن.

سۆيىمەن خۇددى سەن سۆيگەندەك مېنى،
كەل جېنىم قوشۇلسۇن جېنىمىزغا جان.
تېخىمۇ چىرايلىق ئەتىنىڭ تېڭى،
چاچايلى بىرلىكته قۇشلارغا بىز دان.

3

كۆرۈنۈپ تۇرغان جەزمەن سېنىڭ ئۆيۈڭ،
يانىدۇ چىراغلىرى كۆزۈڭدەكلا.

كېلىدۇ ئۇندىن بىر كۈي ئۇچۇپ لەرزان،
يېقىملىق، سېھىرلىك ھەم ئۆزۈكدەكلا.

رەيھاننىڭ پۈرىقى بار دېرىزەڭدە،
ئېھتىمال دېرىزەڭگە كەلدىڭ يېقىن.
بىر كۈچلۈك نۇر تارايدۇ ئاراشلاردىن،
بەلكى بۇ بىر جۈپ كۆزۈڭ چاقناپ چېقىن.

تەنلىرىڭ گويا قاردەك سۈزۈك، ئاپئاق،
شامالدەك سىلىق، يەڭگىل تىنىقلىرىڭ.
قويىدۇ جاننى ئېلىپ جاڭگالالردا،
كېيىكتەك شاش ھەم سەبىي قىلىقلىرىڭ.

باقمەن ئۆيۈڭ تامان ئۇزاق - ئۇزاق،
ئۇخلىساڭ چۈشلىرىڭگە كىرەرمەنمۇ؟
ئۆچمەيدۇ چىراغلىرىڭ، ئۆچمەيدۇ ئوت،
بۇگۈنمۇ يەنە شۇنداق تۇنەرمەنمۇ؟

4

ئۇزىتىپ قالدىڭ مېنى كۆزۈڭدە ياش،
قىيمىدۇق، قىيالماسلىق ئۆتتى جاندىن.
نەقەدەر ئازاب بىزگە بەخت دېگەن
ئەگىپلا ئۆتۈپ كەتسە داۋان ياندىن.

شېرىن چۈش، تاتلىق خىيال بىزگە ھەمراھ،
ئاي بولۇپ ئايلىنىمەن مەھەللەڭنى.
جۇرئەتلىك چېكەلمەيمەن ئىشىكنى ھەم،
تۇرسەمۇ جەينەككىچە گاھى يەڭنى.

يۇلتۇزلار مازاقلايدۇ كۆزنى قىسىپ،
نومۇستىن قىزىرىمەن، يېرىلىمەن.
يىغقاندا ئەسلىرىمنى تەبەسسۇمىڭ،
بەخت شۇ دەيمەن مەغرۇر كېرىلمەن.

5

سۆزلەپ بەر سۆزلىرىڭنى گۈلۈم ماڭا،
مەنمۇ ھەم چۈشلىرىمنى بېرەي سۆزلەپ.
تۇيدۇڭمۇ ئىشىكىڭنى چەككىنىمنى،
بارغاندا مەھەللەڭگە سېنى كۆزلەپ.

قويدۇڭمۇ سائىتىڭگە قاراپ بىر رەت،
دېرىزەڭ كەينىدە مەن يۆتەلگەنده.
ناز بىلەن قوللىرىمدىن ئالدىڭمۇ سەن،
بېغىمدىن گۈللەر ئۈزۈپ ئەكەلگەنده.

تۇيدۇرماي شامال بولۇپ سۆيۈپ قاچسام،
نۇر بولۇپ، شولا بولۇپ قوغلىدىڭمۇ.
تۇنجى رەت بىز ئۇچراشقان تونۇش جاينى،
تۇيدۇرماي ماڭا تەنها يوقلىدىڭمۇ؟

سۆزلەپ بەر چۈشلىرىڭنى گۈلۈم ماڭا،
شۇ گۈزەل ئالمىزاردا تۇراي ساقلاپ.
ۋە ياكى ئىشىكىڭنى ئاچقىن قىيا،
ھازىرلا ئۆيۈڭگە مەن كىرەي يوقلاپ.

6

ئاجايىپ كۈنلەر ئىدى ئاشۇ كۈنلەر،
ئامەتلەر ئۈچۈپ يۈرگەن بېشىمىزدا.
چۈشلەردەك شېرىن - تاتلىق ئۆزۈن تۈنلەر،
ئوت كۆيەر ئىچىمىز ھەم تېشىمىزدا.

لەۋلەردىن، يۈرەكلەردىن تامار سۆيگۈ،
تاڭ كۈلەر تاڭدەك سۈزۈك دىلىمىزدا.
بازىرى كاسات تامام ساختىلىقنىڭ،
بار جۇشقۇن جەزبىدارلىق قېنىمىزدا.

ئۆتكەن ھەر مىنۇتلاردا تۇمەن مەنە،
بۇلبۇللا تۇرار سايراپ بېغىمىزدا.
ئۆتتى يىل، ئۆتكەن گۈزەل ئەسلىمەلەر
ئاخشامقى چۈشتەكلا بار ئېڭىمىزدا.

خورسىنما گۈلۈم زىنھار كۈلۈپ تۇرغىن،
كۈلكەڭگە قاراپ كۈللەر قالسۇن تېلىپ.
ھەرقاچان ياشارتمىز ئۆزىمىزنى،
ياشىلىقنى بالىلارغا سۆزلەپ بېرىپ.

سەن مېنىڭ گۈلۈم بولساڭ كۈلۈپ كەلگىن،
ياتسىراش، تېڭىرقاشلار قالسۇن يېتىم.
سەن مېنىڭ گۈلۈم بولساڭ كۈلۈپ كەلگىن،
قالمىسۇن چۆلدە زىنھار مەڭدەپ ئېتىم.

ياڭرىسۇن خۇشال ناخشاڭ سامالاردا،
كۈل جېنىم كۆرۈپ تۇراي زىنىقمىڭنى.
ھېيت ـ بايرام ھەتتا قىلدان تومۇرلاردا،
ئاڭلىغان چاغدا يەڭگىل تىنىقمىڭنى.

كىرىۋەر ئۆيلىرىمگە ئىشىك چەكمەي،
كىرىۋەر دىلخانەمنۇ ئوچۇق ساڭا.
ياشىغىن نامەردلەرگە بويۇن ئەگمەي،
كۆزۈڭدىن ئاقسا قەترە ئۆلۈم ماڭا.

بىر سۆز بار ساڭا كۆپتىن دېيەلمىگەن،
بار ھەمدە ئېيتالمىغان بىرلا ناخشا.
ئېيتايلى بىرگە ئاشۇ ناخشىنى بىز،
سۆيۈلۈش باشقا گەپتۇر، سۆيۈش باشقا.

(ئاپتور قارامايى ماشىنىسازلىق باش شىركىتى ئۇنىۋېرسال مۇلازىمەت ئىدارىسىدە)

مۇتەللىپ ئوبۇل كۈلچۇر

ئاشلار تىلىمى

سېغىنىش

«ئاق گۈلدەستە كۆتۈرگىنىچە قىش»
دەرەخلەردە تۇرىدۇ كۈلۈپ.
ئاي تۇنەيدۇ شاخلاردا تەنھا،
غايىب بولغان ناخشاڭنى كۈتۈپ.

قارلىق پۈتۈپ تونۇش چىغىر يول،
تۇيۇقسىزغا سالىدۇ قۇلاق.
سۈرىتىڭنى تۇرار يادلاپ،
سەن يۇزۇڭنى يۇيغان چىم بۇلاق.

دېرىكىڭنى قىلىدۇ قۇشلار،
ئۇزاپ كەتكەن تەنھا ئىزلاردىن.
دىدارىڭنى ئىزلەيدۇ دالا،
قار بوپ ياغقان ئاپئاق قىزلاردىن.

چىللاپ مېنى تونۇش دالىغا،
دېرىزەمنى چېكىدۇ شامال.
تەنھالىقىمغا كۆنەمدۇ كۆڭۈل،
يارنى باشلاپ كېلىڭلار ئاۋۇل.

قارلىغاچ ئۇۋا سالغان ئايۋاندا

قارلىغاچ ئۇۋا سالغان ئايۋاندا،
ئۇخلاپ ياتار چۈشلىرىم تاتلىق.
ئىشىك چەكمەس بولدى شامالدار،
قىلىنغان ئۇ كىملەرگە ياتلىق.

بىز قوغلاشماق ئويىنىغان يوللار
داڭگال شۇمۇپ خىيال سۈرىدۇ.

قارلىغاچ ئۇۋا سالغان شۇ ئايۋان،
بالىلىقنى ئەسلەپ تۇرىدۇ.

قارلىق تاشلاپ كېلەر ئىدى قىش،
ئاپئاق قاردا قالاتتى ئىزلار.
قېنى ۋاللەي ئويىنىغان كالتەك،
قېنى سەبىي يىغلاڭغۇ قىزلار.

قارلىغاچ ئۇۋا سالغان ئايۋانىڭ
ئەتراپىدا سايرامدۇ قۇشلار؟
ئەسلەپ ھايات چۈقانلىرىنى،
ئىسىمىزنى توۋلامدۇ قۇشلار؟

چۈقان سېلىپ ماڭاتتۇق ھەر تاڭ،
پادىلارنى ھەيدەپ جاڭگالغا.
يالاڭ پۇتلار قىينايتتى جاننى،
پۇتلاشقاندا تاشقا، داڭگالغا.

قارلىغاچ ئۇۋا سالغان ئايۋانغا
بالىلىقنى تىقىپ قويدى كىم؟
بىز ياماشقان قېرى سۆگەتلەر
خىيالىمنى ئوۋلايدۇ دائىم.

قېنى، غاجاپ يېگەن قاتتىق نان،
قېنى، سۈيى ئەلۋەك بۇلاقلار.
ئوغرىلىقچە باغلارغا كىرىپ،
قېنى، دەسسەپ ئۆتكەن شۇاقلار.

قارلىغاچ ئۇۋا سالغان ئايۋاندا،
بىر ھېكايە سۆزلەيدۇ ئۇزاق.
ئېلىپ كەتتى شامالدار ئۇنى،
ھېچكىم بىلمەس جايلارغا بىراق.

قارلىقمىنى كىمگە تاشلايمەن

ئاق ئەتىرگۈل تۇتۇپ دەرەخلەر،
كۆلكىسىنى ئېتىدۇ ئەللەي.
تۇرۇپ قالدىم قولۇمدا قارلىق،
سېنى نەدىن ئىزلەشنى بىلمەي.

ئاق چېچەكتىن ئارتقانچە رومال،
ناخشا ئېيتىپ تۇرىدۇ ئورمان.
ئىزلار نەقىش ئويغان شۇ يولدا،
چېچەكلەيدۇ قەلبىمدە گۈمان.

بۇزۇلمىدى كاچكۇلنىڭ چۈشى،
قار ئۇچقۇنى شۇرلار تاتلىق.
سۇ ئالغىلى چىقمىدى ھېچكىم،
ئەسلىمىلەر توۋلايدۇ ئاچچىق.

كۆتۈۋېرىپ تالدى ئەقىدەم،
ئەمدى كىمچۈن ناخشا باشلايمەن.
تەستەك سۇغا قىلار تەنھالىق،
قارلىقمىنى كىمگە تاشلايمەن.

شۇاق

قۇشلارنىڭ ئۆلۈشى نەقەدەر ئازاب،
كۆيلەرنىڭ تىلسىمى بولغاندا گاچا.
چۈشلىرىم ئالدىڭغا بارسا گەر قاناپ،
تۇيدۇرماي بېشىمنى سىلاپ قوي ئانا.

بۇگۈن كۆرەلمىدىم ئاينى، ئاۋازى
ئېھتىمال تۆت تامغا قالدى قاپسىلىپ.
سەن ماڭا قالدۇرغان دۇتارنىڭ تارى
ياردار باغرىمدا كەتتى ئۆزۈلۈپ.

جىگدىنىڭ پۇرىقى ئوغرىلاپ كەتتى،
بۇلاقتا كۆمۈلگەن تىمتاس دىلىمنى.
ئاخىرقى ئاپتوبۇسمۇ ئۆزاپ كەتتى،
تۇرغىنىمدا چاينايپ گاچا تىلىمنى.

يىغلايدۇ يوللاردا بىر گۈل ئاۋازسىز،
تىكەنلەر باغرىغا ئۇزاتمىدىم قول.
شورىلار سىر بەرگەن تۇنلەر ۋاپاسىز،
شاخلاردا تۇنەيدۇ باغرى قان بۇلبۇل.

تۇيدۇرماي بېشىمنى سىلاپ قوي ئانا،
قۇشلارنىڭ ئاۋازى بولسىمۇ قىرتاق.
بىغۇبار تاشلاردا پېچىرلاپ تەنھا،
ئۆزىنى غاجايدۇ قاقشال بىر شۇاق.

تاشلار تىلسىمى

ئېھتىمال بۇ يولنىڭ داۋامى ئۇزاق، تاشلارنىڭ تىلسىمى گاداي ئەسلىدىن،
ئانىلار قول شىلتىپ قالدى يىراقتا. يېرىلغان تەپتىدە يار ئالغان يۇرەك.
ناخشىمىز چۈشىنى بۇزغان دالىلار، كۆزدە بوغۇزلاپ قىسمەتلىرىنى،
بىر ئېتەك ياش بىلەن ئۆلدى پىراقتا. تۆكۈلۈكتە تۇنەيدۇ بىغۇبار لېچەك.

خەت

بوراننىڭ ھۇۋلىشى بېرەلمەس شادلىق، كۆزلىرىم پاياندا بولدى يولۇڭغا،
تىترەڭگۈ قولدىكى سۇنۇق قەدەھكە. بىر سېنىڭ مېھرىڭدە نۇرلىنىپ تۇرغان.
ئۈيقۇسىز تۇنلەرنى ئۆتكۈزدۇم ئامان، يار ئېلىش ئالدىدا تۇرغان يۇرەككە،
ئىسمىڭدىن ئوت يېقىپ بارچە تىلەككە. پەقەت سەن سالىسەن مەڭگۈلۈك تۇغان.

(ئاپتور شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى قىزىل 2003 ـ 2 ـ سانىدىن)

مەھمۇدجان خوجا ئۇمىدۋار

ئۇمىدۋار

خىيالچان بىر كىشى ئېيتۇر: «خىياللارغا گىرىپتارمەن،
خۇشال يۇرسەم، دېمە: ‹غەمسىز› يىغان سەھراسىدا خارمەن.
سېنى كۆرسەم تاپالمايى گەپ، تۇرارمەن لەۋلىرىم تىترەپ،
مىسالى پادىشاھ، خان سەن، ئۆزۈم ئېغىر گۇناھكارمەن.
بىتاب بولسامۇ ھىجرىڭدە، كۈلۈپ يۇردۇم يارەنلەرگە،
لېكىن غەمناك، يۈرىكىم پاك، ساڭا مەنسۇپ پىداكارمەن.
تىلىم گەر ئېيتىسىمۇ: ‹دوستلۇق›، دىلىم سەندىن تىلەر سۆيگۈ،
ئەپۇ قىل بۇ سۆزۈمنى ئاھ، قەيەردىن ئىزلىسەڭ بارمەن.»
«دىلى غەملەر بىلەن تولغان، ماڭا چىن مەھلىيا بولغان،
ئۆزۈڭ كىمسەن؟» دېسەڭ، ئېيتاي: «سېنى كۈتكەن ئۇمىدۋارمەن.»

چوغ ئۆزۈم، قالماس سۇۋۇپ

ئوتتا سەن كۆيتىن بۇيان، يۈردۈڭ قىزىل يالقۇن يۈتۈپ،
يۈرىكىڭ تەشنا ماڭا، كەلدىڭ لېكىن مەخپىي تۇتۇپ.
مەن چىقارماي بىر تىۋىش، كۈلگەچ ھامان تەنھا پېتى،

ئويلىدىڭ بەلكىم مېنى: «ئۇ ئېرىمەس، مۇزلۇق قۇتۇپ.»
چۆلدە سەن قاقشال گىياھ، مۇنبەتتىمەن سەندىن يىراق،
بۇك ـ باراقسان زور چىنارمەن، كۆككە تۇرغان بوي سوزۇپ.
چۈشلىرىڭدە قۇش بولۇپ، ئۇچتۇڭ مېنى مەنزىل قىلىپ،
پەرلىرىڭ تالغاي لېكىن، شاخىمغا بىر قونماي تۇرۇپ.
جۇپ كۆزۈڭ شۇ تاپ سېنىڭ غەم ـ ئەلەم قەسىرى گويا،
سەن خارابەت ئەھلىگە قالدىڭ غېرىب سۈلتان بولۇپ.
كەلسە كۆكلەم، رەڭلىنىپ كۇتتۇڭ مېنى باغلار ئارا،
مەندە يوق ئىللىق تەبەسسۇم، سەن شۇڭا قالدىڭ قۇرۇپ.
گۈل ـ چېچەك قىز رەنجىمە، زالىملىقىم رايىم ئەمەس،
مەن كەيپ، ئىچكەچ ئەزەلدە چىن ئىشقىتىن مەي قۇيۇپ.
ئەڭ ئۇلۇغ ھىجران مېنى ئىزلەر: «ئۇمىدۋار قايدا؟» دەپ،
شۇ سەۋەب سۆيگۈ گۈلۈم بارغان ئىدى ئۇنسىز سولۇپ.
ئىنتىھادا سۆز شۇكى: پاكىز يۈرەك ھەققە كۆيەر،
سۆي يا سۆيمە، بەربىر، چوغمەن ئۆزۈم قالماس سوۋۇپ.

(ئاپتور شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتى تارىخ فاكۇلتېتى جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپى 2004 ـ يىللىق 2 ـ سىنىپ)

ياسىنجان ياقۇپ

قىش كېچىلىرى

تىكەندەكلا قالمەن يالغۇز،
كەچ كىرىشى بىلەن ياتاقتا.
ئوت ياقماقچى بولىمەن دەرھال،
توڭلاپ قالسام مۇدھىش سوغۇقتا.

دۇنيايىمنىڭ سىرتىدا قالغان،
ئاھ، بايىقى شاۋقۇنلۇق شەھەر.
مېنىڭ ئۈچۈن بەربىر ھامان،
قىزىل تاكسى، تونۇش ئادەملەر.

چۈنكى مېھىر ئىزدەپ يۈرمەيمەن،
تاشتىن قاتتىق يۈرەكلەر ئارا.

مېنىڭ قەيسەر سۈنماس ئىرادەم،
قورام تاشتىن تامغان نۇر زىيا.

قىش كۈنلىرى ئۆچۈپ مۇھەببەت،
ئۇخلاپ قالغان كوچا چىرىغى.
ئادەملىكتىن بەردۇق ئىمتىھان،
ماڭدامدا بىر تۇرمۇش سىنىقى.

ھۇزۇر ئېلىپ پەقەت ئوتتىنلا،
كىرىپ كەتتىم قىشقا جىممىدە.
ئون ئىككىنچى ئاينىڭ ئاخىرى،
يېڭى يىلنى قۇتلاپ كەلمەكتە.

(ئاپتور قومۇل گېزىتى ئىدارىسىدە)

تۇرسۇنگۇل مۇھەممەت

بەختىم مېنىڭ — سەبىلەر

«سالام» دېسە ھۆرمەت بىلەن سەبىلەر،
كۆزلىرىدىن ئۇمىد نۇر بوپ تۆكۈلەر.
شادلىقمىدۇر، مېنىڭكى شۇ ئۇمىدلەر،
قەلبىم شۇئان باھارغىلا پۈركىنەر.

«سالام» دەيدۇ ھۆرمەت بىلەن سەبىلەر،
يېڭى بىر كۈن قۇچاق ئېچىپ خۇش كۆلەر.
ئاسمىنىمدا چاقنىغاندەك مىڭ قۇياش،
چىن مېھرىمگە چۆمۈلىدۇ شۇ قەدەر.

«سالام» دەيدۇ ھۆرمەت بىلەن سەبىلەر،
شۇ سەبىلەر دۇنيايىم بوپ كۆرۈنەر.
مەن ئۇلارنىڭ تەلپۈنگەن گۈل دۇنياسى،
بال ھەرىدەك يېپىشىدۇ ھەر مەھەل.

«سالام» دەيدۇ ھۆرمەت بىلەن سەبىلەر،
تۇغار قايتا مېنى يېڭى شۇ سەھەر.
ئويغىنىدۇ شوخ بالىلىق تۇيغۇمدا،
ئاشۇ تۇيغۇ يۈرىكىمنى كۆيدۈرەر.

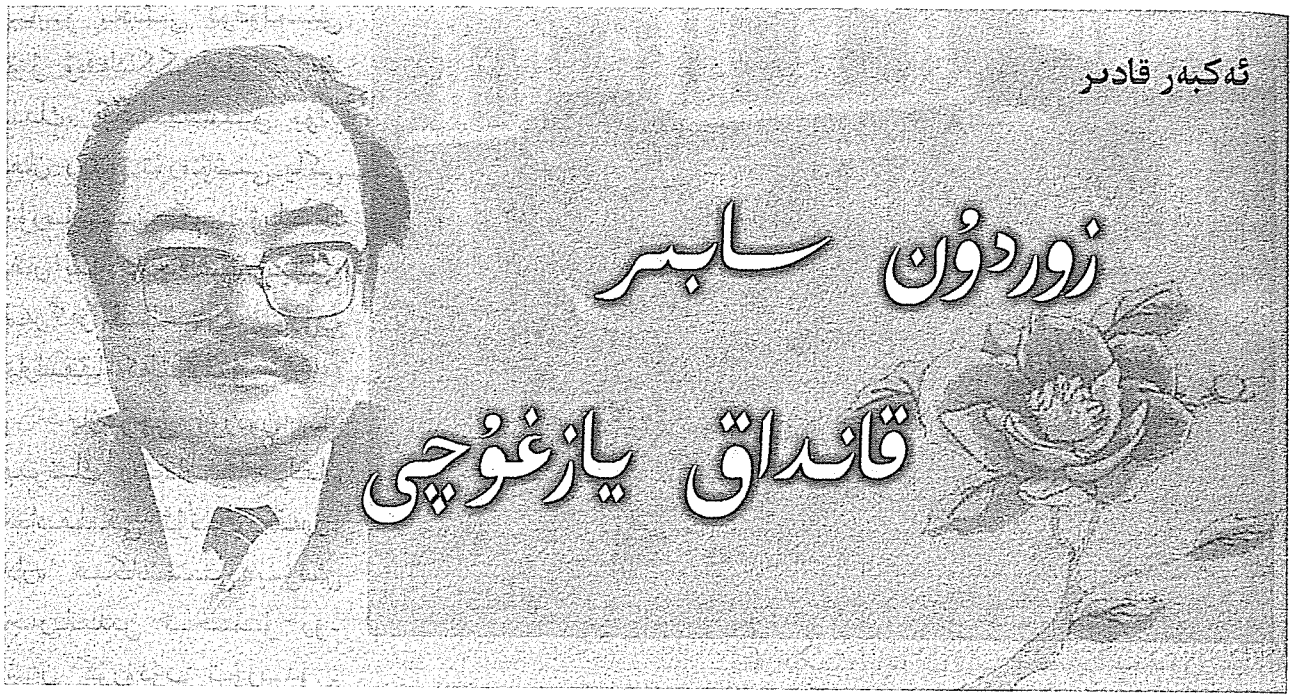
«سالام» دەيدۇ ھۆرمەت بىلەن سەبىلەر،
ماڭا ببقىپ مەسۇم، گۈلگۈن چېھرىلەر.
بىلىم بىلەن نەقىش چەكسەم دىللارغا،
كۆلەر قەلبىم، كۆلەر غۇنچە سەبىلەر.

«سالام» دەيدۇ ھۆرمەت بىلەن سەبىلەر،
جىلۋە قىلار چېھرىدە خۇش كۆلكىلەر.
تىلكىمدۇر —سەبىلەرنىڭ تىلكى،
ئەجرىم ئاشۇ تىلەكلەرنى كۆلدۈرەر.

(ئاپتور باي ناھىيە كانچى يېزا باشلانغۇچ مەكتىپىدا)

ئەكبەر قادىر

زوردۇن سابىر قانداق يازغۇچى

(زوردۇن سابىر تۇغۇلغانلىقىنىڭ 70 يىللىقىغا بېغىشلايمەن)

زوردۇن سابىر (1937 ـ 1998) 20 ـ ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى مەشھۇر رېئالىستىك يازغۇچى. ئۇ ئاساسلىقى 20 ـ ئەسىرنىڭ 70 ـ يىللىرىدىن باشلاپ ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئۆزى ياشىغان دەۋردىكى ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ گۈللىنىشىگە ئالاھىدە تۆھپە قوشتى. شۇنىڭدەك كىتابخانىلار، ئوبزورچىلار تەرىپىدىن «ئۇيغۇر پروزىسىدىكى بايراقدار يازغۇچى» دەپ تەرىپلەندى. ئۇ رۇس يازغۇچىلىرىدىن شولوخوف، تولستوي، گوركي قاتارلىق رېئالىستىك يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى كۆپ ئوقۇغان بولغاچقا، ئىجادىيەتتە ئاشۇلارنىڭ ئىجادىيەت ئۇسۇلىنىڭ تەسىرىنى چوڭقۇر ئۆزلەشتۈرگەن. ئۆزىنىڭ ئىجادىيەت ئەملىيىتىدە سىستېمىلىق بولغان رېئالىزملىق ئەدەبىي ئىجادىيەت نەزەرىيىسىنى مۇكەممەل تۇرغۇزغان. ئۇ تۇرمۇشتىكى ئۇششاق ئىشلار ۋە يۈزەكى ھادىسىلەرگە ھەرگىز سەل قارىمايتتى. كۆزەتكەن، ھېس قىلغانلىرىنى خاتىرىسىگە يېزىپ قالدۇرۇۋالاتتى. بۇنداق خاتىرىلەر كېيىن ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە تۇرمۇش تەپسىلاتلىرىنى دەللىلەش رولىنى ئويناپ، ئەسەرلىرىنىڭ رېئالىزملىق پۈرىقىنى تېخىمۇ ئاشۇرغان، تۇرمۇش بىلەن بولغان ئاربىلىقىنى يېقىنلاشتۇرغان ئىدى. ئۇ مەيلى قەيەرگە بارسۇن، قانداق ئادەملەر بىلەن ئۇچراشسۇن ئۇلاردىن ئۆز ئىجادىيىتىگە كېرەكلىك نەرسىلەرنى ئىزدەيتتى. ئۇ بىر قېتىم تۇرمۇش ئۆگىنىش ئۈچۈن مەكتىكە بارغاندا ئۇ يەردىكى چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ بېيىغان دېھقان ئىسمائىل روزى بىلەن تونۇشىدۇ. ئويلىمىغان يەردىن بۇ دېھقان ئۆز ئىگىلىكى توغرىسىدا ئەمەس، بۇركۈتى توغرىسىدا كۆپ سۆزلەيدۇ. بۇ ھال رېئال تۇرمۇشقا سادىق يازغۇچىدا باشقىچە ئىلھام پەيدا قىلىدۇ. يازغۇچى «ئىجادىيەت ۋە تۇرمۇش» ناملىق ماقالىسىدە (بۇ ماقالە «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 1986 ـ يىللىق 1 ـ سانىدا ئېلان قىلىنغان) ئاشۇ ۋاقىتنى ئەسلەپ مۇنداق يازىدۇ: «ئۇنىڭ بۇركۈت توغرىسىدىكى قىزىقارلىق ھېكايىلىرى بىردىنلا مېنى جەلپ قىلىۋالدى. مەن بۇ رېئاللىق ئالدىدا چارۋا توغرىسىدا ئەھۋال ئىگىلەشتىن دەرھال ۋاز كەچتىم ـ دە، بۇركۈت توغرىسىدا ئويلاشقا باشلىدىم. بۇركۈتنىڭ سۆھبىتى مەندە يېڭى چۈشەنچە ھاسىل قىلدى». دېمەك، زوردۇن

سابىر بەدئىي توقۇلمىنى شۇ ۋەقەلىككە مۇناسىۋەتلىك، باغلىنىشلىق بولغان رېئال تۇرمۇشنى ياكى تۇرمۇشتىن كېسىۋېلىنغان بىر پارچە ماتېرىيالنى مەركەز قىلىپ تۇرۇپ بارلىققا كەلتۈرىدۇ.

ئاپتور يازغۇچى زوردۇن سابىر بىلەن بىللە

يازغۇچى زوردۇن سابىرنىڭ رېئاللىققا بولغان سادىقلىقى ئۇنىڭ «قەرزدار» ھېكايىسىنى يېزىش جەريانىدىن تېخىمۇ روشەن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. يازغۇچى «قەرزدار» ھېكايىسىنى يىسىنى يازغان 1980-يىلى خەلق گۈڭشېسى تېخى بىكار قىلىنمىغان ئىدى. لېكىن يازغۇچى خەلق گۈڭشېسىدىن ئىبارەت بۇ چوڭ قازانىنىڭ جۈڭگو دېھقانلىرىنى باي قىلالمىغانلىقىنى دېھقانلار ئارىسىدا يۈرۈپ كۆرگەن ئىدى. بۇ رېئاللىق ئۇنى «دېھقانلارنى ھەقىقىي بېيىتىش ئۈچۈن بۇ چوڭ قازانىنى چاقماي بولمايدۇ» دېگەن ئىدىيىنى چىقىش قىلىپ ئەسەر يېزىشقا ئۇندىگەن.

* *

زوردۇن سابىر 1937-يىلى باھار ئايلىرىدا غۇلجا ناھىيە يېڭىتام يېزا بوستان كەنتىدە دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. دادىسى سابىر ئاكا دېھقان بولسىمۇ، ئىلىم-پەنگە قىزىقىدىغان، ئىلىم ئەھلىلىرىنى ھۆرمەتلەيدىغان ئادەم ئىدى. ئانىسى ئانارخان ھەدە ئىشچان، پاكىز، چېۋەر ئايال ئىدى. زوردۇن سابىرنىڭ بالىلىق ھاياتى شىمالىدىن ئابرال تېغىنىڭ شامىلى ئۇرۇپ تۇرىدىغان مۇشۇ كىچىككىنە بوستانلىق مەھەللىدە ئۆتتى، 1942-يىلى زوردۇن سابىر بەش ياشقا كىرگەن يىلى ئۇنىڭ ئانىسى ۋاپات بولۇپ كېتىپ، بۇ ئائىلىدىكى ئالتە جان ئادەم دادىسى سابىر ئاكىنىڭ ھەم دادا ھەم ئانا بولۇپ بېقىپ چوڭ قىلىشىغا قاراشلىق بولۇپ قالدى.

1946-يىلى زوردۇن سابىر مەھەللىسىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپكە ئوقۇشقا كىرىدۇ. ئۇچىنچى سىنىپنى پۈتتۈرگەندە تۆتىنچى سىنىپ يوق بولغاچقا داۋاملىق ئۆرلەپ ئوقۇشقا ئامالسىز قالىدۇ. زوردۇن سابىرنىڭ ئاكىسى نۇرۇم سابىرنىڭ ئەسلەپ بېرىشىچە، شۇ ۋاقىتتا ئۇرۇق-تۇغقانلار زوردۇن سابىرنى مەھەللىدىكى ئىمامدىن دىنىي تەلىم ئالدۇرۇپ قارىي قىلىپ تەربىيىلىمەكچى بولۇشقان ئىكەن. لېكىن زوردۇن سابىر ئۆزىنىڭ ئۆرلەپ ئوقۇش ئارزۇسىدا چىڭ تۇرۇۋالغان. دادىسىمۇ زوردۇننى زادى ئوقۇتمەن دېگەن، شۇنىڭ بىلەن ئائىلە ئىقتىسادىنىڭ يار بەرمەسلىكىگە قارىماي ئۇنى باشقا يەرگە ئەۋەتىپ داۋاملىق ئوقۇتۇش ئويىغا كەلگەن.

شۇ ۋاقىتتا مەھەللە باشلانغۇچ مەكتىپىدە زامانىدىن ئەپەندى ئىسىملىك بىر مۇئەللىم بار

بولۇپ، ئۇ زوردۇن سابىرنىڭ داۋاملىق ئوقۇشىنى تەشەببۇس قىلغانلارنىڭ بىرى ئىدى. زامانىدىن مۇئەللىم زوردۇن سابىرنى ئارا ئۆستەڭ يېزىسى ئارا مەھەللە كەنتىدىكى تولۇقسىز مەكتەپكە ئا-پىرىپ، تۆتىنچى سىنىپقا ئوقۇشقا كىرگۈزگەن. زوردۇن سابىر بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن ئۆ-گىنىشتىكى تىرىشچانلىقى، زېرەك، ئەقىللىقلىقى بىلەن سىنىپتا بىرىنچى بولۇپ ئوقۇغان. بولۇپمۇ ماتېماتىكا دەرسىدە نەتىجىسىدە ئالاھىدە ياخشى بولغان. بىراق ئۇنىڭ ئوقۇشىنى داۋام-لاشتۇرۇشى تولىمۇ قىيىن بولغان. كۆپىنچە ساۋاقداشلىرى بايلارنىڭ ياكى ئىقتىسادىي شارائىتى ياخشى ئائىلىلەرنىڭ بالىلىرى بولغاچقا، ئۇلارنىڭ نەزىرىدە زوردۇن سابىر نامرات ئائىلىنىڭ با-لىسى قارىلىپ بەزىدە كەمسىتىلگەن. نۇرۇم سابىر ئەسلەپ مۇنداق دەيدۇ: «1949 ـ يىلى كۈزدە زامانىدىن ئەپەندىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن بىز بىر يوتقان ـ كۆرپە، كىگىز، نان دېگەندەكلەرنى تەسلىكتە تەييارلاپ، زوردۇننى ئارا ئۆستەڭگە يولغا سېلىپ قايدۇق. قىرىشقاندەك شۇ يىلى قىشتا ناھايىتى قېلىن قار ياغدى. دادام بالام توڭلاپ قالىدىغان بولدى، دەپ مەندىن بىر چاپان ئەۋەتتى. مەن بارسام، راست دېگەندەك ئىنىم يازدا كەتكەن يالاڭ چاپان بىلەن ئىكەن. بۇ يالاڭ چاپىنىمۇ كونا بولغاچقا سوغۇقتا تالاغىمۇ چىقالماي قاپتىكەن. ھەتتا بەزى مۇئەللىملەر ئىنىمنى مەكتەپتىن قايتۇرۇۋەتمەكچىمۇ بولۇپ تۇرۇپتىكەن».

1951 ـ يىلى زوردۇن سابىر غۇلجا شەھىرىدىكى تۇغقانلىرىنىڭ ئۆيىدە تۇرۇپ «ئىلى مەك-تەپ»تە ئوقۇيدۇ. 1952 ـ يىلى بۇ مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ 1953 ـ ، 1954 ـ يىللىرى گىمنازىيە (ھازىرقى سەككىزىنچى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ)دە ئوقۇيدۇ. 1955 ـ يىلى ئەخمەتجان قاسىمى نامىدىكى ئىلى دارىلمۇئەللىمىن (ھازىرقى ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى)گە ئوقۇشقا كىرىپ، 1957 ـ يىلى پۈتتۈرىدۇ.

دۇنيادا مەيلى كىم بولسۇن ئۇستازنىڭ رولىسىز ھايات يولىنى توغرا باسالىغان ئەمەس. نۇرۇم سابىر «مەن زامانىدىن مۇئەللىمنى زوردۇن سابىرنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ئۇستازى دەپ قارايمەن» دەيدۇ. شۇنداق، زامانىدىن مۇئەللىم زوردۇن سابىرنىڭ ئوقۇش ئارزۇسىغا ئىلھام بەرگەن ھەم ئۇنى ئۆز قولى بىلەن ئۆرلەپ ئوقۇشقا ئاپىرىپ بەرگەن. ناۋادا شۇ قېتىم زامانىدىن مۇئەللىم كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ ئۇنى مەكتەپكە ئاپىرىپ بەرمىگەن بولمىسا، بەلكىم زوردۇن سابىر ئوقۇش ئارزۇسىدىن مەھرۇم قالغان بولاتتى.

زوردۇن سابىر كىچىدىنلا ئەدەبىياتقا چوڭقۇر ئىشتىياق باغلىغان. ئۇ مەھەللىسىدىكى باش-لانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقاندىلا مەكتەپتىكى تۇرلۇك پائالىيەتلىرىدە شېئىرلارنى دېكلاماتسىيە قى-لاتتى. ئۇنىڭ شېئىرغا بولغان قىزغىنلىقىنىڭ يېتىلىشىگە ئۆز مەھەللىسىدىكى ھاشىم ئاكا، ئۆمەر ئاكا قاتارلىق قوشاقچى ئادەملەرنىڭ ئاغزىدىن نۇرغۇن قوشاقلارنى ئاڭلىغان، يادلاپ ئالغان. دائىم ئۇلارنىڭ قېشىدىن نېرى كەتمىگەن. نورۇم سابىرنىڭ دەپ بېرىشىچە، زوردۇن سابىر ئىلى دارىلمۇئەللىمىندە ئوقۇۋاتقان مەزگىلدە 1956 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى تېما قى-لىنغان تۆت پەردىلىك بىر درامما يازغان. بۇ درامما شۇ يىلى يازدا ناھىيىلىك تەشۋىقات تارماقلىرى-نىڭ تەستىقلىشى ۋە قوللىشى بىلەن مەھەللىدە ئويناپ بېرىلغان ئىكەن.

زوردۇن سابىر ئىلى دارىلمۇئەللىمىندە ئوقۇۋاتقاندا دەرستىن سىرتقى ۋاقىتلاردا ئەدەبىيات، پەلسەپە، تارىخ، جۇغراپىيىگە دائىر نۇرغۇن كىتابلارنى ئوقۇغان. ئۇنىڭ ئەينى يىللاردىكى ئەدە-بىيات مۇئەللىمى، دراماتورگ، يازغۇچى ماناپ قادىرى ئەپەندىنىڭ ئەسلەپ بېرىشىچە، ئۇ سىنىپ بويىچە ئەڭ ئەلاچى ئوقۇغۇچى بولۇپلا قالماي يەنە يېزىقچىلىق قابىلىيىتىمۇ ئەڭ يۇقىرى ئوقۇ-

غۇچى ئىكەن. ئۇ دائىم «ئانا»، «كېلىدۇ بىر كۈن»، «ئالتۇن ۋادىدىكى شامالالار»، «بوتا كۆز» قاتارلىق رومانلارنى قولىدىن چۈشۈرمەيدىكەن. دېمەك، زوردۇن سابىر ئۆزىدە ناھايىتى كۆپ بىلىم جۇغلانمىسى ھاسىل قىلىشقا تىرىشقان. زوردۇن سابىر 1989 ـ يىلى تەنقىدچى ئەنۋەر ئابدۇرېھىم بىلەن ئۆتكۈزگەن سۆھبىتىدە ئۆزىنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت قىزغىنلىقىنىڭ كىچىك ۋاقىتلىرىدىلا باشلانغانلىقى ئۈستىدە توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ. «توققۇزىنچى سىنىپتا ئوقۇپ يۈرگەن چاغلىرىمدا داستان يازغانىدىم. مەن يازغان ئىككى پارچە درامىنىڭ بىرى ‹ئېتىز كەپسى› ئەينى يىللاردا رايون سەھنىلىرىدە ئوينالغان.» زوردۇن سابىرنىڭ ئىلى دارىلمۇئەللىمىندىكى ئوقۇتقۇچىسى مولداغالى مۇنداق دەيدۇ: «مەن زوردۇن سابىرغا پېداگوگىكا، پسىخولوگىيە، دۇنيا يېڭى زامان تارىخى قاتارلىق دەرسلەرنى ئۆتكەن. ئېسىمدە قېلىشچە، ئۇ مەندىن دائىم چوڭقۇر سوئاللارنى سوراپ تۇرۇۋالاتتى. دەرسنى بەكلا چوڭقۇر ئۆزلەشتۈرەتتى. مەن ئۇنىڭ يەنە ‹لېنىنىڭ باللىق چاغلىرى›، ‹بۇ ۋەقە روۋنو ئەتراپىدا بولغان› دېگەندەك كىتابلارنى ئوقۇپ يۈرگەنلىكىنى كۆرەتتىم. زوردۇن سابىرنىڭ ‹ئانا يۇرت› رومانىنىڭ قازاقچە تەرجىمىسىنى ئوقۇپ چىقىپ مۇشۇنداق بىر ئوقۇغۇچۇم بولغانلىقىدىن تولىمۇ پەخىرلەندىم.»

نۇرۇم سابىر يەنە مۇنداق دەيدۇ: «زوردۇن ھەقىقەتەن كىتابنى كۆپ ئوقۇيتتى. ئىلى دارىلمۇئەللىمىنىدە ئوقۇۋاتقاندا تەتىلىدە بىرلا قېتىم چىقاتتى. چىققاندىمۇ بىرمۇنچە كىتاب ـ ژۇرناللارنى ئېلىپ چىقاتتى. كۈندۈزى ئېتىز ئەمگىكىگە قاتناشسا ئاخشىمى لامپىنىڭ يورۇقىدا كىتاب ئوقۇيتتى. مەن زوردۇننىڭ تەسىرى بىلەن كىتاب ئوقۇشقا قىزىقىپ قالغان. مەكتەپنى پۈتتۈرگەندە مەن ئۇنى مەھەللىگە ئاچىققان ئىدىم. ئېسىمدە قېلىشچە، ئۇ شۇ چاغدا ئىككى يۈز پارچىدىن ئوشۇق كىتاب ئاچىققان ئىدى. بىز ئىككىمىز كەچتە رومان ئوقۇيتتۇق. بىر قېتىم لامپا يورۇقىدا رومان ئوقۇپ تاڭ ئېتىپ كېتىپتۇ. سەھەردە دادام بىزنى كۆرۈپ خاپا بولۇپ: «مۇنۇغۇ كىتاب ئوقۇسۇن، سەنچۇ، سېنىڭ ئۇخلىمىغىنىڭ نېمىسى؟ سەن دېگەن ئېتىزغا بارىدىغان، كەتمەن چاپىدىغان تۇرساڭ» دەپ كايىپ كېتىشىدى، زوردۇن دادامغا: «مەن بىكارغا رومان ئوقۇمايمەن، مەن كېيىن رومان يېزىپ سېنىڭ ئىسمىڭنى ئۆچمەس ئىسمىگە ئايلاندۇرىمەن، دادا» دېدى. بىز تالاغا چىققاندا شىمال تەرەپتىن ئابرال تېغىنىڭ شامىلى چىقىۋېتىپتىكەن. زوردۇن ھاياجانلىنىپ: «مەن رومانىمدا مۇشۇ ئابرال شامالىرىنى يازىمەن. قارا، سەھەردىكى بۇ سالقىن شامالنىڭ راھىتىنى» دېدى. راست دېگەندەك، كېيىن «ئابرال شامالىرى» رومانىنى يېزىپ چىقتى. مەرھۇم دادام 1976 ـ يىلى ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغان ۋاقتىدا بۇ رومانىنىڭ پىكىر ئېلىش نۇسخىسىنى كۆرۈپ خۇشال بولغىنىدىن «بالام دېگىنىنى قىپتۇ، مېنىڭ ئارزۇيۇمنى ئىشقا ئاشۇرۇپتۇ» دەپ قايتا ـ قايتا ماختاپ كەتكەن ئىدى.

زوردۇن سابىرنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەتكە رەسمىي قەدەم قويۇپ، يازغۇچى بولۇپ يېتىلىشىگە ئۇستاز بولغان ھەم تەسىر كۆرسەتكەن ئادەمنىڭ بىرى يازغۇچى توختاخۇن ناسىرى ئىدى.

توختاخۇن ناسىرى ئۇيغۇر مائارىپ تارىخىدىكى تۇنجى ئەۋلاد ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بىرى بولۇپ، 1963 ـ يىلىدىن 1970 ـ يىلىغىچە لەنجۇدا غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدا ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى بولغان. زوردۇن سابىر بىلەن توختاخۇن ناسىرنىڭ دوستلۇقى غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدا بىللە خىزمەت قىلىش جەريانىدا ئورنىتىلغان.

زوردۇن سابىر 1957 ـ يىلى لەنجۇ غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىغا ئەۋەتىلگەن. ئۇ يەردە ئۇ بىر تەرەپتىن خەنزۇ تىلى ئۆگىنىدۇ، يەنە بىر تەرەپتىن دەرس تەييارلاش ۋە تەتقىقات

خىزمەتلىرىگە ياردەملىشىدۇ. كىتاب ئوقۇش، بىلىم ئېلىشنىڭ تېخىمۇ ئەۋزەل ئىمكانىيىتىگە ئېرىشىدۇ. ئۇ تەنقىدچى ئەنۋەر ئابدۇرېھىم بىلەن ئۆتكۈزگەن سۆھبەتتە خاتىرىسىدە شۇ يىللار ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «مەن 1957 ـ يىلىدىن 1960 ـ يىلىغىچە تەخمىنەن ئۈچ يۈز پارچىدىن ئوشۇق رومان ئوقۇدۇم... مەن ئەينى يىللاردا ئۇيغۇر تىلىدىكى «نېمە قىلىش كېرەك»، «ئوغرى سېغىز-خان»، «ئۆلۈك جانلار»، «بوران»، «ئاباي»، «ناۋائى» قاتارلىق رومانلارنى ئوقۇپ خاتىرە قالدۇرغان. لەنجۇغا بېرىپ بىر يېرىم يىلدىن كېيىن خەنزۇچە رومانلارنىمۇ ئوقۇشقا كىرىشكەن ۋە «كۆكۇ-يۇن»، «خاتا تەربىيە» قاتارلىق رومانلارنى، مۇپاسسان ھېكايىلىرى، ماۋدۇننىڭ «تۇن يانغاندا»، با-جىننىڭ «ئائىلە» قاتارلىق رومانلىرىنى ئوقۇغان. مەن غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدا ئوقۇپ يۈرگەن چاغلىرىمدا يەنە ئەدەبىيات نەزەرىيىسى، ئېستېتىكا، پەلسەپەگە ئائىت نۇرغۇنلىغان ئەسەرلەرنى، جۈملىدىن لېنىننىڭ «ماتېرىيالىزمىمۇ، ئىمپېرىئوكرىتىسزمىمۇ»، «پەلسەپە خاتىرىلىرى»، «دۆلەت ۋە ئىنقىلاب» قاتارلىق ئەسەرلىرى، ماركسنىڭ «كاپىتال» ناملىق ئەسىرىنى، ماركس بىلەن ئېنگېسنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ھەققىدىكى بايانلىرىنى، ماۋزېدۇڭنىڭ «ئەمەلىيەت توغرىسىدا»، «زىددىيەت توغرىسىدا»، «خەلق ئىچىدىكى زىددىيەتلەرنى توغرا ھەل قىلىش مەسىلىسى ھەققىدە» قاتارلىق پەلسەپىۋى ئەسەرلەرنى ئوقۇدۇم. قىسقىسى، شۇ يىللاردا ئوقۇغان كىتابلىرىم ئەدەبىي ئىجادىيىتىمدە ئاساسلىق رول ئوينىدى.»

زوردۇن سابىر لەنجۇدىكى ۋاقتىدا «ئانا يۇرت» ناملىق ھېكايىلەرنى ۋە كۆپلىگەن شېئىرلارنى، ئوبزور، ماقالىلەرنى يېزىپ، ئۆزىنى ئەدەبىي ئىجادىيەت جەھەتتە چىنىقتۇرغان. توختاخۇن ناسىرى ئەسلەپ مۇنداق دەيدۇ: «زوردۇن سابىر دائىم ئۆيۈمگە كىرەتتى. ماڭا شېئىرلىرىنى كۆرسىتەتتى. مەندە كىتاب ـ ژۇرناللار كۆپ ئىدى. ئۇ مېنىڭ ئۆيۈمدە «تارىم» قاتارلىق ژۇرناللارنى ئوقۇيتتى. مەن شۇ ۋاقىتتا «ئابرال ئېتىكىدە» ناملىق بىر رومان يازغان ئىدىم. زوردۇن بۇ رومانىمنىڭ قولـ يازمىسىنى ئوقۇپ چىققان». دېمەك، زوردۇن سابىرقەلبىدە كىچىكىدىن يانغان ئەدەبىياتقا بولغان ھەۋىسىنى غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىغا بارغاندىن كېيىن ئەدەب توختاخۇن ناسىرىنىڭ تەسىرى بىلەن جانلاندۇرۇپ، ئەدەبىي ئىجادىيەتكە كىرىشكەن.

مۇدھىش مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ زىيانكەشلىكى بىلەن زوردۇن سابىر 1964 ـ يىلى غۇلجىغا قايتىپ كېلىپ 1971 ـ يىلىغىچە ئۆز يېزىسىدا تۇرغان. كېيىن غۇلجا شەھەرلىك ئىككىنچى ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلىگەن. ئۇنىڭ بۇ يەردىكى ئوقۇتقۇچىلىق ھاياتى يەنىلا مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ ئاچچىق قىسمەتلىرى بىلەن يۇغۇرۇلۇپ كېتىدۇ. زوردۇن سابىر 1989 ـ يىلى ئەنۋەر ئابدۇرېھىم بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن سۆھبەتتە ئاشۇ يىللار ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «1972 ـ يىلى ئىلىدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلىپ يۈرگىنىمدە، ئوبلاستتا ئىجادىيەت ئىشخانىسى قۇرۇلدى. بۇ ئىشخانىغا ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان ئەدەبىي ئەسەرلەرنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلالايدىغان بىر تەر-جىمان كېرەك بولۇپ قېلىپ، مېنى ئەكەلگەن ئىدى. مەن ئۇ يەرگە ئورۇنلىشىپ، ئاز كۈندىن كېيىن يېزىقچىلىققا رەسمىي كىرىشىپ كەتتىم. مېنىڭ «تاغ كەينىگە ئۆتكىچە»، «گۆھەرنىڭ بەختى»، «دوستۇمنىڭ تارىخى»، «ئوننىچى سىنىپنى ئەمدى تۈگەتتىم»، «سەھەرچى» قاتارلىق بىر مۇنچىلىغان ھېكايىلىرىم شۇ چاغلاردا ئېلان قىلىنغان.»

زوردۇن سابىر 1970 ـ يىللارنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدىن باشلاپ ئىجادىيەتكە زور قىزغىنلىق بىلەن كىرىشىپ كېتىدۇ. يېڭى ـ يېڭى ھېكايىلەرنى يېزىپ تېزلا تونۇلىدۇ. ئۆزىنى ھېكايىچى-لىقتا سىناپ مۇۋەپپەقىيەت قازانغاندىن كېيىن، تېزلا رومان يېزىشقا كىرىشىپ «ئابرال شامالـلىرى»

رومانىنى يېزىپ پۈتتۈردىۋ. بۇ رومان يازغۇچىنىڭ تۇنجى رومانى بولۇشىغا قارىماي بەدئىيلىك جەھەتتىن خېلىلا يۇقىرى سەۋىيىدە ئىدى. رومان شۇ چاغدا تېيىپجان ئېلىيوف، ئابدۇكېرىم خوجا قاتارلىق ئەدىبلەرنىڭ قىزغىن مۇئەييەنلەشتۈرۈشى ۋە ماختىشىغا سازاۋەر بولدۇ. زوردۇن سابىر يازغۇچىلار جەمئىيىتى تەرىپىدىن ئۈرۈمچىگە چاقىرتىلىدۇ. رومان بولسا شىپىگىرافتا بېسىلىپ يازغۇچى، شائىرلارغا پىكىر ئېلىش، كۆرۈش ئۈچۈن تارقىتىپ بېرىلىدۇ. ئۇ 1979 ـ يىلى ئۈرۈمچىگە ـــشىنجاڭ خەلق نەشرىياتىغا يۆتكىلىپ كېلىدۇ.

1980 ـ ، 1990 ـ يىللار زوردۇن سابىرنىڭ ئاجايىپ ئىشتىياق بىلەن يېزىقچىلىق قىلغان دەۋرى ئىدى. ئۇ بۇ مەزگىلدە مەكتەت ناھىيىسىنى ئاساسلىق تۇرمۇش ئۆگىنىش بازىسى قىلىپ غۇلجا، تۇرپان قاتارلىق جايلارنىڭ يېزىلىرىدا، دېھقانلار ئارىسىدا بولدى. دېھقانلىرىمىزنىڭ ئۆزگىرىۋاتقان تۇرمۇشى، ئېڭى، خاراكتېرى، ئەنئەنىۋى پىسخىكىسى، ئىنتىلىشى ئىپادىلىنىدىغان ھېكايىلەرنى كۆپلەپ يازدى. ئۇنىڭ بۇ مەزگىلدىكى ھېكايىلىرىدىن «دولان ياشلىرى»، «ئۇنتۇمايمەن، گۈلسارە»، «ئىھ، توپىلىق يول»، «كومبايىن»، «بۇركۈت» قاتارلىقلارنى كۆرسىتىش مۇمكىن.

زوردۇن سابىر ئىجادىيەتتە رېئال تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈشنى ئىزچىل تەكتىلەپ كەلدى. رېئاللىق تەقەززا بولۇۋاتقان تېمىنى يازدى. رېئاللىق ئاتا قىلغان ھېسسىياتنى ئىپادىلىدى. شۇڭا زوردۇن سابىرنىڭ كۆپىنچە ئەسەرلىرى رېئاللىقتىكى ئۆزى كۆرگەن ياكى ئاڭلىغان ئىش ـ ۋەقەلەرنى ئاساسىي ۋەقەلىك قىلىپ يېزىلغان. ئۇنىڭ «ئىزدىنىش» رومانى ھەتتا ئۇ بىۋاسىتە ئۆز بېشىدىن كۆچۈرگەن كەچۈرمىشلىرىنى ۋەقەلىك لىنىيەسىنى قىلىپ يېزىلغان. «گۈھەرنىڭ بەختى» مۇ شۇنداق. 1966 ـ يىلى قاش ئۆستىكى ياسالغاندا دېھقانلارغا چاي توشۇيدىغان ئايخان دېگەن بىر ئايال بولغان. كېيىن بۇ ئۆستەڭ پۈتۈپ خەلقە بەخت ياراتقان. زوردۇن سابىر ئاشۇ ئايخان دېگەن ئايالنىڭ چاي توشۇش جەريانىدىكى ئىش ـ ئىزلىرىنى ئاساس قىلىپ يۇقىرىقى ھېكايىسىنى يازغان. ئەينى يىللاردىكى «ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى جانلىق ئۆگىنىپ، جانلىق ئىشلىتىش» ھەرىكىتىدە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تار كەنتىدىن سەيپى دېگەن كىشى ئۆزىنىڭ مال بېقىش، كوللېكتىپ-لىشىڭ مالىلىرىنى قوغداش يولىدىكى ئەمەلىي ئىش ـ ئىزلىرىدىن بىر قېتىم دوكلات سۆزلىگەن. زوردۇن سابىر ئاشۇ دېھقانلىقنىڭ ئىش ـ ھەرىكىتى ئاساسىدا «تاغ كەينىگە ئۆتكىچە» ھېكايىسىنى يازغان. ئاكىسى نۇرۇم سابىرنىڭ سۆزلەپ بېرىشىچە، يازغۇچىنىڭ «ۋاپادارلىق»، «قوشنىلار» ھېكايىلىرى ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن بوستان مەھەللىسىدىكى دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىنى ئاساس قىلىپ يېزىلغان، «گۈھەرنىڭ بەختى» ھېكايىسى دۆڭ مازار مەھەللىسىدىكى دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىنى، «قەرزدار» ھېكايىسى قاش يېزىسىدىكى دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىنى، «سەھەرچى» ھېكايىسى بايتوقاي يېزىسىدىكى دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىنى ئاساس قىلىپ يېزىلغان ئىكەن. بۇ ھېكايىلەردە تەسۋىرلەنگەن ۋەقەلەر ۋە ئوبرازلارنىڭ رېئاللىقتا ئەينەن تېپىلىرى ۋە پروتوتىپلىرى بار ئىكەن.

زوردۇن سابىر «ئىزدىنىش» رومانىدىمۇ ئاساسىي ۋەقەلىكنى ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەن جەريانلار ئاساسىدا تېپىكلەشتۈرۈپ بارلىققا كەلتۈرگەن. بۇ ھەقتە ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىدا خىزمەت قىلىپ دەم ئېلىشقا چىققان بىلىقىز ئەخمەت مۇئەللىم مۇنداق دەيدۇ: «1957 ـ يىل ئاۋغۇستىنىڭ ئاخىرى بىز 21 ئوقۇغۇچى يۈك ماشىنىسىغا ئولتۇرۇپ ئۈرۈمچىگە قاراپ يولغا چىقتۇق. ئارىمىزدا زوردۇن سابىرمۇ بار ئىدى. بىزنى غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدىن كەلگەن ئابدۇللا مۇئەللىم ئېلىپ ماڭغان ئىدى. بىز كەڭسايغا بارغاندا تاماق يېيىش ئۈچۈن چۈشتۇق، شۇ ۋاقىتتا ئابدۇللا مۇئەللىم بىزگە زوردۇن سابىرنى تونۇشتۇردى ۋە بىزنىڭ يول بويى

ھەرقانداق ئىشمىز بولسا زوردۇن سابىرنى ئىزدىشىمىز لازىملىقىنى، بىزگە ئۇنىڭ مەسئۇل بولىدىغانلىقىنى تاپلىدى. بىزنىڭ سەپىرىمىز خۇددى «ئىزدىنىش» رومانىنىڭ بېشىدا يېزىلغاندەك ئىدى. يۇك-تاقلىرىمىزنى ئاستىمىزغا قويۇپ قىستىلىشىپ ئولتۇراتتۇق. يول توپا-چاڭ ئىدى. بىز ئۇرۇمچىدە بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ يەنە يۇك ماشىنىسىغا ئولتۇرۇپ ماڭدۇق. تاكى شىڭشىڭشيادىن ئۆتۈپ يۇمىنگە بارغاندىن كېيىنلا پويىزغا چىقتۇق. بىز لەنجۇغا بارغاندىن كېيىن ئوقۇشقا كىرىشىپ كەتتۇق. مەن غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ تەييارلىق فاكۇلتېتىدا ئوقۇدۇم. مەكتەپتە زوردۇن سابىرنى دائىم ئۇچرىتىپ تۇراتتىم. مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ كۇتۇپخانىسى ناھايىتى چوڭ، ماتېرىيال ناھايىتى كۆپ ئىدى. مىللىي تىل-يېزىقتىكى كىتاب-ژۇرناللارمۇ ئاساسەن تولۇق ئىدى. زوردۇن سابىر ئاشۇ كۇتۇپخانىدا باش چۆكۈرۈپ ئۆگىنەتتى. بىر قېتىم مەكتەپ بويىچە ئېچىلغان يىغىندا مەكتەپ رەھبەرلىكى ئۇنى ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىپ خەنزۇ تىلىنى پىششىق ئىگىلەپلا قالماي يەنە كەسپىي بىلىملەرنىمۇ ئۆگىنىپ ئالىي مەكتەپكە دەرس ئۆتەلەيدىغان سەۋىيىگە تېزلا يەتتى، دەپ ماختاپ كەتكەن ئىدى. زوردۇن سابىر بىزنىڭ سىنىپقا ئەدەبىياتتىن ئومۇمىي ساۋات دەرسى بەرگەن، دەرسنى ناھايىتى ياخشى ئۆتەتتى، ئۇنىڭ قېتىرقىنىپ ئۆگىنىش روھى ھەممەيلەننى تەسىرلەندۈرەتتى.»

يازغۇچى زوردۇن سابىرنىڭ كەسپىي بىلىم قۇرۇلمىسى مول، نەزەرىيىۋى تەپەككۇرى چوڭقۇر بولغاچقا تۇرمۇشنى كۆزىتىش، ماتېرىيال تاللاش ۋە تاۋلاشقا ماھىر ئىدى. ئۇ «مەن ماڭا ئىلھام بېرىدىغان تۇرمۇش ماتېرىيالىسىز زادىلا ئەسەر يازمايمەن» دېگەن. دېمىسىمۇ ئۇنىڭ ئەسەرلىرى رېئال تۇرمۇشقا يېقىنلىقى بىلەن ئالاھىدە خاراكتېرلىنىپ تۇرىدۇ. يازغۇچى «ئەدەبىي ئەسەرنىڭ سۈپىتى توغرىسىدا ئويلىغانلىرىم» ناملىق ماقالىسىدە ئۆزىنىڭ «دولان ياشلىرى» ھېكايىسىنى يېزىش جەريانىدا مەكتەت ناھىيىسىنىڭ يانتاق يېزىسىدا تۇرمۇش ئۆگىنىشتە بولغانلىقىنى، مويىسىپىت كىشىلەر بىلەن پاراڭلىشىپ دولان ئۇسسۇلىنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى ئىگىلىگەنلىكىنى، ھەتتا ئۇلارنى دولان ئۇسسۇلىنى ئوينىتىپ كۆرگەنلىكىنى تىلغا ئالىدۇ. ئەدەبىي تەنقىدچى چېن شياۋيىڭ «دولان ياشلىرى» ھېكايىسىگە باھا بېرىپ: «بۇ پەقەت ئۇيغۇر يازغۇچىلا يېزىپ چىقالايدىغان ھېكايە» دېگەن (چېن شياۋيىڭ: «زوردۇن سابىر ھېكايىلىرىدىكى كومېدىيىلىك تۈس توغرىسىدا»). زوردۇن سابىر ئەسەرلىرى مىللىي خاراكتېر يارىتىش جەھەتتىمۇ زور ئۇتۇقلارغا ئىگە. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى خاراكتېرلار خەلقىمىزنىڭ مىللىي روھى پىسخىكىسىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن، تىل، ھەرىكەت، تەپەككۇرغىچە مىللىي خاسلىقىغا ئىگە قىلىنغان. تەنقىدچى لېي ماۋكۇي، چېن بەيجۇڭلار «ئۆزگىچە تۇرمۇش كارتىنىسى» ناملىق ماقالىسىدە مۇنداق يازىدۇ: «زوردۇن سابىر ھېكايىلىرى ئۇيغۇر تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرۈشكە ئىرادە باغلىغان خەنزۇ يازغۇچىلىرىغا ياخشى بىر ئۈلگىدۇر». تەنقىدچى ۋاڭ جۇڭمىڭ زوردۇن سابىر ئىجادىيىتىنىڭ تەسىرى ۋە ئورنى ئۈستىدە توختىلىپ مۇنداق يازىدۇ: «زوردۇن سابىر ئەسەرلىرىدىن ئۇيغۇر پروزا ئىجادىيىتىنىڭ كەڭ ئىستىقبالىنى ۋە شىنجاڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتىنىڭ كەلگۈسىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ» (ۋاڭ جۇڭمىڭ: «زوردۇن سابىر ھېكايىلىرىدىن تاللانمىغا كىرىش سۆز»)

يازغۇچى زوردۇن سابىر ئۆزىنىڭ «ئىجادىيەت ۋە تۇرمۇش»، «مەن بېسىپ كېلىۋاتقان مۇساپە ۋە ئىزدىنىش»، «ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ سۈپىتى توغرىسىدا ئويلىغانلىرىم»، «تالانت ئىگىلىرىنى يېتىشتۈرۈش ۋە نادىر ئەسەر يارىتىش توغرىسىدا ئويلىغانلىرىم»، «ئېسىل ئەسەر توغرىسىدا ئويلىغانلىرىم»، «تەنقىد ئەخلاقى توغرىسىدا سۆز» قاتارلىق ماقالىلىرىدە ئۆزىنىڭ ئەدەبىيات ۋە

ئەدەبىي ئىجادىيەت ھەققىدىكى بىر قاتار قاراشلىرىنى شەرھلىگەن. يازغۇچىنىڭ قاراشلىرى رېئا-لىزملىق ئىجادىيەت ئۇسۇلىنىڭ چوڭقۇر مۇلاھىزە قىلىنىشى ھەم تەشۋىق قىلىنىشى بولۇپ، ئەدەبىياتىمىزدا يېڭىلىق يارىتىشتا ئىنتايىن ئاكتىپ ئەھمىيەتكە ئىگە بولىدۇ. يازغۇچىنىڭ بۇ ماقالىلىرىدە ئوتتۇرىغا قويغان ئىجادىيەت تەجرىبىلىرى ياش ئەدىبلىرىمىز ئۈچۈن قىممەتلىك دەرسلىك بولىدى. تۇرمۇشنى مەنبە قىلىش، تىپ ۋە تىپىكلىككە ئەھمىيەت بېرىش، بەدىئىي پىششىقلاشقا ماھىر بولۇش قاتارلىقلار رېئاللىزملىق ئىجادىيەت ئۇسۇلىدىكى ئاساسلىق پىرىنسىپلار بولۇپ، زوردۇن سابىر ئۆزىنىڭ «ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ سۈپىتى توغرىسىدا ئويلىغانلىرىم»، «ئىجادىيەت ۋە تۇرمۇش» قاتارلىق ماقالىلىرىدە ئەمەلىي تەجرىبىلىرى ئاساسىدا ئۆزى مەخسۇس شەرھلەپ ئۆتكەن. ئۇ تىپ توغرىسىدا توختالغاندا «مەن ئەسەرلىرىمدە پىرسوناژلارنىڭ خاراكتېرىنى گەۋدىلەندۈرۈشكە، ئۇلارنىڭ ئۆز ئالاھىدىلىكى بىلەن كىتابخانلارنىڭ ئېسىدە قېلىشىنى قولغا كەلتۈرۈشكە تىرىشمەن» دەيدۇ.

زوردۇن سابىرنىڭ ئەدەبىيات قاراشلىرى ئىچىدە ئەدەبىياتنىڭ ئىجتىمائىي رولى توغرىسىدىكى قاراشلىرىمۇ ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇ تېما تالىغاندا ئەھمىيەتلىك تېمىلارنى تاللىدى. ئۇنى يازغاندا ئۆزىنىڭ يېزىۋاتقىنىنىڭ رېئاللىقىغا، خەلق ئېڭىغا قانچىلىك دەرىجىدە تەسىر كۆرسىتەلەيدىغانلىقىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بەردى. مەسىلەن، ئۇ «ئىجادىيەت ۋە تۇرمۇش» ناملىق ماقالىسىدە «ئىھ، توپىلىق يول»، «ئۇنتۇمايمەن، گۈلسارە» ناملىق ھېكايىلىرىنى يېزىشتىكى مەقسىتى ۋە سەۋەبىنى تونۇشتۇرىدۇ: يېزىلاردا دېھقانلار باي بولغاندىن كېيىن گەرچە ماددىي جەھەتتە باي بولسىمۇ، مەنىۋى جەھەتتە يەنە كۆپلىگەن دېھقانلىرىمىزنىڭ نامرات ئىكەنلىكىنى يازغۇچى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن. نەتىجىدە «ئىھ، توپىلىق يول» ھېكايىسى ئارقىلىق دېھقانلىرىمىزنىڭ مەنىۋى جەھەتتىنمۇ باي بولۇشىغا تەسىر كۆرسەتمەكچى بولغان. «ئۇنتۇمايمەن، گۈلسارە» ھېكايىسى ئارقىلىق يېزىلاردا ئالدىن بېيىغان كىشىلەرنىڭ ئارقىدا قالغانلارغا ياردەم بېرىشىگە تەسىر كۆرسەتمەكچى بولغان. ئەمەلىيەتتىمۇ يازغۇچىنىڭ بۇ ھېكايىلىرى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن جەھەمئىيەتتە زور تەسىر قوزغىدى. دېھقانلىرىمىزنىڭ ئاڭ ۋە مەدەنىيەت ساپاسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە ئاكتىپ رول ئوينىدى. دېمەك، يازغۇچى زوردۇن سابىر ئەدەبىياتنىڭ ئىجادىيەت پرىنسىپلىرىنى ئۆزىنىڭ يېڭىلىق يارىتىش روھىغا باي ئىجادىيەت ئەمەلىيىتى ئارقىلىق راۋاجلاندۇرغان، بېيىتقان يازغۇچى. ئۇنىڭ نەزەرىيىۋى قاراشلىرى ماكسىم گوركىي قاتارلىق پرولېتارىيات يازغۇچىلىرى ئوتتۇرىغا قويغان ئەدەبىيات قاراشلىرىنى ئۈيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىيات ئەمەلىيىتىگە سىڭدۈرگەن ۋە چوڭقۇرلاشتۇرغان قاراشلار بولۇپ، بىز ئۇچۇن تولىمۇ قىممەتلىك.

ئۈيغۇر ئەدەبىياتشۇناسلىقىدا، زوردۇن سابىر مۇھىم بىر تەتقىقات تېمىسى. يالغۇز ئۇنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن 86 ھېكايىسى، توت رومان (جەمئىي يەتتە كىتاب)، توققۇز پوۋېستى، ئىككى دراما-سى، ئىككى ئەسلىمىسى، ئىككى زىيارەت خاتىرىسى شۇنداقلا ئالتە ماقالىسى بىزنىڭ تەتقىق ـ تەھلىل قىلىش ئوبيېكتىمىز بولۇپ قالماي يەنە يازغۇچىنىڭ ھاياتى، ئەدەبىياتنى قىزغىن سۆيۈش روھىمۇ چوڭقۇرلاپ تەتقىق قىلىشىمىزغا ئەرزىيدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ ھاياتى توختىماي ئىزدىنىش ۋە ئىجاد قىلىش بىلەن ئۆتكەن ھايات!

(ئاپتور ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا)

مۇھەررىر پاتىگۈل ئەخمەت

نۇرمۇھەممەد زامان

ئۇنتۇلغۇسىز تەسىراتلار

ددىدار غەنىيەت

تۇغقان يوقلاش ئۈچۈن چەت ئەلگە ماڭماقچى بولۇۋاتقانلىقىمىزدىن خەۋەر تاپقان تۇغقانلار، ھەمسايىلىرىمىز ئۆيىمىزگە خۇشلاشقىلى كېلىپ بىزگە ئاق يوللارنى تىلىدى، ئۆزلىرىنىڭ چەت ئەلدىكى ئۇرۇق-تۇغقانلىرىغا سۆۋغا-سالام يوللىدى. بىز رەڭگارەڭ گۈللەر ئېچىلىپ پۇراق چاچقان، مېۋىلىك دەرەخلەر ھۆپپىدە چېچەك ئاچقان ياز پەسلىدە قازاقىستانغا قاراپ يولغا چىقتۇق.

ئۇرۇمچى تەۋەسىدىن ئۇزاپ چىققاندىن كېيىن بىر كېچە يول يۈرۈپ ئەتىسى ئەتىگەندە قورغاس چېگرا ئېغىزىغا يېتىپ كەلدۇق. چېگرىدىن ئۆتىدىغانلار ناھايىتى كۆپ ئىدى. تەكشۈرۈشمۇ قاتتىق بولۇپ، زال ئىچى ئۆچىرەتتە تۇرغان ئادەملەر بىلەن تولۇپ كەتكەن ئىدى. يولۇچىلارنىڭ ئېلىپ ماڭغان يۈك-تاقلىرىنىڭ ھەجمى، قىممىتى، تۇرى ئوخشىمايتتى. ئۇلار بۇ نەرسىلىرىنى چېگرىدىن ساق-سالامەت ئۆتكۈزۈۋېلىش ئۈچۈن تۇرلۇك چارە-ئامالالارنى قىلاتتى. بىزمۇ بىر نەچچە تېكسى يۈك-تاقنى سۆۋغات ئۈچۈن ئېلىپ ماڭغان ئىدۇق. شۇڭا ھەر خىل خىيال، ئەندىشىلەر بىلەن تەكشۈرۈش ئىشىكى ئالدىغا كەلدۇق. جۇڭگو تامۇژنا پونكىتىدىكى خادىملارنىڭ تەكشۈرۈشىدىن ئاسانلا ئۆتۈپ كەتتۇق. ئەمدى قازاقىستان تامۇژنىسىدىن ئۆتۈشىمىز كېرەك ئىدى. تامۇژنا خادىمىغا پاسپورتلىرىمىز بىلەن قازاقىستانغا كىرىش جەدۋىلىنى تاپشۇردۇق. ئىشىكتە قاراپ تۇرغان قاسقان شەپكىلىك قازاق يىگىت مېنىڭ رەسمىيىتىمنى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرەپ سورىدى.

— مەن ئوقۇغۇلى بارسام شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئالامسىز؟

مەن ئۇنىڭ ماڭا چاقچاق قىلىۋاتقانلىقىدىن خۇشال بولۇپ، ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇش ئۈچۈن

ئالىي مەكتەپكە كىرىش ئىمتىھانىدىن ئۆتۈشى كېرەكلىكىنىمۇ ئويلىمايلا، خۇددى مەكتەپنىڭ مۇدىرىدەك:

— ئالىمەن! — دەپ ساپتىمەن.

ئەتراپىمىزدا قاراپ تۇرغانلار كۈلۈشۈپ كەتتى. ئۇنىڭ بىر ئېغىز چاقچىقى بىلەن بىزنىڭ ۋۇجۇدىمىزنى چىرماپ ئالغان جىددىيچىلىك يوقاپ كەتتى. يىگىت بىزنىڭ يۈك-تاقلىرىمىزغا قاراپ قويۇپ، يەشتۇرۇپ تەكشۈرمەيلا ئۆتكۈزۈۋەتتى. بىز زالدىن تېڭىق ۋە يوغان سومكىلارنى سۆرەپ كەڭ قورۇغا چىقساق، قورۇدا ھەدەمنىڭ ئىككى ئوغلى غېناخۇن بىلەن ئىسلامجانلار بىزنى كۈتۈپ تۇرغان ئىكەن.

بىز تۇغقانلار قۇچاقلىشىپ، سۆيۈشۈپ كۆرۈشتۈق، ھال-ئەھۋال سوراشتۇق، ئاندىن يۈك-تاقلىرىمىزنى ماشىنا ئۈستىگە تېڭىپ، ئالمۇتا شەھىرىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتۇق. يېرىم كۈن يول يۈرۈپ ئالمۇتا شەھىرى ئەتراپىدىكى دۇرۇژبا (دوستلۇق) يېزىسىنىڭ سېرىيۇگىنا كوچىسىدىكى جىيەن سىڭلىمىز رەيھان-گۈلنىڭ ئۆيىگە يېتىپ كەلدۇق. رەيھانگۈل يۈڭ توقۇمىچىلىق فابرىكىسىنىڭ ئىشچىسى ئىدى. ئۇنىڭ بىلەن بۇرۇن كۆرۈشكەن بولساقمۇ، مۇنۇ ئەر يەتكەن ئوغۇللىرى، چىرايلىق چوڭ بولغان قىزلىرى بىلەن تۇنجى قېتىم دىدار كۆرۈشۈشىمىز ئىدى. كەچتە جەم بولۇش خۇشاللىقى ئىچىدە تۇغقانلار بىلەن بولغان پاراڭلىرىمىز ئۇزاققىچە تۇگىمىدى...

ئالمۇتىدىكى بىرىنچى كۈنىمىز سەھەردە يامغۇر يېغىش بىلەن باشلاندى. بۇ يەردە يامغۇر ياغمىغىلى خېلى بولغان ئىكەن، شۇڭلاشقا تۇغقانلىرىمىز، سىلەرنىڭ قەدىمكىلار ياراشتى، بىزگە يامغۇر ئېلىپ كەلدىڭلار، دەپ بىزنى خۇش قىلدى. ناشتىدىن كېيىن دېرىزىدىن ھويلىغا قارىسام تام تۇۋىدىكى چۈنەككە تېرىلغان سېرىن گۈل، ئالۇچا گۈللىرى يامغۇردا ياشىرىپ، بەكمۇ چىرايلىق بولۇپ كېتىپتۇ. يامغۇرمۇ بارا-بارا سىمىلداپ يېغىپ پەسلەپ قالدى. ئۆيدىن تاختاي-لىق پەلەمپەي بىلەن ھويلىغا چىقىپ گۈلزارلىق، كۆكتاتلىقلارنى ئارىلىدىم. يامغۇردىن كېيىنكى ھاۋا مۇزدەك ھەم خۇشبۇي ئىدى. باغ تەرەپتىكى ئۈزۈن تامنىڭ ئوڭ بولۇڭىغا پار مۇنچىسى، سول تەرەپتىكى بولۇڭغا تاختايلار بىلەن ئەپچىل قىلىپ ياسالغان ھاجەتخانە ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىدى. قورۇدىكى تېلېگراف سىمىغا بىر جۈپ قارلىغاچ قونۇۋېلىپ، توختىماي سايراۋاتاتتى. بۇ چىرايلىق قارلىغاچلارغا ھەۋەس بىلەن قاراپ تۇرسام، رەيھانگۈل ئاشخانىسىدىن چىقىپ قارلىغاچلارنى ئىشا-رەت قىلىپ سۆزلەپ كەتتى:

— بۇ ۋالاقەگكۈرلەر تولا سايراپ ئارامىمنى قويمىغاندىن كېيىن قوغلاپ باقتىم، كەتكىلى

ئۇنۇمىدى، بۇ يىل كەتسە كېلەر يىلى يەنە تورۇسقا چاتقىدا تىزىدۇ. بەزىلەر، قوغلىما، قارلىغاچ دېگەن ياخشى قۇش، ئۇيگە بەركەت ئېلىپ كېلىدۇ، قوغلىساڭ ئامەت قاچىدۇ، دېدى. ئاتىلىسام قارلىغاچ كەلسە ـ كەلمەس يەرلەرگە چاتقىدا سالسا، يىلان يامىشىپ چىقىپ، ئۇنىڭ تۇخۇمىنى يەۋالىدىكەن. شۇڭا تىك خەتەرلىك يارغا ئۇۋا ياساپ، جاتقىدىن ياچىۋەكنى تۇتۇپ كېلىپ، ئۇ ـ ۋىسىغا تاشلاپ قويىدىكەن. ياچىۋەكنىڭ قوغدىشى بىلەن بالىلىرىنى ساق ـ سالامەت ئۇچۇرما قىلىپ ئېلىپ چىقىپ كېتىدىكەن. بۇنى ئاڭلاپ قارلىغاچلارنى قوغلىماس بولدۇم. ھازىر ئۇيلەرگە خالىغانچە كىرىپ چىقىپ كېتىدۇ، مەنمۇ كۇنۇپ قالدىم.

چۇشكە يېقىن رەيھانگۇلنىڭ قوشنىلىرى بىز بىلەن كۆرۈشكىلى كىرىشكە باشلىدى. سىكلىمنىڭ قوشنىلىرى ئاساسەن ئۇزۇن يىلدىن بۇيان كولخوزدا، فابرىكىدا ئۆزى بىلەن بىللە ئىشلەپ، ھاياتنىڭ ئىسسىق، سوغۇق كۇنلىرىنى بىرگە ئۆتكۇزگەن دېھقانلار، ئىشچىلار، ئاددىي پۇقرالار ئىكەن. ئۇلار گەپ ـ سۆزلىرى، ئوچۇق، كۆڭلى تۇز ئادەملەر بولۇپ، ھەممىسى دېگۈدەك ھەر قايسى دەۋرلەردە شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن قازاقىستانغا كۆچۈپ چىقىپ، ئولتۇ ـ راقلىشىپ قالغانلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى ئىكەن. ئۇلار بىز بىلەن بىر قۇر ئەھۋال سوراشقاندىن كېيىنلا، ئۆزلىرىنىڭ يۇرتى، ئۇرۇغ ـ تۇغقانلىرىنى تەقەززالىق بىلەن سوراشقا باشلايتتى. كې ـ يىنكى سۆھبەت جەريانىدا بىلدىمكى، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنى سۇرۇشتۇرۇش، ئۇلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئېنىق ئايدىڭلاشتۇرۇش مەسىلىسىگە بىز ئانچە كۆڭۇل بۆلۇپ كەتمىگىنىمىز بە ـ لەن، بۇ تەرەپلەردە بۇ ھەممە ئادەم ئىنتايىن كۆڭۇل بۆلىدىغان مۇھىم مەسىلە ئىكەن. بىزدە بۇ ـ گۈنكى كۇندە ئەجدادلىرىنى بىلىدىغان، ساناپ بېرەلەيدىغان كىشىلەر بارغانسېرى ئازىيىپ كېتە ـ ۋاتىدۇ. تۇركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان مىللەتلەر ئىچىدە قازاق، قىرغىز، باشقىرت، قارا قالپاق قا ـ تارلىق مىللەتلەر تارىختىن بۇيان ئۆزلىرىدە نىسبەتەن مۇكەممەل ساقلىنىپ كەلگەن ئۇرۇق ـ قەبىلە تۇزۇمى ۋە ئۇرۇق ناملىرى ئارقىلىق ھەر خىل زۇرۇرىيەت ئېلىپ كەلگەن ئىجتىمائىي مەسىلە ـ لەرنى ھەل قىلىپ كەلگەن. بىر ئۇرۇقتىكىلەرنىڭ ئۆزئارا نىكاھلىنىشىنى قەتئىي چەكلىگەن. يەتتە ئەجدادىغىچە بىلىشىنى ئۆز ئەۋلادلىرىغا ئۇدۇم قىلغان. ئەمما ئۇرۇق ـ قەبىلىلەر مۇناسىۋەت ـ لىرى بالدۇرلا يىمىرىلگەن، بوستانلىق مىللىتى بولغان ئۇيغۇرلار ئۆزلىرىنىڭ نەسەبى شەجەرە ـ سىگە ئۇنچىلىك ئېسىلئۇالمايدىغان بولۇپ قالغان. گەرچە بىزدە سۇس ھالەتتىكى جەمەت چۇ ـ شەنچىسى ۋە ئۇنى پەرقلەندۇرۇش ئېھتىياجى بىلەن مەيدانغا كەلگەن جەمەت لەقەملىرى بولسىمۇ، لېكىن ئۇنى كەسكىن ھالدىكى قانداشلىق مۇناسىۋەتلىرىنىڭ بەلگىسى قىلمىدۇق. شۇڭلاشقا ئۇيغۇر، ئۆزبېك قاتارلىق مىللەتلەرنىڭ قانداشلىق مۇناسىۋەتلىرى قايرىپ قويۇلۇپ، يېقىن تۇغ ـ قانلارنىڭ تويلىشىشى، ھەتتا نەۋرىلەرنىڭ نىكاھلىنىش ھادىسىلىرىمۇ مەۋجۇت. بۇ كېيىنكى ئەۋلادلارنىڭ سۇيەتلىك تۇغۇلۇشى، قەددى ـ قامەتلىك، ئەقىل ـ پاراسەتلىك ئادەم بولۇپ ئۆسۈپ يېتىلىشىگە تەسىر كۆرسىتىپ، بەزى ئاقسۆەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. ئەمما، ئالمۇتـ ـدا، بېشكەكتە ياشايدىغان ئۇيغۇرلار ئۆزئارا ئەجدادلىرىنىڭ كىم، قەيەرلىك كىشىلەر ئىكەنلـ ـكىنى تولۇق ئېيتىپ بېرەلەيدىكەن.

شۇنداق كېيىن ئۇيغۇر ـ بۇيەردە يەتە ۋە مېھماندارچىلىقتا بولۇپ، كىشىلەر بىلەن تونۇشۇش، سۆھبەتلىشىش ۋە سىردىشىش ئارقىلىق يەكۈنلىگەن ھاسىلاتىمىز: ئۇياقتىكى ئۇيغۇرلار بىلەن شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلار تىل، ئۆرپ ـ ئادەت، تۇرمۇش شەكىللىرى ۋە باشقا چوڭ تەرەپلەردە ئاسا ـ سەن ئوخشاش ئىكەنمىز، شۇنداقتىمۇ ئۇلار سابىق سوۋېت ئىتتىپاق دەۋرىدە ياۋروپا مەدەنىيىتىنىڭ تەسىرىگە بۇرۇنراق ئۇچرىغانلىقى سەۋەبىدىن ئۇلارنىڭ كىشىلىك تۇرمۇش قارىشىدا بەلگىلىك

ئۆزگىرىشلەر شەكىللىنىپتۇ. ئۇي - بىساتىنى سەرەمجانلاشتۇرۇش، ھويلا - ئارام لايىھىلەش، مۇ-ھىت تازىلىقى، يۇرۇش - تۇرۇش، كىيىم - كېچەك، سۆز - ھەرىكەت، يېمەك - ئىچمەك، ئامما-ۋى ئىنتىزام قاتارلىق تەرەپلەردە بەلگىلىك پەرقلەر بارىكەن. بايقىشىمىزچە، ئۇلاردا غەيرى-ئۆزگىچىلىق، ھەسەتخورلۇق ئىللەتلىرى كەمدىن - كەم ئۇچرايدىكەن. ئۇلار ئادەملەرگە باھا بەر-گەندە ئالدى بىلەن باشقىلارنىڭ يامان تەرىپىنى ئەمەس، ياخشى تەرىپىنى، كەمچىلىكىنى ئەمەس ئارتۇقچىلىقىنى كۆرىدىكەن ھەم سۆزلەيدىكەن. مەدەنىيەتسىزلىك، ئەخلاقسىزلىق قىلمىشلىرىنى جامائەت پىكرى ئارقىلىق ئاڭلىق يوسۇندا چەكلەيدىكەن، بىزدە بەزىلەر ئادەملەر توپلاشقان جايلار، چوڭ كوچىلاردىلا ئەدەپ - ئەخلاققا مۇخالىپ، سەت قىلىقلارنى قىلىۋېرىدۇ؛ بەزىلەر سۈپۈرۈلگەن، تازىلاپ قويۇلغان ئاپتوبۇسلار، مەيدانلارغا قىلچە ھېيقىماي تۈكۈرىدۇ، ئەخلەتلەرنى تاشلاۋېرىدۇ. ئامما-ۋى سورۇنلاردا يانفوندا ۋارقىراپ سۆزلىشىپ، باشقىلارنى بىزار قىلىدۇ، بەزىلەر يانچۇقچى-لارنىڭ پورتمال، پۇل ئوغرىلاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرسىمۇ كۆرمەسكە سالىدۇ... ئالمۇتىدا كى-چىك بىر دۇكاندىن نەرسە ئالاي دەپ تۇرۇپ، تۈيۇقسىزلا چۈشكۈرۈپ سالدىم. شۇ دۇكاندىن نەرسە ئېلىۋاتقان بوۋاك، چىرايلىق بىر چوكان ئىتتىك ماڭا قاراپ، يېقىملىق كۈلۈپ تۇرۇپ «شۇكۇر، سالامەت بولۇڭ» دېدى. گەرچە مەن بۇ چوكان بىلەن تونۇشمىسامۇ، ئۇنىڭ مېنى يات كۆرمەي، ھەمنەپەسلىك قىلغانلىقى مېنى تەسىرلەندۈردى. ئەلۋەتتە بۇ كىشىلەرنىڭ مەسئۇلىيەت ۋە مەج-بۇرىيەت ئېڭى، بۇرچ تۈيغۇسىنىڭ يېتىلگەن - يېتىلمىگەنلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىش.

چاي ئىچكەندە چايغا ئالۇچا، قاريقات، بۆلدۈرگەن قاتارلىق مېۋە ۋارىنىلىرى، چاقماق قەنت سېلىپ ئىچىش ئالمۇتا ئۇيغۇرلىرىدا ئۇمۇملاشقان ئادەت ئىكەن. بالىلار ۋە چوڭلارنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى ئۆتكۈزۈش، بالىلارغا ئالاھىدە ئېتىبار بىلەن قاراش، قوپال مۇئامىلە قىلماسلىق، ئۇلارغا بەھۇدە ئازار بەرمەسلىك، ئاياللار بايرىمى، ئانىلار بايرىمى كۈنلىرى ئاياللارغا گۈل، خاتىرە بۇيۇم تەقدىم قىلىش، ھېچبولمىغاندا: «بايرىمىڭىزغا مۇبارەك بولسۇن» دەپ تەبرىكلەپ قويۇش يېزد-لاردىمۇ رەسمىيەتكە ئايلىنىپتۇ. بىز بارغان ئاشۇ يىللاردا قازاقستاندا كولخوز، زاۋۇت - فابرىكد-لار ۋەيران بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش توختىغان، ئىدارىلەردە خىزمەتلەر پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ، ھۆكۈمەتسىزلىك يامراپ كەتكەن بولسىمۇ، كىشىلەرنىڭ ئادەمگەرچىلىك، ئىنسانىيەرۋەرلىك ئېڭى، ئىجتىمائىي ئەخلاق پەزىلىتى دەخلى - تەرۇزگە ئۇچرىمىغان ئىكەن.

ئالمۇتا ئۇيغۇرلىرىنىڭ داستىخانلىرى مول ھەم چىرايلىق سېلىنىدىكەن. مېھمان چاقىرغاندا داستىخىنىغا ھەر خىل تاتلىق - تۇرۇم، پىشۇرۇقلار، مېۋە - چېۋىلەر، سالات (خام سەي) تىزىشتىن سىرت، قورۇما يېيىش ئۈچۈن ۋىلكا، قوشۇقلار، مېھمانلار يېتىپ كېلىشتىن بۇرۇن ئۇستەل ئۈستىگە تەق قىلىنىپ بولىدىكەن. مېھمانلارمۇ چاقىرغان يەرگە ۋاقتىدا، تولۇق كېلىدىكەن، كې-چىكىشنى ساھىبخانىغا قىلىنغان ھۆرمەتسىزلىك، مەدەنىيەتسىزلىكنىڭ ئىپادىسى دەپ چۈشە-گەچكە، مېھماندارچىلىق، توي - تۆكۈن، نەزىر - چىراغقا ھېچكىم كېچىكمەي باردىكەن. مېھ-مان چاقىرغان ساھىبخانا چىقىشقاق، يۇمۇرلۇق سۆز قىلىدىغان ئاغىنىلىرىدىن بىرنى سورۇننى باشقۇرۇپ بېرىشكە تەيىنلەپ قويىدىكەن. ئۇلار ساقىي، رىياسەتچى، باشقۇرغۇچى سۆزىنىڭ ئورنىغا «تامادى» دېگەن سۆزنى قوللىنىدىكەن. چايلار ئىچىلىپ ئاساسلىق تاماقلار يېيىلىپ بول-غاندىن كېيىن، تامادى ئۆز ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلىشنى باشلايدىكەن. ھاراق ئىچكەندە ئالاھىدە قەدەھ سۆزى سۆزلەپ ئىچىشمۇ بۇ يەرنىڭ بىر ئادىتى ئىكەن، مۇبادا ھاراق ئىچمەيدىغان، ياكى ئىچىشنى خالىمايدىغانلار بولسا، ئۇنىڭغا قەتئىي ھاراق زورلىمايدىكەن. ئۇلاردا مېھمانلارغا تەي-يارلانغان ئىچىملىكنىڭ تۈرلىرى كۆپ بولىدىكەن، مىنېرال سۇدىن تارتىپ ھەر خىل مېۋە شەر-

بەتلىرى ۋە تۆۋەن گرادۇسلۇق ئىچىملىكلەر تەيارلىنىدىكەن. كىم نېمە ئىچىشنى خالىسا شۇنى قۇيۇپ سۆزلىسە بولۇۋېرىكەن. توس (قەدەھ) سۆزى شۇ كىشىنىڭ چىن قەلبىدىن چىققان يۈرەك سۆزى بولغاچقا، سورۇندىكى ئەر ـ ئايال، ھەممە كىشى تىمتاس بولۇپ، ئەستايىدىل ئاڭلايدىكەن. توس سۆزى مەنىلىك، قىزىقارلىق ھەم ئىخچام بولۇپ، ئۇنىڭدا توس سۆزلىگۈچىنىڭ مەقسىتى، سۆز قىلىش ئىقتىدارى، مەدەنىيەت سەۋىيىسى ئايان بولىدىكەن. ئەگەر توس سۆزى قايىل قىلارلىق، ياخشى سۆزلەنگەن بولسا، كۆپچىلىك ئۇ كىشىگە رازىمەنلىكىنى بىلدۈرۈپ، ئاپىرىن ئوقۇپ، ئىلھاملاندۇرىدىكەن. توس سۆزى تاكى سورۇن ئاياغلاشقىچە داۋاملىشىپ تۇرىدىكەن.

توي كۈنىدىكى پاراڭلار

سىڭلىم رەيھانگۈل ئاچام—دانىشخانىنىڭ قىزى بولۇپ، ئوتتۇرا بويلۇق، قارا قۇمچاق، قاۋۇل، ئىشچان ئايال ئىدى. ئۇ ھاياتىدا تۆت پەرزەنت كۆرگەن بولۇپ چوڭ قىزى تالالىق قىلىنغاندىن باشقا قالغان ئۈچ بالىسى تۈيدەي چوڭ بولۇۋېتىپتۇ. بۇ بالىلارنىڭ ئارقا ـ ئارقىدىن تويىنى قىلىدىغان، توي ئۈستىگە توي ئويناپ ھاياتىنىڭ قىزىقىنى كۆرىدىغان چاغدا، سىڭلىمىز يولدىشىدىن مەڭگۈلۈك ئايرىلىپ قالدى. ئۇنىڭ يولدىشى مەخسۇتجان خۇدانىڭ بىر ياۋاش بەندىسى بولۇپ شوپۇرلارنى تەربىيىلەش تېخنىكومىدا ئوقۇتقۇچى ئىدى. بۇلتۇر كېسەل بىلەن ئۇشتۇمتۇت ئالەمدىن ئۆتتى. رەيھانگۈلنىڭ خەستە كۆڭلىگە مەلھەم بېرىپ، تۇغقاندارچىلىقىمىزنى يەتكۈزۈش —ئوغلىنىڭ تويىغا قاتنىشىش بىزنىڭ بۇ قېتىمقى سەپىرىمىزنىڭ مۇھىم مەزمۇنى ئىدى.

مانا بۈگۈن رەيھانگۈلنىڭ ھويلىسىدا، ئۇنىڭ ئوغلى پولاتنىڭ توي مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلۈۋاتىدۇ. تۇنۈگۈن قىز تەرەپكە مال تاپشۇرۇلدى. ئوغۇل تەرەپتىن ئاشسۇيى ئۈچۈن تەيارلانغان گۈرۈچ، سەۋزە، گۆش، ياغ، چاي، تۇز، قۇرۇق ئۇزۇم، ياڭاق، يەر ياڭىقى، قەنت، تەرخەمەك، تاتلىق ـ تۇرۇملار، نەچچە پەتنۇس پىشۇرۇقلار، مۆڭگۈزىگە قىزىل لاتا چىگىلگەن توپاق... ئىشقىلىپ، قىز تەرەپتىن ئەۋەتىلگەن تىزىملىكتە يېزىلغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى تەلتۆكۈس تاپشۇرۇلدى. قىز تەرەپمۇ ئوغۇل تەرەپتىن ۋەكىل بولۇپ بارغانلارنىڭ ئېتىبارىنى قىلىپ ئالاھىدە داستىخان سېلىپ كۈتۈۋالدى. بۈگۈن ئەتىگەندە يەنە قىز تەرەپكە يىگىتنى ئېلىپ بېرىپ نىكاھ ئوقۇتۇشقا داخىل بولدۇق. نىكاھ ئوقۇلۇپ بولۇشى بىلەن قىز ـ يىگىت چىنىدىكى تۇز سۈيىگە چىلانغان ناننى تالىشىپ ئېلىپ يېيىشتى.

سەھەردە سۇ چېچىلىپ، پاكىز سۈپۈرۈلگەن يەردىن نەمخۇش ھاۋا كۆتۈرۈلەتتى. تويغا چاقىرىلغان مېھمانلارنىڭ ئالدى يېتىپ كەلگىلى بىر نەچچە كۈن بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇلار خېلى يىراقلاردىكى يېزا ـ سەھرالاردىن كەلگەن ئۇرۇق ـ تۇغقانلار، بىزنىڭ

ھەدىلىرىمىز بىلەن يېقىن ئۆتكەن ھۆرمەتكە سازاۋەر چوڭلار ئىدى. ئۇلارنىڭ توي ئۇستىدە تۇرۇپ بېرىشى تويىنىڭ يارىشىقى، تۇغقىپ كەتكەنلەرنىڭ خاتىرىسى، ساھىبخانىنىڭ ئابرۇيى ئىدى. ئۇلار ئەتىگەندىلا ھويلىنىڭ تام تۈۋىگە قويۇلغان ئۇزۇن ئورۇندۇقلاردىن ئورۇن ئېلىپ، پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇرۇشاتتى. ئۇلار سالغان پاراڭنىڭ تېمىسى بىز تەرەپتىكىدەك ئىشقا ئورۇنلىشىش، ئەمەلدار بولۇش، باي بولۇش، داۋالىنىش، زەھەر چەككەنلەرنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى قاقشىتىشى، ئو-قۇشقا كىرىش قاتارلىق ئىجتىمائىي مەسىلىلەر ئۇستىدە ئەمەس، بەلكى دېھقانچىلىق، چارۋىچى-لىق، ھاۋارايى، قورۇ ـ جاي سېلىش، پارىخورلۇقنىڭ ئەدەپ كېتىۋاتقانلىقى، ئانا ۋەتەن تېمىلىرىدا بولىدىكەن. كۆپىنى كۆرگەن بۇ ئاقساقاللارنىڭ گەپلىرى يۇمۇرلۇق، كۆڭۈللۈك ئىدى. شۇ ئەسنادا ئۇلۇغ ئوچۇق تۇرغان دەرۋازىدىن بېشىغا مەخمەل دوپپا، ئۇچىسىغا جىگدىرەڭ كاستۇم ـ بۇرۇلكا، پۇتىغا قارا شىبلىت كىيىپ، ساقاللىرىنى پاكىز ئالدۇرغان بىر مويسىپىت ئادەم كىرىپ كەلدى. ئۇ ئورۇندۇقتا قاتار ئولتۇرغان سالاپەتلىك بوۋايلارغا قاراپ، قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ ئېگىلىپ سالام بەردى:

ـــئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئىشلار ئىلگىرى بولسۇن!

ئاقساقاللارمۇ ئۇنىڭغا جاۋابەن سالام قىلىشىپ:

ـــئېيتقىنىڭىز كەلسۇن! ـــ دېيىشتى.

كەلگەن مېھمانلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ قارشى ئېلىش، ئۇلارنى ئۆيىلەرگە باشلاش بىلەن بولۇ-ۋاتقان بۇ مەھەللىنىڭ يىگىتۋېشى يېڭى كىرگەن مېھمانىنىڭ ئالدىغا بېرىپ قىزغىن قول ئېلى-شىپ كۆرۈشتى ۋە مېھمانىنى باشلىدى. مېھمان ئاقساقاللارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بوش ئورۇنغا ئولتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن دۇئاغا قول كۆتۈردى. جامائەت ئۇنىڭ بىلەن بىللە دۇئا قىلدى. يى-گىتۋېشى مېھمانغا قاراپ كۈلۈپ سۆزلىدى:

ـــ«قوشنا بولساڭ يۆلەك بول، بولمىسا بۆلەك بول» دەپ، بالدۇر كىرىپسىز ھاجىم، رەھمەت! مېھمانمۇ يېگىتۋېشىنىڭ «سىز بىر تام قوشنا بولغاندىن كېيىن بالدۇرراق كىرسىڭىز بول-ماسمىدى» دېگەن تەنە گېپىنى دەرھال چۈشەنگەن بولسا كېرەك، ئۆزرىخاھلىق سورىغان تەلەپپۇزدا مۇنداق دېدى:

ـــبۇنىڭدىنمۇ بۇرۇن كىرمەكچىدىم، ئەتىگەن نامازدىن يېنىپ كەلسەم يەڭگەڭ ئۆيدە گاز تۈگىدى، دېدى. گاز دېگەنزە ھاياتتا كىچىك خوتۇندەكلا كېرەك بولىدىغان نېمىكەن دېگىنە، گازنىڭ پۇلىنى تۆلۈۋېتىپ قايتىپ كېلىشىم.

ـــگازنى ئەكىلىپ بەرگەندىن كېيىن چوڭ خوتۇنىڭزمۇ خۇش بولۇپ كەتكەندۇ ھەقىچان؟ ـــ دېدى يىگىتۋېشى.

ـــۋاي ئۇنى بىر دېمە، خۇشاللىقىدىن كۈلۈپ ھەممە يېرىدىن ياش چىقىپ كەتتى.

قازاقىستاندا يىگىتۋېشىنى شۇ مەھەللىنىڭ جامائىتى سايلايدىكەن. ئۇنىڭ ئاممىۋى ئاساسى پۈختا، ئامما ئىچىدىكى ئىناۋىتى يۇقىرى، ھۆرمىتى چوڭ بولىدىكەن. مەھەللىدە بولىدىغان توي ـ تۆكۈن، ئۆلۈم ـ يېتىم، نەزىر ـ چىراغ، نىكاھ قاتارلىق بارلىق ئىشلارنى يىگىتۋېشى بىۋاستە باشقۇرىدىكەن، جامائەت شۇنىڭغا بويسۇنىدىكەن. يىگىتۋېشى ھازىر كەلگەن مېھمانىنى پاراڭغا سېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭدىن سورىدى:

ـــھاجىم، ئۆزىڭىزنى كۆرمىگىلى خېلى بولدى، قەيەرلەردە قانداق ئىشلار بىلەن ئالدىراش يۈرىسىز؟

كۆپچىلىك خۇددى شۇ سوئالنى سورىماقچى بولغاندەك، باشلىرىنى بۇراپ، ھاجىمغا نەزەر ئاغدۇردى.

جەمئىيەتتە شۇنداق ئادەملەر بار، باشقىلار گەپ قىلسا، ئۇنىڭغا ئانچە ئېرەن قىلىپ كەتمەيدۇ، زېھنىنى قويمايدۇ، ئەكسىچە سۆزمەنلىك، مەمەدانلىق قىلىپ پاراڭنى بۆلۈۋېتىدۇ؛ بەزىلەر باشقىلار گەپ قىلىۋاتسا، ئەتراپىدىكى باشقا بىرى بىلەن باشقا تېمىدا سۆزلىشىپ، بويۇنلىرىنى تولغاپ ئۇياقتا، بۇياقتا قاراپ ئولتۇرىدۇ، بۇنىڭ بىر خىل مەدەنىيەتسىز قىلىق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلمايدۇ. ئالمۇتا ئۇيغۇرلىرى پاراڭخۇمار ئىكەن، بىراۋ پاراڭ قىلسا ئەستايىدىل ئاڭلايدىكەن، گېزى كەلگەندە باش لىڭشىتىپ، چىرايىدىن كۈلكە جىلۋىلەندۈرۈپ، ياكى ئىچ ئاغرىتقاندەك ھەربىكەتلەرنى قىلىپ گەپنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلاۋاتقانلىقى، ئۇنىڭغا ھېسداشلىق قىلۋاتقانلىقىنى ئىپادىلەپ، ئىلھاملاندۇرۇپ تۇرىدىكەن. مانا يېڭى كەلگەن ھاجىم سۆزلىمەكچى بولۇۋېدى، جىمى ئادەم ئۇنىڭ گېپىگە زېھنىنى قويۇپ دىققەت قىلدى:

— كىندىك قېنىڭ تۆكۈلگەن يەرنىڭ ئوتى مىڭ يىللىق دېگەندەك، ياش چوڭ بولغانسېرى ئانا ۋەتەننى، يۇرتنى بۆلەكچە سېغىنىدىغان بولۇپ قالدىم، — دەپ باشلىدى ھاجىم سۆزىنى،— چۈشۈمدىمۇ يۇرتنى چۈشەيمەن، ئوخۇمدىمۇ خىيال قۇشلىرىم يۇرتنىڭ تاغ ـ دەريالىرى، ئالتۇنداەك يالتىراپ تۇرغان قوم بارخانلىرى، ياپيېشىل بوستانلىق كۆجۈم مەھەللىلىرى، ئەتىر پۇراپ تۇرغان ئېتىز ـ قىرلىرى ئۈستىدىن قايتىپ كەلمەيدىغان بولۇۋالدى. بۇرنۇمغا يۇرتۇمنىڭ ھاۋاسى پۇراپ، جېنىمغا زادىلا ئارام بەرمىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر كۈنى بىر رىۋايەتنى ئوقۇپ قالدىم. بۇ رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، ھەزرىتى ئەلى مىنگەن دۇلدۇل تولىمۇ ئەقىللىق ئىكەن، ئۇنى ھەزرىتى ئەلى لازىم قىلمىغاندا ئوتلاقتا قويۇۋېتىدىكەن، لازىم بولغاندا بىرلا ئىسقىرتسا دەرھال پەيدا بولىدىكەن. بىر كۈنى ھەزرىتى ئەلى سەپەردىن قايتىپ كېلىپ، دۇلدۇلنى ئوتلاقتا قويۇۋېتىپتۇ. ئۇزى ئېگەرنى ياستۇق قىلىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. بىر ھازادىن كېيىن ئويغىنىپتۇ ـ دە، ئىككى قېتىم ئىسقىرتىپتۇ، لېكىن دۇلدۇل كەلمەپتۇ. ھەزرىتى ئەلى بۇنىڭغا ھەيران بوپتۇ، ئۈچىنچى قېتىم ئىسقىرتقان ئىكەن، دۇلدۇل جاڭگالدىن چېپىپ كەپتۇ. ھەزرىتى ئەلى دۇلدۇلدىن سوراپتۇ:

«نېمىچۈن ۋاقتىدا يېتىپ كېلەلمىدىڭ؟»

دۇلدۇل مۇنداق دەپ جاۋاب بېرىپتۇ:

«مەن ئوتلاپ يۈرۈپ ئىنتايىن چىرايلىق بىر يۇرتقا بېرىپ قالدىم. شۇ مەنزىرىسى گۈزەل يەردىن ريشتىمنى ئۈزەلمەي قاراپ تۇرۇپ قاپتىمەن.»

ھەزرىتى ئەلى دەپتۇ:

«ھەببەللى، سەن كۆرگەن ئاشۇ ماكان مېنىڭ ۋەتىنىم.»

بۇ رىۋايەت خۇددى ئوتقا ياغ چاچقاندەك مېنىڭ سېغىنىشىمنى ھەسسىلەپ ئاشۇردى. شۇنىڭ بىلەن يېقىندا يۇرتۇمدىكى ھەزرىتى ئەلىنىڭ قەدىمى يەتكەن يەرلەرگە باردىم، — دېدى ھاجىم جامائەتكە مەغرۇر ھالدا قاراپ قويۇپ، — يۇرت قەدىرىنى شاھلار بىلمەس، ئۆزگە يۇرتقا بارما ـ غۇنچە، دېگەن سۆزنىڭ راستلىقى، دەنالىقىنى تېخىمۇ بىلدىم. ياشلىقىمدا قەدىرىنى بىلمەپتىكەنمەن. بىزنىڭ ۋەتىنىمىز ھەقىقەتەن گۈزەلكەن، كۆپ جايلارنى كۆردۇم، ئايلاندىم. مارالبېشىنىڭ توققۇزساراي خارابىسىدا، ئاقسۇنىڭ ئۈچتۇرپان ناھىيىسىدە ھەزرىتى ئەلى مىنگەن ئاشۇ دۇلدۇلنىڭ دەسسىگەن تۇياق ئىزى بار ئىكەن. بۇ تۇياق ئىزى ئادەتتىكى ئاتلارنىڭكىدەك كىچىك ئەمەس، بىر ئېغىز ئۆيدەك بار ئىكەن. ئاقسۇ قىرمىش غوجام مازىرىدا ھەزرىتى ئەلىنىڭ سانجىپ قويغان خىسلەتلىك ھاسىسىدىن كۆكلەپ چىققان مىڭ يىللىق دەرەخ بار ئىكەن. بۇ ھەيۋەتلىك دەرەخنىڭ تۈۋىدىن ئېقىپ چىقىۋاتقان شىپالىق سۇدىن قانغۇچە ئىچتىم. ئاشۇ جايلار ھەزرىتى ئەلىنىڭ ۋەتىنىمىزگە قەدەم باسقانلىقىنىڭ شاھىتى بولۇپ تۇرۇپتۇ. جامائەت، ئۆز ھەلەكچىلىكىمىز

بىلەنلا بولۇپ، بېشىمىزنى پۈركەپ ياتقۇدەك بولۇپ، تەۋەررۈك جايلارنى كۆرۈپ، تاۋاپ قىلىپ كېلىلى، ۋەتەنىڭ قۇدرەت تاپسا جان ـ تېنىڭ يايرايدىكەن. ۋەتەندىكى ئۆزگىرىش، تەرەققىياتلارنى كۆرۈپ كۆڭلۈم ئېچىلىپ، روھىم كۆتۈرۈلۈپ قالدى.

ـــ رەھمەت ھاجىم، ناھايىتى ئوبدان گەپلەرنى قىلىپ بەردىلە، ئاللا نېسىپ قىلسا بىزمۇ بارارمىز، ـــ دېدى يىگىتۇبشى، ئاندىن قاتار ئولتۇرغان ئۇرۇغ ـ تۇغقانلارغا، ـــ قېنى مېھمانلار، جامائەت توپلىشىپ كەلگىلى تۇردى، سىلەرمۇ ئۆيگە كىرىڭلار، ـــ دەپ تەشەببۇس قىلدى. تۇغقانلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ قوللىرىنى چايقاپ، ساراي تەرەپكە قاراپ مېڭىشتى.

ھويلىدا بىر توپ يىگىتلەر ئۇياقتىن ـ بۇياققا يۈگۈرۈپ يۈرۈپ لېگەنلەردە ئاش توشۇماقتا، يىگىتۇبشى بولسا مېھمانلارنى ئۆيلەرگە، قورۇ ئىچىگە راستلانغان شىرەگە باشلىماقتا، تاماقنى تەكلىپ قىلماقتا ئىدى. قورۇ ئىچىدىكى ئورۇندۇقلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان سازەندىلەر نەغمە ـ ناۋانى باشلىۋەتكەن بولۇپ، چىرايلىق، ياش قىز ـ چوكانلار، چەبدەس يىگىتلەر كۇلۇشۇپ ئۇسسۇلغا چۈشمەكتە ئىدى، بۇ يەرنىڭ ئادەملىرىنى ئۇسسۇلغا تارتسا، ھەرقانداق ئادەم تارتىنماي، خۇشاللىق بىلەن مەيدانغا چۈشۈپ، ئۆزىنىڭ بىلگىنىچە ئۇسسۇل ئويناىدىكەن، ھەرگىز قوپقىلى ئۇنىماي ناز قىلىپ، تارتىشىپ تۇرۇۋالمايدىكەن، «بىلمەيمەن» دېمەيدىكەن، تويدا ئۆرۈملۈك ئۆرۈش ئادەتتىمىز قازاقستان ئۇيغۇرلىرىدا ئىزچىل داۋاملىشىپ كەپتۇ. ئۆرۈملۈكنى ئۆي ئىگىسىلا ئەمەس، خالىغان ئادەم ئۆرۈۋېرىدىكەن. ئۇسسۇل ئويناۋاتقانلارنىڭ ئىچىدە بېلىگە توي پەرتۇقى تاقۇالغان قاملاشقان، ياش رۇس ئاياللىرىمۇ كۆزگە چېلىقاتتى. ئۇلار ئۇيغۇر ئاياللىرى بىلەن ئۇزۇن مۇددەت بىرگە ئەمگەك قىلىش، بىر مەھەللىدە تۇرمۇش كەچۈرۈش جەريانىدا ھەر خىل سەرگۈزەشت، قىسمەتلەرنى بىللە باشتىن كۆچۈرگەن ئۇلپەتلەر، قوشنىلار ئىكەن. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى تېخى كېلىنلەر بولۇپ ئۇيغۇر تىلىنى راۋان سۆزلىيەلەيدىكەن، ئۇيغۇر ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنىمۇ خۇددى ئۆزىكەن، شۇڭلاشقا ئۇيغۇر ئاياللىرى بىلەن دوستانە بولۇشۇپ بىللە قاتار چاي ئويناىدىكەن. ئۇيغۇر تۇرمۇشىنىڭ ھەممە ساھەسىدە بىللە بولۇپ ئىناق ئۆتىدىكەن.

نەغمە ـ ناۋا راسا قىزىپ، سازەندىلەر ناخشا ئېيتىۋاتقاندا، شوخ بىر ئادەم مەيدانغا ئۇسسۇلغا چۈشتى. ئۇچىسىغا بەقەسەم چاپان، بېشىغا تۆت قىرلىق، گۈللۈك دوپپا كىيگەن، بېلىغا كۆك پوتا باغلىغان، ئوتتۇرا ياش، دۇغلاق كەلگەن، ناھايىتى چەبدەس بۇ ئادەمنى كىشىلەر چاۋاك چېلىشىپ، چۇقان سېلىپ قىزغىن قارشى ئالدى. قارىماققا ئۇ كەسپىي ئارتىستەك قىلاتتى. ئۇ بىردىنلا ئۇسسۇلغا ماھىرلىقى، ھەركىتىنىڭ چاققانلىقى، ھەييارلىقى بىلەن جىمى ئادەمنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالدى. كىشىلەر ئۇنىڭ بېشىدىن توختىماي ئۆرۈملۈك ئۆرۈمەكتە، بەزىلەر پۇلنى ئۆرۈپ ئۇنىڭ يانچۇقلىرىغا سېلىپ قويىماقتا ئىدى. بەزىلەر ئۆرۈملۈكنى سازەندىلەرنىڭ ئالدىغا تاشلايتتى! مەنمۇ ئورنۇمدىن قوزغىلىپ، كۆپچىلىكنىڭ ئارىسىدىن قىستىلىپ ئۆتۈپ، جۇڭگو پۇلىنى بۇ چېۋەر ئۇسسۇلچىنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ، چېكىسىگە قىستۇرۇپ قويدۇم. شۇندىن كېيىن ئۇ تېخىمۇ ھاياجانلىنىپ، سەكرەپ قوللىرىدىن قاس چىقىرىپ ئويناپ كەتتى. ئالمۇتىدا توي قىزىيدىكەن. بۇ يەردە تويغا بارغانلار قورساقنى توقلاپ، رەسمىيەت پۇلىنى تۆلۈۋېتىپلا قايتىدىغان، ياكى يەنە بىر يەردىكى تويغا ئالدىراپ ماڭىدىغان ئىشنى قىلمايدىكەن. توي ئىگىلىرى خالىس نىيەت بىلەن جامائەتكە داستىخان سالىدىكەن، جامائەتمۇ بۇ تويىنى خۇددى ئۆزىنىڭ قورۇسىدا بولۇۋاتقاندەك ھېس قىلىشىپ، تولۇق بىر كۈن توي ئويناىدىكەن. مانا ھازىر چوڭ قورۇنىڭ ھەممىلا يېرىدە توي خۇشاللىقى، توي تەنتەنىسى جەۋلان قىلماقتا. سارايدا، ئۆي ـ ئۆيلەردىلا ئەمەس، ھويلا، باغلاردىمۇ ساز چېلىنىپ، ئۇسسۇل، تانسا ئويىنلىۋاتقان، ناخشا

ئېيتىلىۋاتقان شادىيانە مەنزىرە شەكىللەنگەن. مەن ئالما دەرىخىنىڭ ئاستىدىكى يەرگە گىلەم سېلىپ، ئالدىغا پەتنۇستا يېمەك ـ ئىچمەكلەرنى قويۇۋېلىپ، سىرداش ئاغىنىلىرى بىلەن تازا قىزىق پاراڭغا چۈشكەن، شېرىم تۇغقىنىمىز مۇھەممەدنىڭ سۆھبىتىگە داخىل بولدۇم. ئىچىپ قىزىۋالغان مۇھەممەد سۆزلىمەكتە ئىدى:

— ... بىر بالام مىنېرال سۇ ئىشلەپچىقىرىدىغان زاۋۇتتا يامان ئەمەس مائاش ئېلىپ، بىر ئوبدان ئىشلەۋاتاتتى. قايسى ساراڭنىڭ قىلغان ئىشىكىن، ئارىشاڭنىڭ سۆيىگە ئۈيقۇ دوراپسى تۆكۈۋېتىپتۇ. بالام ئۇنى سېزىپ قېلىپ، ئەھۋالنى دىرېكتورغا دوكلات قىلسا، دىرېكتور ئاشۇ دورا تاشلىغان جىنايەتچىنى تېپىپ كەل دەپتۇ. ئۇنى بالام ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمىسە، نەدىن تاپىدۇ؟ ئەمىسە گۇمان قىلغان ئادەمنىڭنى ئېيتقىن، دەپتۇ. ئېيتىپ بەرگەن ئىكەن، گۇماندارنى چاقىرتىپ ئەكىلىپ سوراق قىپتۇ. گۇماندار بۇ ئىشنى ئەسلا ئېتىراپ قىلماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ساقچىلار گۇناھنى بالامغا ئارتىپ، ئۇنى ئاپىرىپ سولاپ قويۇپتۇ. بۇ ئىشنى كېلىنىمدىن ئاڭلاپ بېشىمدىن تۇتۇن چىقىپ كەتتى. بېرىپ ساقچىلار بىلەن سۆزلەشتىم، يالۋۇرۇپ باقتىم، ياق، ئۇلار گەپ ئاڭلايدىغاندەك ئەمەس، تېخى «بالاڭنى ئون يىللىق كېسىمىز، ئۇنىڭغا ئۇنىمىساڭ نەچچە يۈز دوللار تۆلەيسەن» دەيدۇ. زامان زورنىڭ، تاماشا كورنىڭ تۈرسا، بىزدەك ياۋاش كولخوزچىنىڭ گېپىنى كىم ئاڭلايتتى، ھالىمىزغا كىم يېتەتتى دەيسەن، ۋاي بوپتىلا، ئالتۇن بېشىڭ ئامان بولسا، رەڭگىرويىڭ سامان بولماس، دېدىم ـ دە، بىكاردىن ـ بىكار بىرمۇنچە دوللار تۆلەپ، بالامنى قۇتۇلدۇرۇۋالدىم. — مۇھەممەد پەتنوسنىڭ ئۈستىگە قويۇلغان رومكىدىكى ھاراقنى ئاستا قولىغا ئالىدى، — بۇ كۈنلەرمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ، سوۋېت ئىتتىپاقى ۋاقتىدا ئىشلار بۇنداق ئەمەستى، قانۇن بويىچە ھەل قىلىناتتى، جاھان تۈزۈلىدۇ، ياخشى كۈنلەر كېلىدۇ، ئاللا ئاشۇ خۇشال كۈنلەرنى ھەر قايسىڭلار بىلەن بىللە كۆرۈشكە نېسىپ قىلغاي، ئىچىۋەتتىم، — دېدى.

تامادى رومكىغا يەنە ھاراق تولدۇرۇپ قۇيۇپ، ئوسمان ئىسمىلىك بىرەيلەننىڭ ئالدىغا قويۇپ قويدى. ھەممەيلەن ئوسماننىڭ گېپىگە قۇلاق سالدى.

— ئۇچ سېيرىمنى سېتىپ، نەسىلىك، يوغان ئالاسىيىردىن بىرنى ئالغانىدىم، — دېدى ئوسمان، — كاساپەت، سېيىر ئىدى ـ دە، كۆز تەگكەندەك ئاز كۈن ئۆتمەي بۇ سېيرىم يېتىپ كەتتى. ئىزدەپ بارمىغان يېرىم قالمىدى، ئاقتىمۇ يوق، كۆكتىمۇ يوق، تاپالمىدىم. باشقىلارنىڭ مەسلىھەتى بىلەن مېلىتسىيە (ساقچى)غا مەلۇم قىلدىم. مېلىتسىيە «ۋاي ئاكا خاتىرجەم بولۇڭ، سېيرىڭىزنى ئاسمانغا چىقىپ كەتسە پۈتىدىن، يەرگە كىرىپ كەتسە مۈڭگۈزىدىن تارتىپ چىقىمەن» دېدى. ھېلىقى مېلىتسىيە بالىنىڭ بۇغداي سۆزىنى ئاڭلاپ ۋەسۋەسەم بېسىلىپ، ئازراق بولسىمۇ خاتىرجەم بولۇپ قالدىم. ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتىپ يېنىپ كەلدىم. كالامنىڭ خەۋىرىنى كۈتۈۋاتىمەن. ئۈچ كۈن ئۆتتى يوق، تۆت كۈن ئۆتتى يوق، يا قولۇم ئىشقا بارمايدۇ، قۇلىقىم تالادا، كۆزۈم دەرۋازىدا. بىر ھەپتە ئۆتكەندە كوچىدا كېتىۋېتىپ ھېلىقى مېلىتسىينى ئۇچرىتىپ قالدىم. قارىمايلا كېتىۋاتىدۇ، يېنىغا بېرىپ كۆرۈشتۇم:

«ھەي، بالام، مېنىڭ سېيرىمنىڭ دېرىكى بارمۇ؟» دەپ سورىدىم. نېمە دەيدۇ دېمەمسىلە؟

— ھە نېمە دەيدۇ ئۇ؟ — دەپ سورىدى بىرەيلەن.

«ۋاي ئاكا، ئۆلگەن ئادەم تىرىلگەن، يوقالغان مال تېپىلغان نەدە بار،» دەپ قويۇپ ئارقىسىغا قارىمايلا كېتىپ باردۇ. ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قاقاقان قوزۇقتەك داڭ قېتىپ تۇرۇپلا قالدىم. قاچان ئېسىمگە كەلگىنىمنى بىلمەيمەن.

— ھېلىمۇ كەينىڭگە تىرىڭكىدە ئۈچۈپ كەتمەپسەن. خۇدا بىر ساقلاپتۇ ـ دە سېنى، —

دېدى تامادى.

— بىر چاغدا ئېسىمگە كەلسەم پۈتۈن بەدىنىمدىن ئاچچىق تەر چىقىپ كېتىپتۇ، — دېدى ئوسمان ياغلىقى بىلەن پېشانە، بويۇنلىرىنى سۈرتكەپ.

ئوسماننىڭ سۆزى تۈگىشى بىلەنلا مۇلاھىزە، غۇلغۇلا باشلاندى. سۆزنى ئاڭلاپ ئولتۇرغانلارنىڭ بىرى:

— ھەي، ئاشۇ مېلتىسىيە بىلمەيدۇ ئەمەس، بىلىدۇ. مۇشۇ يېزىنىڭ ئامانلىقىغا شۇ مەسئۇل، كىمنىڭ قانداقلىقىنى، ئۇنى كىمنىڭ ئوغۇرلىغانلىقىنى بىلىدۇ، خۇپسەنلىك قىپتۇ، — دېسە، يەنە بىرى:

—ئوغرى مېلتىسىينىڭ ئۆزىمۇ تېخى، — دېدى.

—ياق، ئوغرى سەندىن بۇرۇنراق مېلتىسىينىڭ كا نىينى مايلاپ، چۆنتىكىگە خېلى پۇل سېلىپ، ئۇنى بىلمەس قىلىۋەتكەن گەپ! — دېدى يەنە بىرى.

ئوسمان پەتنوستىكى رومكىنى قولىغا ئېلىپ:

—ئۆتكەن ئىشقا سالاۋات، ئۇ گەپلەرنى تەگمەيلى، ھاراق دېگەننى خۇشال بولۇش ئۈچۈن ئىچىمىز، بۇگۈن مەرھۇم ئاغىنىمىز مەخسۇتجاننىڭ ئەتىۋارلىق ئوغلى — كەنجى تاي پولاتنىڭ تويىكەن، ئۇ ھەم بىزنىڭ بالىمىز، ئۇنىڭ خۇشاللىقى بىزنىڭ خۇشاللىقىمىز، بالىلارنىڭ بېشى باش، ئايىغى تاش بولسۇن ئىلاھىم، — دەپ رومكىنى كۆتۈرۈۋەتتى. سۆھبەت مۇشۇ تەرىقىدە داۋاملاشماقتا ئىدى. دەل شۇ چاغدا دەرۋازا تەرەپتە ۋاراڭ-چۇرۇڭ كۆتۈرۈلۈپ، ئاككوردىيون ئاۋازى ئاڭلاندى. يېگىت-قىزلار رېستورانىدىن قايتىپ كېلىشكەن ئىدى. مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ، دەرۋازا ئالدىغا قاراپ ماڭدىم. قارىسام، بىر توپ ياشلار قىزنى دەرۋازا ئالدىغا يېقىلغان ئوتتىن ئاتلىتىپ ھويلىغا ئەكىرىشۈاتاتتى. يېڭى كېلىن يۆتكەپ كېلىنگەندىن كېيىن، ئىشىك ئالدىغا گۈلخان سېلىپ كېلىننى گۈلخاندىن ئاتلىتىپ ئۆيگە ئېلىپ كىرىش تۈركىي مىللەتلەرگە ئورتاق قەدىمىي ئادەتلەرنىڭ بىرى. بۇ تويى بولغان يېگىت بىلەن قىزنىڭ بىر-بىرىگە بولغان مۇھەببىتىنىڭ مەڭگۈ گۈلخانىدەك يالقۇنجاپ تۇرۇشىغا تىلەكداشلىق بىلدۈرگەنلىكىنىڭ ئىپادىسى. ئۇلار بىلەن بىللە بىر توپ ياشلار جىر جىرلاپ، ناخشا ئېيتىپ، ساز چېلىشىپ قورۇ ئىچىگە كىرىپ كېلىشتى. يېڭى مېھمانلارنىڭ كىرىشى بىلەن قىزغىن چاۋاكلار چېلىنىپ، تەرەپ-تەرەپتىن چاچقۇ چېچىلىپ، ناخشا-ئۇسسۇل ئەۋجىگە چىقتى. قورۇ ئىچى بۆلەكتىن جانلىنىپ، قاينام-تاشقىنلىققا چۆمدى.

ئۆكۈنۈش

قازاقىستاننىڭ يېرى كەڭ، ئادەمى ئاز، تۇپرىقى مۇنبەت، نەچچە يۈز چاقىرىملاپ ماڭسىمۇ ئادەمزات ئۇچرىمايدىغان يەرلىرى بار. مۇشۇنداق كەڭرى كەتكەن يەرلەرنىڭ ئىشلىتىلمەي، ئەسرەلەردىن بۇيان قاغجىراپ يېتىشى، ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، خەلقىمىز ئاشلىق يېتىشتۈرەلمەسلىك قىيىنچىلىقىغا دۇچ كەلگەن خرۇشچېف ھۆكۈمىتى ئەمەلدارلىرىنىڭ دىققەت-ئېتىبارىنى ئۆزىگە تارتىدۇ. بۇ جەددىي مەسىلىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ھۆكۈمەت موسكۋا، لېنىنگراد قاتارلىق چوڭ شەھەرلەردىكى ياشلارنى قازاقىستانغا ئېرىپ بوز يەر ئېچىپ، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشقا سەپەرۋەر قىلىدۇ. ياشلار ھۆكۈمەتنىڭ بۇ چوڭ قۇرۇلۇش پىلانىغا قىزغىن ئاۋاز قوشىدۇ. لېكىن قازاقىستان دالالىرىغا يېتىپ بېرىپ، دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنى بەرپا قىلىشقا باشلىغان بۇ

ياشلارنىڭ زور بىر قىسمى ئۇزاق قالمايلا جاپالىق مۇھىتقا كۆنەلمەي، چوڭ شەھەرلەرگە — ئۆز يۇرتلىرىغا قايتىپ كېتىشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ھۆكۈمەت ئەمگەك كۈچىگە چۈشۈۋاتقان بۇ چوڭ ئېھتىياجنى قاندۇرۇش ئۈچۈن، نەزىرىنى شىنجاڭدىكى سوۋېت گرانۇدانلىرىغا تىكىدۇ. شۇ چاغدا جۇڭگو خەلقى ئۈچ يىل داۋاملاشقان ئېغىر تەبئىي ئاپەتنى يېڭىپ، ئامېرىكىغا قارشى تۇرۇپ چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ئۈچۈن سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئالغان «كونا قەرز»نى ئەمدىلا تۈگىتىپ بولغان ئىدى. يەنە سولچىل سىياسەتنىڭ زىيانكەشلىكى، ئىقتىسادىي جەھەتتە كۆرۈلگەن قىينىچىلىق تۈپەيلىدىن كىشىلەردە نارازىلىق كۈچەيگەن ئىدى. دۇنيادا مۇكەممەل، نۇقسانسىز نەرسە يوق، ئاينىڭمۇ يۈزىدە دېغى بار. مەملىكىتىمىز دەل مۇشۇنداق قىينىچىلىق ۋەزىيەتتە تۇرغاندا، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانا خادىملىرى، سوۋېت ئىتتىپاقى پاسپورتى بارلارنى، سوۋېت ئىتتىپاقىغا قايتىشقا سەپەرۋەر قىلىپلا قالماي، پاسپورتى يوقلارغىمۇ پاسپورت تارقىتىپ گرانۇدان تەرەققىي قىلدۇردى. چاقىرىق قەغىزى، تەۋەلىك ئىسپاتنامىسى، ئاق ھۆججەتلەرنى تارقىتىپ، جۇڭگو پۇقرالىرىنى سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا قېچىشقا قۇتراتتى. ئىككى ئايغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىلى، چۆچەك رايونلىرىدىن ئاتمىش، يەتمىش مىڭ پۇقرا قېچىپ، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى تەۋەلىكىگە ئۆتۈپ كەتتى. ئەزەلدىن دۆلەت چېگرالىرىنى قاتتىق قوغداپ كېلىۋاتقان سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ چېگرا مۇداپىئە ئارمىيىسى، مۇشۇ مەزگىلدە چېگرىغا بېكىتىلگەن سىم توسۇقلىرىنى ئېلىۋەتتى، كېچىلىرى قېچىپ كەلگەنلەرگە يېشىل چىراغ يېقىپ، قۇلايلىق شارائىت يارىتىپ بەردى. سوۋېت چېگرا قوغداش ئارمىيىسى بۇ قاچقۇنلارنى چېگرا پونكىتلىرىغا يىغىپ توپلاپ، ماشىنىلارغا بېسىپ بىپايان دالالارغا، بوز يەرلەردە يېڭىدىن بەرپا بولغان دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىغا، زاۋۇتلار، تۆمۈر يوللارغا «خىزمەت» كە ئورۇنلاشتۇردى. بىر نەچچە يىللىق جاپالىق تۇرمۇشنى باشتىن كەچۈرگەندىن كېيىن، بۇلارنىڭ بەزىلىرى يەنە قېچىپ شەھەرلەرگە، شەھەرگە يېقىنراق يېزىلارغا كېلىپ ماكانلاشتى. مۇتلەق كۆپ قىسمى، ئەملىي ئەھۋالنىڭ ئۆزلىرى تەسەۋۋۇر قىلغاندەك، تەشۋىقاتتا ئېيتىلغاندەك ئەمەسلىكىنى كۆرۈپ، پۇشايمانىنى ئالدىغانغا قاچا، ئىللىق ماكانىغا قايتىپ كېتىشكە يول تاپالمايمۇ مەڭگۈلۈك ئارماندا قالدى. ئۇلار كېيىن ئۇرۇغ-تۇغقان، دوست-يار، ئاغىنىلىرىگە زار-زار قاقشاپ خەت يېزىپ، ئېچىنىشلىق كەچۈرمىشلىرىنى بايان قىلىشتى. ئەنە شۇنداق كۈلپەتلەرنى ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەن ئۇلپەتلەردىن بىر نەچچىسى بىلەن بۇ قېتىم ئۇچراشتىم، كۆرۈشۈپ ئەھۋاللاشتىم. ئۇلار ئاجايىپ كۈنلەرنى، تەسەۋۋۇر قىلىپ باقمىغان ھەر خىل سەرگۈزەشتىلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ.

* * *

مەن ھەر كۈنى دەرۋازىدىن چىقىپلا، يولنىڭ قارشى تەرەپ قىيپاش ئۇدۇلىدىكى، ئۆزۈن ياغاچ ئورۇندۇقتا، ئۇجمە سايىسىدا ئولتۇرغان بىر بوۋاينى كۆرىمەن. ئۇنىڭ كۆزى يىراقنى كۆرەلمەيدۇ، قۇلىقىمۇ ئېغىرلىشىپ قالغان، ھاسىسىغا تايىنىپ جىمجىت ئولتۇرىدۇ. ئۇنى تونۇيدىغانلار يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ۋارقىراپ سالام بېرىپ، ئەھۋال سوراپ قويىدۇ. بوۋاي مەيلى كۈن ئىسسىق بولسۇن، سالقىن بولسۇن، ئۇچىسىغا قېلىن يۇڭ پوفايكا، پۇتىغا مەسە-كالاچ، بېشىغا دوپپا كىيىپ ئولتۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئىسمى ئابدۇللا، دادىسى قەشقەر پەيزىۋاتلىق، ئانىسى ئاتۇشلۇق، ئۆزى غۇلجا سۇيدۇك (ھازىرقى قورغاس) ناھىيىسىدە تۇغۇلغان. 1963-يىلى ھەدىسى بىلەن بىللە

چېگرىدىن ئۆتۈپ، قاراغاندا چۆللىرىگە «تەقسىم» قىلىنىپتۇ. بۇ چۆللەردە ئۇچ يىل قوي بېقىپ-تۇ، ئاندىن مۇشۇ دۇرۇژبا يېزىسىغا كېلىپ، ئۇلپەتلىرىگە قېتىلىپ كولخوزدا ئىشلەپتۇ. بىر مەزگىلدىن كېيىن قورۇ-جاي سېلىپ، مۇشۇ يەرگە ماكانلىشىپتۇ. 38 ياشقا كىرگەندە غۇلجا جاغىستايىدىن چىققان 20 ياشلىق بىر قىز بىلەن تۇرمۇش قۇرۇپتۇ. كولخوزدا ئىشلەپ يۈرگەندە سېلىسۆۋۈپت (يېزا باشلىقى) ئۇنى ئېتىزغا سۇ تۆتۈشقا بەلگىلەپتۇ. ئابدۇللا، مەن بۇرۇن كۆپ سۇ تۇتقان، ئەمدى باشقا ئىش قىلاي دېسە، سېلىسۆۋۈپت ئۇنىماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئابدۇللا كولخوزنى تاشلاپ، شەھەرگە كىرىپ، پوچتا-تېلېگراف ئىدارىسىدىن ئىش تېپىپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇ بىر ئۆمۈر تېلېفون سىمى تارتىش، سىم تارتىدىغان تۈۋرۈك توشۇش بىلەن مەشغۇل بوپتۇ. ئۇنىڭ ئۇچ ئوغۇل، ئۇچ قىزى بار ئىكەن، بۇ بالىلارمۇ ئۆرلەپ ئوقۇيالماپتۇ، ھەممىسى ئىشچى ئىكەن. بالىلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆيلۈك-ئوچاقلىق قىلىپ بوپتۇ. بىر قېتىم سۆيىدۈكىدىكى تۇغقانلىرى ئۇنى ۋېزا (تەكلىپنامە) ئەۋەتىپ سۆيىدۈككە چاقىرتقان ئىكەن. بىراق كەنجى بالىسىنىڭ تويىغا تاقىشىپ قېلىپ پۈرسەتنى ئۆتكۈزۈۋېتىپتۇ. بۇڭاي شۇ قېتىم بارالمىغانىغا قانىتىق ئۆكۈنىدىكەن.

ئەگەر بارغان بولسا ئۆزى تۇغۇلغان سۆيىدۈكنى قاغۇچە كۆرۈپ، ھاۋاسىنى سۈمۈرۈپ ئاندىن پەيزىۋات، ئاتۇشتىكى تۇغقانلىرى بىلەن دىدار كۆرۈشۈپ كېلىشنى ئارمان قىلغان ئىكەن. ئۇ كۆزىگە ياش ئېلىپ، ئۇمچىيىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى. «ئاللا ماڭا ئانا يۈرتۇمنى كۆرۈپ كېلىشنى نېسىپ قىلمىدى، ۋاقتىدا بارالمىدىم، مانا ئەمدى قېرىدىم، كۆزدىنمۇ، قۇلاقتىنمۇ كەتتىم، تىزىم ئاغرىپ ئۇزاقىراق ماڭالمايمەن، ئارمان بار دەرمان يوق بولۇپ قالدىم. ھەي ئىست، ئىست...»

* * *

تۇرمۇش دېگەن ئادەم ئويلىغاندەك ئۇنداق تەرتىپلىك ھەم بىر قېلىپتا ماڭمايدىكەن. بەلكى زىددىيەت، رىقابەتكە تولغان بولىدىكەن. ھايات كەچۈرۈش جەريانىدا ئىنسان ھەر خىل سىناقلاردىن ئۆتۈشكە توغرا كېلىدىكەن، ئاشۇ سىناق، ئىمتىھانلارنىڭ نەتىجىسى ئادەملەرنىڭ ئۆمۈرلۈك ھاياتى يولىنى، تەقدىرىنى بەلگىلەپ قويىدىكەن. بالىلىق، ئۆسمۈرلۈك چاغلىرىمىزنى غۇلجىدا بىللە ئۆتكۈزگەن زەينىدىن ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 50-يىللىرىدا ئالىي مەكتەپنىڭ بىر تۇتاش ئىمتىھانىغا قاتناشقان ۋە ئىمتىھاندىن ئۆتۈپ، ئۇرۇمچىدىكى چارۋىچىلىق تېخنىكومىغا ئوقۇشقا كەلگەن. مەكتەپنى ياخشى نەتىجە بىلەن پۈتتۈرگەندىن كېيىن، چارۋىچىلىق نازارىتىنىڭ ئۆزىگە خىزمەتكە

ئېلىپ قېلىنغان. ئۇ ئۆزى بىلەن بىر كەسىپ، بىر سىنىپتا ئوقۇغان ئايگۈزەل بىلەن توي قىلغان. 1961 ـ يىلى ئۇ چاڭچىلىق نازارىتىنىڭ يېنىلغانتاشتىكى پونكىتىدا خىزمەت قىلىۋاتقاندا، يۇر-تىدىكى ئادەملەرنىڭ سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا كۆچۈپ چىقىپ كېتىۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تاپىدۇ. ئۇمۇ چىقىپ كېتىش ئىدىيىسىگە كېلىپ، تەشكىلگە ئىلتىماس يازىدۇ. بۆلۈم باشلىقى يۈي ئۇنىڭغا مۇنداق دەيدۇ: «خىزمىتىڭنى بىر ئوبدان ئىشلەۋاتىسەن. سەن يا رۇس تىلىنى بىلمىسەڭ، ئۇ يەرگە بېرىپ قانداق ئىشلەيسەن، بۇ خۇددى قاراڭغۇ ئۆيگە كىرگەندەك ئىش، ساڭا ھېچكىم چىراغ يېقىپ، ئۆينى يورۇتۇپ بەرمەيدۇ، ياخشىسى چىقىپ كەتمە». زەينىدىن كۆپ ئويلىنىدۇ، بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن قەتئىي چىقىپ كېتىش ئىرادىسىگە كېلىپ، تەشكىلگە يەنە بىر پارچە ئىلتىماس سۇنىدۇ. يۈي زەينىدىننى ئىشخانىسىغا چاقىرىپ، ئۇنىڭغا مۇنداق مەسلىھەت بېرىدۇ: «ئەمىسە، ساڭا ئۇچ ئايلىق رۇخسەت بېرىمىز، بېرىپ سوۋېتنى كۆرۈپ باق، قايتىپ كەلگىنىڭدىن كېيىن سېنى ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە بىلىم ئاشۇرۇپ كېلىشكە ئەۋەتىمىز. سۇ-چىلىق ساھەسىدە ئاز سانلىق مىللەت زىيالىيلىرى كەمچىل، بىلىم ئاشۇرۇپ كەلگەندىن كېيىن ئاتا ـ ئاناڭنى ئۇرۇمچىگە يۆتكەپ كېلىپ، ئۆي ھەل قىلىپ بېرىمىز، ئاتا ـ ئاناڭ بىلەن بىللە تۇرمۇش كەچۈرگىن، قانداق دەيسەن؟» لېكىن زەينىدىن بۇ ياخشى گەپلەرنى ئاڭلىمايدۇ، شۇندىن كېيىن ئۇ رۇخسەتنامۇ سورىماي ئايالىنى باشلاپ، ۋەتەننى تاشلاپ سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ كېتىدۇ. ئۇ ئالمۇتىغا چىقىپ، يىراق چۆللەرگە ھەيدىلىدۇ، نەچچە يىل ئۆيەر، بۇ يەر-لەردە قېقىلىپ، سوقۇلۇپ يۈرۈپ قارا ئىش قىلىدۇ. شۇ جەريانىدا رۇس تىلىنى بىلمەسلىكنىڭ خىجالىتىنى يەتكۈچە تارتىپ، تىل ئۆگىنىدۇ. ئاندىن پويىز خىزمەتچىسى بولۇپ ئىشلەيدۇ. ئۇ ئۆز ئەھۋالىنى ئېچىنىش ھېسسىياتى ئىچىدە سۆزلەيتتى. مەن ئۇنىڭ گەپلىرىنى كۆڭۈل دەپتە-رىمگە خاتىرىلەيتتىم. چىرايى كۆيۈپ قاردىاپ كەتكەن، قوللىرى ياغاچتەك قېتىپ، دۇمبىسى چىقىپ دوك بولۇپ قالغان بۇ قەدىناس ئاغىنەمنىڭ ھازىرقى ھالىتىگە قاراپ، ئۇنىڭ پاكىز كىيە-نىپ، چاچلىرىنى تاراپ يۈرگەن يىگىتلىك چاغلىرىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈردۈم، ئۇ ئاشۇ يىللارنى ئەسلەپ مۇنداق دېدى: «ماڭا تەلەي كەپتىكەن، ئۆزۈم بىلمەي قاپتىمەن. ھايات مېنى بىر سىنىغان ئىكەن، بۇ سىناقتىن ئۆتەلمەپتىمەن. كۆلپەتلىك كۈنلىرىم بۇنى ماڭا ئېزىپ ئىچۈرۈپ تازا ئوبدان چۈشەندۈرۈپ قويدى»

* * *

ئۆمەر توختىمۇ ئاپتونوم رايونىمىزدا ھازىرقى دەۋرده كۆزگە كۆرۈنگەن پېشقەدەم يازغۇچى شائىر، پېداگوگلار قاتارىدىن ئورۇن ئېلىشقا، ھۆرمەتكە سازاۋەر بولۇشقا تېگىشلىك كىشىلەر-نىڭ بىرى ئىدى. ئۇ غۇلجىنىڭ بايانداي يېزىسىدا تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگەتكەندىن كېيىن، 1957 ـ يىلى ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىدىن ئۆتۈپ، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا كەلگەن، ئوقۇشنى تۈگىتىپ خوتەنگە خىزمەتكە تەقسىم قىلىنغان ۋە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. بۇ يىللاردا ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئاپ-تونوم رايونىمىزدىكى ھەر قايسى گېزىت، ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان. ئۇ قىزغىن ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئاشۇ يىللاردا غۇلجىدا سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا قېچىش بولۇۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تاپىدۇ ـ دە، بۇ خىيال كاللىسىنى چىرماپ ئالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇزاق ئۆتمەي خىزمىتىنى تاشلىۋېتىپ، تۇيۇقسىزلا غۇلجىدا پەيدا بولىدۇ. 1962 ـ يىلى يازدا بايانداىلىق ئاغىنىسى ئىمىنجان

بىلەن ئىككىسى سۇۋېتكە قېچىش ئۈچۈن، ئىلى دەريياسىنىڭ بويىغا بارىدۇ ۋە ئۇ يەردە دەريانىڭ كۆۋرۈكىنى ساقچىلارنىڭ قامال قىلىۋالغانلىقى، دەريادىن ئۆتمەكچى بولغانلارنىڭ ئىسپات قەغەزىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋاتقانلىقىنى كۆرىدۇ. ئۇلارنىڭ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈشكە كۆزى يەتمەيدۇ، دەريانىڭ تۆۋەندىكى قۇشخانا ئالدىدىكى ئارالدىن ئۆزۈپ ئۆتىدۇ. دەريادىن ئۆتكەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ قاتارىغا ئوخشاش مەقسەتتىكى ياشلار قوشۇلىدۇ. ئۇلار چېگرا ئۇستىگە جايلاشقان خۇنخاي مازار يېزىسىغا يېتىپ بارغۇچە كۆپىيىپ ماڭىدۇ. يول بىلمىگەنلىكتىن، ئۆتىدىغان يەرنى تاپالمايى ئىككى كۈننى تاغلارنىڭ قاپتىلىدا مۆكۈپ يۈرۈپ ئۆتكۈزىدۇ. ئاخىر بىر كۈنى تۈن نىسپىدە چېگرىدىن ئۆتۈپ كېتىدۇ. قازاقىستان دۆلەت مۇداپىئە ئەسكەرلىرى ئۇلارنى تۇتۇۋېلىپ، چېگرا پونكىتىغا ئېلىپ كېلىدۇ. ئۇلار يەنە غۇلجىدىن قېچىپ چىققان باشقىلار بىلەن پونكىتتا ئۇچرىشىدۇ. قاراڭغۇ ئەسكەرلەر ئۇلارنى ھەربىي ماشىنا بىلەن دېھقانچىلىق مەيدانلىرىغا «ئۈزۈم تېپىش» قويىدۇ. ئۆمەر توختى، ئىمىنجان قاتارلىق ياشلار ئالمۇتا ئوبلاستىنىڭ ئۇيغۇر رايونىدىكى ئاقسۇ يېزىسىغا ماكانلىشىدۇ. ساۋاقداش ئۆمەر توختىنىڭ كۇلپەتلىك ھاياتى ئالمۇتا شەھىرىگە ئالاھەزەل 250 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى سەھرادا، ئېغىر دېھقانچىلىق ئەمگىكى بىلەن باشلىنىدۇ. ئاردىدىن بىرنەچچە يىللار بوز يەر ئېچىپ، تېرىقچىلىق قىلىش بىلەن ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئېغىر ئەمگەك، بىر خىل ئۆتۈۋاتقان سەھرا تۇرمۇشىدىن بىزار بولغان ياشلار تەدرىجىي شەھەرلەرگە بېرىپ، ئىش ئىزدەيدۇ. ئۆمەر توختىمۇ ئالمۇتا شەھىرىگە كىرىپ پويىزدا مۇلازىمەتچى بولۇپ ئىشلەيدۇ. ئۇنىڭ شۇنىڭدىن كېيىنكى 25 يىللىق ھاياتى ئالمۇتىدىن موسكۋاغا قاتنايدىغان پويىزدا ئۆتىدۇ. شۇ جەريانىدا ئۇ ئاقسۇ يېزىسىدا دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئاغىنىسى ئىمىنجاننى تاشلىۋەتمەي يوقلاپ تۇرىدۇ. ئۇلار بىر-بىرىنىڭ تويلىرىغا ئىگىدارچىلىق قىلىشىدۇ. پەرزەنتلىرىنىڭ تويلىرىدا بىللە بولۇشۇپ، ئىجىل-ئىناق، ئۇرۇغ-تۇغقاندەك ئۆتۈشىدۇ. ئۆمەر توختى ئىجادىيەتنى قايتىدىن باشلايدۇ. ئۇنىڭ يازغان شېئىرلىرى، ئالمۇتىدا نەشر قىلىنىدىغان ئۇيغۇرچە گېزىتلەردە ئېلان قىلىنىپ تۇرىدۇ. گەرچە ئۇ ئاللىبۇرۇن ئارام ئېلىشقا چىقىپ كەتكەن بولسىمۇ، شېئىر يېزىشتىن توختاپ قالماي، داۋاملىق ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىۋېتىپتۇ. ئۆمەر توختىنىڭ 65 ياشقا كىرگەنلىكى مۇناسىۋىتى بىلەن ئالمۇتىدىكى «يېڭى ھايات» گېزىتى ئۇنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىي پائالىيىتىنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ گېزىتتە ئېلان قىلىنغان «ئەسلىي يۇرتتىن كۆچمە ئاداش» ناملىق شېئىرى مۇنداق يېزىلغان:

— سەن ئەيىبلىك، — دەپ تارتمىسا بىراۋ سوتقا،
زورلاپ مېنى ئېپ چىقمىسا سۆرەم قوشقا،
مەن نېمىشقا گەپ قوزغىدىم كۆچۈش ھەقتە،
تۇرۇقلۇقمەن يۇرت ئىچىدە ھەممە سەپتە.

كۆچمە! دېگەن پىكىر چىققان خېلى خەقتىن،
رەنجىگەنمەن توغرا كۆرمەي، ئوچۇق گەپتىن.
— مىلك پۇشايمان يەيسەن تېخى، — دېگەن بىرى—
بىلگىن كۆڭۈل، ئويۇڭ كەتمەس بىزدىن نېرى.

تونۇشماستىن كۆچۈپ باردىم باشقا يۇرتقا،
قىرىق يىلنى چىقاردىم مەن بىراق يوققا،
كىملەرنى دەپ كەلگىنىمنى بىلسەم ئۆلەي،
يېقىنىم دەپ قۇچاق ئېچىپ كىمنى سۆيەي.

* * *

ھەمىشە بازارغا ياكى مېھماندارچىلىققا ماڭغىنىمىزدا كوچىنىڭ دوقمۇشىدىكى قورۇنىڭ ئالدىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇرىدىغان بىر بوۋايغا سالام قىلىپ ئۆتەتتۇق. بوۋاي تاماكا، سەرەڭگە،

سېغىز كەمپۇت سېلىنغان سېۋىتىنى ئالدىغا قويۇپ، ئۆزى ياسىغان تېۋىلغا سۈپۈرگىلىرىنى تامغا يۆلەپ قويۇپ، ئاپتاپسىنىپ ئولتۇراتتى. بىر كۈنى ئۆتۈپ كېتىۋاتساق، قولى بىلەن ئىشارەت قىلىپ بىزنى يېنىغا چاقىردى. ئۇ ئادەم بىلەن كوچىدا ئۆرە تۇرۇپلا بىردەم ئەھۋاللاشتۇق. بۇۋاينىڭ ئىسمى مۇپتىللا بولۇپ، قىزىق گەپ قىلىدىغان ئادەم ئىكەن، بىز ئالدىراپ تۇرۇۋاتقانلىقىمىز ئۈچۈن، كېيىن پاراڭلىشىدىغان بولۇپ خوشلىشىپ كېتىپ قالدۇق.

ئارىدىن بىر ھەپتە ئۆتۈپ كەتتى. ئادىتىم بويىچە ئورنۇمدىن سەھەر تۇردۇم ـ دە، كوچىغا چىقتىم. ئەتىگەننىڭ ھاۋاسى سالقىن ھەم ساپ ئىدى. ئالدىمدىكى قارلىق تاغ تەرەپكە قاراپ، ياپيېشىل چىملىقتا بىردەم گىمناستىكا ئويناپ راھەتلەندىم. غۇچچىدە بولۇپ كەتكەن ئالما شاخلىرى تاملاردىن، ېشاتكىلاردىن ئارتىلىپ چۈشكەن تار كوچىلارنى ئارىلاپ ئاستا ماڭدىم. قىپقىزىل، قاپقارا پىشقان گىلاسلار يەرگە چۈشۈپ كېتىۋاتقان، ئالمىلار مەي باغلاپ ساتقىلاپ تۇرغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا ھېچكىم چېقىلمايتتى. ئۇجمىلەرنى قارىغۇجىلار، قۇشقاچلار چوقۇلاپ يېيىشمەكتە ئىدى. چوڭ كوچىدىن بىز تۇرۇۋاتقان كوچىغا ئايلىنىدىغان دوقمۇشقا كەلسەم، مۇپتىللا بوۋاي قورۇسىنىڭ ئالدىغا سۇ سېپىپ، پاكىز سۈپۈرۈپ، سېۋىتىنى دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا قويۇپ، كوچىنىڭ ئۇ بېشىغا، بۇ بېشىغا قاراپ يالغۇز ئولتۇرۇپتۇ. مەن نېرىدىن سالام قىلدىم، ئۇ شەرەت قىلىپ:

ـــمەيەرگە كېلىڭ مېھمان، پاراڭلىشىمىز، ـــ دېدى. مەن بېرىپ ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ قېشىدا ئولتۇردۇم.

ـــبىرنەچچە كۈن بولدى كۆرۈنمەيسىز، نەگە كەتتىڭىز؟ ـــ دەپ سورىدىم ئۇنىلۇك ئاۋازدا.

ـــمالۋاي، چېلەك، بايانداي تەرەپلەرگە ئۆلۈم پەتىسىگە بېرىپ كەلدىم.

ـــھەدىمىز كېسەلچان تۇرسا، سىز كەتسىڭىز قىينىلىپ قالمامدۇ؟

ـــمەن خېلى يىل بۇرۇن ھەدىگىزگە، ھەي خوتۇن، سېنى ئىككى قىلىۋالاي، مەن يوق چاغدا ئاغرىپ تارتىپ قالساڭ ھالىڭدىن خەۋەر ئالىدۇ دېسەم ئۆزى ئۇنىمىغان. مەندە نېمە گۇناھ، ھەممە گۇناھ ئۆزىدە، ـــ دېدى بوۋاي چاقچاق قىلىپ چىشلىرى قالمىغان ئاغزىنى ئېچىپ كۈلگىنىچە.

مۇپتىللا سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 40 ـ يىللىرىدا چىققان ئىكەن.

ـــمەن، ـــدەيدۇ ئۇ چىقىش سەۋەبى ئۇستىدە توختىلىپ، ـــ ئۆگەي ئانىنىڭ ئۆگەيلىشىگە چىدىيالماي ئۆيدىن قېچىپ چىققان. چېگرىدىن ئۆتكەندە بىز 12 بالا ئىدۇق. چېگرىدىن ئۆتۈشىمىز بىلەن بىزنى چېگرا ساقچىلىرى تۇتۇۋېلىپ، يەركەنتكە ئەكىلىپ تۇرمىگە سولاپ قويدى، سوراق قىلدى. مېنى سەن بۇ قاچقۇنلارنىڭ باشلىقى ئىكەنسەن، باشقىلار شۇنداق دېدى، دەپ ئۇرۇپ، تېپىپ يەردە يۇمۇلىتىۋەتتى. ساقچىغا نارازى بولۇپ ھومايسام بىزگە «ئالايدىڭ» دەپ كاچىتىمغا سالغان ئىدى، كۆزلىرىمدىن ئوت چىقىپ ئېڭىكىم ئاجراپ كەتكىلى تاس قالدى، شۇنداق ئارقامغا قارىسام، ئاجراپ كەتكەن بىر ياغاچ ئورۇندۇق تۇرۇپتۇ، شۇنىڭ بىلەن مېنى ئۇرغان ساقچىنىڭ بېشىغا بىرنى قويدۇم ـ دە، قېچىپ چىقىپ كەتتىم. ئەپسۇس، قەيەرگە قارىسا شۇلارنىڭ ئادىمى تۇرسا يىراقتا قاچقىلى بولامدىغان، يەنە تۇتۇلۇپ قالدىم. مېنى ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىشكە سىبىرىيىگە پالىدى. دەسلەپتە سېمپىلاتسكى دېگەن يەردە قانال قازدۇق. بۇ تازا ئاچارچىلىق بولۇۋاتقان ئۇرۇش يىللىرى ئىدى. كۈن ئىسسىق، ئىش ئېغىر، رىجىم قاتتىق، قورساق چىدىغۇسىز ئېچىپ كېتىدۇ. مەن گۇرۇپپا باشلىقىمىزدىن سوراپ ھاجەتكە ماڭدىم. قورايلىنىڭ ئىچىگە كىرىسەم بىر تۆگىنىڭ ئۆلۈكىنى قۇرت ـ قوڭغۇزلار مەززە قىلىپ يېگىلى

تۇرۇپتۇ. قۇرت ـ قۇڭغۇزلارنى «ئەمدى سىلەر نېراقراق تۇرۇڭلار، بۇ گۆشنى مەن يەي» دەپ قوغلۇۋېتىپ خام گۆشنى پىچىقىم بىلەن كېسىپ تويغۇچە يېدىم. نەچچە پارچە كېسىپ ئېلىپ، بېلىمگە تۇگۈپ، ھەمراھلىرىمغا ئالغاچ كەلسەم، ئۇلارمۇ تالىشىپ يەپ كەتتى. قىش پەسلى يېتىپ كەلدى. قارا قىشتا سىبىرىيىنىڭ شىمالىدىكى تايگا تاغلىرىدا ياغاچ كەستۇق. ئىشچىلارنىڭ ئارىسىدا ئەڭ كىچىكى مەن ئىدىم. ۋاگونغا ياغاچ، ئوزۇق ـ تۇلۇك بېسىپ، ئالدىنقى سەپكە توشۇيمىز. بىز چىققان پويىز شىددەتلىك ئۇرۇشتا ئۆلگەن جەسەتلەرنىڭ ئارىسىدىن ئۆتىدۇ. بېلىمىزدا ھەمشە بىر باكىلاشكا ئېسىقلىق تۇرىدۇ. بولكىلىرىمىز قېتىپ تاشتەك بولۇپ كېتىدۇ. ئۇنى ھەرە بىلەن ھەرىدەپ، ئاندىن غاجىلاپ يەيمىز. چاينىماقنىڭ تەسلىكى، يالماپ يۇمشىتىپ، نېرى يۇتساق، بېرى كېلىپ، كانايدىن ئۆتمەيدۇ. ئىچكىلى چاي تۇرماق، قاينىقسۇمۇ يوق. ئىسسىق چايغا زار بولۇپ كەتتۇق. ياغاچ قازاندا چاي قاينىتقاننى كۆرگەنمۇسىز؟ — سورىدى بوۋاي گېپىنى ئوختىتىپ مەندىن.

—ياق، ياغاچ قازاندا قانداق چاي قاينايدۇ؟

—ئەمىسە ئاڭلاپ تۇرۇڭ، — ئۇ ھېكايىسىنى يەنە داۋاملاشتۇردى.

—بىز بىلەن بىللە ئىشلەۋاتقان بىر ياغاچچى رۇس بار ئىدى، ئۇ بىزگە شىمال تەرەپتىكى قارىغايلىق تاغنى كۆرسىتىپ، بۇ يەردىن ئاشۇ تاغقا بارغىچە ئىككى، ئۈچ كىلومېتىر ماڭىسىلەر، ئاندىن ئاشۇ تاغنىڭ كۈنگەي تەرىپىگە ئايلىنىپ ئۆتسەڭلار ئۇستى ئېچىلىپ قالغان تاشلار بار، شۇنىڭ قوغۇندەك، تاۋۇزدەكلىرىنى كۆتۈرۈپ كېلىڭلار چاي قاينىتىمىز، دېدى. قانداق قايىنىتىدىغانلىقىنى بىلمىسەكمۇ، چاينىڭ گېپىنى ئاڭلاپ خۇشال بولۇپ كەتتۇق. لوم تۆمۈر، جوتۇ، گۈرجەكلىرىمىزنى كۆتۈرۈپ، بەلگە كېلىدىغان كۈلتۇك قارنى كېچىپ ماڭدۇق. تاغنىڭ كۈنگەي تەرىپىگە ئۆتۈپ، ئون نەچچە تال تاشنى قومۇرۇپ، كۆتۈرۈپ چىدىر ئالدىغا تاشلىدۇق. ھېلىقى ئادەم يوغان بىر قارىغاي كۆتىكىنى چېپىپ زەمبىلدەك ئويۇپ، قازان ياساپتۇ. ئۇ ياسىغان ياغاچ قازاننى چېلەكتە قار ئەكىلىپ توشقۇزدۇق. ئاندىن ئەكەلگەن تاشلىرىمىزنى ئوت قالاپ قىزىتتۇق، تاش ئوتتا قىزارسا پاكىز بولۇپ كېتىدىكەن. قىپقىزىل قىزىغان تاشنى گۈرجەكلىرىمىز بىلەن ئېلىپ، ھېلىقى ياغاچ قازاندىكى سۇغا تاشلىساق، سۇ ۋاراقلاپ قاينىپ كەتتى. شۇندىن كېيىن ياغاچ قازاندا سۇ قاينىتىپ قاينىق سۇ ئىچەلەيدىغان بولدۇق. بۇ بىزنىڭ ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ قىيىن مەزگىللىرىدىكى كەچۈرمىشلىرىمىز. جىمى ئەترايىنى مۇز قاپلىغان، توختىماي شۇرغان چىقىپ تۇرىدىغان سىبىرىيىدە كۆرگەن ئازابلىق كۈنلەردىكى قىزىق ۋەقەلەرنى سۆزلەپ تۇگىتىش تەس. خەير، ئۇ مۇشكۈل چاغلارمۇ ئۆتۈپ كەتتى. سىبىرىيىدىكى ۋەزىپىنى تۇگىتىپ قايتىپ كېلىپ، بىر نەچچە يىل يەنە قىردا مال باقتىم. قىرنىڭ ئادەملىرى چارۋا بېقىشنى ئوبدان بىلگىنى بىلەن، تاماق ئېتىشنى پەقەت بىلمەيدىكەن. ئۇلار ھەدىگىز ئەتكەن تاماقلارنى يەپ تېتىپ بېقىپ ھەيران قېلىشتى. بىر كۈنى ھەدىگىز ئۆپكە ـ ھېسىپ قويۇپتۇ. ئۆپكىنى يېگەن بىر قوشنام:

—قانچىلىك يېسىمۇ كۆڭۈلگە تەگمەيدىغان قانداق مايى بۇ ئۆزى؟ — دېدى.

—جۇڭگودىن چىققان قوينىڭ قۇيرۇقى، — دېۋىدىم، ئۇ رەسمىي ئىشەندى ۋە:

—مۇندىن كېيىن مۇشۇنداق قۇيرۇقى بار قوينى باقساق بولىدىكەن، — دېدى.

قازاقستاندىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يىلتىزى ئالمۇتىنىڭ شەرقىي شىمالىي تەرىپىدە قەد كۆتۈرگەن كەتمەن تېغى باغرىغا جايلاشقان ئۇيغۇر يېزىلىرىغا تۇتىشىدىكەن. بىزنىڭ تۇغقانلىرىمىز، تونۇش ـ بىلىشلىرىمىزمۇ دەسلەپ شۇ ياقتا ياشاپ، كېيىنكى چاغلارغا كەلگەندە ئاشۇ كۆجۇم يېزىلاردىن بىر ـ بىرلەپ ئالمۇتا شەھىرىنىڭ ئەتراپىدىكى ئۇيغۇرلار بىر قەدەر مەركەزلىشىپ ئولتۇراقلاشقان دۇرۇژبا، سۇلتان قورغان، كالىنىن قاتارلىق يېزا ـ بازارلارغا كۆچۈپ كىرىپ ماكانلاشقان ئىكەن. شۇڭلاشقا ئالمۇتىدىكىلەر ئۇيغۇر رايونىنى ئۆز يۇرتىدەك، چوڭ ئۆيدەك بىلىشىدىكەن. ھېيت ـ بايرام، توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغ قاتارلىق پائالىيەتلەرگە قاتنىشىش ئۈچۈن ئاشۇ تاغ باغرىغا چىقىشىدىكەن. بەزىدە ئۇن، گۆش، ماي قاتارلىق تۇرمۇش لازىمەتلىكلەرنىمۇ ئاشۇ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىدىن ھەل قىلىپ كېلىشىدىكەن. ۋەتەندىن مېھمانلار چىقسىمۇ شۇ يۇرتلارغا باشلاپ ئاپىرىپ كۆرسىتىپ، سەيلە ـ ساياھەت قىلدۇرۇپ كېلىدىكەن. شۇ تاپتا بىزمۇ ئالمۇتىدىكى تۇغقانلىرىمىزنىڭ ھەمراھلىقىدا ئەجدادلار ماكانى ئىزلارنى بويلاپ، ئۇيغۇرلار رايونى تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتىمىز. ئالمۇتىدىن خېلىلا ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن ماشىنا ھەيدەپ كېتىۋاتقان ئىنىمىز ئىسلامجان يول ئەتراپىغا ھەۋەس بىلەن زوقلىنىپ قاراپ، ناخشا باشلىدى، ئۇ تەمبۇر چېكەتتى، ناخشىنىمۇ ياخشى ئېيتاتتى:

يەركەت بويىدا ئۆسەك،　　ئۆسەكتىكى دوستلارنى
ئۆسەكنى بېرىپ كۆرسەك،　　قۇچاقلاپ تۇرۇپ سۆيسەك.

ئىسلامجان ماشىنىسىنى يولنىڭ چېتىگە توختاتتى ۋە بىزگە قاراپ: «ئۆسەك دېگەن مانا مۇشۇ يەر، چۈشۈپ كۆرۈڭلار» دېدى. بىز ماشىنىدىن چۈشۈپ دەريا بويىغا باردۇق. ئۆسەك دەرياسى ئەمەلىيەتتە ئىلى دەرياسىنىڭ داۋامى ئىكەن. «ئۇيىنىڭ مۇڭگۈزىگە ئۇرسا تۇيىقى سىرقىرايدۇ» دېگەندەك، تارىختا ئىلى دەرياسىنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈن ئۆسەك دەرياسىنىڭمۇ بېشىغا كەلگەن بولۇپ ئەجدادلىرىمىزنىڭ زۇلمەتلىك زامانىدا ئاققان كۆز ياشلىرى تۆكۈلگەن، ئاھ ـ زارى سىڭگەن دەريا ئىكەن. بولۇپمۇ 1871 ـ يىلى يازدا زۇلۇمغا چىدىمايى، بېشىغا كەلگەن ئېغىر كۈنلەرنى ناخشا قىلىپ ئېيتىپ ماكانى كۆچمەن مۇساپىرلارنىڭ ئاھۇ زارى ھېلىمۇ كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلگىنى يوق. شۇ يىلى رۇسىيىدىن تازابېك باشچىلىقىدىكى قازاق قېرىنداشلىرىمىز پاناھلىق تىلەپ ئىلى دىيارىغا قېچىپ كېلىشىدۇ. ئىلى سۇلتانلىقى ئۇلارغا خەير خاھلىق قىلىپ، ئۇلارنى قۇچاق ئېچىپ قىزغىن قارشى ئالىدۇ، بىراق بۇ ئىشقا نارازى بولغان چار پادىشاھ ھۆكۈمىتى، كالپاكوۋىسكى قوماندانلىقىدىكى سەرخىل قوراللار بىلەن قورالىلانغان ھەربىي قىسمىنى ئەۋەتىپ، ئىلى سۇلتانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ئىلى رايونىنى ئىشغال قىلىۋالىدۇ. 1881 ـ يىلىغا كەلگەندە، مەنچىڭ ھۆكۈمىتى بىلەن چارروسىيە ھۆكۈمىتى ۋەكىللىرى پېتىربورگدا ئىلى رايونىنى قايتۇرۇپ بېرىش ئۈستىدە سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ توختامنامىغا ئىمزا قويىدۇ. ئىلى رايونى چارروسىيىنىڭ قولىدىن قايتۇرۇپ كېلىنگەندىن كېيىن، ئىلى خەلقى ئىككى خىل زۇلۇم ۋە بېسىمغا ئۇچرايدۇ. بىرى، چار ـ رۇسىيە جاھانگىرلىكىنىڭ تەھدىتى، ئالدامچىلىقى ۋە ھەيۋىسى؛ يەنە بىرى، چىڭ سۇلالىسىنىڭ قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن خەلقتىن دەھشەتلىك تۇردە ئۆچ ئېلىشى. شۇنىڭ بىلەن ئىلىدىكى ئۇيغۇرلاردىن

56 مىڭ ئۆيلۈك پۇقرا مەجبۇرىي ھالدا رۇسىيە زېمىنىغا كۆچۈرۈلىدۇ. ئەنە شۇ كۆچ ـ كۆچتە قوۋم ـ قېرىنداشلىرى، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرت ـ ماكانىدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيماي، زار ـ زار يىغلاپ ماڭغان ئەجدادلار مۇنداق ناخشىلارنى ئېيتىپ ئۆسەك دەرياسى بويلىرىدىن ئۆتىدۇ:

كەتمەيمىز دېگەن بىلەن،
بۇ ئىشقا نېمە چارە.
غۇلجىنى بېسىپ ئالدى،
دىلىمىز سۇنۇق، پارە.

ئۆسەككە بارارمىز دەپ،
ئەسكى تام ئارا ياتتۇق.
ئۆي ـ جايىمىز پۈتكىچە،
مۇشەققەت، ئەلەم تارتتۇق.

تەمبارگاھقا ماڭغاندا،
دەريا ياقىلاپ ماڭدۇق.
كۆزلەردىكى ياشلارنى،
دەرياغا تۆكۈپ ماڭدۇق.

يەركەتتىن ئۆتۈپ ئۆسەك،
ئۆسەكتىن ئۆتۈپ تۇرگىن،
بو زۇلۇمنى سالدىڭ سەن،
ئاخىرىدا ئۆزۈڭ كۆرگىن.

مانا بۇگۈن بىز ئەجدادلىرىمىز ناخشا ئېيتىپ ئۆتكەن ئاشۇ يولدا كېتىۋاتىمىز، ئۇلار ئىچ-كەن ئۆسەك دەرياسىنىڭ سۈيىنى ئىچكەچ شۇ جاپالىق كەچمىشنى ئەسلەۋاتىمىز. ماشىنىمىز ئۇيغۇر يېزىلىرىنى ئارىلاپ كېتىۋاتىدۇ. ئالدىمىزدا كېگەن، قايقا تاغلىرى سوزۇلۇپ ياتىدۇ. تۇزلەڭ تەرەپكە قارىساق جاڭگالدا ئۇركۈپ قاچقان جەرەن، توشقان، كەكلىك، تورغايلار ئۇچراپ تۇرىدۇ. بۇ يەردىكى ياۋايى ھايۋان، ئۇچار قاناتلارنىڭ خەۋپ ـ خەتەر، ۋەھىمىدىن خالىي، خاتىرجەم ياشىغانلىقى ئۈچۈن شۇنچىلا كۆپىيىپ كەتكەنلىكىدىن ھەيران قالدىم. دۆڭ ـ يوتىلارنىڭ كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان دوقمۇشلىرىدا ئارقار، بۇركۇت، بۆرە قاتارلىق ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ھەيكىلى ھەيۋەت بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. قايقا داۋىنى بارغانسېرى ئېنىق كۆرۈنۈپ، بالىلىق، ئۆسۈمۈرلۈك دەۋرىدە ھېكايىسىنى ئاڭلىغان، ئەدەبىيات دەرسلىكىدە ئوقۇغان قايقا داۋىنىدا بولۇپ ئۆتكەن قانلىق پاجىئەنى ئېسىمگە سېلىشقا باشلىدى. بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا قاتتىق زەربە يەپ، ھەر جەھەتتىن ئاجىزلاشقان چارروسىيە پادىشاھلىقىنى، ئۇرۇشتىن كېيىن دۆلەت ئىچىدە ئارقا-ئارقىدىن، توختاۋسىز ھالدا پارتلىغان قوزغىلاڭ، نامايىشلار، زاۋۇت، كارخانا، يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشتىن توختاپ قېلىشى تېخىمۇ قاتتىق ھالسىراتقان ئىدى. شۇنىڭ بىلەن چار پادىشاھ نىكولاي 1916 ـ يىل 25 ـ ئىيۇن يەتتىسۇ رايونىدىكى 18 ياشتىن 43 ياشقىچە بولغان ئەرلەردىن لاشمانلىقا * ئادەم ئېلىش ھەققىدە پەرمان چۈشۈرىدۇ. بۇ ئادەملەرنى تىزىملاشنى يەرلىك بولۇسلارغا ** تاپشۇرىدۇ. بولۇسلار مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ پارا ئالىدۇ، باي، ئامبالىلارنىڭ بەقۇۋۇەت بالىلىرىنى تىزىملىماي كەمبەغەل، نامراتلارنىڭ بالىلىرىنى تىزىملايدۇ. ئوچۇق ـ ئاشكارا قىلىنىۋاتقان بۇ ئادالەتسىزلىك، خەلقنىڭ نارازلىقى ۋە غەزەپ ـ نەپرىتىنى قوزغايدۇ، ھەممە يەردە ھۆكۈمەت پەرمانىغا قارشى سادا ياڭرايدۇ. ئۇيغۇرلارمۇ چوڭ ئاقسۇ، ئاۋات قاتارلىق جايلاردا ئۆز بالىلىرىنى لاشمانلىققا بەرمەيدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، يەرلىك بولۇسلارنىڭ تىزىملىكىنى كۆيدۈرۈپ تاشلايدۇ، بەزى جايلاردا تىزىملاش توختاپ قالىدۇ. خەلقنىڭ بۇنداق كەسكىن قارشىلىقى پادىشاھنىڭ ئادەم ئېلىشىغا توسالغۇ پەيدا قىلىدۇ. شۇ تۇپەيلى پادىشاھ جازا يۈرۈشى قىلىپ،

* لاشمان — مەسكار دېگەن مەنىدە. ** بولۇس — بەگ، ئەمەلدار.

ئۇيغۇر رايونىغا قوشۇن ئەۋەتىدۇ. قوشۇن يېتىپ كېلىپ يېزا ـ كەنتلەرگە ئوت قويىدۇ، خەلقنىڭ مال ـ مۈلكىنى تالان ـ تاراج قىلىدۇ، ئۆي ـ مەھەللىلەرگە قاراپ قالغان قەبرى ـ چۆرىلەر، ئاياللار ۋە بالىلارنى شەپقەتسىزلەرچە ئۆلتۈرىدۇ. قوزغىلاڭ باشلامچىلىرىدىن 12 كىشىنى قايقا داۋىنى ئۈستىدە ئۆلتۈرىدۇ. قوزغىلاڭ رەھبەرلىرىدىن توخنىياز، جارۇللا قاتارلىقلار قۇربان بولىدۇ. شۇنداقتىمۇ بولۇسلار نۇرغۇن ياشلارنى لاشمانلىقىقا تۇتۇپ بېرىدۇ. پادىشاھ جاللاتلىرى قايقا داۋىنىدا ئۆلتۈرۈۋۈ ۋەتكەن باتۇرلار ھەققىدە ئولاتا دېگەن خەلق قوشاقچىسى مۇنداق قوشاق قوشىدۇ:

قايقا داۋان تاغلىرى،
تۆكۈلگەندۇ قانلىرى.
تۇتۇپ نەيزە سالغاندا،
سىرقىرايدۇ جانلىرى.

توخنىياز دېگەن باتۇر،
قايقا ئۈستىدە ياتۇر،
كۆپنىڭ سۆزىنى سۆزلەپ،
ئۆز بېشىنى يەپ ياتۇر.

قارا ـ قارا قاغىلار،
بالىلىرىغا دان بەرگەن،
كېچىككىنە مۈسا باي،
قايقا ئۈستىدە جان بەرگەن.

يۈقىرىدىن چۈشۈپ كەلگەن،
جەرەن ئاتلىق جارۇللا،
قايقا ئۈستىدە ياتۇر،
جەرەن كۆزلۈك جارۇللا.

كەچ كىردى زاۋال بولدى،
داۋۇزلارنى ئەتكەندۇ،
شېھىت بولغان يىگىتلەر،
قانغا پېتىپ ياتقاندۇ.

قايقا، كېچىكەن تاغلىرى بۈيۈك تەڭرىتېغىنىڭ كۈنگەي تەرىپىگە توغرا كېلىدۇ. تەسكەي تەرىپى كەتمەن تاغلىرى بولۇپ، سۇمبە، قىرىق ساي، ئاقسۇ، دولاتا، ئاۋات، تۆگمەن بېشى، دوۋۇن، ئاقتام، كەتمەن، غالجات قاتارلىق يېزىلار جايلاشقان. بۇ قەدىمىي يېزىلار شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ چاپچال شۆھە ئاپتونوم ناھىيىسىگە قاراشلىق خوتخاي مازار، جاغىستاي، سوپۇن بۇلاق قاتارلىق يېزىلىرى بىلەن يەر ـ سۇلىرى تۇتىشىپ تۇرىدۇ. جاغىستاي يېزىسىدىكى ئاق چوقا ئۇيغۇر رايونى تەرەپتىن ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئارىلىق ئەنە شۇنداق يېقىن بولغاچقا ئەجدادلىرىمىز تارىختىن بۇيان، چېگرىدىن تاغ ئارىسىدىكى تار يوللار ئارقىلىق بەزىدە بۇياقا، بەزىدە ئۇياقا ئۆتۈپ ياشاپ كەلگەن. كەمىنە مۇئەللىپىمۇ ئۆتكەن ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئۇيغۇر رايونىنىڭ ئاقتام يېزىسىدىن كۆچۈپ ئۆتۈپ، سۈيدۇڭ (ھازىرقى قورغاس) ناھىيىسىنىڭ لەڭگەر بازىرىدا ئولتۇراقلىشىپ قالغان زامان بوۋاي بىلەن گۈلزارخان مومامنىڭ پەرزەنتى بولىدۇ. مەرھۇملار گەرچە سۈيدۇڭدە، ئۇرۇمچىدە قازا قىلىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇلار تۇغۇلغان يۇرت، ئۇرۇغ ـ ئەۋلادىنىڭ قەبرىسى، ئاتا كۆرگەن، ئانا كۆرگەن پېشقەدەملەر مۇشۇ تەرەپتە ئىدى. ئادەتتىمىز بويىچە ئالدى بىلەن كونا ئاقتام دۆڭىدىكى قەبرىستانلىققا باردۇق، ئۈستىنى شۇاق، ياۋا ئوت ـ چۆپلەر بېسىپ كەتكەن، تۇمۇر رېشاتكا ئىچىگە ئېلىپ، ئالدىغا تاش ئابىدە ئورنىتىلغان قەبرە بېشىدا دۇئا قىلىدۇق. بۇ مۇئەللىپىنىڭ تاغىسى ھاسان بىلەن ھەدىسى دانىشخانىنىڭ قەبرىسى ئىدى. ئۇلار گۈرۈكىرەتمە جىلغىسىدىن ئۇرغان سالقىن شامالدىن ھۇزۇرلىنىپ مەڭگۈلۈك ئۇيقۇسىنى ئۇخلاۋېتىپتۇ. بىزنى قازاقىستانغا چاقىرتقان ئىنى ۋە سىڭىللار مانا مۇشۇ پەدەرلەرنىڭ پەرزەنتلىرى ئىدى. ئاندىن يۇرتداشلار، تۇغقانلارنىڭ ئۆيلىرىدە پەتىدە بولدۇق. ئەس ـ ھوشى جايىدا، زېرەك بوۋاي ھەم

مومايلار بىزگە ئالەمدىن ئۆتكەنلەر توغرۇلۇق كۆپلىگەن قىزىقارلىق ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بەردى. ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە: ئۇ زامانلاردا كونا ئاقتام جىلغىسىنىڭ ئۈستىدىكى تاغدىن ئېقىپ چۈشكەن سۇ، جەينەك شەكلىدىكى تاشنىڭ ئاستىدىن بۇلدۇقلاپ چىقىپ، جىلغا ئىچىگە گۈرگىرەپ چۈشىدىكەن. شۇڭا بۇ جاي گۈركىرەتمە دەپ ئاتالغان ئىكەن. بۇ يەرنى ئىگىلەپ تۇرغان باي خالايىققا، كىمكى مۇشۇ چۈشۈۋاتقان سۇنى ئاقتامنىڭ ئېتىزلىرىغا باشلاپ چىقالسا، مەن شۇ كىشىگە ئون كىشىلىك يەر كېسىپ بېرىمەن، دەپتۇ. بىزنىڭ بوۋىمىز ئېلاخۇن، شۇ سۇنى مانا مەن باشلاپ چىقىمەن، دەپ كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا مەيدىسىگە ئۇرۇپتۇ. شۇندىن كېيىن ئۆستەڭ چېپىپ، ھېلىقى سۇنى ئاقتام ئېتىزلىرىغا باشلاپ ئېلىپ چىقىپ، ئون كىشىلىك يەرگە ئىگە بوپتۇ. باللىرى بىلەن بۇ يەرنى تېرىپ، بىر نەچچە يىلدا بېيىپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ رونىق تېپىپ، گۈللىنىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرەلمىگەن ھېلىقى باي بوۋىمىزنى ئۆلتۈرۈۋېتىش كويىغا چۈشۈپتۇ. باي بىر كۈنى ئادەملىرى بىلەن كېلىپ، بوۋىمىزنى تۇتۇۋېلىپ، ئاغزىغا ياغاچ قوزۇق تىقىپتۇ، بوۋىمىز قوزۇقنى چىڭ چىشلىۋېلىپ قاققۇزغىلى ئۇنىماي تۇرغاندا، ئۇنىڭ مەرگەن ئوغلى ھاسان دۆڭ ئۈستىدە پەيدا بوپتۇ. ھاسان بەردەڭگە مىلتىقى بىلەن ئېتىپ، دادىسىنىڭ ئاغزىدىكى قوزۇقنى يەرگە چۈشۈرۈۋېتىپتۇ. باي غالچىلىرى بىلەن بەدەر قېچىپتۇ. ھاسان ئۇلارنى قوغلاپ مەھەللە ئىچىگە كىرىپ، كەينى-كەينىدىن ئوق ئېتىپ، مەھەللىنى ئەرەختەم-پەرەختەم قىلىۋېتىپ، قارىغۇ ئېتىنى مىنىپ جىلغا ئىچىدىكى ئۆيگە يېنىپ كەپتۇ. شۇندىن كېيىن ئېلاخۇن بوۋىمىز باينىڭ ئۆچ ئالدىغانلىقىنى ئويلاپتۇدە، باللىرىنى ئېلىپ، چېگرىدىن ئۆتۈپ، جاغىستاي يېزىسىغا كېلىپ ماكانلىشىپتۇ. گەرچە ئېلاخۇن بوۋىمىز خېلى بۇرۇنلا قازا قىلىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ پەرزەنتى ھاسان باللىرىنى باشلاپ 1955-يىلى يەنە ئۆز يۇرتى ئاقتامغا كېلىپ ئورۇنلىشىپتۇ ۋە مۇشۇ يەردىلا ياشاپ ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ.

كەتمەن تېغى باغرىغا جايلاشقان بۇ يۇرتلار قەدىمىيلىكى بىلەنلا ئەمەس، تاغ جىلغىلىرىنىڭ ئېغىزىغا جايلىشىشتەك ئەۋزەللىكى بىلەنمۇ كىشىنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلىپ تۇراتتى. خۇددى خەلق ناخشىلىرىدا:

تاغمۇ تاغلاردىن ئېگىز، ئۇستىگە قارلار يېغىپتۇ،
ئاغىنى بۇلاقنىڭ تاغلىرى. ئاستىدا گۈل باغلىرى.

دېيىلگىنىدەك، بۇ يېزىلارنىڭ تۆپە تەرىپى قارلىق چوققىلارغا، ئاستى تەرىپى ياپيېشىل مەخمەلدەك ئېتىزلارغا تۇتىشىپ كېتەتتى. مەھەللىلەر جىلغىلارغا تۇتاش بولۇپ، جىلغىلاردىكى تاشتىن-تاشقا ئۇرۇلۇپ ئېقىۋاتقان سۈپسۈزۈك تاغ سۇلىرى ئىچسە جانغا راھەت بېغىشلايتتى. ئارام بەخش تاغ ھاۋاسىدىن بەھرىلەنگەندە ئادەم ئەجدادلارنىڭ بۇ جايلارنى ماكان تۇتۇپ كەلگەنلىكىدىن پەخىرلىك ھېسلارغا چۆمۈلەتتى. بۇ يەردىكى دېھقانلارنىڭ تۇرالغۇلىرى ياۋروپا ئۇسلۇبىدا، ئاساسەن بىرلا قېلىپتا سېلىنغان بولۇپ، ئاستى-ئۈستى تاختايلىق، ئۆگزىسى چېدىر شەكىلدە ئىدى. ئەترابى تام، زابۇر (تۆمۈر ۋە سېمونت قېتىشمىسى) بىلەن قاشالانغان ئىدى، ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسى باغ بولۇپ، گۈل-گىياھ، ئوتياش تېرىلىپ، مېۋىلىك دەرەخلەر تىكىلىدىكەن. قورۇقلارنىڭ بەزىلىرىگە دەرۋازا بېكىتىلگەن، بەزىلىرىگە غورۇ سېلىنغان ئىدى، ئادەملىرىنىڭ كىيىنىش، يۈرۈش-تۇرۇشى، گەپ-سۆزى غۇلجا سەھرالىرىنىڭ ئادەملىرىگە ئوخشاپ كېتەتتى.

بىز مەھەللىلەردىن ئۆتۈپ غالجات يېزىسىغا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەھرىمان قىزى نۇزۇگۇم ئۆڭكۈرىنى زىيارەت قىلغىلى ماڭدۇق. نۇزۇگۇمنىڭ ئىسمى بۇ تەرەپتە «نازۇگۇم» دەپ تەلەپپۇز

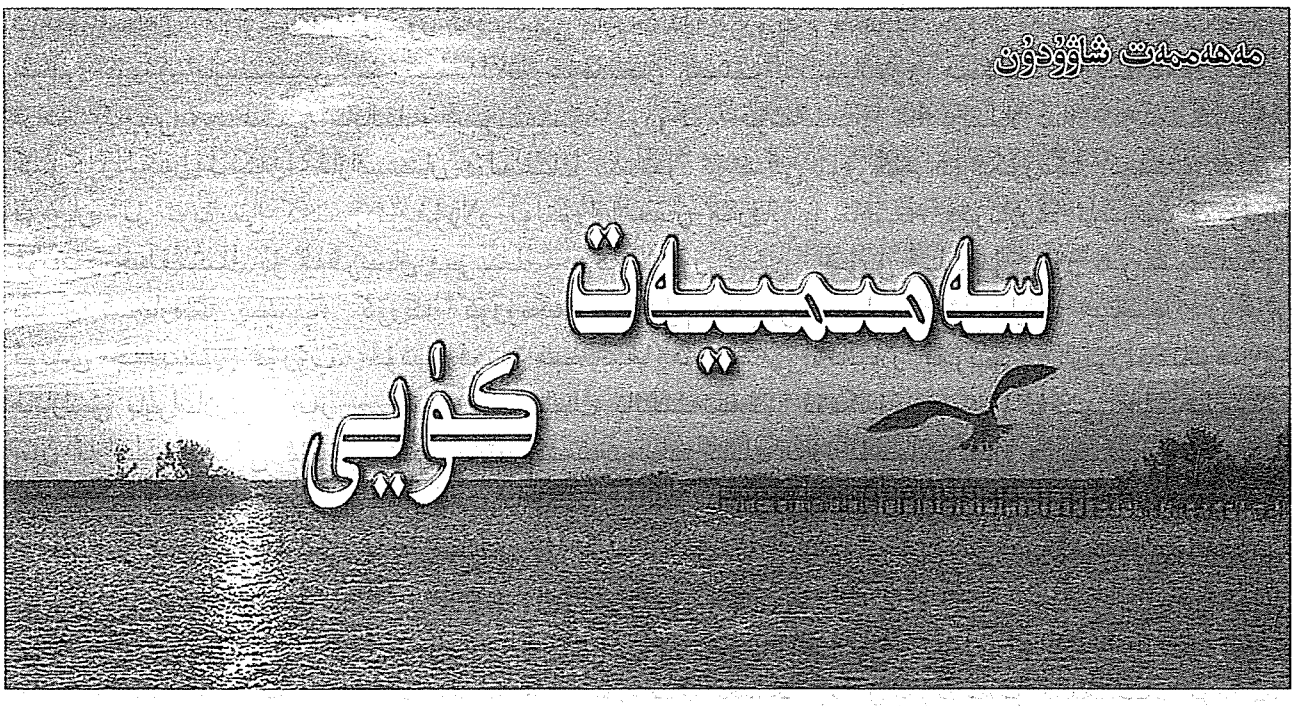
قىلىنىدىكەن. قازاقستان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدا، نۇزۇگۇم ھەققىدىكى ئىزدىنىش ۋە تەتقىقات خېلى بۇرۇن باشلىنىپ، بۇ تېمىدا نۇرغۇنلىغان شېئىر ـ داستانلار، ھېكايە ـ پوۋېست، رومان، دراما، ئوپېرا، ئىلمىي ماقالىلەر يېزىلىپتۇ. نۇزۇگۇم قوشاقلىرى 40 ـ يىللاردىلا دەرسلىكلەرگە كىرگۈزۈلگەن ئىكەن. قازاقستان دۆلەتلىك تىياتىر ئۆمىكى نۇزۇگۇم ئۆتكۈرىگە كېلىپ ئويۇن قويغان. بۇ ئويۇننى كېيىن ئۇيغۇرلار ئولتۇراقلاشقان ھەرقايسى ناھىيە، يېزىلارغا ئاپىرىپ قويۇپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بۇ قەھرىمان قىزىنىڭ جەڭگىۋار روھىنى تەشۋىق قىلىپتۇ. ئۆز تىرىشچانلىقى بىلەن تىجارەتتە بېيىپ، كۆزگە كۆرۈنگەن مەرھۇم دىلبىرىم سامساقۇا ھايات چېغىدا نازۇگۇم فوندى جەمىيىتى قۇرۇپ، مۇشۇ فوند ھېسابىغا ھەر يىلى «ئانىلار بايرىمى»، «نوروز بايرىمى» قاتارلىق بايراملارنى، ھەر خىل ئەھمىيەتلىك پائالىيەتلەرنى ئۆتكۈزۈپ، نۇزۇگۇمنى خاتىرىلەپتۇ. مەن قازاقستاندىكى ئۇيغۇر ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلىرىنىڭ نۇزۇگۇمغا بولغان ھۆرمىتى، مۇھەببەتى، ئۇنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ ۋە كۆرۈپ نۇزۇگۇم تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، چىڭ سۇلالىسىغا قارشى جەڭ قىلغان بۇ يۇرتتا بىزنىڭ ھېچقانچە ئىش قىلالمىغانلىقىمىزنى ئويلاپ، خىجالەتچىلىك ھېس قىلدىم. بىر مەزگىل تېخى نۇزۇگۇم ھەققىدە يېزىلغان قوشاقلارنى باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ دەرسلىكىدىن چىقىرىۋەتكەن ئىشلارمۇ بولغان ئىدى. مەن تاشكەنتتە نەشر قىلىنغان دەرسلىك كىتابتىكى «نۇزۇگۇم» داستانى بىلەن بىزدە نەشر قىلغىنىنى ئوقۇپ، سېلىشتۇرۇپ باقتىم، ئىككى خىل نۇسخىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى ئوخشاش بولسىمۇ، يەنە بەزى جەھەتتە پەرقلەر بار ئىكەن. بىزدە نەشر قىلىنغان نۇسخىدا، ۋەقەلىك يىغىنچاق، ئىخچام بايان قىلىنغانكەن، تىلىنىڭ جەڭگىۋارلىقى كۈچلۈك ئىكەن. تاشكەنتتە نەشر قىلىنغان نۇسخىسىدا بولسا، ۋەقەلىك بىرقەدەر مۇپەسسەل، ئەركىن ـ ئازادە بايان قىلىنغان بولۇپ، ئەينى زامان ئەدەبىي تىلىنىڭ ساقلىنىپ قېلىشىغا، ئاممىباب، تەسىرلىك بولۇشىغا دىققەت قىلىنغان ئىكەن.

مەن نۇزۇگۇم ھەققىدە خىياللار بىلەن بولۇپ، «نۇزۇگۇم ئۆتكۈرى» گە يېتىپ كەلگىنىمىزنى بىلمەيلا قاپتىمەن. يىراقتىن قارىغاندا بۇ ئۆتكۈر، ئېگىز تاغنىڭ ئۈستى بىلەن ئاستى ئاجراپ كېتىپ، تېگى تەرىپى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەنلىكتىن پەيدا بولغان يېرىقتەك كۆرۈنەتتى. كىشىلەر ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بۇ قەھرىمان قىزىنى ئەسلەپ، يادلاپ بۇ يەرگە كېلىپ خاتىرە پائالىيەتلىرى ئېلىپ بارىدىكەن. ئۆتكۈرگە چىقىدىغان يولنىمۇ چىرايلىق ياساپ قويۇپتۇ. ئۆتكۈرگە بىر جىلغىنىڭ ئىچىگە چۈشۈپ، ئاندىن تار يول بىلەن مېڭىپ چىقىدىكەنمىز. ئۆتكۈرنىڭ ئاغزىدىكى تاشقا مۇنداق يېزىلغان: «ئەلنىڭ ياخشى بالىسى خاراب بولۇر، قۇل بولماس» ئۇنىڭ ئاستىغا يەنە مۇنداق يېزىلغان: «ئۆز ھاياتىنى ۋەتەننىڭ شان ـ شۆھرىتى ۋە ئازادلىقى ئۈچۈن قۇربان قىلغان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەھرىمان قىزى نازۇگۇم (1800 ـ 1830) مانجۇ باسقۇنچىلىرىنىڭ تەقىبىدىن مۇشۇ ئۆتكۈرنى پاناھ قىلغان». ئۆتكۈرنىڭ ئىچى كەڭ بولۇپ، ئىچكىرىلەپ كىرگەنسېرى قاراڭغۇلىشىپ، كىشىگە سۇرلۇك تۇيۇلىدىكەن. ئۆتكۈر ئاغزىدا ئوت قالىغاندا كۆتۈرۈلگەن ئىسىنىڭ ئىزلىرى تۇراتتى. مەن ئۆتكۈر ئالدىدا ھاياجانلىق ھېسلارغا چۆمۈلۈپ ئۇزاققىچە تۇرۇپ كەتتىم.

بىز كەتمەن يېزىسىغا كېلىپ، تۇزلەڭلىكتە كۆپكۆك، تىنىق ئاسماندەك كۆرۈنۈپ تۇرغان، تەبىئىي ئارىشاڭ كۆللىرىگە چۆمۈلدۇق، ئاندىن بۇ يەردىكى قووۇم ـ قەبرىنداشلار، يۇرتداشلار بىلەن خوشلىشىپ، ئالمۇتا شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقتۇق.

(ئاپتور شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىن ئارامغا چىققان)

مۇھەررىر قاھار نىياز

يول تۇنجى قەدەمدىن باشلىنىدۇ. تۇنجى قەدەم بىر ئۇزۇن مۇساپىنىڭ مۇقەددىمىسى. ئىجادىيەتتە تۇنجى قەدەم تولىمۇ مۇھىم. شائىر تۆمۈر داۋامەتنىڭ ئىجادىيەتتىكى تۇنجى قەدىمى 1963 ـ يىل يانۋاردا توقسۇندا يېزىلغان «قارىغاينىڭ خىسلىتى» دېگەن تۇنجى شېئىرىدىن باشلانغان. ئۇ شۇنىڭدىن باشلاپ 40 يىللىق ئىجادىيەت مۇساپىسىنى بېسىپ ئۆتۈپ، مول ھوسۇللۇق شائىرغا ئايلاندى. ھازىرغىچە ئۇنىڭ «تىيانشان شادلىقى» (1982 ـ يىلى)، «ۋەتەنگە مۇھەببەت» (1987 ـ يىل)، «دەۋر ئىلھاملىرى» (1991 ـ يىل)، «ئۆمۈر ئىزلىرى» (2000 ـ يىل) ناملىق ئالتە شېئىرلار توپلىمى، «سۆيۈملۈك يۇرتۇم شىنجاڭ» (1990 ـ يىل)، «دوستلۇق سەپىرى» قاتارلىق سەككىز كىتابى نەشر قىلىندى. شائىرنىڭ نۇرغۇن شېئىرلىرى خەنزۇ، قازاق، ئۆزبېك، ياپون، رۇس تىللىرىغا تەرجىمە قىلىندى. 1985 ـ يىلى «يۈرەك ناخشىلىرى»، 1987 ـ يىلى «يۇرت مۇھەببىتى» ناملىق ئىككى شېئىرلار توپلىمى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن خەنزۇچە نەشر قىلىندى. 1992 ـ يىلى «دوستلۇق سەپىرى» ناملىق زىيارەت خاتىرىسى شىنخۇا نەشرىياتى تەرىپىدىن خەنزۇچە نەشر قىلىندى. «يۈرەك ناخشىلىرى»، «يۇرت مۇھەببىتى» ياپون تىلىدا نەشر قىلىندى. «ئۆمۈر ئىزلىرى» ناملىق ئالتىنچى شېئىرلار توپلىمى 2000 ـ يىلى «يازغۇچىلار» نەشرىياتى تەرىپىدىن خەنزۇچە نەشر قىلىنىش بىلەن بىللە ئىنگلىز، ئەرەب تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنىپ نەشر قىلىندى. 2000 ـ يىل 14 ـ ئاپرىل ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى بىلەن يازغۇچىلار جەمئىيىتى تەرىپىدىن شائىرنىڭ «ئۆمۈر ئىزلىرى» دېگەن شېئىرلار توپلىمى ھەققىدە ئۇرۇمچى خەلق سارىيىدا مۇھاكىمە يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. يىغىندا چىن بەيجۇڭ، ۋاڭ جۇڭمىڭ، ئىمىن ئەھمىدى، مەھەممەت شاۋۇدۇن، قاۋسىلقان قامىجان، ئەنۋەر ئابدۇرېھىم، خەن زىيۇڭ، ئەكبەر غۇلام قاتارلىق ئالىم، مۇتەخەسسىسلەر ئىلمىي ماقالە ئوقۇپ، شائىرنىڭ شېئىرىيەت ئىجادىيىتىگە يۇقىرى باھا بەردى. بۇنىڭدىن ئىلگىرىمۇ بېيجىڭدا جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى تەرىپىدىن شائىرنىڭ شېئىرىيەت ئىجادىيىتى ھەققىدە مۇھاكىمە يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، يىغىندا سۆز قىلغان بىر نەچچە مەشھۇر ئوبزورچى، ئالىم، مۇتەخەسسىسلەر ئۇنىڭ ئىجادىيەت مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە يۇقىرى

باها بەرگەنىدى. ئۇنىڭدىن باشقا 90 ـ يىللاردىن بۇيان گېزىت ـ ژۇرناللاردا «ئىدراك بىلەن شېئىرىي ھېسسىيات بىرلەشكەن شېئىرىي گۈزەللىك ئىجادىيىتى» (ۋاڭ جۇڭمىڭ، «تارىم» 1991 ـ يىل 1 ـ سان)، «لاۋۇلداپ يېنىۋاتقان ھايات مەشئىلى» (ئارسلان، «تارىم» 1992 ـ يىل 5 ـ سان)، «چىن قەلب كۈيى» (ئىلى ئەبەيدۇللا، «تارىم» 1992 ـ يىل 4 ـ سان) قاتارلىق ئوبزورلار ئېلان قىلىندى. «ھايات مەشئىلى» ناملىق توپ شېئىرلار توپلىمىنىڭ خەنزۇچە نەشرىگە باش شۇجى جياڭ زېمىن كىتاب ئىسمىنى يېزىپ بەردى. «سۆيۈملۈك يۇرتۇم شىنجاڭ» دېگەن كىتابىغا مەملىكەتلىك خەلق قۇ- رۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ باشلىقى لى پېڭ بېغىشلىما يېزىپ بەردى.

20 نەچچە يىلدىن بۇيانقى مول ئىجادىيەت مۇۋەپپەقىيەتلىرى بىلەن جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى پارتكۇرۇپپىسىنىڭ سابىق شۇجىسى يولداش جەي تەپىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈپ ئېيتقان- دەك «تۆمۈر داۋامەت ئىجادىيەت مۇۋەپپەقىيەتلىرى ئىنتايىن مول بولغان مۇنەۋۋەر شائىر» بولۇپ تونۇلدى. «ئۆمۈر ئىزلىرى»نىڭ تۇنجى نەشرىگە يېزىلغان نەشرىياتنىڭ سۆزىدە «ئۇنىڭ شېئىر- لىرى تەبئىي، سەمىمىي، ھېسسىياتلىق، ئاممىباب بولۇپ، كۆچلۈك ئىجتىمائىي ئۇنۇمگە ۋە چوڭقۇر تەربىيۋى ئەھمىيەتكە ئىگە؛ شائىر ئۆزىگە خاس مىللىي ئۇسلۇبتا بىر قەدەر يارقىن شېئىرىي ئىستىل، ئىدىيۋىلىك بىلەن بەدئىيلىكنىڭ بىرلىكىدە بىرقەدەر يۇقىرى سەۋىيە يارا- تقان» دېيىلگەن. («ئۆمۈر ئىزلىرى» 6 ـ بەت)

شائىرنىڭ «ئالتاي لىرىكىسى» ناملىق شېئىرى 1989 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئۆتكۈ- زۈلگەن مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى باھالاش ـ مۇكاپاتلاش پائالىيىتىدە مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتىغا ئېرىش- كەن. «ۋىسال قەسىدىسى» ناملىق شېئىرى شياڭگاڭنىڭ ۋەتەن قوينىغا قايتىپ كەلگەنلىكىنى تەبرىكلەش يۈزىسىدىن ئۇيۇشتۇرۇلغان مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى باھالاش ـ مۇكاپاتلاشتا مەملىكەت بو- يىچە مۇكاپاتلانغان.

شائىرنىڭ ئىزدىنىش، ئىجادچانلىق روھى، ساپ، سادىدا شائىرانە خىسلىتى، ئىجادىيەتتىكى سەمىمىيتى، ئاممىباب يېزىقچىلىق ئىستىلى تولىمۇ قىممەتلىك، بۇ شائىرنىڭ 44 يىللىق ئىجادىيەت مۇساپىسىدىكى گەۋدىلىك بىر ئالاھىدىلىك.

شائىرنىڭ ئىجادىيىتى 1980 ـ يىلىدىن كېيىن رەسمىي شەكىللىنىپ، يېڭى بالداقا كۆتۈ- رۈلدى. بۇنى شائىرنىڭ شېئىرىيەت ئىجادىيىتىنىڭ ئىككىنچى باسقۇچى دېيىش مۇمكىن. مە- نىڭچە بۇ باسقۇچ 2000 ـ يىلى «ئۆمۈر ئىزلىرى» نەشر قىلىنغانغا قەدەر بولغان 20 يىللىق جەريانىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

شېئىر دەۋردىن، تۇرمۇشتىن، خەلق كۆڭۈل بۆلىدىغان مەسىلىلەردىن چەتتە تۇرالمايدۇ. دەۋر- نىڭ تىنىقى، قەدەم تېۋىشى، تومۇرنىڭ سوقۇشلىرى شېئىر مىسرالىرىنىڭ جېنىغا جان، قېنىغا قان ئاتا قىلىدۇ. شېئىر بۆلاردىن ئايرىلىپ قالسا پۈچەكلىشىدۇ، شائىرنىڭ بەدئىي ھاياتىنىڭ مەنىسى بولمايدۇ. شائىر دەۋر ۋە خەلق بىلەن ھەمنەپەس، تەقدىرداش بولۇپ، كىشىلىك تۇرمۇشنى قانچە تېتىغانسېرى شۇنچە چىن ـ ھەقىقىي شېئىرلارنى ئىجاد قىلالايدۇ. ئۇنىڭ شېئىرلىرى دەۋرنىڭ تەلىپىنى، كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى ئىزھار قىلىپ، دەۋر ۋە خەلقنىڭ كۈتكەن يېرىدىن چىقىدۇ. بۇنداق شېئىر ئەلۋەتتە گۈزەل شېئىر بولىدۇ. شائىر تۆمۈر داۋامەتنىڭ بىرمۇنچە شې- ئىرلىرى ئەنە شۇنداق شېئىرلاردۇر.

شائىر تۆمۈر داۋامەتنىڭ شېئىرلىرى تۇرمۇش قاينىمىدىن، ئەملىيەتتىن كەلگەن. ئۇنىڭ

شېئىرلىرىنىڭ تولىسى كۆرەش ۋە ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئالدىنقى سېپىدە، يېزا ـ قىشلاقلاردا، ئىش ئورنىدا، نەق مەيداندا يېزىلغان. شۇڭا بۇ شېئىرلار قىزىقىدا سوقۇلغان تۆمۈرگە ئوخشايدۇ. بۇ ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس بىر مۇھىم ئالاھىدىلىكى.

شائىر تۆمۈر داۋامەتنىڭ ئىجادىيەتتىكى بىر ئەۋزەللىكى شۇكى، ئۇ ئۆزۈندىن بۇيان ھەر خىل كۆرەش ۋە ئىشلەپچىقىرىش پائالىيەتلىرىدە ئامما بىلەن بىللە بولۇپ، ئامما بىلەن ئىسسىق ـ سوغۇق، جاپا ـ مۇشەققەتنى تەڭ باشتىن كەچۈردى. تۆرمۇشنىڭ ئاچچىق ـ چۈچۈكىنى كۆپ تېتىدى. ئۇنىڭ تۆرمۇش تەسىراتى ۋە جۇغلانمىسى ئىنتايىن چوڭقۇر ۋە مول. ئۇ ئىجادىيەت جەريانىدا ئەمەلىيەتكە، رېئاللىققا، تۆرمۇشقا سادىق بولۇپ، ئۆز شېئىرلىرىدا ئەمەلىيەتنى، ئىجتىمائىي رېئاللىقنى، تۆرمۇشنى چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈردى.

ھاياتىم مەشئىلى لاۋۇلداپ ھامان،
ئاۋامغا تۆكتى نۇر، قالمىدى ئارمان.
ئالدىمدىن كەتمىدى دانكو سېيماسى،
بېغىشلاپ تېنىمگە ئالەمچە دەرمان.
تومۇرۇم خەلقىمگە تۇتاش، ئۆزۈلمەس،
نۇرلانغان ئىزىمنى كۆمەلمەس بوران.

(«ئۆمۈر ئىزلىرى» 443 ـ بەت)

شائىر تۆمۈر داۋامەت خەلقنىڭ سادىق كۈيچىسى بولۇشقا مۇناسىپ، ئۇ 40 نەچچە يىللىق ئىجادىيەت جەريانىدا باشتىن ـ ئاياغ ئەڭ كۆڭۈل بۆلگەن ۋە ئاساسىي ئورۇنغا قويۇپ كەلگەن ئەھمىيەتلىك مۇھىم تېما خەلقنى كۈيلەش بولدى. ئۇ ئاۋام خەلق كۆڭۈل بۆلىدىغان، ئاۋام خەلقچە پايدىلىق، ئاۋام خەلق ئالقىشلايدىغان، قىزغىن سۆيىدىغان نەرسىلەر بولدى. ئۇ باشتىن ـ ئاياغ خەلقنىڭ تۈپ مەنپەئىتىگە، ئەڭ ئىلغار ئىدىيىۋى ھېسسىياتىغا ۋەكىللىك قىلدى. ئۇ خەلقچە پايدىلىق ئىشلارغا ئوتتەك قىزغىن مۇئامىلە قىلدى. خەلقنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىي ھاياتىدىكى چوڭ ئىشلاردىن تارتىپ ئادەتتىكى ئۇششاق ئىشلارغا قەدەر ناھايىتى زور ئېتىبار بىلەن قاراپ، ئۇلارنى تولۇپ تاشقان قىزغىنلىق بىلەن كۈيلىدى. ئۇنىڭغا كەلگەن ئىلھام ئاشۇلارغا بولغان چوڭقۇر مۇھەببەتتىن، ئەمەلىيەتتىن، تۆرمۇشتىن كەلگەن تەبئىي قايناق ئىلھام بولدى، ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ، ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزۈپ تەسىرلەنگەن چىن تەسىراتنى ئىپادىلىدى. ئۇنىڭ شېئىرلىرى دەبدەبىلىك سۆزلەر بىلەن بېزەلگەن، مىسرالىرى ئاجايىپ ـ غارايىپ، بەدىئىي جەھەتتىن شېئىرىيەت تەلىپىگە، تۈيۇنغان بولمىسىمۇ ئۆزىنىڭ تەبئىي، ساددىلىقى، ئاممىبابلىقى، ھېسسىياتىنىڭ قايناق ۋە چىنلىقى بىلەن قىممەتلىك. شۇڭا ئۇنىڭ شېئىرلىرى ياسالمىلىق، ساختىلىق، غەلىتىلىكتىن خالىي؛ ئۇنىڭدىكى ھېسسىيات ساپ، سەمىمىي ۋە تەبئىي بولۇپ، بىرقەدەر ئومۇمىيلىققا ئىگە؛ تىل چۈشىنىكسىز، ئېغىز، سىرلىقلاشتۇرۇۋېتىلگەن ئەمەس، شۇڭا ئاۋام خەلق ياقتۇرىدۇ. بۇ مىسرالار ئۇلارغا ئۆز كۆڭلىدىكىدەك، ئۆز گېپىدەك تۇيۇلىدۇ. ئۇلار بۇنىڭدىن سۆيۈنۈپ، شائىرنى چىن دوستى، سىردىشى، مۇڭدىشى، غەمگۇزارى ھېسابلايدۇ. ئاۋام خەلق بولۇپمۇ دېھقانلارنىڭ نەزىرىدە ئۇ دېھقان ئارىسىدىن چىققان، دېھقان ئوچۇن ھەققانىي گەپ قىلىدىغان، ئۇلارنىڭ يىغىسىنى يىغلاپ، كۈلكىسىنى كۈلىدىغان سۆيۈملۈك دېھقان شائىرى. «سىز بىزنىڭ كۆڭلىمىزدىكى گەپنى قىلىپسىز.» مانا بۇ كىشىلەرنىڭ شائىرغا بەرگەن ئەڭ ياخشى باھاسى ۋە ئىلھامى. ئۇ بۇ ئالاھىدىلىكى بىلەن شېئىرىيەت مۇنبىرىدە، شائىرلار قاتارىدا يۇقىرى ئورۇنغا ئىگە.

شائىر تۆمۈر داۋامەتنىڭ شېئىرلىرى ئەمەلىيەت بىلەن گۆش بىلەن ياغدەك بىرىكىپ كەتكەن. ئۇ شېئىرلىرىدا ئەمەلىيەتكە سادىق بولۇپ، ئەمەلىيەتنى يۈرەكلىك ئەكس ئەتتۈرگەن، ئەمەلىيەتتىن ئالغان ھەقىقىي تەسىراتنى ئىپادىلىگەن. شۇنداق بولغاچقا، ئۇنىڭ شېئىرلىرى كىشىگە كۈچلۈك چىنلىق تۇيغۇسى بېغىشلاپ، تولىمۇ سەمىمىي، يېقىملىق تۇيۇلىدۇ، بۇمۇ ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە يېقىشىدىكى بىر سەۋەب.

شائىر تۆمۈر داۋامەتنىڭ شېئىرلىرىنىڭ بۇنداق ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇشىدىكى بىر تۈپ ئامىل شۇكى، شائىر ئاددىي خەلق بىلەن بىر جان، بىر تەن بولۇپ كەتكەن. ئۇلارنى تەڭتۇشى، جان دوستى، جان ـ جىگىرى، سىردىشى ھېسابلاپ، ئۇلار بىلەن دىلداش، ھەمنەپەس بولۇپ كەتكەن. ئۇلارنىڭ جە-بىر ـ جاپاسى، دەرد ـ ئەلىمى، غەم ـ قايغۇسىنى ئۆزىنىڭ جەبىر ـ جاپاسى، دەرد ـ ئەلىمى، غەم ـ قايغۇسى ھېسابلاپ، ئۇلار بىلەن ھېسسىيات جەھەتتە بىرىكىپ بىر گەۋدە بولۇپ كەتكەن.

زىمىستان كۆرمىگەن بۇلبۇل باھارنىڭ قەدرىگە يەتمەس،
جاپانى چەكمىگەن ئاشىق ۋاپانىڭ قەدرىنى بىلمەس.

بۇنداق بولۇشنىڭ چوڭقۇر ئىجتىمائىي، تارىخىي يىلتىزى بار. ئۇ ئەسلىدىن ئاۋام خەلق ـ دېھقان بىلەن يىلتىزداش، شۇڭا دېھقاننىڭ دەرد ـ ئەلىمىنى، غەم ـ قايغۇسىنى، ئارزۇ ـ ئارمىنىنى ۋە جەبىر ـ جاپاسىنى ئەڭ چۇشىنىدۇ، دېھقاننىڭ نېمىگە ئامراق، نېمىگە ئۆچ، نېمىگە خۇشتار، نېمىدىن بىزار ئىكەنلىكى ئۇنىڭغا ئايان.

تۆمۈر داۋامەت 1986 ـ يىل 6 ـ ئايدا بىر مۇخبىرنىڭ زىيارىتىنى قوبۇل قىلغاندا مۇنداق دېگەن: «مەن ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى بولغاندىن كېيىن زىممەمدىكى يۈكنىڭ ئىنتايىن ئېغىرلىقىنى ھېس قىلدىم. مەن بىر مەسىلە ئۈستىدە ئۇزاق باش قاتۇردۇم. بۇ، نامرات رايونلاردىكى دېھقان ـ چارۋىچى قېرىنداشلارنىڭ ئەھۋالىنى تېز ئۆزگەرتىش مەسىلىسى. شىنجاڭ ئازاد بولغىلى 30 نەچچە يىل بولدى. شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدە زور گۈللىنىش بارلىققا كەلدى. لېكىن تارىخىي ۋە تەبىئىي شارائىت قاتارلىقلار تۈپەيلىدىن ھېلىمۇ شىنجاڭدا بىرمۇنچە دېھقان ـ چارۋىچىلار بىرقەدەر نامرات، ھەتتا ئاز سانىدىكى ئاممىنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك مەسىلىسى تولۇق ھەل بولمىغان، ھەر قېتىم مۇشۇلارنى ئويلىسام يۈرىكىم ئېچىشىدۇ ۋە يۈزۈم قىزىرىدۇ». شائىرنىڭ بۇ رەھبەرلىك ئىدىيىسى ئىجادىيەت ئىدىيىسىدىمۇ ئەكس ئەتتى. ئۇنىڭ «دېھقان ئۇچۇن»، «ئۆز-گىرىش»، «داڭنىڭ خۇشاللىقى»، «بېشىم ئەمدى ساقايدى»، «كۆر دېھقان كۆلكىسىنى مايسىلا-ردا»، «كوئېنلۇن قوشىقى»، «كۆلگىن، قەشقەر»، «سالام ۋە ئۇمىد»، «تاشقورغان خاتىرىلىرى» (چاتما)، «ئۆرلە، قىزىلسۇ» قاتارلىق شېئىرلىرىدا دېھقانىنى ئۇلۇغلاش ۋە قەدىرلەش ئېڭى، دېھقانغا بولغان سەمىمىي ساداقىتى ۋە چىن ئەقىدە ـ ئىخلاسى ئىپادىلەنگەن:

دېھقان ئۇچۇن ئويلىغىن، دوستۇم،
جەمئىيەتنى باغ دېسەك ئەگەر،
دېھقان ئۇچۇن سۆزلىگىن، دوستۇم.
ئۇنى بوستان ئەيلىگەن دېھقان.
دېھقان ئۇچۇن ئوتتا تەڭ كۆيۈپ،
چېكىنسىدىن ياغدۇرۇپ يامغۇر،
ئېتىكىنى كۆزلىگىن، دوستۇم.
ھەر مايسىغا بېغىشلايدۇ جان.

ئىسلاھاتنىڭ باھار ئاپتىپى يېزا-قىشلاقلارغا يېڭىچە جانلىنىش، دېھقانلارغا ئۈمىد، شادلىق ئاتا قىلدى. ئۇزاقتىن بۇيان نامراتلىقتىن قۇتۇلالماي كەلگەن دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىدا خۇشاللىنارلىق ئۆزگىرىشلەر بولۇشقا باشلىدى. شائىر بۇ ئۆزگىرىشلەردىن ئىچ-ئىچىدىن سۆيۈنۈپ، ئۇنى زوق-شوق بىلەن مۇنداق ئىپادىلىگەن:

قىزارغان گىردىلەر سەنەم مەڭزىدەك،
ياراشقان داستىخانغا خۇددى كەشتىدەك.

ئىشتەينى تارتىدۇ پىيالىدە چاي،
ئالتۇن رەڭ قايمىقى چاقنىغان چېچەك.

(«ئۆزگىرىش» 1981-يىل مارت، لوپنۇر)

يېمەك-ئىچمەك، كىيىم-كېچەك تۇرمۇشنىڭ ئاساسىي كاپالىتى. بەزى جايلاردا تۇرمۇشنىڭ مۇشۇ تۆۋەن تەلىپىمۇ ھەل بولمىغان. ھەتتا بەزى دېھقانلار بىرەر مېھمان كەلسە ئالدىغا بىرەر زاغرىمۇ قويالمايدىغان دەرىجىدە نامراتلىشىپ كەتكەن. بەزى دېھقان ئائىلىلىرى چاشقان كىرسە يامانلاپ چىقىپ كەتكۈدەك بولۇپ قالغان، يوقسۇزلۇقنىڭ ئازابى جاندىن ئۆتكەن. شائىر تۇرمۇشنىڭ بۇ ئاچچىق رېئاللىقىنى يوشۇرۇپ ياكى پەردازلاپ ئولتۇرماي ئەينەن ئىپادىلەپ، بۇنى ئۇچ يىل كېيىنكى تۇرمۇشقا جانلىق سېلىشتۇرما قىلىپ، بىر-بىرىگە ئوخشاشمايدىغان ئىككى خىل ئەمەلىيەت ئارقىلىق پارتىيىنىڭ يېزا ئىسلاھاتىنىڭ دەسلىپىدىكى مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە خۇشاللىق بىلەن باركاللا ئوقۇغان. شائىر بۇ يەردە ئۆز ھېسسىياتىنى «سەنەمنىڭ مەڭزىدەك» گىردە بىلەن «ئالتۇن رەڭ» قايماق چايغا مەركەزلەشتۈرگەن.

ھەر قېتىم بوسۇغاڭدىن كىرگىنىمدە،
شۇ بەلەن دېھقانلارنى كۆرگىنىمدە،
ئاجايىپ خىياللارغا چۆمۈلەتتىم،

يالقۇنلۇق ئۈمىدلەرگە كۆمۈلەتتىم،
ئىشچان، مەرد، ئاق دىل خەلقىڭ كۈلسە دەيتتىم،
پاراغەت باغلىرىدا يۈرسە دەيتتىم.

(«كۈلگىن، قەشقەر»، 1981-يىل ئاپرېلدا)

بۇ يەردە شائىرنىڭ دېھقانلار توغرىسىدىكى ئىزگۈ ئارمىنى، تىلەك-ئارزۇسى ئەڭ گەۋدىلىك ئىپادىلەنگەن. شائىر نېمە ئۈچۈن ھەر قېتىم «شۇ بەلەن دېھقانلارنى» كۆرگىنىدە ئاجايىپ خىياللارغا چۆمۈلىدۇ؟ بۇنىڭغا سەۋەب بولغان زادى نېمە؟ ئەمەلىيەت يەنى تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق رېئاللىقى.

دېھقانلارنى ئېغىر جاپا-مۇشەققەتتىن، نامراتلىقتىن قۇتقۇزۇپ راھەت-پاراغەتكە ئېرىشتۈرۈش دەۋرىنىڭ تەلىپى، ھەممەيلەننىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيىتى. بۇ جەھەتتە رەھبىرىي خادىملارنىڭ ۋەزىپە، مەسئۇلىيىتى تېخىمۇ ئېغىر. دېھقانچىلىق ھېلىغىچە ئىپتىدائىي قول ئەمگىكىدىن تولۇق قۇتۇلالمايۋاتقان ئېغىر ئەمگەك. شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك رايونى. بۇ يەردە دېھقانلارنىڭ ئەھۋالىنى ياخشىلاش، ئۇلارنى ھاللىق سەۋىيىگە يەتكۈزۈش ئەڭ مۇھىم مەسىلە. دېھقانلار «ئەلگە باش بول» دەپ ئات مىندۈرگەن يولداش تۆمۈر داۋامەت بىر رەھبىرىي خادىم ھەم دېھقانچىلىقنى چۈشىنىدىغان، ئۇنىڭ تەمىنى تېتىپ، ئىسسىق-سوغۇقىنى باشتىن كەچۈرگەن بىر كىشى بولۇش سۈپىتى بىلەن شائىرانە

بۇرچ نۇقتىسىدىن بۇ مەسىلىگە ئالاھىدە جىددىي قارىدى.

تېما تاللاش بىر ئەدىبنىڭ تۇرمۇشنى كۆزىتىش، تەھلىل قىلىش، چۈشىنىش ئىقتىدارى ۋە سەۋىيىسىگە باغلىق. ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا زۆرۈر بولغان، خەلق ئامىسى كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان ۋە ھەل قىلىشقا تەقەززا بولۇۋاتقان، ئەمەلىيەت جاۋاب كۈتۈۋاتقان تېمىلارغا ئىجتىمائىي مەسئۇلىيەت چانلىقى كۈچلۈك ئەدىب ئالدى بىلەن دىققەت قىلىپ ۋە ئۇنى بايقاپ، ئۇ ھەقتە باش قاتۇرىدۇ؛ دەۋرنىڭ، خەلقنىڭ كۈتكەن ئۈمىدىگە جاۋاب بېرىش يوللىدا ئىزدىنىدۇ. شائىر تۆمۈر داۋامەت يېزا ئىگىلىكى، دېھقان ـ چارۋىچىلار تۇرمۇشىدىن ئىبارەت بۇ مۇھىم تېمىغا ھەممىدىن بەك ئەھمىيەت بەرگەن ۋە ئۇنى مۇھىم ئورۇنغا قويۇپ، بۇنىڭغا نۇرغۇن ۋاقتى ۋە زېھنىنى سەرپ قىلغان. بۇنى دەۋر ۋە خەلق ئالدىدىكى زور ئىجتىمائىي مەسئۇلىيىتى ۋە ئالىيجاناب شائىرانە بۇرچى ھېسابلىغان. شۇڭا دېھقان ـ چارۋىچىلار ئۇچۇن سۆزلەشنى زۆرۈر ۋە شەرەپ بىلگەن، ئۇلارغا بەخت، شادلىق تىلىگەن. ئۇلارنىڭ كۈلكىسىنى ئۆز كۈلكىسى، يىغىسىنى ئۆز يىغىسى ھېسابلىغان. ئۇلار كۈلسە تەڭ كۈلۈپ، ئۇلارنىڭ كۈلكىسى ۋە شادلىقىغا ئورتاقلاشقان.

شادلىنىپ دېھقان كۈلۈپتۇ بۇگۈن، ئۇلار كۈلكىسى سېنىڭمۇ كۈلكەڭ،
قەلبىدىن كېتىپ ئەندىشە ـ تۇگۈن. ئاڭا جور بولۇپ كۈلگىلى كەلدىم.

(«سالام ۋە ئۈمىد» 1981 ـ يىل ئاپرىل، خوتەن)

كۈلۈپتۇ دەريا، قات ـ قات تاغلىرىڭ، كۈلۈپتۇ مالچى، كۈلۈپتۇ دېھقان،
كۈلۈپتۇ گۈلگە تولغان باغلىرىڭ. كېلەتتى شۇنى كۆرگۈم قىزىلسۇ.

(«ئۆرلە، قىزىلسۇ» 1981 ـ يىل ئاپرىل)

شائىر 1989 ـ يىلىدىن 1993 ـ يىل 8 ـ مايغىچە خوتەن، توقسۇن، كۇچا، ئاتۇش، ئاقسۇ، يەكەن، مەكىت، مارالبېشى، كۆكتوقاي، قاناس، چۆچەك، بورتالا، غۇلجا، تۇرپان، قۇمۇل، سانجى قاتارلىق جايلاردا بىر نەچچە ئاي ئۇدا ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئالدىنقى سېپىدە، ئامما ئارىسىدا بولۇپ، ئەمەلىيەت داۋامىدا ئارقا ـ ئارقىدىن بىرنەچچە تۈركۈم ئېسىل شېئىرلارنى ئىجاد قىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە بىر نەچچە شېئىر ئالاھىدە دىققىتىمىزنى قوزغايدۇ. بۇنىڭ بىرى «ياۋايىلار كەنتى، گە زىيارەت» تۇر.

1989 ـ يىلى تۆمۈر داۋامەت ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى سۈپىتى بىلەن كىرىيە بازىرىدىن 230 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى دەريا بويى كەنتىگە بېرىپ خىزمەتلەرنى تەكشۈردى. بۇ تەكلىماكان قۇملۇقى ئىچىدىكى ئەڭ چەت بىر كەنت بولۇپ، بۇ كەنتتىكىلەر ئەتراپىدىكى دۇنيا بىلەن ئالاقىسىز، دۇنيادىن بىخەۋەر ياشىغان. ئۇلار تۇت ئەسىر ئىلگىرىكى تۇرمۇش ئادىتى ۋە ئۇسۇلىنى ساقلاپ قالغان. بۇ كەنت بايقالغاندا بىر مۆجىزە بولۇپ تۇيۇلۇپ، بەزى ئاخبارات ۋاستىلىرى بۇ يەرنى سىرلىق كۆرسىتىپ، «تەكلىماكاندا ياۋايىلار كەنتى بايقالدى، ياۋايى ئادەملەر بار ئىكەن، ئۇلار يەر ئىسلاھاتىنىمۇ، كومپارتىيىنىمۇ بىلمەيدىكەن» دېگەندەك ئاجايىپ ـ غارايىپ خەۋەرلەرنى تارقاتتى. بۇ خەۋەر بىر مەھەل جەمئىيەتتە غۇلغۇلا قوزغاپ، قىزىق نۇقتا بولۇپ قالدى. بەزىلەرنىڭ

نەزىرىدە بۇ كەنتتىكىلەر راستتىنلا ياۋايى ئادەملەرگە چىقىرىۋېتىلدى. مۇشۇنداق چاغدا تۆمۈر داۋامەت بۇ «سىرلىق ماكان»غا قاراپ سەپەرگە چىقتى. ئۇلار ئەتىگەن سائەت ئۈچتە ناھىيە بازىرىدىن قوزغىلىپ، كېچىدە قۇم بارخانلىرى ئارىسىدا تەمتىلەپ مېڭىپ، تاڭ ئاتقاندا ئارال يولغا ئۇلاشقان. قۇملۇقتا ماشىنا قۇمغا پېتىپ قېلىپ ماڭالمىغاندا ماشىننىڭ مۇرىدەپ ئىتتىرگەن، ئاشۇنداق مىڭ بىر مۇشەققەتتە 230 كىلومېتىر يولنى بېسىپ بۇ يەرگە كەلگەن.

شائىر تۆمۈر داۋامەت 2002 ـ يىل 18 ـ ئاۋغۇست ئۈرۈمچىدە مەن بىلەن سۆھبەتلەشكەندە بۇ ھەقتە توختىلىپ مۇنداق دېدى: «مەن گېزىتتىن ياۋايىلار كەنتى ھەققىدىكى خەۋەرلەرنى ئاڭلاپ ھەيران بولۇپ، مەن ئەجەب بۇ يەرنى بىلمەيدىكەنمەنغۇ، بۇ يەرگە بىر بېرىشىم كېرەك، دەپ ئويلىدىم. مەن 1989 ـ يىلى خوتەنگە خىزمەت تەكشۈرۈپ باردىم. خوتەندە ئۇلۇغ ئاتا سۇ ئامبىرى قۇرۇلماقچى ئىدى. مەن بۇ سۇ ئامبىرىنى قۇرغىلى بولامدۇ ـ بولمامدۇ دېگەن مەسىلە ئۈستىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، سەككىز كىلومېتىر تاغ يولىدا پىيادە ماڭدىم. خىزمەت گۇرۇپپىسىنى باشلاپ تۇغان چۈشىدىغان يەرنى كۆرۈپ يەنە بىر ئويغا كەلدىم. تۇغان ئورنى تار بولسىمۇ، سۇ قاچىلايدىغان يېرى كەڭ ئىكەن. ئامبار قۇرۇلسا، توك مەسىلىسىنىمۇ ھەل قىلغىلى، كەلكۈن ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدىكەن، دېھقانىنىڭ سېلىقىمۇ يەڭگىللەيدىكەن. مەن سۇ ئامبىرى قۇرۇشنى بېكىتىپ بەردىم. مەن شۇ يەردىن قايتىپ چۈشۈپ، «ياۋايىلار كەنتى» دېگەن زادى قانداق گەپ؟ مەن شۇ يەرگە بارسام، دېدىم. بىرى ئاۋۋال بېرىپ كۆرۈپ كەلدى. مەن ئۇ يەرگە بېرىش قارارىغا كەلدىم. بىر كۈنى تاڭ يورۇماستا يولغا چىقتۇق. قۇملۇقتا يۇلغۇنلارنى ياتقۇزۇپ قويغان ئىكەن. بەزى جايلاردا ماشىنا ماڭالمىدى. بىز 10 ـ 15 كىلومېتىردەك يولنى ماشىننىنى ئىتتىرىپ دېگۈدەك ماڭدۇق. 20 ـ 30 كىلومېتىر ئارىلىقتا بىرەر ئۆي ئۇچرايتتى، بەزى جايلاردا كىشىلەر ماشىننى كۆرۈپ ھەيران بولۇشۇپ، ماشىنىنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىشتى. قوغۇن ئېلىۋالغان ئىدۇق، ئۇلارغا قوغۇن بەردۇق. دەم ئېلىۋالايلى دەپ بىر قېرى دېھقانىنىڭ ئۆيىگە كىردۇق. ئۆي ئىگىسى بىزنى قىزغىن قارشى ئالدى. بىر يىگىت ئاپتۇۋا بىلەن قولىمىزغا سۇ بەردى. بىردەم ئولتۇرۇپ ماڭايلى دېيىشكەن، ئۇلار بىردەمدىلا بىر قوينى سويۇپ پىشۇرۇپ تەييار قىلدى. ئۆيىلىرىنىڭ تاملىرى يۇلغۇن چۈتۈق بىلەن توقۇلغان ئىكەن، تامنىڭ بەزى يەرلىرى يوچۇق، ئۇ يەردىن تالا كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئۆينىڭ ئىچىدە قۇم، ئۇنىڭ ئۈستىگە كىگىز سېلىنغان. ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا ئوت قالاپلا قويىنىڭ گۆشلىرىنى يۇلغۇنغا ئوتكۈزۈپ كاۋاپ قىلدى. گۆشنى بىرنەچچە ئۆرۈۋېدى، كاۋاپ پىشتى. ئۇلارنىڭ دېيىشچە، 400 يىل بۇرۇن بىر نەچچە ئادەم بۇ يەرگە كەلگەن ئىكەن. ئۇلار بەك مېھماندوست بولۇپ، بۇ خىسلەت ئەينەن ساقلانغان. ئۆزلىرى يېمىسىمۇ ئاۋۋال مېھمانغا قويىدىكەن. مېھمان كېلىدۇ، دەپ ئۇن قاتارلىق نەرسىلەرنى قۇمغا كۆمۈپ ساقلايدىكەن. ئۇلاردا قىلچىمۇ ياۋايىلىق ئالامەت يوق. قانۇنغا بەك رىئايە قىلىدىكەن. ئوغۇللار 20 گە، قىزلار 18 گە كىرمىسە توي خېتى بەرمەيدىكەن. ئۇنى شۇجى تەستىقلايدىكەن. شۇجى ھەم كەنت باشلىقى ئىكەن. بۇ يەردە ئوغرى ـ يالغان يوق ئىكەن. سوت مەھكىمىسى يوق ئىكەن. ئىشىكلەرگە قۇلۇپ سالمايدىكەن. بۇ كەنتنىڭ ئەھۋالىنى ئۇقتۇم. ئۇلار ھېچنەرسىنى بىلمەيدۇ، دېگىنى يالغان ئىكەن. بىز بارغاندا مەكتەپ، دوختۇرخانا، ھۆكۈمەت يوق ئىكەن. ئازادلىقتىن بۇيان بۇ يەرگە ناھىيىدىن يۇقىرى رەھبىرىي خادىملار بېرىپ باقمىغان ئىكەن. ئۇ يەردە ھۆكۈمەت قۇرۇشنى قارار قىلىپ، شتاتنى بېكىتىپ بەردىم. بىز مەكتەپ، دوختۇرخانا قۇرۇشنى، يول ياساشنى تاپشۇردۇم.

تراكتور، توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى ھەل قىلىپ بەردىم. بىر مۇنچە سوۋغا-سالام تارقىتىپ بەر-دۇق. بىر بوۋاي بىلەن سۆھبەتلەشتىم. ئاخشىمى بىر دېھقاننىڭ ئۆيىدە قوندۇق. بۇ يەردە توي-تۆكۈن بولسا بىر ئاي بۇرۇن ئۇقتۇرۇش قىلىپ قويسا، دېھقانلار كېلىپ توغراقلىقتا قونۇپ توي ئوينىپ ئاندىن كېتىدىكەن. بۇ يەر ھەرگىزمۇ «ياۋايى»لار كەنتى ئەمەس ئىكەن. ئۇلار چارۋىچىلىق، ئوۋچىلىق قىلىدىكەن».

تۆمۈر داۋامەت ھارغان-ئاچقىنىغا قارىماي بۇ يەرگە كېلىپلا دېھقانلارنىڭ ئۆيىنى يوقلىغان. ئېگىز قوۋم بارخانلىرى ئۇستىگە چىقىپ ئەتراپنى كۆزەتكەچ بۇ يەرنىڭ تارىخى، جۇغراپىيەتى ئەھۋالىنى ئىگىلىگەن. بۇ يەرنىڭ شارائىتى، كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالى توغرىسىدا بۇاستە چۈشەنچە ھاسىل قىلغان. ئاخشاملىرى توغراق تۇۋىدە دېھقانلار بىلەن بەدەشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇپ مۇڭدىشىپ، ئۇلارنىڭ كۆڭۈل دەرۋازىسىدىن ئىچكىرىلەپ كىرگەن، ئۇلارنىڭ ئوي-خىيالى، پىكىر-تەلەپلىرىنى ئۇققان. ئۇلارنىڭ پىلانلىرىچۇ تېخى؟! بۇمۇ رەئىسكە مەلۇم بولغان. بۇ يەردە مەكتەپ، دوختۇرخانا قاتارلىقلارنى قۇرۇپ ببرىش، يول ياساشنى جاكارلىغاندا چوڭ-كىچىك ھەممەيلەن ئىنتايىن خۇرسەن بولۇپ، ھۆكۈمەتنىڭ غەمخورلۇقىغا رەھمەت ئېيتىپ تەنتەنە قىلىشقان. «ياۋايى»لار كەنتىگە زىيارەت» دېگەن شېئىر ئەنە شۇ تەسىرلىك ئەمەلىيەتتىن تۇغۇلغان. شائىر بۇ ھەقتىكى تەسىراتىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ:

تەكلىماكان قۇملۇقىدا بىپايان
بىر دەريا بار جىمجىت ئاققان يىل-يىللاپ.
قاشتا تارقاق يېزىلار بار ياشىغان
پىنھان ئۇيغۇر دېھقانلىرى ماكانلاپ.

بۇندىن تۆت يۈز يىل مۇقەددەم بۇ يەردە
ئىككى ئادەم باققان ئىكەن قوي پەقەت.
ھازىر نوپۇس سەككىز يۈزدىن ئېشىپتۇ
كۆچە-كۆچە بولۇپ بىر توپ جامائەت.
.....
چىرا ناھىيە قۇچىقىدىن قوزغالدۇق
سەھەر پەيتى سائەت ئۈچتىن ئاشقاندا.
قاراڭغۇدا يۇرۇپ تەستە تەمتىلەپ،
يولغا ئاران ئۇلاشتۇق تاڭ ئاتقاندا.

ماڭدۇق قۇملۇق، ئېدىرلارنى ئارىلاپ،
قۇملار گويا پاختا قىلىپ ۋە تېرەن.
ماشىنىمىز پاتسا قۇمغا ئىتتەردۇق
ۋە كۆتۈردۇق يەلكە بىلەن، قول بىلەن.

پادىچىلار ئۇچراپ تۇردى يول بويى،
قۇملۇقلارنى قىپتۇ ئۇلار تۇرالغۇ.
قوي-پادىنى ئوبدان بېقىش يولىدا،
بولالماپتۇ بوران، مۇشكۈل توسالغۇ.

ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆردۇق كېلىپ بىز
قوي توپىنى «ياۋايى»لار يايلاتقان.
يېشىل، يۇمران قىرغاقتىكى ئوت-چۆپلەر،
سېمىز ئىكەن مال-چارۋىلار يايراشقان.

ياۋاش ئىكەن بۇ يەردىكى يۇرتداشلار،
ئادەت ئىكەن سەمىمىي، ئاق كۆڭۈللۈك.
مېھمانلارنى كۈتىدىكەن بەك قىزغىن،
ئېلىپ چىقىپ بار-يوقىنى ھەر ئۆيلۈك.

بۇ يەرلەردە ئوغرى-يالغان يوق ئىكەن،
ئوۋ ئوۋلاشسا ئورتاق بەھرە ئالاركەن.
بىر-بىرىدىن ھەزەر قىلماس كىشىلەر،
سىرتقا ماڭسا ئىشىك ئوچۇق قالاركەن.

كۆتۈۋالدى سېخىي، قىزغىن بىر بوۋاي
ئالدىمدىكى بىر قورۇغا كىرگەندە.
ھاياجانلىق ياشلار ئاقتى كۆزىدىن،
سالاملىشىپ، ھال سورىشىپ كۈلگەندە.

ھېچكىم بۇندا ئۆتكۈزمەسكەن جىنايەت،
خاتىرجەم ۋە خۇشال ـ خۇرام ھەمىسى.
بىللە ئىشلەپ ئىناق يۈرەر، ھەر جايدا،
بار تەڭلىكىنىڭ ھەم دوستلۇقىنىڭ بەلگىسى.

مېھمان قىلدى سېپىلىپ كەڭرى داستىخان
چاي قۇيۇپ، نان ئوشتۇپ قىزغىن ساھىبخان.
ئۇنىمىدۇق قوي سويماقچى بولغاندا،
تويدى قورساق بولسىمۇ بۇ بايۋان.

ئالار ئىكەن خىش ـ كاھىشنىڭ ئورنىنى
يۇلغۇن شېخى ئۈي سالغاندا قۇم ئارا.
بولمىسىمۇ زامانىۋى ۋە لېكىن،
ئېسىل ئۆرپ ـ ئادەت قىلار مەھلىيا.

تۆمۈر داۋامەت بۇ كەنت تارىخىدا تۇنجى سەھىپە ئاچقان رەھبەر بولۇپلا قالماي بۇ كەنتنى تۇنجى كۆيلىگەن شائىر ۋە دۇنياغا تونۇتقان كىشى بولدى. بۇ شېئىر يېڭى ئېلان قىلىنغاندا ئوقۇغان نۇرغۇن كىشىلەر تەسىرلىنىپ، شائىرغا باركاللا ئوقۇدى. بۇ شېئىر شائىرنىڭ شېئىرىي تەپەككۇرى، كۆچلۈك شېئىرىي ئىلھامى ۋە شېئىرىي تۈيغۇسىنىڭ جەۋھىرى، گەرچە بۇ شېئىر بەدئىي جەھەتتىن خېلىلا ئاددىي بولسىمۇ، ئەمما پەۋقۇلئاددە ئەمەلىيەتنىڭ ئىلھامىدىن كۆچلۈك ھېسسىيات بىلەن ئۇرغۇپ چىققان بولغاچقا، كىشىگە چىن، يېقىملىق، تەسىرلىك تۇيۇلىدۇ.

1995 ـ يىلى مايدا شائىر تۆمۈر داۋامەت ياپونىيىنى زىيارەت قىلىپ قايتىپ كېلىپلا قىزىلسۇ قاتارلىق جايلارغا بېرىپ خىزمەتلەرنى تەكشۈرگەن. ئۇ بۇ ھەقتە مۇنداق دەپ يازىدۇ:

باھارنىڭ ئەلچىسى كاككۇك ئۇنىدىن
بېشارەت بولدىكىم دېھقان كۈنىدىن.
شۇڭا يۇرت ـ بوستانىنى بىر كېزەي دېدىم،
ئىلھامىم بېغىدىن گۈل ئۈزەي دېدىم.
كەلگەندە زاۋىقىپ كۈتكەن شۇ پۇرسەت،

كۈن يۇرتى * چىللىدى بولغىن دەپ ئۇلپەت؛
كېچىكتى ئارزۇيۇم شۇ سەۋەبتىن سەل،
قايتىپلا يولغا تېز چىقتىم يەشمەي بەل.
جەنۇبنى نىشانلاپ باستىم مەن قەدەم،
دەسلەپتە ئاتۇشقا چۈشتۈم ئالماي دەم.

(«سۆيۈنۈش» 1995 ـ يىل ماي، ئاقتۇ)

ئۇنىڭ 1995 ـ يىلى مايدا خوتەندە يېزىلغان «دېھقان» دېگەن شېئىرمۇ ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدىغان شېئىردۇر.

بۇ يۇرتتا كۆرگىنىم تۇنجى بۇ ھەيۋەت ھەيكىلىڭ بولدى،
نە ھەيكەلكى، چۈشەنسەڭ دەل ئۆزۈڭ ئۇ بەلكى خان، دېھقان.
مېنى يات كۆرمىگىن ھەرگىز، قاياشىڭمەن سېنىڭ مەڭگۇ،
مېنىڭ ئەسلىمۇ دېھقاندۇر، دېمەككى مەن ھامان دېھقان.

* ياپونىيە

يۇرۇكقاشنىڭ سۈيىدەك مەۋج ئۇرار سەنچۇن مېنىڭ مېھرىم،
سالامىمنى قوبۇل ئەتكىن، تۇرامسەن تىنچ - ئامان، دېھقان.
ھالال تەرىكىدە يۇرتۇڭنى قىلىپسەن باغۇ بوستانلىق،
جاپايىڭ مەن ئۇچۇن ھېچ سىر ئەمەس بەلكى ئايان، دېھقان.
شۇڭا ھالىڭغا يەتمەكنى پۇكۇپ كۆڭلۇمگە كەلدىم مەن،
ئەگەر كۆڭلۇڭدە غەم بولسا ماڭا قىلغىن بايان، دېھقان.
دېگىن ھاجەتلىرىڭ بولسا، بولايمەن سادىغاڭ خالىس،
چاكار دەپ بىل مېنى ھەر چاغ ۋە تارتىنمايى تايان، دېھقان.

خوتەن شەھىرىدىكى دېھقان ھەيكىلى خوتەن دېھقانلىرىنىڭ سىمۋولى. ئۇنىڭدا ئەۋلادمۇ ئەۋلاد قان - تەر تۆكۈپ خوتەننى گۈللەندۈرگەن ئەمگەكچان، باتۇر، ئەقىل - پاراسەتلىك ئۇيغۇر دېھقانلىرىنىڭ ئاددىي - ساددا، مەغرۇر قىياپىتى؛ جاپا - مۇشەققەتكە تىز پۇكمەس ئىشچان، ئىجادچان روھى ئەكس ئەتكەن. شائىر بۇ ھەيكەلگە خىتاب قىلىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ خوتەن دېھقانلىرىغا بولغان ھۆرمىتى ۋە مۇھەببىتى، چىن ساداقىتىنى تېخىمۇ يۇقىرى بالداقتا كۆتۈرۈپ ئىپادىلىگەن. ئۇ خوتەن دېھقانلىرى ھەققىدە 1981 - يىلى ئاپرېلدا «سالام ۋە ئۈمىد» دېگەن تۇنجى شېئىرىنى يازغان. ئۇ شېئىردا مۇنداق دېيىلگەن:

قولۇم كۆكسۈمدە، سالام ئەي خوتەن،
قاينىق ھاياتقا چۆمگىلى كەلدىم.
بولۇپ مەھلىيا گۈزەل ھۆسنۈڭگە،
يۈرەك كۆيىنى تۆككىلى كەلدىم.

تالاي تاغۇ ساي، چۆللەرنى كېزىپ،
ئۆزۈمنى شۇنچە بەختىيار سېزىپ.
ئاق كۆڭۈل، ئىشچان، باتۇر خەلقىڭنى
سېغىنىپ يەنە كۆرگىلى كەلدىم.

...

ئۇنىڭ «توقسۇن، سېنىڭ قۇچاقلىرىڭ» دېگەن شېئىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان «يۇرت تەسىراتلىرى» (چاتما)مۇ ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا تېگىشلىك شېئىرلارنىڭ بىرى. بۇ شېئىردا مۇنداق كۆپلەتلار بار:

ھاكىم بولغان يىللىرىم سەندە
كۆچەت تىكتۇق قۇمنى تىزگىنلەپ.
ئادەملەرنى كۆچۈرۈپ كەتكەن
تالاي قېتىم بورانلار ئەدەپ.

يىللار ئۆتۈپ كەلسەم مەن بۇگۈن
توقسۇن، قوينۇڭ بوپتۇ بوستانلىق.
مەن ئىشلىگەن چۆللەر ئورنىدا
ياتار يېشىل ۋادا - ئورمانلىق.

قۇملۇق بوران ئاچقۇزمايتتى كۆز،
مايسىلارنى كېتەتتى يۇلۇپ.
بىر ئېتىزنى ئۇچ رەت تېرىساق،
ئۇچ رەت قالغان ئىدى چۆل بولۇپ.

قىزدۇرىدۇ قۇياش ئەتراپنى،
تۆكۈلمەيدۇ گۈللەر، ياپراقلار.
قېنى توقسۇن، بورىنىڭ سېنىڭ،
تىنچ تۇرىدۇ بەرگى قىياقلار.

بۇ شېئىردا لىرىك قەھرىمانىنىڭ ئاچچىق كەچۈرمىشلىرى ئارقىلىق ئەملىيەت سىلىشتۇ-

رۇلۇپ، توقسۇنغا تاريختىن بۇيان بالايىئاپەت كەلتۈرۈۋاتقان بوراننىڭ تىزگىنلەنگەنلىكى، يېڭى دەۋرده يېزىلاردا يۇز بەرگەن تارىخىي خاراكتېرلىك ئۆزگىرىشلەر ئىپادىلەنگەن.

ئەي ئىلانلىق،
مەن تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ماكان،
يۈرىكىمدىن ئىشقىڭ مەڭگۈ ئورۇن ئالغان.

ئۆزگىرىپتۇ قىياپىتىڭ ئاي ـ كۈن ساناپ،
تۇنۇيالماي قېلىپ بۇگۈن بولدۇم ھەيران.

ئەرنىڭ غېمى ئەلده، بولۇپمۇ يۇرت بېشى بولغان بىر رەھبەرنىڭ تېخىمۇ شۇنداق. قەيەرگە بارسا، شۇ يەرگە غەمخور بولۇپ، يۇرت ـ ماكانىنىڭ رونىق تېپىپ گۈللىنىشىنى تىلەپ، كېچە ـ كۈندۈز بۇ ھەقتە باش قاتۇرۇپ، قان ـ تەر ئاققۇزۇپ كەلگەن ئوغلان يۇرت ـ ماكان تونۇيالمىغۇدەك ئۆزگىرىپ كەتسە قانداقمۇ قۇۋانماي، پەخىرلەنمەي تۇرالىسۇن؟! ئۇنىڭ كۆتكىنى شۇ ئەمەسمۇ؟! شۇڭا ئۇ يۇرتنىڭ يېڭى قىياپىتىنى كۆرۈپ ئېچ ـ ئىچىدىن سۆيۈندى، ھاياجانلاندى.

سېنى دەپ ئۆگەندىم، سېنى دەپ ئىشلەپ،
ساڭا نەپ بېرىشتىن ئۆزگە نىيەت يوق.
....
سېنى دەپ ئىشتا مەن، جەڭدە مەن ئەبەد،

سېنى دەپ ياشاشتىن ئارتۇق لەززەت يوق.
(«خەلقىم»)
ئۇلارغا نەپ بېرىپ ياشاش سائادەت.
(«ھايات كاپالىتى») دىن

بۇ شائىرنىڭ بارلىقىنى خەلق مەنپەئىتى ئۈچۈن بېغىشلىغان پىداكار قەلبىنىڭ جاراڭلىق خىتابى.

شائىر تۆمۈر داۋامەت ھەر بىر ئىش ـ ھەرىكىتىده خەلق مەنپەئىتىنى، خەلقچە پايدا يەتكۈزۈشنى ئەۋزەل بىلگەن. خەلقچە پايدىلىق ئىشلارغا كۆڭۈل بۆلگەن. ئۇنىڭ 1985 ـ يىلى ئاتاقلىق ناخشىچى دىلبەر يۇنۇس ئۇرۇمچىده تۇنجى قېتىم ناخشا كېچىلىكى ئۆتكۈزگەنده، ئۇنىڭغا بېغىشلاپ يازغان «ناخشىچىمىز دىلبەرگە»، تۇرپان ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتىنىڭ قۇرۇلۇشىغا بېغىشلانغان «ئۈزۈم ھارىقى»، شىنجاڭ ئۆسمۈرلەر دەرستىن سىرتقى مۇزىكا مەكتىپىنىڭ ئوقۇش باشلاش مۇراسىمىغا بېغىشلانغان «سەنئەت غۇنچىلىرىغا»؛ 1986 ـ يىلى «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 300 سان چىققانلىقىغا مۇناسىۋەتلى بىلەن يېزىلغان «سەنئەت گۈلى»، «تەڭرىتاغ»، ژۇرنىلى نەشر قىلىنغانلىقىنى بېغىشلاپ يېزىلغان «تەڭرىتاغقا يېڭى مەدھىيە»، «مىللىي يازغۇچىلار» ژۇرنىلىنىڭ نەشر قىلىنغانلىقىنى تەبرىكلەپ يېزىلغان «كۆيلەيلى بەختيار دەۋرانىنى»، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇقام ئانسامبلىنىڭ شياڭگاڭدا ئاسىيا سەنئەت بايرىمىدا شەرەپ قۇچۇپ قايتىپ كەلگەنلىكىگە بېغىشلاپ يېزىلغان «دۇنياغا يۈزلەنسۇن مۇقام»، ماناس ئېلېكتر ئىستانسىسى 1 ـ نومۇرلۇق گېنېراتور گۇرۇپپىسىنىڭ پۈتۈن لىنىيە بويىچە توك تارقاتقانلىقىنى تەبرىكلەپ يازغان «چۆلده چاقنىغان گۈھەر»، 1989 ـ يىلى شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ شۇ يىلى يېڭى يىل كۈنى ئاڭلىتىدىغان «تېخىمۇ گۈزەل ئەتىمىز» ناملىق نومۇرىغا بېغىشلاپ يېزىلغان «تېخىمۇ گۈزەل ئەتىمىز» دېگەن شېئىرى ئاشۇلارنىڭ جۈملىسىدىندۇر.

بىز يۇقىرىقىلاردىن شۇنى كۆرىمىزكى، شائىر تۆمۈر داۋامەتنىڭ قەلىمى ئالدىدا مەيلى قايسى

سەپ ۋە ساھەدىكى ئىش، ئادەم بولسۇن خەلقە، جەمئىيەتكە پايدىلىقلا بولىدىكەن، پايدىلىقلا ئىش قىلغان كىشى بولىدىكەن كۆيلەش، مەدھىيىلەش، ئىلھاملاندۇرۇش ئوبيېكتى بولۇپ، شا-ئىرنىڭ قىزغىن مۇھەببىتىگە ئېرىشتى، قىممەتلىك، ئەھمىيەتلىك ھېسابلاندى.

ئۇنىڭ «كارىز سېپىنىڭ ئىجادكارىڭ ئۇيغۇر ئەجدادى» دېگەن شېئىرى ئەنە شۇنداق ئالقىشلىنىپ، كىشىلەر قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغان مۇنەۋۋەر شېئىر. ئۇ بۇ شېئىردا مۇنداق دەپ جاكارلايدۇ:

كارىز ئۆزۈڭ ئۇلۇغ مۆجىزە،
سۈيۈڭ سۈزۈك ئۇنچىلەرگە تەڭ.
باش قۇدۇقتىن چىقسا ئوتلام سۇ،
ئاخىردا بولىدۇ ئۆستەڭ.

كارىز شۇنداق ياشىدىڭ قانچە؟
ئىككى مىڭ يىل بەلكى ئۇچ مىڭ يىل.

ئىجادكارىڭ ئۇيغۇر ئەجدادى،
سۆلىرىكىدىن ياشىرىدۇ دىل.

قۇرۇسىمۇ بۇلاقلاردا سۇ،
قۇرۇمايسەن، جۇشقۇن ئاقىسەن.
سەن بولساڭلا بىزنىڭ كۆڭۈل توق،
ئېتىزلارغا كىمخاپ ياپىسەن.

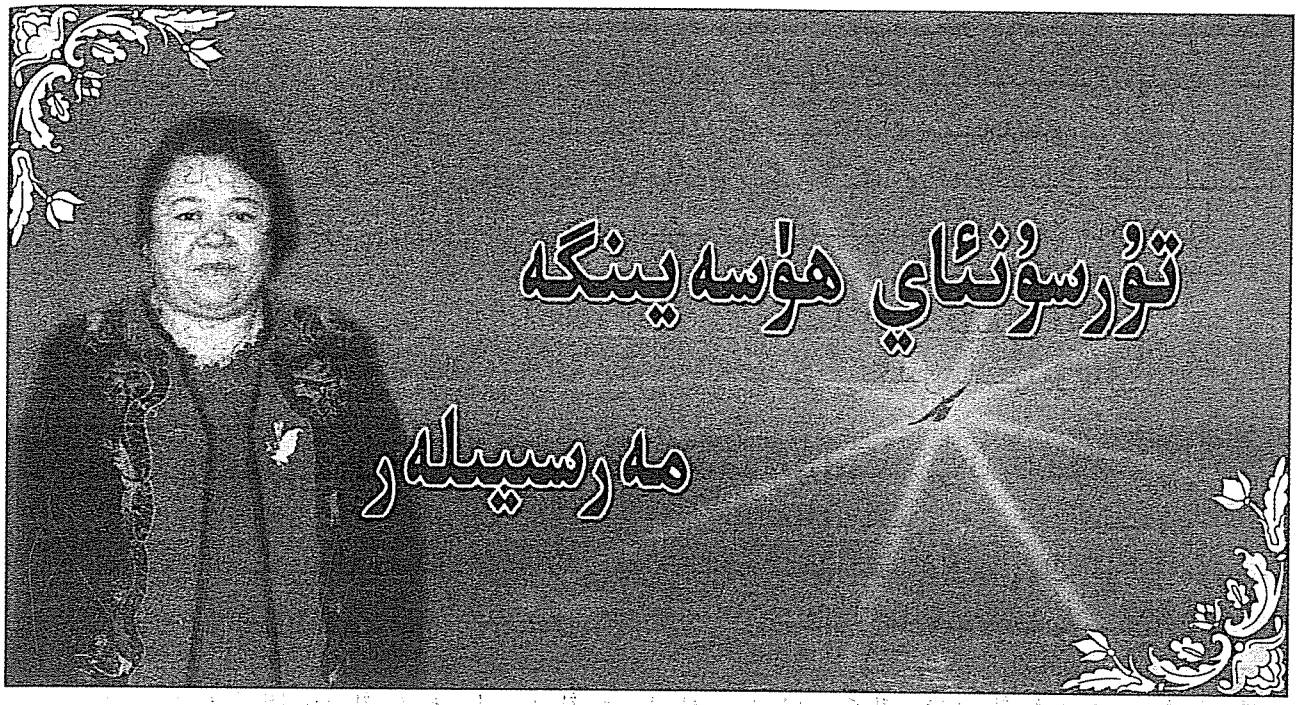
شائىر تۆمۈر داۋامەتنىڭ شېئىرلىرىنىڭ تېماتىك مەزمۇنى كەڭ. ئۇنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك، دوستلۇق، ھەمكارلىق، ئىتتىپاقلىق، مۇھەببەت، ۋاپا قاتارلىق تېمىلاردا يېزىلغان بىر مۇنچە مۇ-نەۋۋەر شېئىرلىرى بار. بۇلارنىڭ ئىچىدە چەت ئەللەرگە زىيارەتكە چىققاندا يازغان شېئىرلىرىمۇ خېلى زور سالماقنى ئىگىلەيدۇ. بۇلارنىڭ بىرمۇنچىلىرى ھەر بىر بارغان يېرىدە، شۇ دۆلەتنىڭ ئۆزىدىلا يېزىلغان. بۇ شېئىرلاردىمۇ ھېسسىيات ناھايىتى قىزغىن، تەبئىي، چىن ئىپادىلەنگەن. ئۇنىڭدا شائىرانە سەمىمىيەت چاقناپ تۇرىدۇ.

شائىرنىڭ شېئىرىي تەپەككۇرى، شېئىرىي ئىلھامى، شېئىرىي ھېسسىياتىنىڭ قانداقلىقى شېئىرنىڭ نەتىجىسىگە بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىدۇ. بۇ بىر شېئىرنىڭ قانداقلىقىنىڭ مۇھىم بەلگىسى. شۇنداق ئېيتىشقا بولىدۇكى، شائىر تۆمۈر داۋامەتنىڭ يۇقىرىقى شېئىرلىرى شېئىرىي تەپەككۇر، شېئىرىي ئىلھام، شېئىرىي ھېسسىياتىنىڭ ئۆزگىچە مېۋىسىدۇر.

يولداش تۆمۈر داۋامەتنىڭ ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللانغۇدەك ئانچە كۆپ ۋاقتى يوق. بەزى شېئىرلىرىنىڭ بەدىئىي جەھەتتىن يۇقىرى ئەمەسلىكىنى چۈشىنىشكە بولىدۇ. شائىر تۆمۈر داۋامەتنىڭ شۇنچە ئالدىراشلىق ئىچىدىن ۋاقىت چىقىرىپ ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن ئاكتىپ شۇغۇللىنىپ ئەدەبىياتىمىزغا، ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا قوشقان زور تۆھپىسىنى خەلق ئۇنۇتمايدۇ، تارىخ ئۇنۇتمايدۇ!

(ئاپتور ش ئۇ ئا ر ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىدىن ئارامغا چىققان)

مۇھەررىر مۇختار تۇردى

ياسىن ئىسمايىل ئەلتىرەش

ئۇنۇتماس سېنى ئەل - يۇرتۇڭ

كېتىپ قالدىڭ ئەجەب بالدۇر، ساڭا بۇنداق ئازاب بولماس،
يۇرەك - باغرىمغا دەز كەتتى، ئۇنى ئەملەپ، قاداپ بولماس.
بېشىمغا چۈشسىمۇ غۇلاپ ئۆزۈمدىن چوڭ ئېغىر تاشلار،
پىسەنت قىلماس ئىدىم قىلچە، بۇ ھالغا ھېچ چىداپ بولماس.
سېنى دائىملا ئويلايتتىم قەلەم، قەغەز بىلەن بەندە دەپ،
سېنىڭدەك شەپسىز ھېچكىم دېمەستىن «خوش!» ئۇزاپ بولماس.
يولۇڭدا قانچىلاپ مۇشكۈل ساڭا تەزىمدە باش ئەگكەن،
ئەجەل قول سۇنسا ئۇشتۇمتۇت ئىكەن ھېچكىم توراپ بولماس.
ۋەتەن، ئەل ئىشقىدا كۆيۈڭ تىنىم تاپماي بەخت ئىزدەپ،
سەمەندەر، سەن كۆيۈپ پىشقان لاۋا، ئوتقا چىداپ بولماس.
ئانا يۇرت باغرىدا كۆيدىن بىنا قىلغان ئەجىر - تۆھپەڭ،
يېقىلماس بىر مۇنار بولدى، ئۇنى شاھمۇ ياساپ بولماس.
ئۇنۇتماس مەڭگۇ تۇرسۇنئاي سېنىڭدەك قىزىنى ئەل - يۇرت،
پەزىلەت - خىسلىتىڭنى ئەلتىرەش ئەسلەپ ساناپ بولماس.

(ئاپتور ئۇرۇمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 181 - نومۇر)

مەمتىمن بارى

ئەلۋىدا، تۇرسۇنئاي

چۈشتى ئەرشتىن بەك تۇيۇقسىز بۇاقىت يۇلتۇز ئېقىپ،
كۆزلىرىمدىن ياش تارىلاپ گاڭگىراپ قالدىم قېتىپ.
توختىدى «بۇلبۇل ناۋاسى» سەل بولۇپ كۆز ياشلىرى،

يىغلىدى «جىنەستە» نەزەر بەتلىرىمۇ كۆز تىكىپ.
كەتتى ئۇ بەك ئالدىراپلا «گۈلنىھال»غا خوش دېمەي،
شۇ «چىغىر يول» دا يۈرۈپ ھەم تاغ ـ داۋانلاردىن ئېشىپ.
بەشكېرەم، تارىم، تىيانشان بېلىگە ئاق باغلىدى،
جۆر بولۇپ ماتەم كۈيىگە ئاھ ئۇرۇپ، قوشاق قېتىپ.
ھەسرىتا داغدا قويۇپ كەلمەسكە كەتتى تۇرسۇنئاي،
قالدى ئىز، تۆھپىلىرى ئەسلەيدۇ ئەۋلاد ياد ئېتىپ.
ئالدىراپ كەتتىڭ نېچۈن قاھار سېنى چاقىردىمۇ،
يا ئارام ئالاي دېدىڭمۇ بىمەھەل ھاردۇق يېتىپ،
شۇم كېسەل كەتتى ئېلىپ چىرماپ تېنىڭنى ئاخىرى،
سەن ھايات ئەل قەلبىدە روھىڭ ياشايدۇ نۇر چېچىپ.

(ئاپتور ئۇرۇمچى شەھەر جەنۇبىي مەدەنىيەت يولى 6 ـ قورۇدا)

نىھال

جەننەت بولغاي ياتقان جايىڭىز

يۈرەكلەردە يەنە ئازاب شاخلىدى بۇ دەم،
جۇدالىقىنىڭ كۈلپەتلىرى ياغدى باشلارغا.
كەتتىڭىزمۇ كەلمەس بولۇپ «تۆھپىكار ئانا»،
سۆيگۈ بەرگەن ئىدىڭىزغۇ تاغۇ تاشلارغا.
شېئىر ئۈچۈن كۆيگەن ئىدى ھايات شامىڭىز،
ئاچقاتاش ـ نان، ئۇسسىغانغا بەردىڭىز شەربەت.
ئەل قەلبىدە ئۆچمەس مەڭگۈ ياخشى نامىڭىز،
بۇ دۇنيادا ئېزگۈلۈكلا ياشايدۇ ئەبەد.
نېمە چارە؟ دەيمىز پەقەت ئەلھەمدۇلىللا،
بېرەلەيمىز ئۆزىمىزگە شۇنداق تەسەللى.
داغدا قويار جىمى جاننى ۋاپاسىز دۇنيا،
قاچان يەتكەن مۇرادىغا مەجنۇن ۋە لەيلى؟
تىلىكىم شۇ، جەننەت بولغاي ياتقان جايىڭىز،
يېنىڭىزدا قاھار جېلىل مېھرىبانىڭىز...

زوردۇن ئىمىر

يىغلىدۇق

بېغىمىزدىن بىر گۈل كەتتى، يىغلىدۇق،
نە گۈل، خۇشبۇي سۈمبۈل كەتتى، يىغلىدۇق.
بىرئۆمۈر ئەل ئىشقىدا شوخ ئۇنلىگەن،
خۇشناۋالىق بۇلبۇل كەتتى، يىغلىدۇق.
نەكى بۇلبۇل، زوق ـ ئىلھامنى پەرلىگەن،
خۇش يېقىملىق مەرغۇل كەتتى، يىغلىدۇق.
كارۋان بولۇپ سەپتە ئالغا ئۇندىگەن،
ھارماس تۇلپار ـ دۇلدۇل كەتتى، يىغلىدۇق.
نەكى دۇلدۇل، بەيگىمىزنى زەرلىگەن،
كەڭتاشا سول ـ بىر رول كەتتى يىغلىدۇق.
داۋان ئېشىپ مەنزىللەرنى كۆزلىگەن،
ئۆچمەس داغدام تۇز يول كەتتى، يىغلىدۇق.
نە يولكى ئۇ بەھرىمىزنى تەملىگەن،
خىسلەتكە باي جۇپ قول كەتتى، يىغلىدۇق.
بەرىكىتىدىن ئېتىز ـ باغنى بېزىگەن،
ئۆكسۈمەس چەش ـ ھوسۇل كەتتى، يىغلىدۇق.
كەتتى ئەمما قالدى باغدا مېۋىسى،
جەننەتكىلا ئۇدۇل كەتتى، يىغلىدۇق.
كەتتى دېمەك بىر گۈل سەئىت بېغىدىن،
نە گۈل، يىلتىز ـ بىر ئۇل كەتتى، يىغلىدۇق.

ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر

«ئەنجانباي» رومانى ۋە ئۇنىڭ تىلى ھەققىدە

620 يەتلىك چوڭ ھەجملىك تارىخىي رومانىنى تەسىرلىك ۋە قىزىقارلىق يېزىپ چىقىشىنىڭ ئۆزىمۇ ناھايىتى زور نەتىجە. ئەنجانباي ياشىغان تارىخىي دەۋرنى چوڭقۇر ئۆگىنىپ، ئەنجانبايىنىڭ ئۆسمۈرلۈك، ياشلىق چاغلىرى، مۇھەببەت پاجىئەسى، ھەققانىيەت يولىدا تارتقان رىيازەتلىرى، ئىنقىلابقا قاتنىشىش جەريانى، باتۇرلۇقى، پەم-پاراسىتى ۋە تراگېدىيىلىك ئاقىۋىتى ئۇستىدە ئېتراپلىق ئىزدىنىپ، ئەنجانبايدەك بىر تارىخىي قەھرىمانىنىڭ ئوبرازىنى يارىتىش ناھايىتى مۇشكۈل ئىجادىي ئەمگەك.

يازغۇچى نۇر روزىنىڭ بۇ جەھەتتە سىڭدۈرگەن جاپالىق ئەجرىنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدۇ.

رومانىدا تاشقورغاندا قوزغالغان «تاغ ئىنقىلابى» تارىخىي چىنلىققا ئۇيغۇن ھالدا بىرقەدەر ئېتراپلىق، تەپسىلىي يورۇتۇپ بېرىلگەن. خەلقنىڭ ئازادلىقى ۋە ئەركىنلىكى ئۈچۈن ئۆلۈمدىن قورقماي باتۇرلارچە كۆرەش قىلغان ئەنجانباي ۋە ئۇنىڭ جامالىدىن، يۈسۈپجان قاتارلىق سەپداشلىرىنىڭ ئوبرازى قەلبىمىزدىن ئورۇن ئېلىپ، بىزنىڭ تاغ ئىنقىلابچىلىرىغا بولغان ھېسداشلىقىمىزنى قوزغايدۇ.

ئاپتور «ئەنجانباي» رومانىدا ئۇچ ۋىلايەت مىللىي دېموكراتىك ئىنقىلابى ۋە شۇ دەۋردىكى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ داۋالغۇپ تۇرغان ۋەزىيىتى، يەرلىك ئەمەلدارلار ۋە فېئودال پومېشچىكلارنىڭ يېزا-قىشلاقلاردىكى چېكىدىن ئاشقان زۇلمىنى، دېھقانلارنىڭ ئېچىنىشلىق تۇرمۇشىنى بىرقەدەر جانلىق، روشەن يورۇتۇپ بەرگەن.

مەن بۇ ماقالەمدە ئاساسلىقى «ئەنجانباي» رومانىنىڭ تىلى ھەققىدە توختىلىدىغانلىقىم ئۈچۈن رومانىنىڭ باشقىچە تەرەپلىرى ئۈستىدە تەپسىلىرەك بىر نەرسە يېزىشنى مۇشۇ رومان ھەققىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈۋاتقان ئوبزورچىلىرىمىزغا ۋە باشقا ئەدەبىياتىمىزگە ھاۋالە قىلىمەن.

تىل — ئەدەبىي ئەسەرنىڭ جېنى. ئەدەبىي ئەسەرنىڭ تىلى قانچە راۋان، مەنتىقىلىق، ئوبرازلىق ۋە ئىستىلىستىك ۋاستىلەرگە باي بولسا، ئۇنىڭ تەسىرچانلىقى شۇنچە كۈچلۈك بولىدۇ، بەدىئىي قىممىتىمۇ شۇنچە ئاشىدۇ.

ئۇلۇغ رۇس يازغۇچىسى گوگول: «... مەن ھەر بىر جۈملە سۆزنى پىكىر يۈرگۈزۈپ قاتتىق باش قاتۇرۇپ تاپىمەن» دېگەنىدى. شۇڭلاشقا يازغۇچى ئەسەر يازغاندا ئەسەردىكى ھەر بىر سۆز ئۈستىدە باش قاتۇرۇپ، تىلنىڭ تەبئىيلىكىگە، راۋانلىقىغا، مەنتىقە ۋە گرامماتىكا قائىدىلىرىگە ئۈيغۇنلىقىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىشى لازىم.

مەن «ئەنجانباي» رومانىنى ئوقۇش جەريانىدا ئەسەر تىلىدا بىر مۇنچە نۇقسانلارنىڭ ساقلانغانلىقىنى ھېس قىلدىم. تۆۋەندە مۇشۇ نۇقسانلاردىن بەزى مىساللارنى ئوقۇرمەنلەرنىڭ مۇلاھىزىسىگە سۇنىمەن:

7 ـ بەتتە «... ئېگىز ـ پەس تاغ قاپتاللىرىدىكى كارامەتچىلىك مۆجىزە» دېگەن گەپ بار. «كارامەتچىلىك مۆجىزە» دېگەن سۆزدىكى «چىلىك» قوشۇمچىسى ئارتۇقچە. مېنىڭچە «كارامەت مۆجىزە» دېسە توغرا بولاتتى.

118 ـ بەتتە «... ياۋاشنى بوزەك قىلمايدۇ، يامانەك بولمايدۇ» دېگەن جۈملە بار، مېنىڭچە بۇ جۈملىنىڭ «يامانەك بولمايدۇ» دېگەن بۆلىكى ھەم مۇجمەل ھەم ئالدىنقى بۆلەك بىلەن باغلاشمايدۇ. ئەسلىدە بۇنى خەلق ئېچىگە كەڭ تارقالغان «ياۋاشنى بوزەك قىلمايدۇ، يامانغا بوزەك بولمايدۇ» دېگەن جۈملە بىلەن ئىپادىلىسە توغرا بولاتتى. 119 ـ بەتتە «ھەزەر ئەيلەڭ لۇكچەكتىن، ئىچىدە توڭگۇز قاترايدۇ، چىشىغا تېگىۋەرسەڭ ھەر جايدا جايلايدۇ» دېگەن جۈملە بار. بۇ خەلق ئىچىدە تارالغان «ئويناشمىغىن ئەرباب بىلەن، ئەرباب سالۇر ھەر باب بىلەن» دېگەن ماقالنىڭ سەل ـ پەل ئوخشاپ كېتىدىغان ئاددىي جۈملە بولۇپ، ماقال دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلمىگەن مۇجمەل جۈملە. بۇنداق زورمۇ زور ياسالغان ئادەتتىكى جۈملىنى ماقال ـ تەمسىل ياكى خەلق ئارىسىغا تارقالغان سۆز دېگىلى بولمايدۇ. 120 ـ بەتتە «... بۇ دېگەن باشتىن ـ ئاياغ ئوپال...» دېگەن جۈملە بار. بىز ئادەتتە «بۇ دېگەن ئۇرۇمچى»، «بۇ دېگەن قەشقەر» دەپ شۇ يەرنىڭ قالتىسلىقىنى تەكتىلەيمىز. يۇقىرىدا مىسال كەلتۈرۈلگەن جۈملىدىكى «باشتىن ـ ئاياغ» دېگەن سۆز ئارتۇقچە، 137 ـ بەتتە «... بىر ئىلاجى قىلىپ جېدەلنى سېتىۋالايلى» دېگەن جۈملە بار. بۇ ئەسەردىكى پېرسوناژنىڭ خاراكتېرىگە ماس كەلمىگەن. بۇ يەردە «بىرەر ئامالىنى قىلايلى» دېگەن بولسا، سۆز ئۆز ئورنىنى تاپقان بولاتتى. مېنىڭچە «جېدەل سېتىۋېلىش» دېگەن گەپ باشقىلارنىڭ جېدىلگە ئارىلىشىۋېلىپ ئۆزىگە ئىش تېپىۋېلىش دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ. 144 ـ بەتتە «... ئەنجانبايغۇ مەرد ئادەمنى ماقۇل دەيدۇ» دېگەن جۈملەر بار. بۇ جۈملىدە لېكسىكىلىق باغلىنىش يوق. ئەنجانباي مەرد ئادەمنىڭ نېمىسىگە ماقۇل دەيدۇ؟ دېگەن سوئالغا جاۋاب تېپىلمايدۇ.

166 ـ بەتتە «... شۇ تاپتا ئۇنىڭ مىڭ بېرىگە پىچاق تىقسا قان چىقمايتتى» دېگەن جۈملە بار. بۇ جۈملە مەنتىقىگە ئۇيغۇن ئەمەس، ئاپتور بۇ ئارقىلىق نېمە دېمەكچى؟ بۇ زادى نېمىنى چۈشەندۈرىدىغان مۇبالىغە؟

185 ـ بەتتە «ۋاھ! نېمىدېگەن بەلەن قالتىس شەرتلەر بۇ؟» دېگەن جۈملە بار. بۇ جۈملىدىكى «بەلەن» دېگەن سۆز ئارتۇقچە. «ۋاھ! نېمىدېگەن قالتىس شەرتلەر بۇ؟» دېسە جۈملە راۋان بولامدۇ؟

199 ـ بەتتە «... ئادەم چىقىشماس كۆچتۈڭگۈر دەپ ئاڭلىغىنىم بىكار ئەمەسكەنە!» دېگەن جۈملە بار. بۇ جۈملىدىكى «چىقىشماس» دېگەن سۆز شۇ يەردىكى مەزمۇن بىلەن زىچ باغلاشمىغان. «چىقىشماس» دېگەن سۆز باشقىلار بىلەن چىقىشالمايدىغان دېگەن مەنىگە ئىگە. ئەسلىدە چېلىشچى كۆچتۈڭگۈر بولغاندىن كېيىن «ھېچكىم تەڭ كېلەلمەيدىغان» دېگەن سۆز ئىشلىتىلسە توغرا بولاتتى.

226 ـ بەتتە «... چىدىماسلىق قىلغۇچە خوتۇن كىشىدەك توقۇمچىلىق قىلسا بولامدۇ؟» دېگەن جۈملەر بار. توقۇمچىلىق دېگەن بۇ سۆز مەزمۇن ھەم مەنتىقە جەھەتتىن توغرا ئەمەس،

توقۇمىچىلىق پەقەت ئاياللارغىلا خاس ئەمەس، نومۇس قىلىدىغان ئەمگەكمۇ ئەمەس.

295 ـ بەتتە «... ئۇ خۇددى ئۇزۇنغا يۇگۈرۈپ ھېرىپ، دېمى كېسىلىپ قالغاندەكلا تىنىقى ـ تىنىقىغا ئۇلگۈرمەي ھاسىرايتتى...» دېگەن جۈملە بار. بۇ جۈملىمۇ ھەم ئۇزۇن ھەم كېلەكسىز بولۇپ، ئارتۇقچە سۆز قوشۇلۇپ قالغان. «دېمى كېسىلىپ قالغاندەكلا»، «تىنىقى ـ تىنىقىغا ئۇلگۈرمەي» دېگەن سۆزلەرنى ئىشلىتىش ھاجەتسىز. مېنىڭچە «... ئۇ خۇددى ئۇزۇنغا يۇگۈرۈپ ھېرىپ قالغان كىشىدەك توختىماي ھاسىرايتتى» دېسىلا ئىخچام ھەم راۋان بولاتتى.

318 ـ بەتتە «... شۇرغانلىق يامغۇر خۇددى چېلەكلەپ چاچقاندەك شاربلداپ يېغىشقا باشلىدى» دېگەن جۈملە بار. مېنىڭچە «شۇرغانلىق يامغۇر» دېگەن سۆز مەنتىقىگە ئۇيغۇن ئەمەس. «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» دا «شۇرغان» دېگەن ئاتالغۇغا «يېغىۋاتقان قارنىڭ شامالدا ئۇچۇشى، توپلىنىپ قالغان قارنىڭ شامالدا ئۇچۇشى» دەپ ئىزاھات بېرىلگەن. شاربلداپ يېغىۋاتقان يامغۇرنى «شۇرغانلىق يامغۇر» دېيىش خاتا.

367 ـ بەتتىكى «... تۇغقانلىرىم، ئومۇمىي جامائەت ئەھلى...» دېگەن پېرسوناژ تىلىمۇ جايىغا چۈشمىگەن. مېنىڭچە «ئومۇمىي جامائەت ئەھلى» دېمەي «تۇغقانلىرىم، ئەھلى جامائەت» دېسە توغرا بولاتتى.

382 ـ بەتتە «... مەشرەپلەردە ئۇسسۇلغا بىللە چۈشتى، لېكىن ياش چوڭايغانسېرى ھەر كىم ئۆز ھەلەكچىلىكىدە بولۇپ كېتىپ، ـــ دېدى. بارا ـ بارا ئۇلارنىڭ ئۇچرىشىشىمۇ ئازلاپ قالدى» دېگەن جۈملە بار. بۇ جۈملىدە گرامماتىلىق باغلىنىش يوق. «ياش چوڭايغانسېرى ھەركىم ئۆز ھەلەكچىلىكىدە بولۇپ كېتىپ، ـــ دېدى» دېگەن پېرسوناژ تىلى ئاپتور تىلىنىڭ ئارىسىغا ئورۇنسىز قىستۇرۇلۇپ قالغان. ئۇ گەپنى كىم دېدى؟ بۇنىڭغا ئەسەردىن جاۋاب تاپقىلى بولمايدۇ.

390 ـ بەتتە «... چوڭقۇرلۇقى ئالاھەزەل ئون ـ ئون غۇلاچتەك» دېگەن سۆز بار. مېنىڭچە «ئون ـ ئونبەش غۇلاچتەك» دېسە توغرا بولاتتى.

415 ـ بەتتە «كۆزگە ئىلمىغان پۇتاق ـــ كاللىغا چوماق» دېگەن جۈملە بار. بۇ ئەسلىدە «كۆزگە ئىلمىغان پۇتقا چوماق» دېگەن خەلق ماقالى بولۇپ، ئاپتور رومانىدا بۇ ماقالنى خالىغانچە ئۆزگەرتىپ ئىشلەتكەن. مېنىڭچە خەلق ماقال ـ تەمسىللىرىنى بۇرمىلىمايلى ئۆز ئەينى بويىچە ئىشلىتىش لازىم.

480 ـ بەتتە «... ئۇنداق بۇيرۇقلارغا ئەمدى سامان سېلىپ بېرىدىغان ۋاقىت بولدى» دېگەن جۈملە بار. بۇ جۈملىنىڭ «سامان سېلىپ بېرىدىغان» دېگەن بۆلىكى مەنتىقىگە ئۇيغۇن ئەمەس. «بۇيرۇق» دېگەن جانلىق نەرسە بولمىسا، ئۇنىڭغا قانداقمۇ «سامان سېلىپ بېرىدىغان» دېگەن ئوخشىتىش ماسلىشىدۇ؟

500 ـ بەتتە «... خەلقىمىزنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن جەڭ قىلىپ مۇشۇ زېمىندا ئۆلۈپ كەتسەم رازى. مېنى يەنە قىچقىلىما» دېگەن جۈملە بار. بۇ جۈملىدىكى «مېنى يەنە قىچقىلىما» دېگەن بۆلەك ئەنجانىنىڭ شۇ چاغدىكى ھېسسىياتىغا زادىلا ماس كەلمەيدۇ. «قىچقىلىما» دېگەن سۆز باشقىلارنى زورمۇ زور كۆلدۈرمىگەن، دېگەن مەنىدە ئىپتىلىدۇ. ئەنجانىلىق بىلەن تاھىر بەگ ئانا يۇرتىنى، ئىنقىلابنى تاشلاپ چەتكە چىقىپ كېتىش ياكى ئۆز زېمىندا ئاخىرىغىچە كۈرەش قىلىشتەك جىددىي مەسىلە ئۈستىدە مۇنازىرىلىشىۋاتقاندا، ئەنجانىنىڭ «مېنى يەنە قىچقىلىما» دېيىشى مۇمكىن ئەمەس.

555 ـ بەتتە «... موما تۇۋۈگە دان چۈشمەيدىغان بۇنداق يالغان گەپلىرىڭنى گۆردىكى ئۆلۈكلەر ئاڭلىسىمۇ ئاچچىقىدا كۆتۈڭگە نەچچىنى تېپىدۇ» دېگەن جۈملە بار. بۇ جۈملىدىكى «موما

تۇۋىگە دان چۇشمەيدىغان» دېگەن ئوخشىتىش تىل قائىدىسىگە ئۇيغۇن ئەمەس. «موما تۇۋىگە دان چۇشمەيدىغان» دېگەن قانداق گەپ؟ مەنىسى نېمە؟ مېنىڭچە ئوخشىتىلغان شەيئىلەر ئوخشىغۇچى شەيئىلەر بىلەن ھەر جەھەتتىن ماسلىشىشى كېرەك.

563 ـ بەتتىكى «... پەيجاڭ نىشانىنى قارىغا ئېلىش ئۈچۈن سول كۆزىنى قىسقانىدى. ئاغزىمۇ دەل شۇ تەرەپكە مايماق ئېچىلىپ، يانداكى تاماق چىشى خۇددى ياۋا توڭگۇزنىڭ مەگىنىدەك ھىڭىدە ئۆسۈپ چىقىپلا قالدى» دېگەن ئوخشىتىشىمۇ مەنتىقسىز، كېلەڭسىز ھەم مۇجمەل بولۇپ قالغان.

613 ـ بەتتە «قالۇ ئىننا ئىلەيھى ۋە ئىننىراجىئول...» دېگەن ئايەت بار. بۇ ئايەتتە «لىللاھى»، «ئىلەيھى» دېگەن سۆزلەر چۈشۈپ قالغان ھەمدە «راجىئون» دېگەن سۆز «راجىئول» دەپ خاتا ئېلىنغان. «دۇئانىڭ ئەھمىيىتى ۋە خاسىيەتلىك دۇئالار» دېگەن كىتابتا بۇ ئايەت «قالوئىننا لىللاھى ۋە ئىننائىلەيھى راجىئون» دەپ ئېلىنغان.

بىرەر كىتابنىڭ سۈپەتلىك چىقىشى ھەر تەرەپلىمە ئامىللارغا باغلىق بولىدۇ. ئاپتورنىڭ يېزىقچىلىق دىتى، تۇرمۇش تەجرىبىسى، تىل بايلىقى، ئىپادىلەش ماھارىتى بۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئاساسلىق ئامىل، ئۇنىڭدىن قالسا مەسئۇل مۇھەررىرنىڭ بىلىم قۇرۇلمىسى، تەھرىرلىك سەۋىيىسى، ئەستايىدىللىقى، سەزگۈرلۈكىمۇ ئىنتايىن مۇھىم. شۇنىڭدەك مەسئۇل كوررېكتورنىڭ كەسپىي سەۋىيىسى، پەرق ئېتىش ئىقتىدارىمۇ بىر كىتابنىڭ سۈپەتلىك چىقىش ـ چىقماسلىقىنى بەلگىلەيدىغان ئامىللارنىڭ بىرى.

پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى ئۈچىنچى ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، ئەدەبىي ئەجادىيىتىمىزنىڭ كۈنسايىن گۈللىنىشىگە ئەگىشىپ ئۇيغۇر رومانچىلىقىمۇ ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلدى. يازغۇچىلىرىمىز تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈپ ۋە ئەستايىدىل ئىزدىنىپ، جاپالىق ئەجىر قىلىش ئارقىلىق يۈزلىگەن رومانلارنى يېزىپ ئوقۇرمەنلەرنىڭ مەنىۋى تەشنالىقىنى دەسلەپكى قەدەمدە قاندۇردى. بۇ رومانلار ئىچىدە «ئىز»، «ئويغانغان زېمىن»، «ئىزدىنىش»، «ئانا يۇرت»، «قۇم باسقان شەھەر»، «سۇتۇق بۇغراخان»، «مەھمۇد قەشقەرى» قاتارلىقلار ئوقۇرمەنلەرنىڭ قەلبىدە چوڭقۇر ھاياجان قوزغاپ، ناھايىتى ياخشى ئىجتىمائىي ئۈنۈم يارىتالىدى. بۇ رومانلارنىڭ بەدىئىي سەۋىيىسى بىر قەدەر يۇقىرى بولۇپ، رومانچىلىقىمىزغا ئۆلگە تىكلەپ بەردى دېيىشكە بولىدۇ. لېكىن خېلى زور سانىنى ئىگىلىگەن بىرمۇنچە رومانلىرىمىزنىڭ ۋەقەلىكى، مەزمۇندا ئانچە چوڭ مەسىلە بولمىسىمۇ ئەمما بەدىئىيلىكى بولۇپمۇ تىلىدا يول قويغىلى بولمايدىغان نۇقسانلار ساقلانماقتا. رومان مەلۇم دەۋرنى بەدىئىي تىل ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرىدىغان يېرىك ژانىر. شۇڭا يازغۇچى رومان يېزىشتىن بۇرۇن تارىخىي دەۋرنى، رېئال تۇرمۇشنى چوڭقۇر ئۆگىنىش بىلەن بىللە خەلق تىلىنىمۇ ناھايىتى ياخشى ئۆگىنىشى لازىم. ئاپتور تىلى بىلەن پېرسوناژلار تىلىنىڭ جانلىق، تەبىئىي، ئوبرازلىق ۋە يېقىملىق بولۇشى رومانىنىڭ بەدىئىي قىممىتىنى ئاشۇرىدىغان مۇھىم ئامىل. يازغۇچىلىرىمىز بۇ نۇقتىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىشى لازىم.

يۇقىرىدا «ئەنجانباي» رومانىنىڭ تىلىدا ساقلانغان نۇقسانلاردىن بىر قىسمىنى مىسال كەلتۇرۇپ ئۆتتۇم. بۇ ماقالەم يازغۇچى نۇر روزىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن ئەسەر يازغاندا ئەسەرنىڭ تىلى ھەققىدە كۆپرەك باش قاتۇرۇشىغا تۇرتكە بولار دەپ ئويلايمەن.

(ئاپتور شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىدىن ئارامغا چىققان)

مۇھەررىر مۇختار تۇردى

لوئېس بورخېس (ئارگېنتىنا)

ئىككى ھېكايە

چاقىرىلمىغان مېھمان

بەزىلەر بۇ ئىشنى ئاكا-ئۇكا تېلىسىنىڭ كىچىكى ئىدۋاردو ئاكىسى كرىستىنىڭ مېيىتىنى ساقلىغاندا سۆزلەپ بەرگەن دېيىشىدۇ. كرىستىئان 1890 نەچچىنچى يىلىرى مورۇن رايونىدا قېرىپ ئۆلگەن. بىراق بۇنداق رىۋايەتكە ئادەمنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئاشۇ مىسكىن ئۇزۇن كېچىدە، كىمدۇر بىرى چاي ئىچكەچ ئولتۇرۇپ بۇ ئىشنى ئاڭلىغان، ئاندىن ساينت دىئاگو دابوۋىغا دەپ بەرگەن، مەن دابوۋىدىن ئاڭلىغان. بىرنەچچە يىلدىن كېيىن، بۇ ئىش يۈز بەرگەن تۇردىرادا مەن بۇ ئىشنى باشقىلاردىن يەنە ئاڭلىدىم. بۇ قېتىمقىسى تېخىمۇ تەپسىلىي ئىدى، ئايرىم يەرلەردىكى ئازراق پەرقنى ياكى قارىمۇ قارشىلىقنى ھېسابقا ئالمىغاندا ساينت دىئاگونىڭ ئېيتىپ بەرگىنى بىلەن ئاساسەن ئوخشاش ئىدى. مەن ھازىر ئۇنى يېزىپ چىقىمەن، چۈنكى ناۋادا مەن ئۆزۈمنى ئالدىمىغانلا بولسام، بۇ كىچىككىنە ئىشتىن بۇرۇنقى چاغلاردىكى نامراتلارنىڭ ئېچىنىشلىق تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. مەن ئەمەلىيەتنى ھۆرمەتلەيمەن، بىراق چوقۇم ئەسكەرتىشكە تېگىشلىكى شۇكى، ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن، مەن بەزى تەپسىلاتلارنى بەكرەك تەكتىلەيمەن ياكى قوشىمەن.

تۇردىرادىكى كىشىلەر ئۇلارنى ئاكا-ئۇكا نېلسىنلار دەپ ئاتىشىدىكەن. شۇ يەرلىك پوپنىڭ ماڭا ئېيتىپ بېرىشىچە، ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى پوپ ھەيرانلىق بىلەن ئۇنىڭغا مۇنداق بىر ئىشنى سۆزلەپ بەرگەن: ئۇ ئاكا-ئۇكا نېلسىنلارنىڭ ئۆيىدە گوت خەت شەكلىدە بېسىلغان قارا مۇقاۋىلىق ناھايىتى كونا بىر ئىنجىلنى كۆرگەن. كىتابنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىرنەچچە بېتىدىكى قول بىلەن يازغان ئادەم ئىسىملىرى ۋە چېسلالارنى خىرەشىرە كۆرگىلى بولىدىكەن. بۇ ئۇلارنىڭ ئۆيىدىكى بىردىنبىر كىتاب ئىكەن. ئاكا-ئۇكا نېلسىنلارنىڭ خەتەرگە تولغان تارىخىمۇ خۇددى ئۇلارنىڭ باشقا بارلىق نەرسىلىرىدەك ئىز-دېرەكسىز يوقالغان. ئۇلار ئاقارتىلمىغان بىر يۇرۇش خىش ئۆيدە (ھازىر ئەلۋەتتە مەۋ-

جۇت ئەمەس) ئولتۇرغان بولۇپ، دەرۋازىدىنلا ئىككى ھويلىنى كۆرگىلى بولىدىكەن: بىرىگە رەڭلىك چىنە خىش ياتقۇزۇلغان، يەنە بىرى يەر پېتىلا ئىكەن. بۇ قورۇغا كىرگەن ئادەم ساناقلىقلا بولۇپ، ئاكا-ئۇكا نېلىسىنلار ئەزەلدىن ئالدىراپ بىرەر مېھمانىنى كۈتۈۋالمايدىكەن. ئاشۇ بىرنەچچە ئېغىز ئەسكى ئۆيدە ئۇلار ئۇخلايدىغان قاتلىما كارىۋات، باشقىلارغا كۆز-كۆز قىلىدىغان نەرسىلەردىن پەقەت ئات، ئېگەر، خەنجەر، ھەپتە ئاخىرىدا كىيىدىغان ئېسىل مۇراسىم كىيىمى ۋە ئۆتكۈر ئاق ھاراقلا بار ئىكەن. مېنىڭ بىلىشىمچە، ئۇلارنىڭ بوي-بەستى قاۋۇل، چاچلىرى قىزىل بولۇپ، دانىيىلىك ياكى ئىرېلاندىيىلىكلەر بىلەن قانداشلىقى بار ئىكەن، بىراق بۇ نۇقتىنى ئەمدى ئىسپاتلىغىلى بولمايتتى. قوشنىلىرى ئۇلاردىن خۇددى گېنېرال روساس * نىڭ ئەگەشكۈچىلىرىدىن قورققاندەك قورقىدىكەن؛ ئۇلارنى ئادەم خۇنىغا قەرز بولسىمۇ ھېچنېمە بولمايدۇ دېيىشىدىكەن. بىر قېتىم ئۇلار ساقچىلار بىلەن يۈزمۇ يۈز ئېلىشقان. بەزىلەر ئىدۇاردونى خۇئان ئىپېرا بىلەن ئۇرۇشۇپمۇ زىيان تارتمىغان دېيىشىدۇ. ئىچكى ئەھۋاللارنى بىلىدىغان ئادەملەرگە نىسبەتەن بۇ ئىش مەسىلىنى راۋۇرۇس چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئۇلار چارۋا باققان، ھارۋا ھەيدىگەن، ئات ئوغرىلىغان، قىمار ئوينىغان؛ ئۇلار پىخسىقلىقتا داڭق چىقارغان بولۇپ، پەقەت ھاراق ئىچكەندە ۋە قىمار ئوينىغاندىلا ئازراق مەردلىشىپ قالىدىكەن. ئۇلارنىڭ ئۇرۇغ-تۇغقاتلىرىنىڭ نەدىللىكىنى ھېچكىم بىلمەيدىكەن. ئۇلارنىڭ يەنە بىر ھارۋىسى ۋە ئىككى كالىسى بار ئىكەن. قانداشلىق جەھەتتە ئېيتقاندا ئۇلار بىر تۇغقان ئەمەس ئىكەن. ئۇلارنىڭ براۋا دېگىز ساھىلىدىكى سەرگەردانلىق كەچۈرمىشلىرى ئۇلار ئارىسىدا دوستلۇق ئورناتقانمىش. ئاشۇ كەچۈرمىش ۋە بىز بىلمەيدىغان سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئۇلار قېرىنداشلارچە ئاكا-ئۇكا بولۇشقانىكەن.

كىمكى ئۇلارنىڭ بىرى بىلەن يامانلاشسا، شۇ ھامان ئۆزىگە ئىككى دۈشمەن تېپىۋالىدىكەن.

ئاكا-ئۇكا نېلىسىنلار قاتتىق شەھۋەتپەرەس ئىكەن. بۇرۇن ئۇلار تۇغرىسىدا سۆز-چۆچەك بولغۇدەك ئىش پەقەتلا باشقىلارنىڭ ئۆيىدە قونۇپ قېلىش ياكى پاھىشىخانىلارغا كىرىش ئىكەن. شۇڭىمۇ كرىستىئان خۇلئانا بۇرگېس دېگەن قىزنى ئۆيىگە ئېلىپ كەلگەندە كىشىلەر بەس-بەستە مۇنازىرە قىلىشقان. ھەرھالدا كرىستىئاننىڭ مالىيى بار بولغان، بىراق ئۇ خۇلئاناغا پۇلغا يارىمايدىغان بىر مۇنچە نەرسىلەرنى بەرگەن. ئۇ يەنە ئۇنى نامراتلار ئۇۋلىرىدا ئۆتكۈزۈلىدىغان ھېلىقىدەك تايىنى يوق تانسىلارغا ئېلىپ بارغان. ئۇنداق تانسىلاردا قاتتىق ھەرىكەتلەرنى قىلىشقا ياكى بەدەننى تولغاشقا رۇخسەت قىلىنمايدىغان بولۇپ، چىراغلار باشتىن-ئاخىر ۋالىلداپ يېنىپ تۇرىدىكەن. خۇلئانا قارامتۇل، كۆزلىرى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن قىز ئىكەن، بىرەرسى ئۇنىڭغا قاراپ قويسىلا ئۇ كۈلۈپ كېتىدىكەن. بۇ نامراتلار ئولتۇراق رايونىدىكى ئايالار ئۈي ئىشلىرىنىڭ ھەلەكچىلىكىدە يا-سىنىشقا چولىسى تەگمىگەچكە، خۇلئانا خېلىلا نام چىقىرىپتۇ.

دەسلەپتە، ئىدۇاردو دائىم كرىستىئان ئىككىسىگە ھەمراھ بولۇپ يۈرۈپتۇ. بىر مەزگىلدىن كېيىن قانداقتۇر تىجارەت بىلەن ئارىشىپسىقا كېتىپتۇ، قايتىپ كەلگەندە يولدىن تاپقان بىر قىزنى بىللە ئېلىپ كەپتۇ، بىراق بىرنەچچە كۈن ئۆتمەيلا ئۇنى قوغلىۋېتىپتۇ. ئۇ تېخىمۇ قوپاللىشىپ كېتىپتۇ، قاۋاقلاردا يالغۇز ھاراق ئىچىپ ئۆلگۈدەك مەست يۈرۈيدىغان، ھېچكىم بىلەن كۆرۈشمەيدىغان بولۇۋاپتۇ. ئەسلىدە ئۇ خۇلئاناني ياخشى كۆرۈپ قالغانىكەن. ئۇنىڭ ئاشقىلىقىنى ئۇنىڭ ئۆزىدىن بۇرۇن بىلىپ قالغان قوشنىلار بۇ ئاكا-ئۇكا ئىككىيلەننىڭ ئارىسىدىكى رەشىك رىقابىتىدىن ئۆز كۆڭلىدە خۇش بولۇشۇپ

* گېنېرال روساس — ئارگېنتىنا تارىخىدىكى مۇستەبىت ھۆكۈمران.

كېتىپتۇ.

بىر كۈنى كېچىدە، ئېدۋاردو كوچىدىن ناھايىتى كەچ قايتىپتۇ، كرىستىئاننىڭ قارا ئېتى قوزۇقىغا باغلاقلىق بولۇپ، ئۇ ھويلىدا ئېسىل كىيىملىرىنى كىيگەن ھالدا ئۈنى ساقلاپ ئولتۇرغانكەن. خۇلئىانا چاي كۆتۈر-گىنىچە كىرىپ - چىقىپ يۈرۈپتۇ. كرىستىئان ئان ئېدۋاردوغا دەپتۇ:

—مەن فېلۇاسقا ئويىنغىلى بارىمەن. خۇلئىانا مۇشۇ يەردە قالىدۇ. ئۈنى ياخشى كۆرسەڭ ئىشلەتكىن!

ئۇ بۇ گەپنى ھەم بۈيرۇق ئاھاڭىدا ھەم ناھايىتى يېقىنچىلىق بىلەن دەپتۇ. ئېدۋاردو ئۇنىڭا ھاڭۋاقمىنىچە بىردەم قاراپ تۇرۇپتۇ، نېمە قىلارىنى بىلەلمەپتۇ. كرىستىئان ئورنىدىن تۇرۇپتۇ، خۇلئىاناغا پەرۋاسۇ قىلماپتۇ، ئۈنى بىر نەرسە ئورنىدىلا كۆرۈپتۇ؛ ئۇ ئېدۋاردو بىلەن خوشلىشىپ ئېتىغا مىنىپتۇ ۋە تەمكىن ھالدا ئاتنى چاپتۇرغىنىچە كېتىپ قاپتۇ. شۇ كۈنى كېچىدىن باشلاپ ئاكا-ئۇكا ئىككىيلەن خۇلئىانادىن ئورتاق پايدىلىنىپتۇ، بۇ بىر رەزىل ھەم پاسكىنا ئىش بولغاچقا، قوشنىلارنىڭ ئىززەت-نەپسىگە قاتتىق تېگىپتۇ، بۇ ئىشنىڭ تەپسىلاتىنى ئەلۋەتتە ھېچكىم بىلمەيدىكەن. دەسلەپكى بىرنەچچە ھەپتە ھەر ھالدا تىنچ-ئامان ئۆتۈپتۇ، لېكىن بۇنداق كېتىۋەرگىلى بولماپتۇ. ئۇ ئىككىسى خۇلئىانانىڭ ئىسمىنى ئۆزئارا قەتئىي تىلغا ئېلىشمايدىغان، ھەتتا خۇلئىانانى چاقىرغان چاغلاردىمۇ ئۇنىڭ ئىسمىنى بۇاستە چاقىرمايدىغان، بىر باھانىلەرنى تېپىپ بىر-بىرىگە يېنىچە-قىرىچە تېگىدىغان ياكى قېيىدايدىغان بولۇشۇپتۇ. قارىماقتا تېرە سودىسى توغرىلىق پاراڭلىشىۋاتقاندەك قىلغان بىلەن، ئەمەلىيەتتە گەپ باشقا يەرگە كېتىپ قالىدىغان بولۇپ قاپتۇ. كرىستىئاننىڭ ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ ۋار-قىرايدىغان ئادىتى بار ئىكەن، ئېدۋاردو بولسا ئۇن چىقارمايدىكەن. شۇنداق قىلىپ بۇلار ئىككىسى بىلىپ-بىلمەي ئىشق كوچىسىدىكى دۇشمەنلەرگە ئايلىنىپ قاپتۇ. نامرات رايوندا ياشايدىغان بىر ئەر بىر ئايالنىڭ پەقەت جىنسىي ھەۋەسنى ۋە ئېگىلىۋېلىش ئارزۇسىنى قاندۇرۇشتىن ئارتۇق قىممىتى بارلىقىنى دېمەيدۇ ياكى ئېتىراپ قىلمايدۇ. بىراق ئاكا-ئۇكا نېلسىنلار مۇھەببەت قاينىمىغا كىرىپ قاپتۇ. مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، بۇ ئىش ئۇلارنى ھاقارەتكە ئۇچرىتاتتى.

بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن ئېدۋاردو رو-ماس مەيدانىدا خۇئان ئىسپىرا بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ. خۇئان ئۇنىڭ چىرايلىق بىر قىزغا ئېرىشكەنلىكىنى تەبرىكلەپتۇ. مېنىڭچە شۇ قېتىم ئېدۋاردو ئۈنى ئۇرغان. شۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەر ئېدۋاردونىڭ ئالدىدا كرىستىئاننىڭ زاڭلىق قىلىشقا پېتىنالمايدىغان بولغان. خۇلئىانا ناھايىتى رايىشلىق بىلەن ئاكا-ئۇكا ئىككىيلەننى كۈتكەن؛ لېكىن ئۇ كرىستىئاننىڭ بەكرەك ياقتۇرىدىغانلىقىنى يوشۇرالمىغان. ئېدۋاردو گەرچە خۇلئىانادىن ئاكىسى بىلەن ئورتاق پايدىلىنىشنى رەت قىلمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۈنى ئەزەلدىن مەجبۇرلىمىغان.

بىر كۈنى ئۇلار خۇلئىانانى چىنە خىش ياتقۇزۇلغان ھويلىغا ئىككى ئورۇندۇق قويۇشقا، ئاندىن كېيىن كېتىشكە بۇيرۇپتۇ، چۈنكى ئۇلار ئىككىسىنىڭ مەسلىھەتلىشىدىغان ئىشى بار ئىكەن. خۇلئىانا بۇ سۆھبەت چوقۇم بىردەمدە تۈگىمەيدۇ دەپ ئويلاپ، كىرىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. بىراق ئۇ ئۇخلاپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئۇلار ئۈنى ئويغىتىپتۇ ھەمدە ئەينەكتىن ياسالغان تەسۋى ۋە ئۇنىڭغا ئانىسىدىن قالغان كىچىك كرىستىن تارتىپ ھەممە نەرسە-كېرەكلىرىنى يىغىشتۇرۇشقا بۇيرۇپتۇ، ھېچقانداق چۈشەندۈرۈپ ئولتۇرمايلا ئۈنى ھارۋىغا چىقىرىپتۇ. زېرىكىشلىك بۇ سەپەر داۋامىدا ھېچكىم گەپ قىلماپتۇ. تېخى شۇنىڭ ئالدىدىلا يامغۇر يېغىپ توختىغان بولغاچقا، يول پاتقاق ئىكەن. ئۇلار ئىككىنچى كۈنى ئەتىگەن سائەت بەش بولغاندا مورۇنغا ئاران يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇلار خۇلئىانانى پاھىشخانىدىكى دەل-

لالغا مانا شۇنداق سېتىۋېتىپتۇ. باھانى ئالدىن كېلىشىپ قويغانىكەن، كرېستىئان پۇلىنىڭ يېرىمىنى ئېدۋاردوغا بۆلۈپ بېرىپتۇ.

شۇنىڭدىن بۇرۇن ئاكا ـ ئۇكا نېلسنلار مۇھەببەتنىڭ قورقۇنچلۇق پاتقىقىغا پېتىپ قالغان بولۇپ (بۇنداق ئىش يېڭىلىق بولمىسىمۇ)، ئەمدى ئۇلارنىڭ بۇرۇنقى ئەركىلەرچە تۇرمۇشى يەنە ئەسلىگە كەپتۇ. ئۇلار يەنە قىمار ئويناپدىغان، توخۇ سوقۇشتۇرىدىغان ۋە ئارىلاپ ئۆتكۈزۈلىدىغان تەنتەنىلىك پائالىيەتلەرگە قاتنىشىدىغان بوپتۇ. بەلكىم ئۇلار بىز ئەمدى بۇ ئىشتىن قۇتۇلدۇق دەپ ئويلىغان بولغىيتتى، لېكىن ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى قەتئىي ئاقمايدىغان ياكى تامامەن يوللۇق باھانىلەرنى تېپىپ سىرتقا چىقىدىغان بولۇپ قاپتۇ. يېڭى يىل ھارپىسىدا، ئېدۋاردو بىر ئىش بىلەن پايتەختكە بارىمەن دەپ كېتىپتۇ. كرېستىئان مورۇنغا بېرىپتۇ. ئۇ ھېلىقى پاھىشەخانىنىڭ ئالدىدا ئېدۋاردونىڭ باغلاقلىق تۇرغان ئېتىنى تونۇۋالىتۇ. كىرىپ قارىسا، ئىنىسى ئۆچىرەتتە تۇرغۇدەك. قارىغاندا كرىستىئان ئاۋۋال ئېغىز ئاچقان بولسا كېرەك:

—بۇنداق كېتىۋەرسەك ئاتلىرىمىزنىڭ جۇلىقى چىقىپ كېتىدۇ. ئەڭ ياخشى ئۇنى ئۆز قولىمىزدا تۇتساق بولامدىكىن؟ — دەپتۇ ۋە دەللالنى تېپىپ پۇلنى تۇتقۇزۇپتۇ ـ دە، ئىككىسى خۇلئاناني ئېلىپ مېڭىپتۇ. خۇلئانا بىلەن كرېستىئان بىر ئاتنى مىنگەنىكەن، ئېدۋاردو ئۇزەڭگە بىلەن ئېتىنىڭ بىقىنىغا بىرنى تېپىپلا كېتىپ قاپتۇ، ئۇنىڭ ئۇلارغا قارىغۇسى كەلمەپتۇ.

بۇرۇنقى ھېلىقىدەك تۇرمۇش قايتىدىن باشلىنىپتۇ، بىراق بۇنداق ئىپلاسلارچە ھەل قىلىش چارىسى ئاخىر يەنە مەغلۇپ بوپتۇ. ئۇلار ئىختىيارسىز ھالدا يەنە مۇغەمبەرلىك قىلىشقا باشلاپتۇ، قابىل* ئۇلارنىڭ ئارىسىدا پەيدا بوپتۇ. لېكىن ئاكا ـ ئۇكا نېلسنلار قانداق ئېغىر كۇنلەرده بىللە بولغانكەنتاڭ، ئۇلارنىڭ مېھرى ناھايىتى چوڭقۇر ئىكەن. ئۇلار دەردىنى باشقىلاردىن ئالمىدىكەن. ناتونۇش كىشىلەرگە، ئىتلار ۋە ئارازچىلىق پەيدا قىلغان خۇلئاناغا ئاچچىقلايدىكەن. ئۇچ ئاي ئۆتۈپتۇ، ھاۋا يەنىلا ناھايىتى ئىسسىق ئىكەن. بىر يەكشەنبە كۇنى (يەكشەنبە كۇنى كىشىلەر بالدۇر ئۆيگە قايتىشقا ئادەتلەنگەن) ئېدۋاردو قاۋاقتىن قايتىپ كەلسە، كرېستىئان كالىنى ھارۇغا قېتىۋاتقانىكەن. كرېستىئان:

—باردو شەھىرىگە بىرنەچچە پارچە تېرە ئاپىرىپ ساتساق بولاتتى، مەن ھارۇنىنى قېتىپ قويدۇم، يۇر، ھاۋا سوۋۇپ كېتىشتىن بۇرۇن بېرىپ كېلەيلى، — دەپتۇ.

مېنىڭچە باردو شەھىرى ئۇلارنىڭ جەنۇب تەرىپىگە توغرا كېلىدۇ، لېكىن ئۇلار لاستۇروپاغا بارىدىغان يول بىلەن مېڭىپتۇ، بىرنەچچە كېيىن يەنە بىر ئاچا يولغا چىقىپتۇ. كېچىدە دالا تولىمۇ چەكسىز ئىكەن. ئۇلار بىر چاتقاللىقنىڭ چېتىگە كەپتۇ، كرېستىئان ئاغزىدىكى تاماكىنى تاشلىۋېتىپ، ئالدىرىماي ـ تېنىمەي مۇنداق دەپتۇ:

—كېلە بۇرادەر، بىرنەچچە كېيىن قۇزغۇنلار بىزگە يارىدىم قىلىدۇ. بۇگۈن مەن ئۇنى جايلىۋەتتىم. ئۇ جۇلجۇل كىيىملىرى بىلەن مۇشۇ يەردە ياتسۇن! ئۇ ئەمدى بىزگە ئاۋارىچىلىق تېپىپ بەرمەيدۇ.

ئاكا ـ ئۇكا ئىككىيلەن يىغلىشىپ دېگۈدەك قۇچاقلىشىپتۇ. ئەمدى ئۇلارنى ۋەھشىيلەرچە ئۆلتۈرۈلگەن ئايال خۇلئانا بىلەن ئۇنى ئۇتۇپ كېتىش مەسئۇلىيىتىدىن ئىبارەت يېڭى بىر رىشتە بىر ـ بىرىگە مەھكەم باغلاپتۇ.

* قابىل — «ئىنجىل» ھېكايەتلىرىدىكى ئادەم ئاتىنىڭ چوڭ ئوغلى. «يارىتىلىش خاتىرىسى»دە ئېيتىلىشىچە، قابىل دېھقان، ئۇنىڭ ئىنىسى ھابىل پادىچى ئىكەن. بىر كۇنى، قابىل ئاشلىقىنى، ھابىل قوزا ۋە قوي مېيىنى خۇداغا نەزىر قىپتۇ. خۇدا ھابىلنى ۋە ئۇ نەزىر قىلغان نەرسىلەرنى قوبۇل قىپتۇ، قابىلنى ۋە ئۇ نەزىر قىلغان نەرسىلەرنى قوبۇل قىلماپتۇ. قابىل ھەسەت قىلىپ، ئېنىزلىقتا ھابىلنى ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ. بۇ يەردە ئاپتور قېرىنداشلارنىڭ ھەسەت تۇپەيلىدىن ئۆزئارا ئازارلىشىشىنى دېمەكچى.

تاتۇق

ئۇنىڭ يۈزىدە قورقۇنچلۇق بىر تاتۇق بار ئىدى: ئاقۇش كۈل رەڭ، ياي شەكلىدىكى بۇ تاتۇق ئۇنىڭ بىر تەرەپتىكى چېكىسىدىن يەنە بىر تەرەپتىكى ئېڭىكىگىچە سوزۇلغان ئىدى. ئۇنىڭ ھەقىقىي ئىسمى مۇھىم ئەمەس، تاكا-رۇنبودىكى كىشىلەر ئۇنى لاكرولادالىق ئىنگىلىز دەپ ئاتىشاتتى. بۇ ئەتراپتىكى يەرلەرنىڭ خوجايىنى كادوسو دەسلەپتە لاكرولادانى ئۇنىڭغا سېتىشقا ئۇنىمىغان ئىكەن. مەن ئۇ ئىنگلىزنىڭ ئادەم ئويلاپ باقمىغان بىر چارىنى ئىشقا سالغانلىقىنى ئاڭلىدىم: ئۇ يۈزىدىكى تاتۇقنىڭ سىرىنى كاسودوغا ئېيتىپ بېرىپتۇ. ئۇ ئىنگلىز رېئوگران چېگرا رايونىدىن كەلگەن بولۇپ، بىر مۇنچە ئادەم ئۇنى برازىلىيىدە ئەتكەسچىلىك قىپتىكەن دېيىشەتتى. لاگرولادا چۆل ئۆسۈملۈكلىرى بىسىپ كەتكەن، سۇيى تۇزلۇق يەر بولۇپ، بۇ ئەھۋالنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن ئۇ ئىنگلىز كۆندە مەدىكارلىرى بىلەن بىللە ئىشلەيدىكەن. دېيىلىشىچە، ئۇ رەھىمسىزلىكتە ئۇچىغا چىققان ئادەم بولسىمۇ، لېكىن ئىشنى ناھايىتى ئادىل بىر تەرەپ قىلىدىكەن. ھاراقنا ناھايىتى ئامراق بولۇپ، يىلدا ئىككى-ئۈچ قېتىم ئاشۇ دېرىزىسى سىرتقا چىقىپ تۇرىدىغان ئۆيىگە مۆكۈنۈۋېلىپ، ئىككى-ئۈچ كۈن توختىماي يالغۇز ھاراق ئىچىدىكەن، ئاندىن تالاغا چىقىماندا خۇددى ئۇرۇشقا قاتناشقاندەك ياكى ئۇزۇن مۇددەت ھوشسىز يېتىپ ھوشىغا كەلگەن ئادەمدەك چىرايى تاتىرىپ، قوللىرى تىترەپ، مىجەزى ئوساللىشىپ كېتىدىكەن، لېكىن يەنىلا سۇر-ھەيۋىسىنى يوقاتمايدىكەن. ئۇنىڭ سوغۇق نەزەر بىلەن قاراشلىرى، ئورۇق، چىڭ گەۋدىسى ۋە كۈل رەڭ بۇرۇتلىرى تا ھازىرغىچە ئېسىمدە. ئۇ ھېچكىم بىلەن باردى-كەلدى قىلمايدىكەن، ئۇنىڭ ئىسپانچىسى بەكلا ناچار بولۇپ، برازىلىيىلىكلەردەك سۆزلەيدىكەن *. ئارىلاپ كېلىپ قالىدىغان سودا ئالاقىسى ياكى كىتابچىلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئۇنىڭغا بىرەر كىمدىن خەت-پەتمۇ كەلمەيدىكەن.

مەن ئەڭ ئاخىرقى قېتىم شىمالدىكى بىر نەچچە ئۆلكىنى سایاھەت قىلغاندا، كاراگۇئاتا دەرياسىغا سەل كېلىپ كېتىپ، لاكرولادادا قونۇشقا مەجبۇر بولغانىدىم. بۇ يەرگە كېلىپ نەچچە مىنۇت ئۆتمەيلا، ئەمەس بىر ۋاقىتتا كېلىپ قالغىنىمنى ھېس قىلدىم؛ مەن ئۇ ئىنگلىزغا ياخشى كۆرۈنۈش ئۈچۈن، گەپنى ئادەمنى ئانچە ھاياجانلاندۇرمايدىغان تېمىغا، يەنى ۋەتەنپەرۋەرلىك تېمىسىغا يۆتكىدىم. مەن ئىنگلاند روھىغا ئىگە بىر دۆلەت يېڭىلمەيدۇ، دېدىم. خوجايىن گېپىمگە قوشۇلىدىغاندىلىقىنى بىلدۈردى، لېكىن يەنە كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ ئۆزىنىڭ ئەنگلىيىلىك ئەمەسلىكىنى ئېيتتى. ئۇ ئىرېلاندىيىنىڭ دىنكاۋون دېگەن يېرىدىن ئىكەن. ئۇ بۇ گەپنى دەپ بولۇپلا، خۇددى بىر مەخپىيەتلىكىنى ئاشكارىلاپ قويغاندەك دەرھال توختىۋالدى.

كەچلىك تاماقتىن كېيىن، بىز ھاۋانى كۆزەتكىلى تالاغا چىقتۇق. ھاۋا ئېچىلىپ كەتكەنىدى، لېكىن جەنۇب تەرەپتىكى پىچاق بىسىدەك چوققىلارنىڭ كەينىدىكى ئاسماندا تۇرۇپ-تۇرۇپ چاقماق چىقىپ، يەنە بىر قېتىملىق بوران-چاپقۇنىدىن شەپە بېرەتتى. بىز ھېلىقى ئەبگا ئاشخانىغا قايتىپ كىردۇق، بايا بىزنى كۈتكەن مالاي بىر بوتۇلكا لوم ھارىقى ئەكىردى. ئىككىيلەن ئۈزۈنغىچە ئۈن-تىنسىز ھاراق ئىچتۇق. بىر ھازادىن كېيىن ئۆزۈمنىڭ ئازراق مەست بولۇپ قالغىنىمنى ھېس قىلدىم؛ خۇشاللىقتىنمۇ-ياكى زېرىكىشتىنمۇ ئېيتاۋۇر، تۇيۇقسىزلا ئۇنىڭ يۈزىدىكى تاتۇقنى تىلغا ئالدىم. ئۇ ئىنگلىزنىڭ

* برازىلىيىدە ئىسپان تىلى قوللىنىلىدۇ، پورتۇگال تىلىنى بەزىلەر بۈزۈلغان ئىسپان تىلى دەپ ئاتىشىدۇ.

تەرى تۇرۇلدى، بىر نەچچە سېكۇنت جىمىپ كەتتۇق، مەن ئەمدى ئۇ مېنى دۇمبالىغانچە قوغلاپ چىقىرىدىغان بولدى دەپ ئويلىنىدىم. ئاخىر ئۇ سۆز ئۇدارىنى قىلچە ئۆزگەرتمەيلا:

— بوپتۇ، بۇ تاتۇقنىڭ ھېكايىسىنى سىزگە سۆزلەپ بېرەي، لېكىن مۇنداق بىر شەرتىم بار: بۇ ئىشنىڭ قانچىلىك نومۇسلۇق، قانچىلىك شەرمەندە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، مەن ئۆز ئەينى بويىچە سۆزلەيمەن، ھەرگىزمۇ يالغانىنى قاتمايمەن، — دېدى.

مەن ئەلۋەتتە قوشۇلدۇم. تۆۋەندىكىسى ئۇ ماڭا سۆزلەپ بەرگەن ھېكايە. ئۇ بۇ ھېكايىنى سۆزلىگەندە، ئىنگلىزچىغا ئىسپانچىنى، بەزىدە ھەتتا پورتاگالچىنى ئارىلاشتۇرۇپ سۆزلىدى:

1922 ـ يىلىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە، كانۇت رايوندىكى بىر شەھەردە ئىرېلاندىيىنىڭ مۇستەقىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈشنى پىلانلاۋاتقان بىرمۇنچە ئادەم بار ئىدى، مەنمۇ شۇلارنىڭ بىرى ئىدىم. مېنىڭ شۇ چاغدىكى سەپداشلىرىمدىن بەزىلەر ھېلىمۇ ھايات، ئۇلار ھازىر تىنچ خىزمەت بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ؛ بەزىلەرنىڭ ئەھۋالى تېخىمۇ قىزىق، ئۇلار ھازىر دېگىزلاردا ياكى قۇملۇقلاردا ئەنگلىيىنىڭ دۆلەت بايرىقى ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتىدۇ؛ ئەڭ قەيسەر بىرسىنى سۇبھى مەزگىلدە بىر ھەربىي گازارمىدىكى يېرىم ئۇيقۇلۇق ئەسكەرلەر ئېتىۋەتتى؛ يەنە بەزىلىرى (تەلىيى ئانچە كاج ئەمەسلىرى) ئېچكى ئۇرۇشتىكى ئۇن ـ تىنسىز ھەتتا مەخپىي دېگۈدەك كۆرەشلەردە ئۆز ماكانىنى تاپتى. بىز بىر توپلار جۇمھۇرىيەتنى ھىمايە قىلاتتۇق، كاتولىك دىنىنىڭ مۇرىتلىرى ئىدۇق، مېنىڭچە بىز يەنە رومانتىزمچىلاردىن ئىدۇق. بىزنىڭ قارىشىمىزچە، ئىرېلاندىيىنىڭ تاقەت قىلغىلى بولمايدىغان بۇگۈنى ۋە ئوتۇپىيىچە كەلگۈسى بولۇپلا قالماي، ئۇ يەنە قىرتاق ھەم سۆيۈملۈك بىر ئەپسانە ئىدى؛ ئۇنىڭدا يۇمىلاق مۇنارلار، قىزىل سازلىقلار بار ئىدى؛ ئۇ پارنېلنىڭ * قارشىلىقى ئىدى؛ ئۇ كالا ئوغرىلىرىنى مەدھىيىلەيدىغان ئېپوس ئىدىكى، ئاشۇ كاللار بەزىدە قەھرىمانلارنىڭ سىيمىسى بولسا، بەزىدە بېلىق ۋە تاغلارنىڭ سىيماسى ئىدى. بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن، ناھايىتى ئېنىق ئېسىمدە تۇرۇپتۇ، بىزنىڭ جون ۋېنسېنت مۇئېن دېگەن بىر ئەزايىمىز مانىستتىن بىزنىڭ يېنىمىزغا كەلدى. ئۇ تېخى 20 ياشقىمۇ كىرمىگەن بولۇپ، ۋىجىك ھەم يارىماس بىر نېمە ئىدى، ئادەمنى مەددە قۇرتتەك بىئارام قىلاتتى. ئۇ ئەسىلىدە ۋە ساختا شۆھرەت تۈيغۇسى ئىچىدە قانداقتۇر بىر مەشھۇر كىتابچىنى پىشىق ئوقۇۋالغانكەن، مەيلى قانداق مەسىلە توغرۇلۇق سۆزلىشەيلى، ئۇ ھامان دېئالېكتىك ماتېرىيالىزم بويىچە خۇلاسە چىقىراتتى. ئۇ ئىنقىلاب چوقۇم غەلبە قىلىدۇ دەپ كېسىپ ئېيتاتتى. مەن بولسام يۇكسەك ئىرادىلىك، ھەققانىي كىشىلەر ھەرقانداق ئېھتىماللىقنى نەزەرگە ئېلىشى، ھەتتا مەغلۇبىيەتنىمۇ ئويلاپ قويۇشى كېرەك دەيتتىم...

ناھايىتى كەچ بولۇپ كەتكەندى، بىز كاربىدور ۋە پەلەمپەيدە تالاش ـ تارتىش قىلغىنىمىزچە كوچىغا چىقتۇق. ماڭا چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغىنى مۇئېننىڭ نۇقتىئىنەزەرلىرى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ناھايىتى كەسكىن تەلەپپۇزى ئىدى. يېڭى كەلگەن بۇ يولداش مەسىلە مۇزاكىرە قىلمايۋاتاتتى، بەلكى كەمىستىش ۋە تەئەددى بىلەن بۇيرۇق چۈشۈرۈۋاتاتتى. بىز مېڭىپ شەھەرنىڭ چېتىگە چىقتۇق، بۇ يەردە ئۆيلەر تارقاق ئىدى. تۈيۇقسىز ئوق ئاۋازى ئاڭلاندى، بىز قاتتىق چۆچۈپ كەتتۇق (بۇنىڭدىن بۇرۇن بىز بىر زاۋۇت ياكى ھەربىي گازارمىنىڭ قورۇق تېمى يېنىدىن ئۆتكەنىدۇق). بىز دەرھال بۇرۇلۇپلا بىر توپا يولغا كىردۇق. بىر ئەسكەر ئوت كەتكەن بىر ئۆيدىن يۈگۈرۈپ چىقتى، ئوت يورۇقىدا ئۇنىڭ گەۋدىسى ناھايىتى ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى. ئۇ بىزگە «توختا!» دەپ قاتتىق ۋارقىردى، مەن

* پارنېل (Charles Stewart Parnell, 1846 – 1891) ئىرېلاندىيىلىك سىياسىيون، ئەنگلىيە ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇپ، ئىرېلاندىيىنىڭ مۇستەقىللىقىنى تەشەببۇس قىلغۇچى رەھبەرلەرنىڭ بىرى.

قەدىمنى تېزلەتتىم، مېنىڭ ئۇ سەپدىشىم ماڭا يېتىشەلمىدى. كەينىمگە قارىسام جون ۋېنسېنت مۇئېن قورققىنىدىن مىدىر-سىدىر قىلالماي قېتىپلا قاپتۇ. مەن كەينىمگە يېنىپ يۈگۈرۈپ بېرىپ، ھېلىقى ئەسكەرنى بىر مۇشت بىلەن يىقىتۇېتىپ، ۋېنسېنت مۇئېنىنى ئاغزىمنى بۇزۇپ تىللىغىنىمچە «تېز ماڭ!» دەپ كۈچەپ تارتتىم. ئۇ قورققىنىدىن ئۆزىنى تاشلاپلاۋەتكەن ئىدى، مەن ئامالسىز ئۇنىڭ قولتۇقىدىن يۆلىگەنچە يۈگۈردۇم. بىز ئوت يورۇقى قاپلىغان قاراڭغۇ كېچىدىن يول تېپىپ قاچتۇق، كەينىمىزدىن قويۇق ئوق ئاۋازى ياڭرىدى، مۇئېننىڭ ئوڭ بىلىكىنى بىر پاي ئوق سىيپاپ ئۆتۈپ كەتكەنىدى. بىز كىچىك بىر قارىغايلىققا قېچىپ كىرگىنىمىزدە، ئۇ مىشىلداپ يىغلاشقا باشلىدى.

ئاشۇ يىلى، يەنى 1922-يىلى كۈزدە، مەن گېنېرال بېكلېينىڭ يېزىدىكى داچىسىغا كۆزەتچىلىك قىلىۋاتقان ئىدىم. ئۇ گېنېرال ئەينى چاغدا بېنگالدا ئاللىقانداق بىر مەمۇرىي خىزمەتتە بولۇپ، مەن ئۇنى ئەزەلدىن كۆرۈپ باقمىغانىدىم. بۇ داچا سىلىنغىلى تېخى يۇز يىلغا يەتمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ناھايىتى كونىراپ قاراڭغۇلىشىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭدا بىر مۇنچە ئەگرى-بۈگرى كاردور ۋە كىرەكسىز دەھلىزلەر بار ئىدى. ئاسار ئەتىقىدەك ئۆي جاھازلىرى ۋە نۇرغۇن كونا كىتابلار ئاستىنقى قەۋەتكە تولۇپ كەتكەنىدى: بۇ كىتابلارنىڭ مەزمۇنلىرى بىر-بىرىگە زىت ۋە مۇناسىۋەتسىز بولۇپ، مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا دەل 19-ئەسىرنىڭ تارىخىنى ئىپادىلىگەنىدى؛ پېرسىيىنىڭ نىشاپوردا سوقۇلغان مىسران قىلىچىنىڭ ئەگرى بىسىدا قەدىمكى ئۇرۇشلارنىڭ شەپىسى ۋە دەھشىتى قېتىپ قالغاندەك ئىدى. قورۇغا ئارقا ئىشىكتىن كىرگەنلىكىمىز ھېلىمۇ ئېسىمدە. مۇئېننىڭ قورۇپ كەتكەن لەۋلىرى تىترەيتتى، ئۇ پىچىرلاپ تۇرۇپ ئاشۇ كەچتىكى ئىشنىڭ ئاجايىپ قىزىق بولغانلىقىنى دېدى؛ مەن ئۇنىڭغا بىر ئىستاكان چاي قۇيۇپ بەردىم. يارىسىنى تاڭدىم. ئوق ئۇنىڭ تېرىسىنى ئازراق سۇرۇۋەتكەن بولۇپ، سۆڭەككە زەخمە يەتمىگەنىدى. ئۇ تۇيۇقسىز چۈشىنەلمىگەندەك تەرىزدە:

— سەن ناھايىتى چوڭ خەتەرگە تەۋەككۈل قىلدىڭا، — دېدى. مەن:

— ئەنسىرىمىسەڭمۇ بولىدۇ، — دېدىم (بىزنىڭ ئىچكى ئۇرۇشتا كۆنگىنىمىز بويىچە، بايىقىدەك ئەھۋالدا مەن ئاشۇنداق قىلمىسام بولمايتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بىر سەپدىشىم تۇتۇلسا، بىزنىڭ پۈتكۈل ئىشلىرىمىزغا خەۋپ يېتىشى مۇمكىن ئىدى).

ئەتىسى مۇئېن تىنچلاندى. ئۇ مەن بەرگەن بىر تال تاماكىنى ئالدى-دە، ناھايىتى قاتتىق تەلەپپۇز بىلەن «ئىنقىلابىي پارتىيىمىز ئىشلىتىۋاتقان ئىقتىسادنىڭ مەنبەسىنى» ئىگىلەيمەن، دەپ مېنى سوراقىقا تارتقىلى تۇردى. ئۇ ئوتتۇرىغا قويغان مەسىلە ناھايىتى يوللۇق ئىدى. مەن راست گەپ قىلىپ، ئۇنىڭغا ئەھۋالنىڭ ناھايىتى ئېغىر ئىكەنلىكىنى ئېيتتىم. جەنۇب تەرەپتە ئوق ئاۋازى شىددەتلىك ئىدى. مەن مۇئېنغا سەپداشلىرىمىزنىڭ بىزنى ساقلاۋاتقانلىقىنى ئېيتتىم. مېنىڭ پەلتوىيۇم بىلەن تاپانچام ياتقىمدا ئىدى، ئۇلارنى ئېلىپ چىقسام مۇئېن كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ ساپادا يېتىپتۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ قىزىۋاتقانلىقىنى سەزگەن ئىدى، مۇرەم ئاغرىپ كېتىۋاتقىدۇ دەپ قاقشايتتى.

مەن ئۇنىڭ قورقۇنچاقلىقتا قۇتقۇزغىلى بولمايدىغان دەرىجىگە يەتكەنلىكىنى چۈشەندىم. گاڭگىرىغان بىر ھالەتتە ئۇنىڭغا ئېھتىياتقىلىشنى تاپىلاپ، ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشتىم. گويا ئۇ توخۇ يۈرەك ۋېنسېنت مۇئېن ئەمەس مەن ئۆزۈمدەك، قاتتىق خىجىللىق ھېس قىلدىم. بىر ئادەمنىڭ قىلمىشى-ئەتىمىشلىرى بىلەن باشقا بارلىق ئادەملەرنىڭ قىلمىشى-ئەتىمىشلىرى ئوتتۇرىسىدا ئوخشاشلىقلار بولىدۇ. شۇڭا بىر ئادەمنىڭ بويۇنتاۋلىقىنى پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ يۈزىنى تۆككەنلىك دېيىشنى ئادىللىق ئەمەس دېگىلى بولمايدۇ، بىر يەھۇدىينىڭ كىرىستقا مىخلىنىشى

پۈتكۈل ئىنسانىيەتنى قۇتقۇزالايدۇ دېيىشنىمۇ ئادىللىق ئەمەس دېگىلى بولمايدۇ. شوپېنخاۇئۇر * مۇنداق بىر مەشھۇر سۆزنى قىلغان: مەن، دېمەك باشقىلار دېمەكتۇر، ئادەم دېمەك بارلىق جانلىق دېمەكتۇر. ئۇنىڭ بۇ گېپىنىڭ بەلكىم زاكۇنى بولسا كېرەك. مەلۇم مەندىن ئېيتقاندا، شېكىسپىر دەل ئاشۇ جون ۋېنسېنت مۇئېننىڭ ئۆزى شۇ.

بىز گېنېرالنىڭ چوڭ داڭسىدا توقۇز كۈن تۇردۇق. ئۇرۇش ئېلىپ كەلگەن ئازاب-ئوقۇبەت ۋە ئارزۇ-ئارمانلار ھەققىدە مېنىڭ بىر نەرسە دېگۈم يوق، مېنىڭ مەقسىتىم پەقەتلا مېنىڭ چىرايىمنى بۇزغان مۇشۇ تاتۇقنىڭ قانداق پەيدا بولغانلىقىنى بايان قىلىپ بېرىش، خالاس. ئاشۇ توققۇز كۈن مېنىڭ ئېسىمدە گويا بىرلا كۈنگە ئايلانغاندەك، پەقەت ئەڭ ئاخىرقى ئىككىنچى كۈنلا بۇنىڭ سىرتىدا ئىدى. ئاشۇ كۈنى بىزنىڭكىلەر بىر ھەربىي گازارمىغا بۆسۈپ كىرىپ، 16 ئەسكەرنى ئۆلتۈرۈپ، ئەلفېندا پىلىموتتا ئوققا تۇتۇلۇپ ئۆلتۈرۈلگەن 16 سەپدىشىمىز ئۈچۈن ئىنتىقام ئالغانىدۇق. مەن تاڭ خىرە يورۇغاندا غىپپىدە چىقىپ كېتىپ، قاراڭغۇ چۈشكەندە قايتىپ كەلگەنىدىم. مېنىڭ ھەمرايىم مېنى ئىككىنچى قەۋەتتە ساقلاۋاتاتتى، ئۇ ئاغرىق تۇپەيلىدىن بىرىنچى قەۋەتكە چۈشەلمەيتتى. ئېسىمدە قېلىشىچە، ئۇ ئىستراتېگىيىگە ئائىت بىر كىتابنى كۆتۈرۈۋالغانىدى، ئۇ ماۋزىسى ياكى كلاۋسېۋىتىس ** نىڭ ئەسىرى بولسا كېرەك. بىر كۈنى كەچتە ئۇ ماڭا «مەن ئەڭ ياقتۇرىدىغان قورال — زەمبىرەك» دېگەنىدى. ئۇ بىزنىڭ پىلانىمىزنى سۈرۈشتۈرۈپ، مەمەدانلارچە تەنقىد قىلاتتى ياكى تۆزىتەتتى. ئۇ يەنە دائىم «ئېچىنىشلىق ئىقتىسادىي ئاساسىمىز»غا ھۇجۇم قىلىپ، جاھىل ۋە شۇم ھالەتتە ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ چوقۇم چاتاق بولىدىغانلىقىنى قىياس قىلاتتى. ئۇ «بۇ ئىش تۈگەشتى» دەپ غودۇرايتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ جىسمانىي جەھەتتىكى ئاجىزلىقىنى چاندۇرماسلىق ئۈچۈن، زېھنىنىڭ ئۆتكۈر ئىكەنلىكىنى نامايان قىلىشقا كۈچەپ تىرىشاتتى. ھەر ھالدا بىز توقۇز كۈننى مانا شۇنداق ئۆتكۈزدۇق.

ئوننىچى كۈنى ھۆكۈمەت ئارمىيىسى شەھەرنى پۈتۈنلەي كونترول قىلدى. قاۋۇل ئاتلىق ئەسكەرلەر شەھەرنى ئۇن-تىنىچ چارلايتتى، شامال ئىس-تۈتەكلەرنى ئۇچۇرۇپ يۈرەتتى؛ مەن كوچىنىڭ بۇرجىكىدە تۇرۇپ، مەيداندا ئەسكەرنىڭ بىر جەسەتنى قاربىغا نىشانى قىلىپ ئوق ئېتىش مەشقى قىلىۋاتقانلىقىنى كۆردۈم... مەن ئۇ كۈنى سەھەردىلا چىقىپ كېتىپ، چۈشتىن بۇرۇنلا قايتىپ كەلدىم. مۇئېن كۇتۇپخانا ئۆيىدە بىرىگە گەپ قىلىۋاتاتتى، مەن ئۇنىڭ ئاۋازىدىن تېلېفون بېرىۋاتقانلىقىنى ئۇقتۇم. ئۇ مېنىڭ ئىسمىمنى تىلغا ئالدى، ئارقىدىنلا مېنىڭ كەچ سائەت يەتتىدە قايتىپ كېلىدىغانلىقىمنى دېدى، يەنە تېخى مەن گۇللۇكتىن ئۆتكەندە مېنى تۇتسا بولىدىغانلىقىنى ئېيتتى، پىلان كۆرسەتتى. مېنىڭ بۇ ئەقىللىق دوستۇم ئەقلىنى ناھايىتى ئىشلىتىپ تۇرۇپ مېنى دۈشمەنلەرگە سېتىۋاتاتتى. مەن يەنە ئۇنىڭ ئۆز بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش تەلىپىنىمۇ ئاڭلىدىم.

مېنىڭ بۇ ھېكايەم مۇشۇ يەرگە كەلگەندە كاللام ئېلىشىپ كېتىدۇ، ھېكايىمۇ ئۈزۈلۈپ قالىدۇ. پەقەتلا ئۇ مۇناپىقنىڭ قاچقىنى، مېنىڭ ئالۋاستى ئۇۋىسىدەك قاپقاراڭغۇ كاردورىدىن ئۆتۈپ، ئادەمنىڭ بېشىنى قايدۇرىدىغان پەلەمپەيلەردىن چۈشۈپ، تاپ باستۇرۇپ قوغلىغىنىمىلا ئېسىمدە. مۇئېن بۇ ئۆيلەرنىڭ ئۈجۈر-بۈجۈرىنى مەندىن ئوبدان بىلەتتى، بىرنەچچە مەرتەم ئۇ قېچىپ كەتكىلى تاسلا قالدى. لېكىن ئەسكەرلەر كېلىپ مېنى تۇتۇۋېلىشتىن بۇرۇن، مەن ئۇنى بىر بۇلۇڭغا قاپسىۋالدىم. مەن گېنېرالنىڭ تامغا ئېسىقلىق

---

* شوپېنخائۇر (Arthur Schopenhauer, 1788 – 1870) گېرمانىيىلىك پەيلاسوپ.

** (Karl von Clausewitz, 1780 – 1831) پرۇسسىيىلىك گېنېرال، بىرلىن ھەربىي مەكتىپىگە مۇدىر بولغان «ئۇرۇش توغرىسىدا» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار.

كۆرگەزمە قورال ـ ياراغلىرى ئاربىسىدىن بىر ئەگرى قىلىچنى سۇغۇرۇۋېلىپ، قىلىچنىڭ ھىلال ئاي شەكلىدىكى پولات تىغى بىلەن ئۇ. نىڭ يۇزىدە ھىلال ئاي شەكلىدىكى يوقالماس قانلىق ئىز قالدۇردۇم. بورخېس، ئىككىمىز گەرچە تونۇشمىساقمۇ، مەن بۇ ئىشنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى سىزگە ئېيتىپ بەردىم. مېنى كۆزگە ئىلمىسىڭىز مەيلى، مېنىڭ كۆكلۈم يېرىم بولمايدۇ.

ئۇ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە توختاپ قالدى. مەن ئۇنىڭ قولىنىڭ تىترەۋاتقانلىقىنى بايقىدىم.

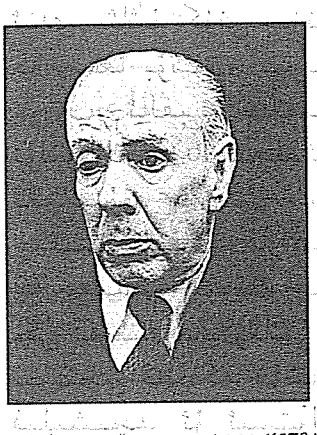
ـــ مۇئېن كېيىن قانداق بولدى؟ ـــ دەپ سورىدىم مەن.

ـــ ئۇ يۇدا * غا بېرىلگەن ئىنئامغا ئېرىشىپ، برازىلىيىگە قېچىپ كەتتى. شۇ كۇنى چۈشتىن كېيىن مەن بىرنەچچە مەسىكەرنىڭ مەيدانىدا بىر ئادەمنى قارىغا نىشانى قىلىپ ئېتىۋاتقانلىقىنى كۆردۇم.

مەن ئۇنىڭ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇشنى كۈتۈپ ئولتۇردۇم، لېكىن ئۇ بىر ھازاغىچە ئۇندىمىدى. ئاخىر مەن ئۇنى داۋاملاشتۇرۇشقا دەۋەت قىلدىم.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ بىرنى ئېكىراپ قويۇپ، يۇزىدىكى ھېلىقى كۈل رەڭ ئەگرى تاتۇقىنى ئېچىنىش بىلەن كۆرسەتتى.

ـــ ئەجەبا سىز ئېشەنمىدىگىزمۇ؟ ـــ دېدى ئۇ پىچىرلاپ تۇرۇپ، ـــ ئەجەبا سىز مېنىڭ يۇزۇمدىكى بۇ ئىپلاس ئىزنى كۆرمىدىگىزمۇ؟ مەن سىزنىڭ بۇ ھېكايىنى تولۇق ئاڭلىشىڭىز ئۈچۈن مۇشۇ ئۇسۇلدا سۆزلەپ بەردىم. مەن ئۆزۈمنى قوغدىغان ئادەمنى پاش قىلدىم، ۋېنسېنت مۇئېن مەن شۇ. ئەمدى مېنى كەمسىتسىڭىز بولىدۇ.

بورخېس (JorgeluisBorges, 1899- 1986) ئارگېنتىنالىق شائىر، يازغۇچى ۋە تەرجىمان. ئۇ بۇئېنىس ـ ئايرېستا ئەنگلىيەقان سىستېمىسىدىن بولغان بىر ئادۋوكات ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. جەنۇبىدە ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگىتىپ، كامبرىج ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇغان. ئىنگلىز، فرانسۇز، گېرمان تىللىرىنى ئۆگەنگەن. ئوتتۇرا مەكتەپتە شېئىر يېزىشقا باشلىغان. 1919 ـ يىلى ئىسپانىيىگە بېرىپ، رادىكالىلار ۋە ئاۋانگارت يازغۇچىلار بىلەن قويۇق مۇناسىۋەتتە بولغان ھەمدە بىللە ژۇرنال چىقارغان. 1923 ـ يىلى تۇنجى شېئىرلار توپلىمى نەشر قىلىنغان. 1935 ـ يىلى تۇنجى ھېكايىلەر توپلىمى نەشر قىلىنىپ، ئۇنىڭ ئارگېنتىنا ئەدەبىياتىدىكى ئورنى تىكلەنگەن. ئۇ 1950 ـ يىللىرى 1953 ـ يىلىغىچە ئارگېنتىنا يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، 1955 ـ يىلى دۆلەتلىك كۈتۈپخانىنىڭ باشلىقى، بۇئېنوس ـ ئايرېس ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پالسىپە پروفېسسورى بولغان. ئۇنىڭ «بۇئېنوس ـ ئايرېس ھاياجانلىرى» (1923)، «ئالدىمىلىكى ئاي» (1925)، «سائىنت مارتىن مارکىلىق مەشىق دەپتىرى» (1929)، «سايىگە مەدھىيە» (1969)، «يولۇاسنىڭ ئالتۇنى» (1972)، «ئېغىر ئەتىرگۈل» (1975) قاتارلىق شېئىر توپلاملىرى؛ «قولاڤكەستىلەر تەزكىرىسى» (1937)، «ئاچا يول تۇتاشقان گوللۇك» (1941)، «ئالېف» (1949)، «ئولۇم ۋە كومپاس» (1951)، «بلۇيوئېرنىڭ دوكلاتى» (1970) قاتارلىق بىر مۇنچە ھېكايە توپلاملىرى بار. ئۇ يەنە كافكا، فولكنېر قاتارلىق مۇھىم يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلغان. بورخېس ئۆز ھاياتىدا ناھايىتى كۆپ شان ـ شەرەپلەرگە، جۈملىدىن بىر مۇنچە مۇكاپات، ئوردېنى ۋە پەخرىي نامىلارغا ئېرىشكەن. لېكىن ئۇنوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشەلمىگەن. ئۇ بۇھەقتە: «مۇكاپاتقا ئېرىشىش پەقەتلا شۇھرەت تەمەسىنى قانداۋرۇش ئۈچۈنلۇر، شۇنداق بولغان ئىكەن، نوبېل مۇكاپاتىغا ئېرىشەلمىسەممۇ ھېچقىسى يوق» دېگەن. بورخېسنىڭ نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشەلمىگەنلىكى دۇنيا ئەدەبىياتىدىكى بىر ئەپسۇسلىنارلىق ئىش بولۇپ قالدى، لېكىن بۇ ئەپسۇسلۇق بورخېسقا ئەمەس، بەلكى نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا مەنسۇپ دېيىش كېرەك مۇزاپىق. چۈنكى ئۇنىڭ يارالقان ئىجادىي مۇزمۇنىدىكى دۇنيا ئەدەبىيىتىدىكى مۇنبەررە ناھايىتى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بەزىلەر بورخېسنى ھازىرقى زامانىدىكى ئەڭ بۈيۈك دۇنياۋى يازغۇچى دەپ تەرىپلىشىدۇ. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ تىلى ئىخچام، پۇختا، قۇرۇلمىسى ئېچىل، تەسەۋۋۇرى ئۆزگىچە. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئارگېنتىنا تۇپرىقىنىڭ جانلىق ھاياتىنى جۈملىدىن شەرق ئەللىرىنىڭ ئۆزگىچە مۇھىتىنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلغان بولۇپ، ئاز ھەجمىگە كۆپ مەزمۇن سىغدۇرغان، بىمەنىلىك ۋە خام خىيالغا تولغان، كۈچلۈك سېھرىي تۈسكە ئىگە.

تەرجىمانلىق

(«لاتىن ئامېرىكىسى مىكرو ھېكايىلىرىدىن تاللانما» ناملىق كىتابتىن) **تاھىر ھامۇت** تەرجىمىسى

(تەرجىمان ئۇرۇمچى مىڭيول كىنو ـ تېلېۋىزىيە، ئېلان تارقىتىش، مەدەنىيەت چەكلىك شىركىتىدە)

مۇھەررىر **قاھار نىياز**

* يۇدا (Judas) ئەيسا مەسىھنىڭ ئون ئىككى شاگىرتىنىڭ بىرى، كېيىن ئەيسانى سېتىپ، ئوتتۇز كۈمۈش تەڭگىگە ئېرىشكەن.

كۆڭۈلداش

(چۆچەك)

جاهان سۆزمەنلىرى ھېكايەت باغلىرىدىن چىرايلىق گۈلدەستىلەرنى تۈزۈپ، شۇنداق پاساھەت كەلتۈرىدۇكى، ئەلمساقتا يېقىن دەۋرلەردە پەرەڭ دەيدىغان بىر كاتتا مەملىكەت بولغانىكەن. بۇ مەملىكەتنىڭ پادىشاھىنى خورش شاھ دەپ ئاتايدىكەن. پادىشاھ ئادىل ۋە ساخاۋەتلىك بولۇپ، مەملىكەت ئاۋات، خالايىق شاد-خۇرام، باي-باياشات ئىكەن. پادىشاھ ئەل-خەلقنىڭ بەخت-سائادىتىنى ئويلايدىكەن. ئاۋام پادىشاھنى چەكسىز ھۆرمەتلەيدىكەن ۋە ئۇنىڭ ئۇمىدىنى ھەرگىز يەردە قويمايدىكەن. خورش شاھ شۇ قەدەر زور ھەشەمەت ۋە سەلتەنەت ئىگىسى بولسىمۇ ئەمما پەرزەنتسىز ئىكەن. شۇڭەتلىك شاھ بىر قانچە خانىشقا ئۆيلەنگەن بولسىمۇ، خوتۇنلىرىنىڭ ھېچقايسىسى ھامىلدار بولماپتۇ. پادىشاھ بىر كۈنى ئۆمرىنىڭ تەڭدىن تولىسى ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى ئويلاپ كۆڭلى بەك يېرىم بوپتۇ. ئۇ ھاياتىمغا كەچ كىرىپ قالدى، بۇلبۇللار شەيدا بولغان، گۈل-چېچەككە تولغان باھار چاغلىرىم ئاخىرلىشىپ، شاخلىرىمدا خازان ياپراقلار باش كۆتۈرگەن كەچ كۈزۈم باشلاندى. ئەمما ھازىرغىچە بىرەر پەرزەنت كۆرەلمىدىم، زاتىمنىڭ قېنى مەن بىلەن قۇرۇيدىغان ئوخشايدۇ، ئەگەر ئۆمرۈم ئاخىرلىشىپ بۇ بىۋاپا سارايى پانىيەدىن خۇدانىڭ دەر-

گاهىغا يول ئالسام، مېنىڭ تەختىمده كىم قا-
لار، ئەجدادلىرىمدىن مىراس بولۇپ كېلىۋاتقان
بۇ شاھلىق سەلتەنىتى كىملەرنىڭ قولىدا دەپ-
سەندە بولار ۋە كىملەر دەۋران سۈرەر؟ دەپ
خىيال قىلىپ كۆڭلى قاتتىق ئازاب ئىچىده
قاپتۇ ۋە ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي ئۆزاقتىن - ئۆزاق
يىغلاپتۇ، شۇنىڭدىن كېيىن غەم - ھەسرەت،
ۋەھىمە پادىشاھنىڭ باغرىنى تاتىلاشقا باشلاپ-
تۇ.

پادىشاھ خورش شۇ خۇسۇستا خۇداغا يېلە-
نىپ، بىرەر ئوغۇل ئاتا قىلىشنى ئىلتىماس قە-
لىپ كېچە - كۈندۈز سەجدىدىن باش ئالماپتۇ.

پادىشاھنىڭ تەلەپ - مۇناجاتلىرى كۆككە
يەتكەندە ئاللا ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ، دۇئالا-
رىنى ئىجابەت قىلىپتۇ، پادىشاھنىڭ بىر خا-
نىشى ھامىلدار بوپتۇ، پادىشاھ چەكسىز
خۇشال بوپتۇ. يۇرت ئەھلىگە داستىخان سې-
لىپ كاتتا بايرام قىلىپ بېرىپتۇ. مەملىكەت
خەلقى خانىشنىڭ ھامىلدار بولغانلىقىدىن،
شاھلىقنىڭ ۋارىسسىز قالمايدىغانلىقىدىن
سۆيۈنۈپ خۇشاللىقتا قىلغىلى قىلىق تاپالماي
قاپتۇ ۋە پادىشاھقا ئۆزۈن ئۆمۈر، دۇنياغا كۆز-
ئاچقۇسى شاھزادىگە ئاسانچىلىق تىلەپتۇ.

ۋاقىت ئۆتۈپ، توققۇز ئاي، توققۇز كۈن،
توققۇز سائەت بولغاندا پادىشاھنىڭ خانىشى
شۇنداق چىرايلىق ۋە ساغلام بىر ئوغۇل تەۋە-
لۈت قىپتۇ. ئادەم ئاتام دۇنياغا كەلگەندىن
باشلاپ شۇ چاغقىچە دۇنيادا بۇنداق چىرايلىق
بالىنى تېخى جاھان كۆرگەن ئەمەسكەن. خالا-
يىق بالىنىڭ نۇرانە چېھرىدىن ھەيران بولۇشۇپ-
تۇ. پادىشاھ يەنە كاتتا مەرىكە ئۆتكۈزۈپ
شاھزادىگە مۇنەجىم دەپ ئىسىم قويۇپتۇ.

پادىشاھ شاھزادە بىلەن بىرلا ۋاقىتتا تۇ-
غۇلغان بىر بالا تېپىپ كېلىشكە بۇيرۇق بې-
رىپتۇ. پادىشاھنىڭ ۋەزىر، ئەمىرلىرى پەرمان
بويىچە مەملىكەتنى نەچچە ئايلىنىپ شاھزادە
مۇنەجىم بىلەن بىر دەقىقىده تۇغۇلغان بىر ئو-
غۇلنى تولىمۇ بىچارە بىر دېھقان ئۆيىدىن تې-
پىپتۇ. بۇ بالىنى پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا كەل-
تۈرۈپ شاھزادىگە قوشۇپ قويۇپتۇ. بالىنىڭ
ئىسمىنى كۆڭۈلداش دەپ قويۇپتۇ. شاھزادە
بىلەن كۆڭۈلداش شۇ كۈندىن ئېتىبارەن بىللە
تۇرمۇش كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ. ئىككى بالا
كۈندىن - كۈنگە ساغلام ۋە ئەقىللىق بولۇپ
ئۆسۈپتۇ. ئۇلار يەتتە ياشقا كىرگەندە كاتتا
دانىشمەن ئۇستازلارغا تۇتقۇزۇپتۇ. ئىككى بالا
ئۇستازلىرى ئۆگەتكەن ئىلىم - بىلىم، ئە-
قىل - ھېكمەتنى پۇختا ئىگىلەپ يۇرت ئۇس-
تازلىرى بىلەن مۇھاكىمە - مۇنازىرە قىلىشقۇ-
دەك بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇلار
قىلىچۋازلىق، نەيزىۋازلىق ۋە كۈچتۇڭگۇرلۇك
جەھەتتە جاپالىق چېنىقىپ، جەڭ سەنئىتىنى
پۇختا ئىگىلەپ باتۇرلۇقتا تەڭداشسىز يىگىت-
لەردىن بولۇپ چىقىپتۇ.

يىللار ئۆتۈپ شاھزادە بىلەن كۆڭۈلداش
ئون يەتتە ياشقا كىرىپ قاپتۇ ھەمده پادىشاھقا
ھەمراھ بولۇپ ئوۋغا چىقىدىغان بوپتۇ. بۇ
ئىككىسى ئوۋ ئولجىلىرىنىڭ كۆپلۈكى ۋە
باتۇرلۇقلىرى بىلەن باشقىلارنى ھەيران قالدۇ-
رىدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرى شاھ ئاتىسى بىلەن
شىكاردىن قايتقان شاھزادە ھارغىنلىق ھېس
قىلىپ ھۇجرىسىغا كىرىپ يېتىپلا ئۇيقۇغا
كېتىپتۇ. ئۇ چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىده مۇنداق
بىر ئىش كۆرۈپتۇ: پەلەككە تاقىشىپ تۇرغان
بىر راۋاق تۇرارمىش، ئۇلارنىڭ ئىچى ئاجايىپ
كەڭتاشا بولۇپ، قەسىر - ئىمارەتلەر، گۈلزار-
لار، زۇمرەتتەك سۇلار ئويناپ ئېقىۋاتقان مە-
ھەر ئېرىقلار ۋە ئالتۇن قەسىرلەرنىڭ شولىسى
چاقناپ تۇرغان بىر سۈزۈك كۆل بارمىش.
كۆلنىڭ بويىدا بىر ئالتۇن تەخت قويۇلغان بو-
لۇپ، ئۇنىڭدا ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دې-
سە، كۈن خىجىل، لەۋلىرىدىن گۈل ئۇيات
چېكىدىغان، كۆزلىرىگە چولپان سەجده قىلە-
دىغان ئاجايىپ گۈزەل بىرنازىنىن جانان ئولتۇ-

رارمىش. بۇ لاتاپەتكارنىڭ ئەترايىدا گۈلدەستە-دەك چىرايلىق قىزلار پەرۋانىدەك ئايلىنىپ يۈ-رەرمىش.

شاھزادە قىزنى چۈشىدە كۆرۈشى بىلەن ئاشىقلىق بالاسىغا مۇپتىلا بولۇپ، «ئاھ» دەپ ئويغىنىپ كېتىپتۇ. ئويغىنىپ قارىسا كۆر-گەنلىرى چۈشى. چۈشىدىكى قىزنىڭ گۈزەل سىيماسى ئۇنى ئاشىقلىق يالقۇنىغا چىرماپ زادى ئارام بەرمەپتۇ. ئۇ قىلدەك تولغىنىپ، كۆيۈپ-يېنىپ بولالماي قاپتۇ. كېچىچە كىرپىك قاقماي تاڭنى كۆرۈپتۇ. شاھزادە سە-ھەر ئورنىدىن تۇرۇپ دوستى كۆڭۈلداشنىڭ قېشىغا كىرىپ كۆرگەن چۈشىنى دەپتۇ ۋە چۈشىدە كۆرگەن قىزنى ئىزدەپ تاپماي قۇ-يۇمايدىغانلىقىنى، ئۇ قىزنى تاپالمىسا ھەتتا ھاياتىنىڭمۇ نابۇت بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. كۆڭۈلداش دوستى ئۇچۇن قايغۇ-رۇپ، ئۇستا رەسساملارنى چاقىرىپ شاھزادە-نىڭ تەسۋىرى بويىچە بىرقانچە ئون پارچە رەسىم سىزدۇرۇپتۇ. شاھزادە رەسىملەر ئىچىد-دىن بىرنى تاللاپ قاراپ ئولتۇرۇپتۇ. كۈنلەر شۇ تەرىقىدە ئۆتۈۋېرىپتۇ.

شاھزادە پەرىنىڭ دەرد-پىراقىدا كۆيۈپ سارغىيىپ ئاخىرى غىزادىن قاپتۇ. بۇ خەۋەر پادىشاھقا يېتىپتۇ. پادىشاھ ئوغلىنىڭ شۇ ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقىدىن ئەندىشە قىلىپ ۋەزىر-ئەمىر ۋە ئۆلىما-تېۋىپلارنى جەم قە-لىپ ئوغلىنىڭ كېسىلىگە داۋا ئىزدەش ھەق-قىدە مەسلىھەت سوراپتۇ. ۋەزىرلەر شاھزادە بىلەن ئايرىم سۆزلىشىپ بېقىشنى مۇۋاپىق كۆرۈپ پادىشاھتىن ئىجازەت سوراپتۇ. پادىشاھ ئەھۋالنى ئۇقۇش توغرىسىدا بىر كۇنلۈك مۆھلەت بېرىپتۇ. ۋەزىرلەردىن بىرى شاھزادە-نىڭ قېشىغا كىرىپ، نېمە سەۋەب بىلەن مۇ-شۇنداق ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى سوراپ-تۇ. شاھزادە زار-زار يىغلىغان ھالدا چۈشىدە كۆرگەن ئەھۋاللارنى، ئاشۇ قىزنىڭ ۋىسالىغا يەتمىسە ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنىڭ خەتەرلىكلىكى-نى، ھەتتا پىراق ئوتىدا كۈل بولۇپ تۈگىشى-دىغانلىقىنى بىر-بىرلەپ بايان قىلىپتۇ. ۋەزىر بۇ گەپ-سۆزلەردىن چۆچۈپتۇ ۋە ئەتىسى پا-دىشاھ ھۇزۇرىغا كىرىپ مۇنداق دەپتۇ:

—شەۋكەتلىك شاھىم، پەرمانلىرى بويى-چە شاھزادىنىڭ ئەھۋالىنى ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىدىم. ئۆزلىرىگە مەلۇم بولسۇنكى، شاھ-زادىنىڭ ئەھۋالى ئادەمنى خۇشال قىلمايدۇ ھەمدە رەنجىگە ھېچقانداق دورا-دەرمەك كار قىلمايدۇ. بەلكى ئۇنىڭ كېسىلىگە شاد-خۇراملىق لازىمدۇر. شۇڭا شاھزادىنى سەيلە-سایاھەت قىلدۇرساق، يۈرت كېزىپ، ئويناپ-كۈلۈپ بىرقانچە زامان تاماشا قىلسا، شاھزادە-نى مىڭ لەشكەر بىلەن ھايال قىلماي يولغا سالساق، شۇنداق بولغاندا شاھزادىمىزنىڭ كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ قالدۇ ۋە غەم-تەشۋىش، بارلىق ۋەسۋەسىدىن خالاس بولۇپ ساقىيىپ قالغۇسى، بۇ گەپلىرىم ئۇلۇغ شاھىمىزغا ما-قۇل كېلەرمىكىن؟

—ئەي سادىق ۋەزىرىم، ھالىم ئۆزىڭىزدىن مەخپىي ئەمەسكى، مەن ئۆمرۇم ئاخىرلىشاي دې-گەندە پەرزەنتلىك بولدۇم. پۈتۈن ئۆمرۇم سەلتە-نەت ئۈستىدە ئۆتكەن بولسىمۇ ئەمما بالا يۈزى كۆرمەي خۇداغا يىغلاپ ئۆتتۈم. ئاللا ماڭا رەھىم قىلىپ ئاخىرى بۇ بالىنى ئاتا قىلدى. ئەمدى ئويلىسام ھاياتىمدا شۇ بالامدىن ئەزىز ۋە قىم-مەتلىك نەرسەم يوق ئىكەن. ئەھۋال شۇنداق تۇرسا، مەن ئوغلۇمدىن قانداق ئايرىلالايمەن،— دەپ كىچىك بالىدەك ئۇن سېلىپ يىغلاپتۇ. ۋە-زىر پادىشاھنىڭ غەمناك ھالىدىن باغرىنى چاك-چاك قىلىپ، كۆز ياشلىرىنى باھار يامغۇرىدەك تۆكۈپ تۇرۇپ سۆزلەپتۇ:

—كەرەملىك شاھىم، كۆڭۈللىرىنى چۈ-شەندىم. دېگەنلىرىدەك شاھزادىمىزدىن بىرەر دەم ئايرىلىش ئۆزلىرى ئۈچۈنلا ئەمەس، پۈتۈن ئوردا ئەھلى ئۈچۈنمۇ كۆپ ئازابلىق ئىش.

ئەمما ۋاقىتلىق ئايرىلىش مەڭگۈلۈك ئايرىلىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈندۇر. دېمەك، چىمەنكى، شاھزادىدىن ئازراق ئايرىلىپ قېلىشتىن قورقساق، ئۇنىڭدىن ئەبەدىي ئايرىلىپ قېلىشىمىز مۇمكىن، شۇڭا ئۇنى يەنىلا جاھان كېزىپ كۆڭۈل كۆتۈرۈپ كېلىش ئۈچۈن يولغا سالغىنىمىز تۈزۈك.

پادىشاھ ۋەزىرنىڭ سۆزلىرىنى ئۇزاق ئويلاپ ۋەزىرنىڭ سۆزى بويىچە شاھزادىنى سەپەرگە يولغا سېلىش قارارىغا كېلىپتۇ. پادىشاھ ئەتىسى ئوغلىنى ئالدىغا چاقىرىپ:

— ئەي، كۆزۈمنىڭ روشنى ئوغلۇم، بىلەمسەنكىن، مېنىڭ بۇ دۇنيادا سەندىن سۆيۈملۈك نەرسەم يوق ئىدى. ئەمما سەنمۇ چوڭ بولدۇڭ، جاھاننى كۆرۈپ، كۆزۈڭنى ئېچىپ كېلىشىڭ زۆرۈر. شۇڭا سېنى يولغا سېلىپ قويماقچى بولۇۋاتىمەن. سەپەردە زەپەر بىلەن خەتەر تەڭلا مەۋجۇت. شۇنىڭ ئۈچۈن ساڭا ھەمراھ قىلىپ مىڭ لەشكەر قوشۇپ قويماقچىمەن. خۇدا ئاق يول بەرگەي، — دەپتۇ.

— مېھرىبان شاھ ئاتا، — دەپتۇ شاھزادە پادىشاھقا تەلمۈرۈپ تۇرۇپ، — شۇنچىلىك كۆڭۈل بۆلگىنىڭىزگە يۈز مىڭ رەھمەت. ئەمما ماڭا مىڭ لەشكەر لازىم ئەمەس، پەقەت دوستۇم كۆڭۈلداشلا ھەمراھ بولسا بولىدى.

پادىشاھ ئوغلىنىڭ سۆزىگە قوشۇلۇپتۇ ۋە شاھزادىنىڭ تەلىپىدىكى تەييارلىقلارنى راسلاپ بېرىپتۇ. شاھزادە دوستى كۆڭۈلداش بىللە بىر قېچىرغا ئالتۇن ۋە ئوزۇق ئېلىپ يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇلار يۈرتمۇ يۈرت، شەھەرمۇ شەھەر، يېزىمۇ يېزا، سەھرامۇ سەھرا كېزىپ ئاخىر بىر چۆلگە چىقىپ قاپتۇ. بۇ نە بىر تۈپ گىياھ، نە بىرەر چۈمۈلىمۇ يوق بايا-ۋان ئىكەن. ئۇلار ھېرىپ- ئېچىپ، ئۇسساپ چاك بولغان بولسىمۇ يولدىن قالماي مېڭىۋېرىپتۇ. ئىككى يىگىت شۇنداق يۈرۈپ بىر خۇش ھاۋالىق باغقا چىقىپ قاپتۇ. بۇ يەردە ياۋا ئالمىلار مەي باغلاپ پىشىپ كەتكەنىكەن. ھارغان يىگىتلەر مەي باغلىغان مېۋىلەردىن تويغۇدەك يەپ بىر كۈن دەم ئالغاندىن كېيىن يەنە يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار يەنە قانچە چۆل- دەشتلەرنى كېزىپ، نۇرغۇن مەنزىللەرنى ئار-قىدا قالدۇرۇپتۇ. كۆپ يول يۈرگەچكە ماڭغۇ-دەك ماغدۇرى قالماپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئىككىسى بىر- بىرىگە ھەمدەم، مەدەتكار بولۇپ سەپەرنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. ئۇلار شۇنداق توخ-تىماي مېڭىپ بىر تاغقا دۇچ كېلىپ قاپتۇ. بۇ ئىككى يىگىت تاغدىن ئۆتۈپ كېتىشكە كۆزى يەتمەي، بىر كېچە تاغ باغرىدا ئارام ئالماقچى بولۇپ قونۇپ قاپتۇ. ئەتىسى سەھەر ئويغىنىپ تاغقا يىلاندەك چىرماشقان يولغا يا-مىشىپ مىڭ بىر مۇشەققەتتە تاغ ئۈستىگە چىقىپتۇ. بۇ تاغ ناھايىتى ئېگىز بولغاچقا ئەتراپنى بەش قولدەك كۆرگىلى بولىدىكەن. ئۇلار ئەتراپقا ئۇزاق قاراپ تۇرغاندىن كېيىن بىر يېشىللىقنى كۆزلەپ مېڭىپتۇ. ئۇ ناھايىتى كەڭ كەتكەن چىرايلىق يايلاق ئىكەن. شاھزادە بىلەن كۆڭۈلداش ئاخىر كۆزلىگەن نىشانغا يېتىپ كېلىپتۇ. بۇ يەردە سۈپسۈزۈك بىر بۇ-لاق بار ئىكەن. ئۇلار بۇلاق بويىدا ئولتۇرۇپ بىرپەس ئارام ئالغاندىن كېيىن ئاستا- ئاستا كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. شاھزادە شېرىن ئۇخلاۋاتقانىكەن، ناگاھان قۇلىقىغا ئاتىسىنىڭ ئاۋازىدەك بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ- دە، چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. بۇ چاغدا ئاق ئاتقا مىنگەن پۇتۇنلەي ئاق كىيىم كىيگەن ئۈچ كىشى ئۇلار تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقانىكەن. ئۇلار ئاتلىرى-دىن چۈشۈپتۇ- دە، شاھزادە بىلەن كۆڭۈلداشقا سالام بېرىپتۇ. ئىككى تەرەپ تىنچلىق- ئا-مانلىق سوراشقاندىن كېيىن ئاق كىيىملىك كىشىلەرنىڭ بىرى شاھزادىدىن سوراپتۇ:

— سىلەر قانداق قىلىپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدىڭلار؟ نەگە بارماقچى سىلەر؟

— بىز مۇساپىرلارمىز، بىزنىڭ بۇ يەرگە

كېلىشىمىزدىكى سەۋەب شۇكى، مەن چۈشۈمدە پەرىزاتقا غايىبانە ئاشىق بولۇپ قالغانلىقىم. ئۇنىڭ ئىشق-پىراقى ئارامىمنى قويمىدى، — دەپ پىشىدىن ئۆتكەن كەچۈرمىشلەرنى بىر-بىرلەپ بايان قىلىپتۇ، ئاق ئاتلىق كىشىلەر شاھزادە سىزدۇرغان پەرىزاتنىڭ سۈرىتىنى كۆرۈپ ئەھۋالنى چۈشەنگەندەك بوپتۇ ۋە ئۇلارغا ئىچ ئاغرىتىپتۇ. كۆڭۈلداش بۇ كىشىلەرنىڭ ساقىلىنىڭ ئاقلىقىغا ھەيران بولۇپ:

— ھەر بىرلىرىنىڭ ساقاللىرىنىڭ ئاقلىقى نېمە ئۈچۈندۇر؟ — دەپ سوراپتۇ. ئۇلارنىڭ بىرى:

— بىز تائەت-ئىبادەتكە ئۆزىمىزنى بېغىشلىغان. ھەر قېتىم بىر رەت غىزالانغاندىن كېيىن ئىبادەتكە تۇتۇنساق ئىككى-ئۈچ ئايدا بىر قېتىم ئىپتار قىلىمىز. كۆڭلىمىز ئىمانىنىڭ نۇرى بىلەن ئاقارغان. شۇڭا ساقال-بۇرۇتلىرىمىزمۇ ئاق، — دەپ ئۆزلىرىنىڭ مۆمىن بەندىلەردىن ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپتۇ. شاھزادە بىلەن كۆڭۈلداش ئۇلارنىڭ ئالالا نەزەر قىلغان كىشىلەر ئىكەنلىكىنى بىلىپ، قولىدىكى بارلىق ئالتۇن-كۈمۈشلىرىنى ئۇلارغا سەدىقە قىلىپتۇ ۋە ئۇلاردىن مۇنداق دەپ سوراپتۇ:

— ئەي ئەزىزلەر، بۇزرۇكۋار ئاتالار، ھېلىقى پەرىزاتنىڭ ماكانى قەيەردە ئىكەنلىكىنى بىلەمسىلەركىن؟

— ئەي باللىرىم، مۇشۇ يولدىن چىقماي ماڭساڭلار بىر تىلىسىماتقا بارىسىلەر، شۇ تەرەپكە قاراپ مېڭىۋېرىڭلار، سىلەرنى خۇدايىم ساقلايدۇ، قالدىسى بىزمۇ سىلەرنى ھىمايە قىلىمىز، — دەپتۇ ئاق كىيىملىك كىشىلەر. ئۇلار مۇنداق دەپ ئۆز يولىغا راۋان بولۇشۇپتۇ. شاھزادە بىلەن كۆڭۈلداش يەنە يولغا چىقىپ بىرقانچە كۈن يول يۈرۈپ تېخىمۇ ئېگىز بىر تاغقا بېرىپ قاپتۇ. شۇ چاغدا ھېلىقى ئاق كىيىملىك كىشىلەردىن بىرى كۆڭۈلداشنىڭ قېشىغا غايىبانە پەيدا بولۇپ مۇنداق دەپتۇ:

— بۇ تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدە بىر جادۇگەر بار، ئاشۇ جادۇگەر پەرىزاتنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. چۈنكى ئۇ جادۇگەر ئۇزاقتىن بېرى ئاشۇ پەرىزاتقا ئاشىق. دۇنيادا نۇرغۇنلىغان شاھزادە-بەگزادىلەر ئاشۇ پەرىزاتنى چۈشىدە كۆرۈپ، سىلەرگە ئوخشاش ئىزدەپ كەلگەن ۋە جادۇگەرنىڭ دامىغا چۈشۈپ كېتىپ ئەزىز جانلىرىدىن ئايرىلغان. ئەمما پەرىزات بۇ شۇم جادۇگەرنى ھەرگىزمۇ ياخشى كۆرگەن ئەمەس. سىلەرمۇ ئاگاھ بولغايسىلەر، ھەر ئىمال قىلىپ جادۇگەرنى قولغا چۈشۈرۈپ، پەرىزاتنىڭ تۇرار جايىنى سوراپ بىلۈۋېلىپ، جادۇگەرنى ئۆلتۈرۈڭلار، ئۆلگەندە لېۋى قىمىرلايدۇ، تاكى لېۋى قىمىرلىغۇچە تېغ ئۇرۇشنى توختاتماڭلار!

ئەلقىسسە: شۇ گەپتىن كېيىن كۆڭۈلداش شاھزادىنى ئاشۇ يەردە قالدۇرۇپ، ئۆزى تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپتۇ. قارىسا تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدە بىر پارچە ئوتنىڭ شولىسى كۆرۈنۈپتۇ. كۆڭۈلداش شاھزادىنى تاغقا باشلاپ چىقىپ ئوت كۆرۈنگەن تەرەپكە يېقىن بېرىپ كۆرۈپتۇكى، بىر چىدىرنىڭ ئىچىدە بەللىرى مۈكچىيىپ كەتكەن چاڭگا ساقال بىر قېرى ئولتۇرغۇدەك، كۆڭۈلداش چىدىرنىڭ تېشىدا قاپتۇ. شاھزادە بىسمىللا، دەپ چىدىرنىڭ ئىچىگە كىرىپتۇ. ھېلىقى جادۇگەر قېرى شاھزادىنى ناھايىتى قىزغىن كۈتۈۋاپتۇ. جادۇگەر كۆرۈشۈپ بولغاندىن كېيىن ئورنىدىن تۇرۇپ ئاش تەييارلاپ، كىر تاۋاقتا ئۈسسۈپ، زەھەر ئارىلاشتۇرۇپ شاھزادىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. شۇ ئەسنادا كۆڭۈلداش كىرىپ كېلىپتۇ-دە، جادۇگەر بىلەن چاندۇرمايكۆرۈشۈپتۇ. جادۇگەر كۆڭۈلداشقا ئاش ئەكەلگىلى ماڭغانىكەن. ئىككىسى پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، جادۇگەرنىڭ ئارقىسىدىن يامىشىپ ئاستىغا بېسۋاپتۇ.

جادۇگەر قانچە قىلسىمۇ بۇ ئىككى بەردەم يىگىتكە كۆچى يەتمەي بىر قوشۇق قېنىنى تىلەپتۇ. شاھزادە بىلەن كۆڭۈلداش ئۇنىڭدىن پەرىزاتنىڭ ماكانىغا قانداق بارىدىغانلىقىنى بىلۈالغاندىن كېيىن ئۇنى ئۇلتۇرۇپ يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇلار جادۇگەر دەپ بەرگەن يول بىلەن يۇرۇپ ئوت، بوران، توپا ۋە سۇ دەريالىرىدىن ئىبارەت تۆت دەريادىن ئامان-ئېسەن ئۆتۈپ پەرىزاتنىڭ ماكانىغا يېقىنلىشىپتۇ. پەرىزاتنىڭ ئىككى ئارغىماق ئېتى بولۇپ، بۇ ئاتلار ئادەمزاتنىڭ تۇيۇشىنى يىراقتىن سېزىپ ئادەمنى يېقىن كەلتۈرمەيدىكەن. بۇ ئىككىيلەن ئۆزلىرىنى يوشۇرىدىغان بىر خەنىدەك كولاپ بولۇپ، ئاتلارغا كۆرۈنۈپتۇ. ئارغىماقلار ئادەمنىڭ شەپىسىنى ئاڭلاپ قاتتىق كىشنەپ قىقاس كۆتۈرۈپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پەرىزاتلار ئويغىنىپ ئەترابىنى تەكشۈرۈپتۇ. شاھزادە بىلەن كۆڭۈلداش خەندەككە يوشۇرۇنۇۋالغانلىقى ئۈچۈن پەرىزاتلار ئاتلارنىڭ نېمىشقا قىقاس سالغانلىقىنى بىلەلمەي جايلىرىغا بېرىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. ئۇلار ئۇخلاپ ئۇزاق ئۆتمەي شاھزادە بىلەن كۆڭۈلداش يەنە شەپە بەرگەنىكەن، ئاتلار يەنە كىشنەپ قىقاس ساپتۇ. پەرىزاتلار چىقىپ ئەترابىنى ئىزدەپ ھېچ نەرسىدىن دېرەك ئالالماي قايتىپ ئۇخلاپتۇ. بۇ ئەھۋال ئۈچىنچى قېتىم تەكرارلانغاندا پەرىزاتلار ئاتلارنى ساراڭ بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ، دەپ خاپا بولۇشۇپ قايتىپتۇ. پەرىزاتلار ئۇخلاپ قالغان پۇرسەتتە شاھزادە ئاشىق بولغان پەرىزاتنىڭ ئورىدىغا كىرىپتۇ. ئۇ چاغدا ئول پەرىزات ئالتۇن تەختە ئۇستىدە بەھۇزۇر ئۇخلاۋاتقانىكەن. شاھزادە بىلەن كۆڭۈلداش ئۇنى چەمبەرچاس باغلاپتۇ. شۇ چاغدا پەرىزات ئويغىنىپ يىغلاپ يالۇرۇپ ئۆزىنى قويۇپ بېرىشنى ئۆتۈنۈپتۇ. ئەمما شاھزادە ئۇنى ھەرگىز قويۇپ بەرمەيدىغانلىقىنى ئېيتقانىكەن، پەرىزات مەن ئەمدى سىلەرگە ئەل بولدۇم، سىلەرگە يامانلىق ۋە ۋاپاسىزلىق قىلمايمەن، سىلەرگە خىزمەتكار بولىمەن، دەپ ئۆز دىنى بويىچە قەسەم قىلىپتۇ. شاھزادە ئۇنى بوشىتىپ، ئۆزىنىڭ ئۇنىڭغا قانداق ئاشىق بولغانلىقىنى، ئۇنى ئىزدەپ قانداق يوللارنى باسقانلىقىنى بايان ئەيلەپ يامغۇردەك يىغلاپتۇ. پەرىزات شاھزادىنىڭ مۇبارەك قەدىمىنى قۇتلۇقلاپتۇ ۋە ئۆزىنىڭمۇ ئۇنى چىن دىلىدىن سۆيىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. ئەتىسى پۈتكۈل پەرىزاتلارنى جەم قىلىپ ناھايىتى كاتتا بەزمە قۇرۇپتۇ. بەزمىنىڭ ئاخىرىدا شاھزادە بىلەن پەرىزات مەلىكە نىكاھلىنىپ قويۇلۇپتۇ.

خۇشاللىق كۈنلەر باشلىنىپتۇ، شاھزادە گاھى مەلىكىسى بىلەن بىللە بولۇپ كۆڭۈل ئاچسا، گاھى كۆڭۈلداش بىلەن شىكارغا چىقىپ ئوۋ قىلىدىكەن. شۇنداق ھۇزۇرلۇق كۈنلەرنىڭ بىرىدە شاھزادە ئايالىنى ۋە كۆڭۈلداشىنى ئېلىپ دەريا سەيلىسىگە چىقىپتۇ. ئۇلار دەريا بويىدا ئويناپ، كۈلۈپتۇ. سۇزۇك سۇدا ئۇزۇپ ھۇزۇرلىنىپتۇ. شۇ چاغدا پەرىزاتنىڭ بىر تال چېچى سۇدا ئېقىپ كېتىپتۇ. شاھزادە قانچە قىلغان بولسىمۇ، چاچنى تۇتۇۋالالماپتۇ، بۇ ھال پەرىزاتنى قايغۇغا ساپتۇ - دە:

— ئەي يىگىتلەر، چېچىم سۇدا ئېقىپ كەتمىسە ياخشى بولاتتى، ئەمدى سىلەر دۇشمەنلىك بولدۇڭلار، ئاگاھ ۋە دانا بولغايسىلەر، قەيەرگە بارساڭلار ئارغىماق ئېتىمنىڭ قۇيرۇقىدىن بىر تال قىلنى يېنىڭلاردىن ئاجراتماڭلار، ناۋادا دۇشمەن قەست قىلغۇدەك بولسا قىلنى دەرھال كۆيدۈرسەڭلار ئارغىماق شۇ ھامان قېشىڭلاردا پەيدا بولىدۇ ۋە ھەرقانچە زور دۇشمەن بولسىمۇ ئۇنى تىرىپەرەن قىلىپ، سىلەرنى قۇتقۇزۇپ قالىدۇ، — دەپتۇ.

شۇ گەپتىن كېيىن شاھزادە بىلەن كۆڭۈلداش ئارغىماقلارنىڭ قۇيرۇق قىلىدىن بىر تال يېنىدا ساقلىشىپ يۇرۇپتۇ.

ئەلقىسسە: پەرىزات شەھرىنىڭ باغرىدىن

ئۆتىدىغان دەريانىڭ تۆۋەن تەرىپىدە بىرۋىلايەت بار ئىكەن. بۇ ۋىلايەتتە نۇرغۇن ئادەملەر ياشايدىكەن. كۈنلەردىن بىر كۈنى بۇ يەرلىك بىر بېلىقچى دەريادا تور سېلىپ ئولتۇرسا، كۆزىگە بىر ئۆزۈن نەرسە كۆرۈنۈپتۇ. قارىسا شۇنداق چىرايلىق، شۇنداق قارا بىر تال چاچ ئىكەن. بېلىقچى دەرھال تورلىرىنى تاشلاپ ھېلىقى چاچنى سۈزۈۋېلىپتۇ. چاچنىڭ ئۇزۇنلۇقىغا ھەيران قالغان بېلىقچى تورلىرىنى يىغىشتۇرۇپتۇ، چاچنى پادىشاھقا تەقدىم قىلىپتۇ.

پادىشاھ چاچنى كۆرگەن ھامان تونۇپېتۇ. چۈنكى بۇ پادىشاھ ئۆزاق يىللاردىن بېرى پەرىزاتقا ئاشىق ئىكەن. ئۇ جادۇگەرنىڭ زىيادىكەشلىك قىلىشىدىن قورقۇپ ئۇ تەرەپكە بارالمىغانىكەن. پادىشاھ پەرىزاتنىڭ چېچىنى كۆرۈپ ئاشىقلىق ئوتىغا قايتىدىن تاشلىنىپتۇ. ئۇ پەرىزاتنىڭ چېچى دەريادا ئېقىپ كەلگەنگە قارىغاندا، جادۇگەر ئۆلگەن ئوخشايدۇ، ئۇ گۈزەل دىلرەبانى قولۇمغا چۈشۈرۈپ ئۆلۈپ كەتسەم ئارمىنىم يوق ئىدى، دەپ ئويلاپ يۈرتقا «كىمكى پەرىزاتنى ماڭا ئەكېلىپ بەرسە خەزىنەمدىكى دۇنيالىرىمنى ئۇنىڭغا سوۋغا قىلىمەن، ھەتتا پادىشاھلىقىمنىمۇ بەرگەيمەن» دەپ جاكارلاپتۇ. ئەمما ھېچكىم بۇ ئىشقا جۈرئەت قىلالماپتۇ. ئاخىرى پادىشاھ يۈز مىڭ كىشىلىك لەشكەرنى باشلاپ پەرىزاتنىڭ ماكانىغا قاراپ يول ئېلىپتۇ.

بۇ شاھزادە بىلەن كۆڭۈلداش شىكارغا چىققان كۈن ئىكەن. پادىشاھنىڭ لەشكەرلىرى شاھزادىگە يولۇقۇپ ئۆزئارا سالام بېرىشكەندىن كېيىن شاھزادە ئۇلارنىڭ بۇياقتا كېلىشتىكى مەقسىتىنى سوراپ بىلىپتۇ ـ دە، دەرھال كۆڭۈلداش بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئارغامچىلارنىڭ قۇيرۇقىنى كۆيدۈرگەنىكەن، ئىككى ئارغامچاق كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ھازىر بولۇپ، لەشكەرلەرگە تاشلىنىپتۇ. شاھزادە بىلەن كۆڭۈلداشمۇ لەشكەرلەرگە قارشى جەڭ باشلاپتۇ. جەڭ بىر كۈن ناھايىتى شىددەت بىلەن داۋاملىشىپ، پادىشاھ لەشكەرلىرى مەغلۇپ بوپتۇ، پادىشاھ ئاران دېگەندە ئۆلەر ـ تىرىلىشىگە قارىماي ئۆز شەھىرىگە قاراپ قېچىپتۇ.

پادىشاھ جەڭدە رەسۋا بولۇپ ئۆز شەھىرىگە بېرىۋالغاندىن كېيىن بىر دەردى مىڭ بولۇپ، پىراق تىغىدا تولغىنىشقا باشلاپتۇ. ئۇ يەنە بىر قېتىم لەشكەر تارتىپ بېرىشنى كۆپ قېتىم ئويلىغان بولسىمۇ، جۈرئەت قىلالماپتۇ. شۇڭا شەھەرنىڭ دوقمۇشلىرىغا كىمدەكىم پەرىزاتنى ئەكىلىپ بەرسە ئۇنىڭغا ئىنئام بېرىدىغانلىقى

ھەققىدە ئېلان چىقارغان بولسىمۇ، ئۇزۇنغىچە ھېچكىمدىن ئۈچۈر بولماپتۇ.

ئاردىدىن خېلى ۋاقىت ئۆتكەندە بىر دەللە قېرى پادىشاھنىڭ ئالدىدا پەيدا بوپتۇ.

— ئۇلۇغ شاھىم، — دەپ سۆز باشلاپتۇ دەللە پادىشاھنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، — سىزنىڭ بېشىڭىزغا كەلگەن ئېغىر كۈنلەرنى ئاڭلاپ يۈرىكىم سىيرىلدى. يۈرتىمنىڭ خاتىرجەملىكى شاھىمىزنىڭ خاتىرجەملىكىگە باغلىق. شۇڭا مەن بۇ مۇشكۈل ئىشقا تەۋەككۈل قىلىپ ئالدىڭىزغا كەلدىم. ماڭا زەھەر ئارىلاشقان دورا - دەرمان تەييارلاپ بېرىڭ ۋە بىر كېمىچى بېرىڭ. مەن بېرىپ ئۇ گۈزەل پەرىزاتنى ئەكىلىپ بېرەي، — دەپتۇ. پادىشاھ تولىمۇ خۇشال بولۇپ، ئۇنى پەرىزاتنى ئەكىلىشكە يولغا سېلىپتۇ. دەللە قېرى كېمىگە ئولتۇرۇپ پەرىزاتنىڭ ماكانىغا يېتىپ كېلىپ - تۇ - دە، كېمىچىنى دەريا بويىغا يوشۇرۇپ قويۇپ ئۆزى پەرىزاتنىڭ قېشىغا كىرىپتۇ. پەرىزات ئۇنى قىزغىن كۈتۈۋاپتۇ ۋە سوراپتۇ:

— مومما، ئۆزلىرى قەيەرلىك، بۇ يەرگە نېمە ئىش بىلەن كەلدىلە؟

— مەن قەيەرلىك بولارمەن، قىزىم، — دەپ يىغلاپتۇ دەللە، — سەرگەردانچىلىقتا ئۆزۈمنىڭ قەيەرلىك ئىكەنلىكىمنىمۇ ئۇنتۇپ قالدىم. بالىلىرىم بار ئىدى، ئۇلارنى مەڭ جاپادا بېقىپ چوڭ قىلسام ئاخىر مېنى تاشلىۋەتتى، دۇنيادا يالغۇز - يېگانە قالدىم، بارار - تۇرار جايىم يوق...

پەرىزات ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئىچ ئاغرىتىپتۇ ۋە ئۇنىڭ ئۆزى بىلەن بىللە تۇرۇپ قېلىشىنى ئېيتىپتۇ. دەللە قېرى پەرىزاتقا يالىغاندىن يۇز مەڭلاپ تەشەككۇر بىلدۈرۈپ، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا باشلاپتۇ. شاھىزادە ئايالىغا بىر سىرداش پەيدا بوپتۇ، دەپ خۇشال بوپتۇ. دەللە ئۇلارغا تائام تەييارلاپ بېرىپ يۈرۈپتۇ. ئارىدىن بىرقانچە كۈن ئۆتۈپتۇ. دەللە پولۇ ئېتىپ، ئاشقا زەھەر ئارىلاشتۇرۇپ شاھىزادە بىلەن كۆڭۈلداشقا بەرگەنىكەن. بۇ ئىككى يىگىت زەھەرلىنىپ جان ئۈزۈپتۇ، ئەمما پەرىزات بۇلارنىڭ قانداق سەۋەب بىلەن ئۆلۈپ كەتكەنلىكىنى زادى بىلەلمەپتۇ. ئۇ چاچلىرىنى يۇلۇپ، ئاھ - پەريات كۆتۈرۈپ يىغلاپتۇ، قاقشاپتۇ. كۈنلەر ۋە تۈنلەر ئەنە شۇنداق دەرد ئىچىدە ئۆتۈپتۇ. بىر كۈنى قېرى دەللە:

— قىزىم، تەقدىرگە تەن بېرىڭ، ئۆلگەن ئادەم يىغلىغانغا تىرىلسە ئېرىكىز تىرىلگەن بولاتتى. ئەمما ئۆلدى، كەتتى. شۇڭا خۇداغا شۈكۈر قىلىپ، ئۆزىڭىزنى ئاسراڭ، يۈرۈڭ، دەريا بويلىرىغا بارايلى، — دەپ گوللاپ پەرىزاتنى دەريا بويىغا باشلاپ بېرىپتۇ - دە، يوشۇرۇپ قويۇغان كېمىچىگە يوشۇرۇن شەپە بېرىپ پەرىزاتنى تۈيدۈرماي باغلاپ كېمىگە ئېلىپ مېڭىپتۇ. ئەھۋالنى ئەمدى چۈشەنگەن پەرىزات ناله - زار كۆتۈرۈپتۇ. ئەمما پايدىسى بولماپتۇ. قېرى دەللە شۇنداق قىلىپ پەرىزاتنى ئاخىرى پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. پادىشاھ دەللە قېرىنى نۇرغۇن ئالتۇن - تىللا بىلەن مۇكاپاتلاپتۇ ھەمدە پەرىزاتنى توي قىلىشقا قىستاپتۇ. مەلىكە چاندۇرماي:

— شاھىم، ئۆزلىرىنىڭ ھۆكمى ھەقتۇر، ئەمما مەن ھازىر قارىلىقتا، ماڭا قىرىق كۈن مۆھلەت بەرسىلە، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆزلىرىنىڭ ئىختىيارىدا بولىمەن، — دەپ يېلىنىپتۇ. پادىشاھ ماقۇل كۆرۈپ پەرىزاتقا خاس ھۈجرا تەييارلاپ بېرىپتۇ. پەرىزات خۇداغا توختىماي يىغلاپ شۈملارنى قارغاپ، ئېرىگە قايتا جان تەلەپ قىلىپتۇ.

ئەلقىسسە: شاھزادە بىلەن كۆڭۈلداشقا دەسلەپتە ئۇچراشقان ئاق كېيىملىك زاتلار شۇ كۈنلەردە شاھزادە بىلەن كۆڭۈلداشنى يادقا قىلىپ، ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشنى ئويلاپ ئۆز جايلىرىدىن قوزغىلىپتۇ. بۇ ئەۋلىيا سۈپەت كىشىلەر پەرىزاتنىڭ ماكانىغا كەلسە، شاھزادە بىلەن كۆڭۈلداش ئۆلۈك ياتقۇدەك. ئۇلار شاھزادە بىلەن كۆڭۈلداشنىڭ زەھەر بىلەن ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى بىلىپتۇ ۋە ئۆزلىرىنىڭ ئۇلاردىن ئوبدان خەۋەر ئالالمىغانلىقىدىن قات-

تىق پۇشايمان قىلىپتۇ. ئۇلار كۆزلىرىدىن ئىسسىق ياشلىرىنى تۆكۈپ، خۇداغا مۇناجات ئوقۇپ ئۇلارغا جان ئاتا قىلىشنى ئىلتىماس قىلىپتۇ. خۇدايىم ئۇلارنىڭ تەلىپىنى قوبۇل قىلىپ بۇ ئىككى يىگىتكە جان ئاتا قىلىپتۇ.

ئۇلار خۇشال - خۇرام دىدار كۆرۈشۈپ، پەرىزاتنى ئىزدەپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار پەرىزات تۇرغان ۋىلايەتكە بېرىپ ئىزدەپ - سوراپ ھېلىقى دەللە قەبرىنى تېپىپ پەرىزاتنىڭ قەيەردە ئىكەنىنى سوراپتۇ. دەللە ئۆزىنىڭ جىنىدىن ئەنسىرەپ پەرىزاتنىڭ ئوردىدا سولاقلىقىنى، ئۇنىڭ پاكلىقىنى ئىقرار قىلىپتۇ. شاھزادە بىلەن كۆڭۈلداش دەللە قەبرىنىڭ ئىچىلاس قېنىدا ئۆزلىرىنىڭ پاك قوللىرىنى بۇلغاشنى خالىمايى، ئۇنى قالدۇرۇپ، پەرىزات تۇرغان يەرگە كېچىلەپ كىرىپتۇ - دە، پەرىزاتنىڭ قۇزۇپتۇ ۋە پادىشاھنىڭ بارلىق دۇنيا - ئوقەتلىرىنى سۈپۈرۈپ ئېلىپ مېڭىپتۇ.

شاھزادە بىلەن كۆڭۈلداش پەرىزاتنى ئېلىپ شاھزادىنىڭ يۇرتىغا قاراپ يول سېلىپتۇ. ئۇلار يوللارنى بېسىپ ئاخىرى پەرەڭ سەھراسىغا كەلگەندە ئۇۋچىلارغا ئۇچراپتۇ. ئۇۋچىلار شاھزادىنى تونۇپ دەرھال پادىشاھقا مەلۇم قىپتۇ. خورش شاھ ئوغلىنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، شەھەر خەلقىنى ئەگەشتۈرۈپ شاھزادىنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ. پادىشاھ شاھزادىنىڭ سالامەت قايتىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە شۇنداق چىرايلىق بىر پەرىزاتنى باشلاپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن چەكسىز خۇشال بوپتۇ.

ئەمما پادىشاھ پەرىزاتنى بىر كۆرۈپلا ئاشىق بولۇپ قاپتۇ. ئۇلار شەھەرگە كىرىپ هاياللىق ئۆتمەي كۆڭۈلداش بىر بۇلاقنىڭ قېشىغا بېرىپ تەرەت ئېلىپ ئولتۇرسا قۇلىقىغا غايىبتىن مۇنداق ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ:

— ئەي يىگىت، ئاگاھ بولغىنكى، هازىر شاھزادىنىڭ ئاتىسى شاھزادىگە بىر ئات ۋە بىر قۇش بەرگەي، ئاتىنىڭ ئېگىرى ۋە قۇشنىڭ قاناتلىرى ئارىسىغا زەھەر سېلىپ قويغاي، چۈنكى پادىشاھ هازىر ئوغلىنىڭ دەردىدە نەچچە يىلدىن بېرى چەككەن ئازابىنى ئۇنتۇپلا قالماي، بەلكى شاھزادىگە بولغان ئاتىلىق مېھرىنىمۇ ئۇنتۇپ قالاي دېدى. چۈنكى ئۇ پەرىزاتنى كۆرۈپ ئەقلىنى يوقتىپ قويدى. ۋەسۋەسە ئادەمنى ئەنە شۇنداق قىلىپ قويىدۇ. ئەگەر شاھزادە قۇشنى قولىغا ئالسا ياكى ئاتقا مىنسە شۇ هامان جان تەسلىم قىلىدۇ. يەنە شۇنى ئېسىگە سېلىپ قويايكى، پادىشاھ شاھزادە ياتقىغان هۇجرىنىڭ ۋاسلىرىنىڭ ئارىسىغا توپىغا ئارىلاشتۇرۇپ زەھەر قوشۇپ قويدى. ئەگەر ئۇنىڭ بىرەر تال زەررىسى ئۇنىڭ ئېچىگە كىرىپ كەتسە شۇ زامان جان ئۈزگەي، شۇنداق بولسا پادىشاھ پەرىزاتنى ندەكاھىغا ئالغاي، بۇ سىرنى كىم ئاشكارا قىلسا، شۇ ئادەم تاشقا ئايلىنىپ كەتكەي...

كۆڭۈلداش بۇ سۆزلەردىن قاتتىق چۆچۈپ ئالدىراپ شاھزادىنىڭ قېشىغا بېرىپ:

— ئەي جان دوستۇم، مېھرىبان شاھزادە، مېنىڭ ساڭا بىر ئىلتىماسىم بار ئىدى، دېسەم قوبۇل قىلارسەنمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئەي ۋاپادار دوستۇم كۆڭۈلداش، بىز گەرچە ئىككى تەن بولساقمۇ بىر ئادەمغۇ، هەرقانداق سۆزۈڭ بولسا دە، مەن مېڭ مەرتىۋە خۇشاللىق بىلەن راۋا قىلغايمەن، — دەپتۇ شاھزادە.

— ئۇنداق بولسا، شاھزادەم، ئاتاڭ بۇگۈن ساڭا هەرقانداق نەرسە سوۋغا قىلسا مەندىن ئايىما. هەممىنى شۇ هامان ماڭا بەرگىن، — دەپ ئىلتىماس قىلىپتۇ كۆڭۈلداش.

— مەيلى قانداقلا نەرسە بولۇشىغا قارىماي ساڭا هەدىيە قىلغايمەن، — دەپ ۋەدە بېرىپتۇ شاھزادە.

راست دېگەندەك، شۇ گەپلەرنى دېيىشىپ بولۇشىغا پادىشاھنىڭ ئادەملىرى بىر ئارغامچا

ئات بىلەن بىر قۇشنى شاھزادىگە تەقدىم قىلغانىكەن، شاھزادە ئۇنى شۇ يەرنىڭ ئۆزىدىلا كۆڭۈلداشقا ھەدىيە قىلىپتۇ. كۆڭۈلداش ئات بىلەن قۇشنى ئاۋايلاپ ئېلىپ ئۆزىنىڭ ھويلىسىغا ئەكىرىپ قويۇپتۇ.

كەچ كىرىپ، شاھزادە بىلەن پەرىزات پادىشاھ ئاتىسى تەييارلاپ قويغان خاس ھۇجرىغا كىرىپ ئۇيقۇغا چۆمگەندە، كۆڭۈلداش ئەندىسىرەپ، يوشۇرۇنچە ئۇلارنىڭ قېشىغا كىرىپ مۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپتۇ. بۇ چاغدا تورۇستىن بىر چىمدىم توپىغا ئارىلاشقان زەھەر پەرىزاتنىڭ يۈزىگە چۈشۈپتۇ. ئاق كۆڭۈل كۆڭۈلداش ئۆزىنىڭ جېنى بىلەن ھېسابلاشمايلا پەرىزاتنىڭ يۈزىگە چۈشكەن زەھەرنى تىلى بىلەن يالاپ، سۈمۈرۈپ تۈكۈرۈۋېتىپتۇ، كۆڭۈلداش دەل پەرىزاتنىڭ يۈزىدىكى زەھەرنى سۈمۈرۈپ تۇرغاندا شاھزادە ئويغىنىپ قاپتۇ ـ دە، قاتتىق غەزەپلىنىپ:

ـــ ئەي ۋاپاسىز، مەن سېنى جانجىگەر ئاغىنەم دەپ يۈرسەم، سەن ماڭا خىيانەت قىلامسەن؟ ـــ دەپ كۆڭۈلداشقا قەھرلىنىپتۇ.

ـــ ھۆرمەتلىك شاھزادەم... ـــ دەپ توختاپ قاپتۇ كۆڭۈلداش چۈشەندۈرۈپ بولالماي، چۈنكى سىرنى ئاشكارا قىلسا ئۆزىنىڭ تاشقا ئايلىنىپ كېتىشىدىن قورقۇپتۇ. ئەمما شاھزادە ئۇنى قاتتىق قىستاپ تۇرۇۋالغاچقا ئۆزىنىڭ كېچىدە ئۇخلىماي پەرىزاتنى ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇپ قالغانلىقىنى، ئەمدى ئۆزىنىڭ تاشقا ئايلىنىپ قېلىشىنىڭ مۇمكىنلىكىنى دېيىشى دە، گەپ تۇگەر ـ تۇگىمەي بىر پارچە تاشقا ئايلىنىپ قاپتۇ.

شاھزادە كۆڭۈلداشنى خاتا ئەيىبلەپ قويغانلىقى ئۈچۈن چەكسىز ھەسرەت ـ نادامەت چېكىپ، تاشنى يۇدۇپ، پەرىزاتنى يېتىلەپ يىغلاپ، خۇداغا نالە قىلىپ، يەتتە يىل چۆلمۇ چۆل ئاھ ئۇرۇپ يۈرۈپتۇ. تولا يىغلاپ ئۇلارنىڭ كۆزلىرى تۇتۇلۇپ قاپتۇ. يەتتە يىل توشقاندا ئۇلار خىزىرغا يولۇقۇپتۇ.

ـــ ئەي ئوغلۇم، ـــ دەپ چاقىرىپتۇ خىزىر شاھزادىنى، ـــ بۇ ئايال بىلەن قانداق ماڭدىڭ، يۈدۈۋالغىنىڭ قانداق تاش، شۇنچە يوغان تاشنى نېمىشقا كۆتۈرۈۋالدىڭ؟

ـــ مەن كۆرەلمەيمەن، ئۆزلىرى كىم؟ ـــ سوراپتۇ شاھزادە.

ـــ مەن خۇدانىڭ ئەلچىسى خىزىر بولىمەن، مەن دەردىڭنى ئاڭلىغىلى كەلدىم، ـــ دەپتۇ خىزىر.

شاھزادە بىلەن پەرىزات بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى بايان قىلىپتۇ ۋە ئۆزلىرىنىڭ يورۇق ئالەمنى قايتا كۆرۈش ئارزۇسىنىڭ بارلىقىنى ھەمدە دوستىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ قويۇش تەلىپىنى ئىزھار قىلىپتۇ.

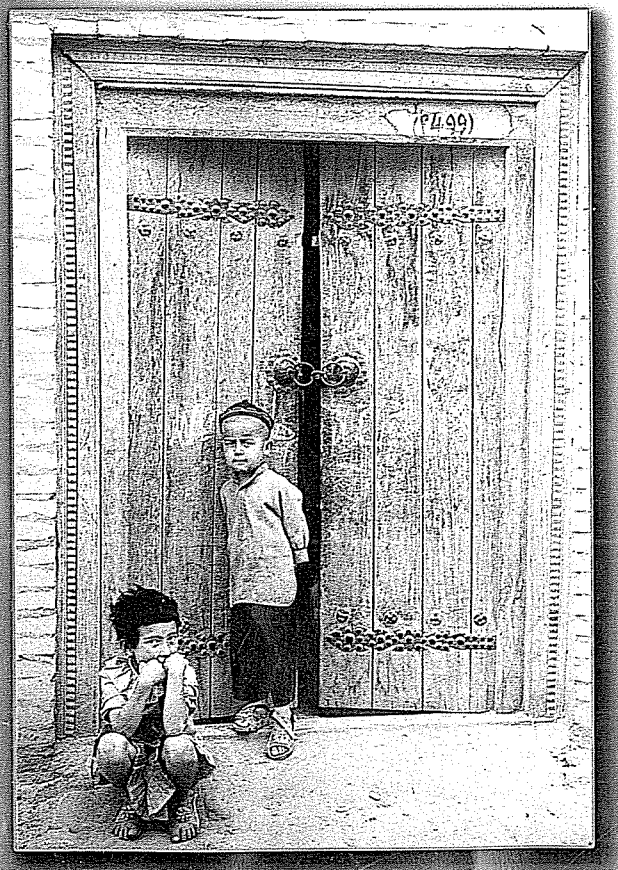

(ئاخىرى 35 ـ بەتتە)

سۈرەتلەر ھەققىدە قىسقىچە سۆزلەشلەرنى

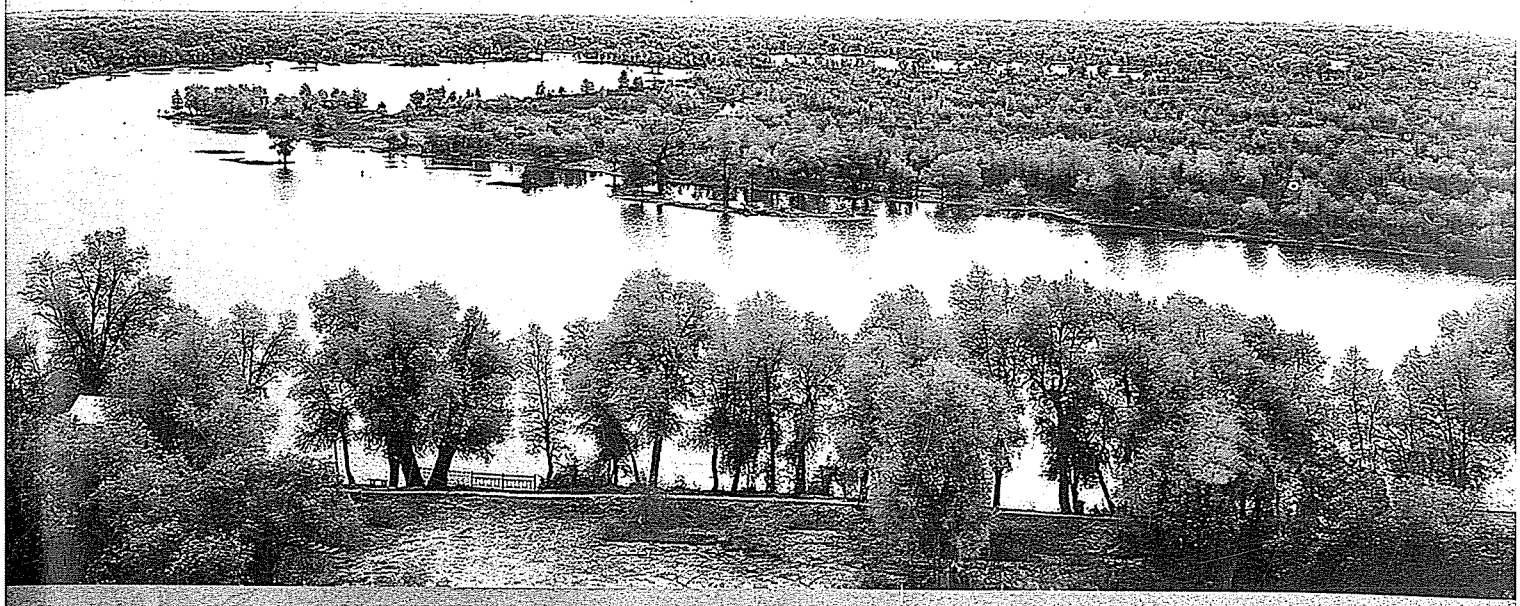
يۇرتداشلار

ئاپام ئۆيدە يوق

مۇڭ

توغراق باغچىسى　　قەييۇم قادىر فوتوسى

《塔里木》文学月刊(维吾尔文)　TARIM A MONTHLY OF UYGHUR LITERATURE　تارىم

主　　管:新疆维吾尔自治区文联
编辑排版:《塔里木》编辑部
出　　版:新疆人民出版社
印　　刷:新疆新华印刷厂制版印刷
国外发行:中国国际图书贸易总公司
订阅,零售:各地邮局所
地　　址:乌鲁木齐市友好南路716号

2007 - يىل 4 - سان. 57 - يىل ئەسىرى.
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى ئاشقۇرىدۇ.
«تارىم» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى تۈزىدى، ھەم بەت ياسىدى. ئۈرۈمچى جەنۇبىي دوسلۇق يولى 716 - قورۇ.
شىنجاڭ خەلق ئەشرىياتى ئەشر قىلدى. شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى.
جۇڭگو كىتاب سودىسى باش شىركىتى جەت ئەللەرگە تارقىتىدۇ.
ئەملىكەت بويىچە ھەممە جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ.
فاكس: 4520072 - 0991
تېلېفون: 4597601، 4597603، 4516214 - 0991

خەلقئارالىق ئۆلچەملىك ژۇرنال نومۇرى:
ئەملىكەت بويىچە بىر تونۇش ژۇرنال نومۇرى.
جەت ئەللەرگە تارقىتىش ۋاكالەت نومۇرى: M4461
پوچتا ۋاكالەت نومۇرى: 66 - 58، باسما تاۋاق: 10، باھاسى: 7.00 يۈەن

国际标准刊号: ISSN1002-9044
国内统一刊号: CN 65-1010/I
国外代号: M4461　　邮政编码: 830000　　پوچتا نومۇرى:
邮发代号: 58-66　定价: 7.00元

E-mail: tarimpost@yahoo.com.cn